

Władysław Łokietek - odnowiciel
Królestwa Polskiego
Restaurator Regni Poloniae

Warszawa 2021

Władysław Łokietek - odnowiciel
Królestwa Polskiego
Restaurator Regni Poloniae

Archiwum Główne Akt Dawnych
Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu
Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Władysław Łokietek – odnowiciel Królestwa Polskiego Restaurator Regni Poloniae

Redakcja naukowa
Janusz Grabowski, ks. Waldemar Graczyk, Hubert Wajs

Warszawa 2021

Recenzent
dr hab. Dariusz Karczewski, prof. UKW

Opracowanie tablic genealogicznych
Janusz Grabowski

Redakcja językowa i korekta
Elżbieta Morawska

Projekt graficzny, skład i łamanie
Maria Kaliszczuk-Donaj

Na okładce fragment pieczęci Władysława Łokietka, AGAD, ZDP, nr 7222

Copyright by Archiwum Główne Akt Dawnych &
Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ISBN 978-83-959919-5-0

Uniwersytet
Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

 **ARCHIWA
PAŃSTWOWE**
ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH

Wydawca
Archiwum Główne Akt Dawnych
00-263 Warszawa, ul. Długa 7
Tel. +48 22 831 54 91

Druk
AMALKER sp. z o.o.
03-715 Warszawa, ul. Stefana Okrzei 21
Tel. + 48 22 619 36 35

Spis treści

Wprowadzenie _____	7
■ Jan Tęgowski	
Rola Łokietka w walce o Kraków w ostatnim ćwierćwieczu XIII stulecia. Dojrzewanie idei zjednoczeniowej _____	9
■ Krzysztof Ożóg	
Śmierć króla Władysława Łokietka w małopolskim dziejopisarstwie XIV wieku _____	23
■ Jan Libor	
Král proti střelci (Václav II. a Vladislav Lokýtek). Nerovná hra na šachovnici přelomu 13. a 14. století _____	39
■ Jarosław Nikodem	
Litwa w polityce Władysława Łokietka _____	63
■ Janusz Grabowski	
Sojusznicy i rywale. Polityka Piastów mazowieckich wobec Władysława Łokietka _____	85
■ Jerzy Sperka	
Książęta śląscy wobec Władysława Łokietka i jego koronacji _____	113
■ Anna Pobóg-Lenartowicz	
Władysław Łokietek – Bolesław I opolski. Biografie paralelne _____	135
■ Waldemar Graczyk	
Biskupi płocky wobec tendencji zjednoczeniowych na przełomie XIII i XIV wieku _____	153

■ Jolanta M. Marszalska	
Władysław Łokietek a klasztor cystersów w Szczyrzycu _____	167
■ Jerzy Rajman	
Buntownicy czy niesłusznie oskarżeni? Bożogrobcy miechowscy i ich relacje z Władysławem Łokietkiem _____	179
■ Wojciech Iwańczak	
Władysław Łokietek w perspektywie dziejopisarstwa czeskiego XIV wieku _____	199
■ Antoni Barciak	
Czym kierowali się kronikarze czescy w relacjach o Władysławie Łokietku _____	213
■ Sobiesław Szybkowski	
Kujawy i ziemia dobrzyńska oraz ich elity rycerskie w Królestwie Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w latach 1320–1343 _____	223
Tablice genealogiczne Piastów kujawskich _____	245

Wprowadzenie

W 2020 roku minęła 700. rocznica koronacji królewskiej Władysława Łokietka. Słusznie przyjmuje się, że był to ważny moment w procesie jednoczenia państwa i symboliczny początek nowego etapu w dziejach Królestwa Polskiego. Z tej okazji Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego wspólnie z Archiwum Głównym Akt Dawnych postanowiły zorganizować w Warszawie konferencję naukową „RESTAURATOR REGNI POLONIAE – WŁADYSŁAW ŁOKIETEK ODNOWICIEL KRÓLESTWA POLSKIEGO”. Jednak z powodu pandemii COVID-19 sympozjum nie mogło się odbyć ani w pierwszym (15–16 października 2020), ani w drugim planowanym terminie (kwiecień 2021). Z okazji rocznicy Archiwum Głównemu Akt Dawnych udało się jednak przygotować wystawę i wydać jej katalog autorstwa Janusza Grabowskiego *Władysław Łokietek – odnowiciel Królestwa Polskiego* (Warszawa 2020), które udostępnił także w internecie (<https://agad.gov.pl/1320AD.htm>). Uzupełnieniem publikacji są tablice genealogiczne Piastów kujawskich w opracowaniu Janusza Grabowskiego.

Organizatorzy wystawy postanowili także opublikować materiały nadesłane na konferencję. Zawarte w tomie teksty prezentują szeroki wachlarz problemów badawczych i niewątpliwie stanowią bodziec do dalszych poszukiwań i pracy nad opracowaniami o charakterze analitycznym. Organizatorzy dziękują wszystkim badaczom za nadesłane teksty. Mamy nadzieję, że prezentowana publikacja przyczyni się do utrwalenia w powszechnej świadomości znaczenia koronacji królewskiej Władysława Łokietka, symbolizującej odnowienie zjednoczonego Królestwa Polskiego – *Regnum Poloniae*.

Warszawa, w poniedziałek przed św. Jadwigą 2021 roku

Janusz Grabowski, ks. Waldemar Graczyk, Hubert Wajs

Jan Tęgowski

emerytowany profesor Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku
ORCID: 0002-3349-9640

Rola Łokietka w walce o Kraków w ostatnim ćwierćwieczu XIII stulecia. Dojrzewanie idei zjednoczeniowej

Pochodzenie naszego bohatera w prostej linii od najmłodszego z synów Bolesława Krzywoustego w sposób oczywisty determinuje emocjonalny stosunek Łokietka do Krakowa jako swej ojcowizny, choć nie był jedynym męskim potomkiem Kazimierza Sprawiedliwego żyjącym w drugiej połowie XIII w. Jak wiemy, po śmierci ostatniego bezpośredniego władcy Krakowa, Bolesława Wstydlwego (wnuka Kazimierza Sprawiedliwego), najstarszymi z jego descendentów są dwaj przyrodni bracia Łokietka – Leszek Czarny i Siemomysł. Leszek już za życia Wstydlwego był traktowany jako jego następca i rzeczywiście osiągnął władzę w Małopolsce po śmierci Bolesława. Nie napotkał wtedy sprzeciwu wśród swego rodzeństwa, ale pośród jego dalszych krewnych znalazł się też inny pretendent do tronu krakowskiego książę Konrad II Siemowitowic, brat stryjeczny Leszka, który usiłował poprzez bunt możnych wejść w posiadanie dzielnicy małopolskiej. Sam ten książę, po śmierci matki Perejasławy, uwikłany był w konflikt o podział ojcowizny ze swym młodszym bratem Bolesławem II. Właśnie chęć opanowania przez Konrada grodu w Sochaczewie w 1283 r., który stanowił oprawę wdowią Perejasławy¹, przy pomocy Rusinów wiąże się z pierwszym wystąpieniem w sporze mazowieckim Władysława Łokietka jako sojusznika Bolesława II księcia płockiego². Trzy lata później Łokietek w imieniu Bolesława II bronił grodu w Gostyninie przed napastnikami z Litwy i Rusi wspierającymi Konrada II czerskiego³. Gdy w Krakowie przeciw władzy Leszka Czarnego doszło do buntu możnych z rodu Toporczyków w 1285 r., Konrad II, jak wspomniano, wsparł to wystąpienie. Bunt jednak w krwawej bitwie pod Bogucicami 3 V 1285 r. Leszkowi udało się stłumić, a buntownicy zostali pozbawieni wysokich godności. Kasztelan krakowski Janusz zastąpiony

¹ J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019, s. 47.

² B. Włodarski, *Udział Rusi Halicko-Włodzimierskiej w walce książąt na Mazowszu w drugiej połowie XIII wieku*, w: *Wiek średni – Medium aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, s. 171–183; *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*, wyd. D. Dąbrowski, A. Jusupowicz „Pomniki dziejowe Polski”, seria II, t. XVI, Kraków–Warszawa 2017, s. 505–513.

³ *Rocznik Traski*, w: MPH, t. II, s. 851.

został na urzędzie przez Sułka z Niedźwiedzia już w czerwcu 1285 roku⁴, zdjęto też z urzędu wojewodę krakowskiego Żegotę, którego miejsce zajął Piotr Bogumiłowicz awansowany z kasztelanii małogojskiej. Bunt możnych wywołała normalizacja relacji Leszka Czarnego z biskupem krakowskim Pawłem z Przemankowa⁵. Uczestniczący w sporze między Piastami mazowieckimi Łokietek był adherentem swego przyrodniego brata Leszka Czarnego i bronił w tym czasie jego praw do Krakowa. Przecież było powszechnie wiadomo, że w latach 1271–1274 doszło do rozłąki między małżonkami Leszkiem i Gryfiną spowodowanej impotencją Leszka Czarnego⁶. Czy już wtedy myślał on o dziedziczeniu po ewentualnym bezpotomnym zgonie brata? Wiedział przecież, że jego przyrodni brat nie doczeka się potomstwa. O ile jednak mógł liczyć na dziedziczenie księstwa sieradzkiego, o tyle sprawa sukcesji Małopolski była bardziej skomplikowana. Kraków w tym czasie, po kanonizacji św. Stanisława i przypomnieniu w jego żywocie o zdeponowanych tam insygniach królewskich, stał się ważnym ośrodkiem państwowości polskiej pożądanym przez licznych książąt piastowskich. Oprócz owego symbolicznego depozytu Królestwa w skarbcu katedry krakowskiej na widok publiczny podniesiono szczątki męczennika, który był symbolem walki o moralny wymiar tego królestwa. Żywoty św. Stanisława w XIII w. były popularną lekturą na ziemiach polskich i nie tylko. Kraków mógł zostać miejscem koronacji przyszłego króla, miał już bowiem fundament w postaci rodzimego patrona, tak jak Gniezno w postaci relikwii św. Wojciecha. Po kanonizacji św. Stanisława ożył również kult św. Wojciecha, którego grób znajdował się w Gnieźnie. Na ten czas datuje się powstanie dziełka hagiograficznego zatytułowanego *Miracula S. Adalberti*⁷. Jednakże to Kraków od czasów Bolesława Krzywoustego był symbolem niepodzielnego państwa polskiego. Nagła śmierć księcia krakowskiego Leszka Czarnego, przyrodniego brata naszego bohatera, sprawiła, że wielu książąt z rodu Piastów widziało się w roli wykonawcy zapowiedzi zawartej w żywocie św. Stanisława o wskrzeszeniu Królestwa Polskiego za sprawą męczennika. Możliwość podzielenia się politycznie na dwa obozy: zwolenników księcia wrocławskiego Henryka Prawego oraz na tych, którzy chcieli sukcesji przez bezpośredniego potomka Kazimierza Sprawiedliwego. Do pierwszego obozu należeli buntownicy z 1285 r., którzy doznali boleśnie swego odstępstwa od Leszka Czarnego (m.in. Sułek z Niedźwiedzia), który za pierwszym przyjściem Henryka IV do Krakowa oddał w jego ręce zamek i wiele umocnień w ziemi krakowskiej. Na czele drugiej grupy stał biskup krakowski Paweł z Prze-

⁴ *Urządnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, Wrocław 1990, s. 61.

⁵ P.K. Wojciechowski, *Ugrupowania polityczne w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1280–1286*, „Przegląd Historyczny”, t. 70, 1979, z. 1, s. 60–65; A. Teterycz-Puzio, *XIII-wieczni Piastowie mazowieccy – książęta nieudolni czy niedoceniani? Próba oceny*, w: *Dziedzictwo Piastów mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, Warszawa 2017, s. 27–30.

⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 102.

⁷ MPH, t. IV, s. 226–238; G. Labuda, *Św. Wojciech w literaturze i legendzie średniowiecznej*, w: *Święty Wojciech*, Gniezno 1947, s. 102n.

mankowa⁸, który doprowadził do elekcji Bolesława II, księcia mazowieckiego, w Sandomierzu. Zajęcie zamku wawelskiego przez zwolenników Henryka IV i elekcja Bolesława II nastąpiły niemalże w tym samym czasie. W obozie zwolenników elekta znalazł się m.in. książę kujawski Władysław Łokietek oraz książę wielkopolski Przemysław II, co wykazał Tomasz Nowakowski, analizując opis bitwy pod Siewierzem 26 lutego 1289 r.⁹ Zarówno owo zetknięcie się Władysława Łokietka z Wielkopolanami pod Siewierzem, jak i pobyt Przemysła II w Brześciu na Kujawach 23 kwietnia 1289 r.¹⁰, skłoniły mnie do wysunięcia hipotezy, iż właśnie wtedy, w dniu św. Wojciecha, Piast wielkopolski z ważnego powodu był poza Gnieznem, a tym powodem mogło być zawarcie małżeństwa Władysława Łokietka ze stryjeczną siostrą Przemysła II Jadwigą¹¹. Gdy weźmiemy pod uwagę fakty nieco późniejszych mariaży właśnie przez Łokietka siostry Eufemii za Jerzego Lwowica księcia halickiego oraz bratanicy Fenenny Siemomysłówny za króla Węgier Andrzeja III, trudno sobie wyobrazić, by w roli swata występuje mężczyzna nieżonaty. Nadto jeszcze, to właśnie w momencie poślubienia Jadwigi Łokietek stał się powinowatym księcia ruskiego Jerzego Lwowica a także Andrzeja III, co ułatwiło bliskie kontakty i realizację planów matrymonialnych umożliwiających współpracę. Jadwiga bowiem była spokrewniona poprzez matkę z Arpadami, a jak wiadomo, książę halicki Lew Daniłowicz był żonaty z siostrą Jolanty Konstancją. Jak zauważył Kazimierz Jasiński, do końca 1288 r. Łokietek pozostawał w niedziale z braćmi, co wskazuje, że ten rok można uznać za najwcześniejszą możliwą datę ożenku księcia¹². Dopiero rozwiązanie niedziału dawało możliwość stworzenia własnej rodziny.

Po bitwie siewierskiej wojska zgromadzone przez elekta rycerstwa małopolskiego podeszły pod Kraków i rozpoczęły oblężenie miasta i zamku. Jeśli przyjmiemy, że Łokietek w kwietniu 1289 r. poślubił Jadwigę wielkopolską, to założyć musimy jego krótką nieobecność pod Krakowem.

W grudniu 1288 r. umierał na Wołyniu książę Włodzimierz Wasilkowicz (zm. 10 grudnia 1288 r.)¹³ i przybył tam książę Konrad II czerski. Gdy na Wołyn przybył posłaniec Arciech (Jartak) z wieścią o śmierci Leszka Czarnego, książę mazowiecki zwrócił się z prośbą o pomoc wojskową do umierającego księcia. Otrzymałszy oddział zbrojny pod wodzą bojara Dunaja, książę Konrad poszedł z tym wojskiem pod Lublin, a tam

⁸ W. Karasiewicz (*Paweł z Przemankowa biskup krakowski*, „Nasza Przeszłość”, t. IX, 1959, s. 227) twierdzi wprawdzie, że biskup nie miał z tym wiele wspólnego, lecz jest to chyba rzecz oczywista, biorąc pod uwagę choćby skutki ponownego zajęcia Małopolski przez Henryka IV.

⁹ *Nagrobki książąt śląskich*, w: MPH, t. III, Lwów 1878, s. 713; W. Korta, *Średniowieczna annalistyka śląska*, Wrocław 1966, s. 231–232; T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 17.

¹⁰ KDW, t. II, nr 637.

¹¹ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 6, 1987, Historia, Włocławek 1988, s. 52.

¹² K. Jasiński, *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 6, 1987, Historia, Włocławek 1988, s. 20n.

¹³ Л. Войтович, *Князь Лев Данилович*, Львів 2012, s. 149.

dowiedział się, że nikt go nie zapraszał i „jak będziesz władać w Krakowie, to my cię wpuścimy do grodu”¹⁴. I chyba na tym zakończyła się pierwsza faza starań Konrada o tron krakowski, która miała miejsce jeszcze przed końcem 1288 r. Gdy Konrad usłyszał o nadejściu do Krakowa wojsk śląskich, a następnie o ich pogromie pod Siewierzem, pomyślał zapewne o sposobie włączenia się do walki o Kraków. Czy w danej chwili mógł liczyć na pomoc ze strony spadkobiercy Włodzimierza Wasilkowica? Chyba nie, albowiem na jego spadkobiercę na Wołyniu i Podlasiuznaczono najmłodszego syna Daniela Romanowicza Mściława II, co nie spodobało się pewnym bojarom i bratan-kowi Jerzemu Lwowicowi, który postanowił oderwać spod władzy stryja grody podlaskie. Dopiero groźba Mściława, że wezwie na pomoc Tatarów, poskutkowała tym, że pod presją woli ojcowskiej Jerzy ustąpił z Brześcia, Kamieńca i Bielska¹⁵. Wszystko to musiało się wydarzyć w pierwszych kilku miesiącach 1289 r.

Pojawia się pytanie, czy wojska sprzymierzonych książąt wspierające Bolesława II zaraz po bitwie siewierskiej podeszły pod Kraków? Nim odpowiemy, trzeba uwzględnić wydarzenia, które miały miejsce w tym czasie i nieco wcześniej we wschodniej części Małopolski. Oto książę Konrad II czerski przybył do Włodzimierza na Wołyń i tam poprosił kniazia Mściława II o wsparcie militarne w walce o spadek po Leszku Czarnym. Jak informuje nas źródło ruskie, Mściław obiecał przysłać mu wojska pod komendą wojewody Czudina, przy których pomocy Konrad zdobył Sandomierz¹⁶. Dopiero potem mamy wiadomość o wezwaniu przez Bolesława na pomoc kniazia Lwa. Gdy Lew przybył pod Kraków, zastał tam już Bolesława II, jego brata Konrada II i Łokietka. To mogło nastąpić już w maju 1289 r. Jak już wspominałem, przybycie książąt ruskich pod Kraków zostało poprzedzone zaślubinami Łokietka z Jadwigą w Brześciu Kujawskim 23 kwietnia 1289 r., a być może również małżeństwem Jerzego Lwowica z Eufemią, siostrą Łokietka. Dopiero po tej dacie Łokietek ze swymi gośćmi ruszył zdobywać Kraków. *Kronika halicko-wołyńska* opowiada w końcowej części głównie o wydarzeniach z udziałem Mściława II oraz jego brata Lwa, marginalnie wspominając o synu tego ostatniego, Jerzym. Możliwe, że Jerzy, po klęsce swego zamysłu oderwania dla siebie grodów podlaskich, postanowił wzmocnić swą pozycję, wiążąc się więzami powinowactwa z Piastem kujawskim. Uczynił to zapewne bez zasięgnięcia rady swego ojca, który w tym czasie wspomagał Bolesława II w walce o Kraków.

Sprzymierzonym siłom udało się zdobyć Kraków i grody wokół niego, jednak samego zamku krakowskiego nie opanowano. Kronikarz ruski wspomina o nieskutecznej próbie zdobycia przez Lwa Tyńca i innych grodów i powrocie księcia ruskiego pod Kraków¹⁷. Tam też czytamy, że rozeszła się wieść o zbliżaniu się znacznych wojsk

¹⁴ *Kronika halicko-wołyńska*, s. 576–577.

¹⁵ Tamże, s. 634–635.

¹⁶ *Kronika halicko-wołyńska*, s. 621–622 i 646; na s. 621, przyp. 1525 wydawcy przypuszczają, że to wydarzenie miało miejsce w kwietniu 1289 r.

¹⁷ Tamże, s. 646–647.

śląskich, co okazało się prowokacją. Jednak księżę halicki podjął wyprawę łupieżczą na ziemię księcia wrocławskiego, która zakończyła się sukcesem. Mogło to mieć miejsce najpóźniej w lipcu 1289 r. Trudno powiedzieć, czy w tej wyprawie brały udział również siły Bolesława II i Łokietka.

W publikacji sprzed wielu lat poświęconej zabiegom Władysława Łokietka o tron krakowski przyjąłem, że już w 1289 r. rycerstwo małopolskie zmieniło zdanie co do osoby Bolesława II i powołało w jego miejsce Władysława Łokietka, gdyż byłem przekonany, że księżę ten przybył do Opawy 15 sierpnia 1289 r. w towarzystwie książąt opolskich i Lwa Daniłowica¹⁸. Dziś już nie podtrzymuję tego zdania, bowiem przekonały mnie argumenty Janusza Grabowskiego, że w Opawie obok Lwa i książąt opolskich był obecny Bolesław II mazowiecki. Wtedy zapewne doszło do umowy między Piastem mazowieckim a Waławem w sprawie małżeństwa siostry Waławca II z Bolesławem II. Polityczne projekty Bolesława II trochę rozminęły się z oczekiwaniami rycerstwa krakowskiego. Sojusz Bolesława II z władcą Czech byłby korzystny, gdyby rzeczywiście Waław II zamierzał wesprzeć Piasta mazowieckiego w jego planach opanowania Małopolski. Powrót sił Henryka IV Prawego i ponowne opanowanie przez nie Krakowa 24 sierpnia 1289 r. zniechęcił Bolesława II do walki o Kraków. Napis na ścianie Kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu z datą 24 sierpnia 1288 (*recte 1289*): „Magnificus princeps Heinricus IV Probus dux vulgariter dictus debellavit (*der milde fürste*) potentiam Ruthenorum et Cracoviensium, etenim eodem die manus Domini erat cum eo”¹⁹, świadczy, że Rusini byli obecni pod Krakowem aż do dnia wyparcia ich przez wojska Henryka IV. Władysław Łokietek, który przebywał w Krakowie w czasie niespodziewanego wkroczenia doń wojska śląskiego, musiał salwować się ucieczką (spuszczono go przez mury w koszu). Bierność Bolesława i jego brata Konrada II w reakcji na cios księcia wrocławskiego spowodowały chęć włączenia się we własnym imieniu w walkę o spuściznę po Leszku Czarnym. Wrocławianie nie zajęli ziemi sandomierskiej, którą chwilowo opanował Konrad II. W tej ziemi Władysław Łokietek zbudował własne stronnictwo wśród rycerstwa powiązanego rodzinnie z współrodowcami z Kujaw. Możliwe, że już w końcu 1289 r. opanował tę ziemię i nie uznając władzy Henryka IV w Krakowie, sam zaczął zgłaszać aspiracje do władzy nad całą Małopolską. Uznał on wówczas, że jako potomek i spadkobierca swego pradziada Kazimierza Sprawiedliwego ma słuszne prawa do Krakowa i Sandomierza.

Gdy okazało się, że Henryk IV tuż przed swą śmiercią naznaczył swym spadkobiercą w Małopolsce księcia wielkopolskiego Przemysła II, księżę kujawski z niedawnego sojusznika stał się jego zawziętym przeciwnikiem. Własny pomysł na odzyskanie dziedzictwa polegał na zbudowaniu sojuszy najpierw z Jerzym Lwowicem, za którego wydał swą siostrę Eufemię, a następnie z ostatnim Arpadem na tronie węgierskim Andrzejem III, za

¹⁸ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 53–56.

¹⁹ *Regesten zur Schlesische Geschichte, Codex diplomaticus Slesiae*, t. VII, cz. 3, wyd. G. Grünhagen, Wrocław 1886, s. 119.

którego wyswatał swą synowicę Fenennę Siemomysłównę. Ten ostatni sojusz wymagał od Łokietka zaangażowania militarnego i dyplomatycznego, bowiem po tragicznej bezpotomnej śmierci króla Władysława IV Kumana, która według *Kroniki dubnickiej* miała miejsce w poniedziałek przed świętem św. Małgorzaty 1290 r. (tj. 10 lipca 1290 r.)²⁰, osadzono na tronie pochodzącego z Wenecji wnuka króla Andrzeja II, który przebywał na Węgrzech jeszcze za życia króla Władysława. Do tronu w Budzie swe pretensje zgłosili krewni Arpadów po kądzieli Rudolf Hebsburg oraz królewicz Neapolu, którego wspierał papież. Sytuacja na Węgrzech wyjaśniła się prawdopodobnie przed 20 grudnia 1290 r. na korzyść Andrzeja III, gdy Łokietek wystawił dokument w Sandomierzu²¹. Od lipca w Krakowie przebywał już książę wielkopolski Przemysław II, który wszakże nie pozostał tam długo. Jak wiemy, przegrany poczuł się Bolesław II, któremu został z pustymi rękami. Z pomocą sił węgierskich a także ruskich Łokietek przystąpił do walki o ziemię krakowską już w 1290 r., co spowodowało zniechęcenie ze strony Piasta wielkopolskiego, który wcześniej, zapewne jeszcze od biskupa Pawła z Przemankowa, uzyskał zgodę na wywiezienie insygniów królewskich. Dla Przemysława II w tym czasie ważniejsza była sprawa związana z dziedziczeniem Pomorza Gdańskiego. Dlatego też książę ten już we wrześniu 1290 r. zakończył pobyt w Małopolsce i wrócił do swej dzielnicy. Rocznik Traski w lakonicznym komunikacie: „Terra Cracoviensis regi Bohemie traditur per duce[m] Polonie Primislaum”, informuje nas o końcu przygody Piasta wielkopolskiego z Krakowem²². Zjazd rycerstwa pomorskiego w Nakle, który odbył się w 1291 r., poprzedziło spotkanie Przemysława II z Mściwojem II w październiku 1290 r w Gnieźnie mające na celu zapewnienie sukcesji pomorskiej Piastowi wielkopolskiemu²³.

Już 7 lutego 1291 r. burgrabia grodu w Skale Henryk z Vošowa wystawił dokument z informacją o zajęciu terenów wokół Sławkowa²⁴. Świadczy to, że do starań o Kraków włączył się Waclaw II. W Kronice *Franciszka praskiego* czytamy, że „Mortuo quoque duce Cracovie maiores natu regem Wenceslaum pro domino elegerunt”²⁵. Czy rzeczywiście władca czeski był powołany do Krakowa drogą elekcji? To raczej wątpliwe, ale mógł pozyskać mandat elekta od swego szwagra Bolesława II mazowieckiego i w ten sposób włączyć się w walkę o Kraków. Jak wiadomo, wojska czeskie wkroczyły do Małopolski w 1291 r. pod dowództwem biskupa bamberskiego Arnolda. Tym siłom przeciwstawił się Władysław Łokietek, odbijając a następnie tracąc Wiślicę i Oblekoń²⁶. Skoro Łokietek nie godził się na władanie Krakowem przez Henryka IV i Przemysława II, to tym bardziej nie odpowiadało mu zawłaszczenie tej dziedzicznej dzielnicy przez obcego dynastę. Ma w tym

²⁰ *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*, tłum. i wyd. J. Sopko, Bratysława 2004, s. 94.

²¹ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 119.

²² MPH, t. II, s. 852.

²³ Zob. J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 63.

²⁴ *Archiv České koruny*, t. I, wyd. V. Hruby, Praha 1935, nr 39.

²⁵ *Fontes rerum Bohemicarum, series nova*, t. I, *Chronicon Francisci Pragensis* ed. J. Zachová (dalej *Kronika Franciszka praskiego*), Praha 1997, s. 22.

²⁶ MPH, t. II, s. 852; J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 64.

celu dwóch sojuszników księcia Jerzego Lwowica i króla Węgier Andrzeja III. Ten ostatni został uwięziony 5 sierpnia 1292 r.²⁷ Jednak i oni mają swoje problemy i w końcu książe kujawski zostaje wyparty z Małopolski i oblężony w Sieradzu, wystawia akt zrzeczenia się pretensji do Krakowa i Sandomierza, za co poręcza arcybiskup gnieźnieński Jakub Świnka dokumentem z 9 października 1292 r.²⁸ Jeden z dokumentów wystawionych przez księcia wielkopolskiego w Kaliszu 29 września 1292 r. Przemysław II informował, że „cum expeditionem processimus in Syracz ad regem Bohemiae”²⁹. W obozie zwycięzców obecny był dawny sojusznik Łokietka Bolesław II mazowiecki. Łokietkowi i jego braciom groziła niewola, gdyby nie złożenie przysięgi pod przymusem. Arcybiskup Jakub był więc gwarantem tego, czego Władysław nie zamierzał dotrzymać. Zresztą i sam metropolita uznał już w roku następnym, że dla dobra Królestwa Polskiego lepiej byłoby nie rezygnować ze starań o Kraków przez przedstawicieli rodzimej dynastii. Dlatego właśnie zjazd książąt w Kaliszu z początkiem stycznia 1293 r. świadczy o zmianie postaw zarówno Łokietka i jego braci, jak też Przemysła II (może też w podobnym kierunku myślenia poszedł w tym czasie Piast mazowiecki). W jednym z dokumentów wystawionym w oktawie Trzech Króli 1293 r. Przemysław II i Władysław Łokietek z bratem Kazimierzem obiecali arcybiskupowi, że jeśli odzyskają Małopolskę z rąk czeskich, wypłacą corocznie 300 grzywien srebra z żupy wielickiej³⁰. Jest to wyraźny znak, że po kilku latach rywalizacji książęta, za sprawą arcybiskupa Jakuba Świnki, nawiązali współpracę w kierunku wyrwania własności piastowskiego rodu z rąk obcego monarchy.

Na gruncie realnych działań militarnych za życia Przemysła II nie zdołano wypróbować trwałości sojuszu. Była jednak sprawa, którą udało się zrealizować we wzajemnej współpracy, a mianowicie staranie o zezwolenie na koronację gnieźnieńską Przemysła II w Stolicy Apostolskiej. Z *Kroniki Franciszka praskiego* dowiadujemy się, że przedstawiciel Wacława II w Rzymie, magister Aleksy, który wcześniej był zaręczony z córką czeskiego władcy Gutą (zmarłą 1 marca 1293 r.), winien był temu, że książe wielkopolski uzyskał zgodę na koronację. Czytamy tam, co następuje: „Et hoc Allexius dolose egit, maxime propter suam utilitatem, et contra regem procuravit, quod dux Calissiensis per sedem apostolicam in regem fuit coronatus...”³¹. Starania zatem o koronę królewską były celem wspólnym Przemysła II, Łokietka, a przede wszystkim arcybiskupa Jakuba. Zapewne więc zgody na to udzielił już papież Bonifacy VIII (Benedykt Gaietani), który po krótkim pontyfikacie Celstyna V zajął miejsce na tronie Piotrowym w końcu grudnia 1294 r. Możliwe, że starania o koronę królewską podjęto w momencie składania obediencji nowemu papieżowi w pierwszym kwartale 1295 r., a prócz arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Świnki poparli tę prośbę biskup poznański Jan Gerwicz, biskupi kujawski Wiśław,

²⁷ B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 127 przyp. 4.

²⁸ *Archiv Česke koruny*, t. I, nr 42 i 43.

²⁹ KDW, t. II, nr 685.

³⁰ *Codex diplomaticus Majoris Poloniae*, wyd. E. Raczyński, Poznań 1840, nr 76.

³¹ *Kronika Franciszka praskiego*, s. 27.

płocki Gosław i prawdopodobnie lubuski. Zwieńczeniem tych starań była koronacja królewska odbyta w Gnieźnie w niedzielę w dzień świętych męczenników Jana i Pawła, 26 czerwca 1295 r. Nie mamy wiarygodnych informacji o uczestnikach zewnętrznych tego wydarzenia, jednak możemy się domyślać, że mógł być tam obecny Władysław Łokietek z żoną Jadwigą, której matka, księżna Jolanta, przebywała w klasztorze klarysek w Gnieźnie. Po zawarciu słynnej umowy kaliskiej w styczniu 1293 r. współdziałanie Łokietka z Przemysłem II staje się jak najbardziej prawdopodobne i możliwe. Podobnie możliwe jest ponowne zbliżenie już wtedy pomiędzy Łokietkiem i Bolesławem II płockim, co mogło się przekładać na stosunek Piasta mazowieckiego do Przemysła II. Jest to widoczne w roku następnym, w czasie obejmowania przez Władysława Łokietka schedy po Przemysle II, a Bolesław pomagał mu utrzymać większość terytorium Wielkopolski. Łokietek w tym czasie już władał znaczną częścią swej ojcowizny, bowiem w 1294 r. z rąk litewskich zginął bezpotomnie jego brat Kazimierz Łęczycki, a jego najmłodszy brat Siemowit dostał się do niewoli. Dysponował więc ziemiami brzeską, sieradzką i łęczycką, a ziemia dobrzyńska znajdowała się w jego tymczasowej dyspozycji.

Po tragedii rogozińskiej kończącej krótki epizod Odrodzonego Królestwa Władysław Łokietek, jako mąż Jadwigi Bolesławówny, zgłosił się do objęcia spadku po nim. Jak wiadomo z dokumentu krzywińskiego, nie był jedynym pretendentem do władania Wielkopolską. Piast kujawski miał za sobą wolę szlachty wielkopolskiej, natomiast Henryk głogowski posiadał dokument Przemysła II wyznaczający go spadkobiercą. Czy ten dokument wystawiony został za wiedzą i zgodą rycerstwa i kiedy, to już inna sprawa. Obaj pretendenci mieli chyba nie do końca pełne prawa do spadkobrania. Część pomorską spadku po królu na moment opanował bratanek Łokietka, Przemysł Siemomysłowic, który rościł sobie prawa do tej ziemi z tej racji, że jego macierzystym dziadem był Sambor II. Zdaje się, że Piast głogowski nie myślał na początek o pomorskiej części spadku po Przemysle II. Obietnice, jakie złożył książę kujawski Henrykowi Głogowczykowi w Krzywiniu, miały świadczyć o deklarowanej tymczasowości władzy Łokietka nad Wielkopolską, gdyż po dojściu do lat sprawnych najstarszego syna Piasta śląskiego, to on (syn Henryka) miał być jej legalnym władcą³². Musimy jednak zadać pytanie: czy książę kujawski zamierzał dotrzymać słowa? Nie pierwsza przecież to sytuacja, gdy książę ten nie zważa na swoje wcześniejsze przysięgi. Pierwszym z brzegu przykładem jest umowa kaliska, która zaprzeczała złożonemu w Sieradzu w 1292 r. przyrzeczeniu na rzecz władcy czeskiego, że nigdy już nie będzie miał roszczeń do Krakowa i Sandomierza. Tym razem było podobnie. Obejmując Wielkopolską, Władysław Łokietek wszedł w konflikty, które były z tym związane, a mianowicie z Henrykiem Głogowskim, z margrabiami brandenburskimi dzierżącymi północno-zachodnie skrawki Wielkopolski i mającymi prawne pretensje do panowania na Pomorzu Gdańskim, nie mówiąc już o nieuregulowanych stosunkach z władcą

---

³² KDW, t. II, nr 745.

czeskim Wacławem II. Ponadto na ogólny stan kondycji władzy Piasta kujawskiego w Wielkopolsce nakładała się sytuacja wewnętrzna. Książę nie był w stanie zapanować nad szerzącym się rozbojem i rosnącym niezadowoleniem poddanych. Chyba nie na wiele zdały się przywileje wystawiane na rzecz miast, Kościoła i możnowładztwa. Już w lutym 1296 r. Askańczycy zajęli północny skrawek Wielkopolski³³. I początkowo nie spotkało się to z żadnym oddźwiękiem ze strony nowego władcy Wielkopolski, lecz w latach 1298–1299 wojna na nowo odżyła, gdy najpierw, jak podaje *Rocznik kołbacki*, Polacy zniszczyli okolicę Choszczna³⁴, a następnie w odwecie Brandenburczycy zniszczyli Poznań³⁵. Jak wspomniano, na Pomorzu Gdańskim władzę na krótko objął bratanek Łokietka Leszek, lecz już około połowy 1296 r. ziemia ta wróciła do rąk księcia Królestwa Polskiego, który swym bratankom jako rekompensatę oddał w 1298 r. kasztelanię wyszogrodzką. Edmund Długopolski dostrzega próbę zjednania przez naszego bohatera biskupa krakowskiego Jana Muskaty, dla którego 28 lutego 1297 r. wystawił dwa dokumenty nadające przywileje dobrom duchownym w kasztelanii chropskiej³⁶. Uczony ten zwrócił uwagę na fakt obecności na koronacji Wacława II w Pradze księcia głogowskiego. Władca czeski po swej koronacji zagroził Władysławowi Łokietkowi wojną, jeśli ten nie wyrzeknie się pretensji do ziemi krakowskiej i sandomierskiej. Ostatecznie Piast kujawski w Sieradzu 18 listopada 1297 r. zgodził się uznać większe prawa Wacława do tych ziem za cenę 5000 grzywien srebra. Czy umowa została przez obie strony zrealizowana? Trudno z pewnością odpowiedzieć, czy książę kujawski odebrał z rąk czeskich owe 5000 grzywien srebra. Wiadomo, że Wacław II był blisko spowinowacony z margrabiami brandenburskimi, gdyż żona margrabiego Ottona Długiego, Bożena, była siostrą Przemysła Ottokara II, a więc rodzoną ciotką Wacława II. Spór Łokietka z Brandenburgią mógł być na rękę królowi czeskiemu, jak również Henrykowi Głogowskiemu, a koszty i straty poniesione przez mieszkańców Wielkopolski w wyniku nieustannych najazdów doprowadziły do zniechęcenia poddanych Łokietka. Biskup poznański Andrzej Zaremba przyjął propozycję poparcia dla kandydatury Henryka Głogowskiego jako władcy całej Wielkopolski w zamian za obietnicę kanclerstwa w przyszłym królestwie dla biskupów poznańskich³⁷. Pomimo tego Piast kujawski awansował w 1299 r. na kasztelanię poznańską współrodowca biskupa Sędziwoja³⁸. Władanie wieloma ziemiami nie było łatwym zadaniem, gdyż każda z dzielnic domagała się szczególnego traktowania przez władcę, co nie było

³³ E. Rymar, *Próba identyfikacji Jakuba Kaszuby zabójcy króla Przemysła II w powiązaniu z ekspansją brandenburską na północne obszary Wielkopolski*, w: *Niemcy – Polska w średniowieczu*, Poznań 1986, s. 203–224.

³⁴ *Rocznik kołbacki, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, t. XIX, wyd. G.H. Pertz, Hanower 1866, s. 716.

³⁵ *Rocznik kapituły poznańskiej*, w: MPH, s. n., t. VI, wyd. B. Kürbis, Warszawa 1962, s. 53.

³⁶ E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 36.

³⁷ KDW t. II, nr 787 i 788, Kościan 24 VI 1298 r., gdzie Henryk tytułuje się „dux Regni Poloniae”.

³⁸ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 129.

interesem pozostałych. O ile doskonale powiódł się eksperyment połączenia Wielkopolski i Pomorza za rządów Przemysła II, o tyle dołączenie do tego Kujaw oraz ziem łęczyckiej i sieradzkiej nie mogło zagwarantować sukcesu. Stało się to bowiem dość nagle, a sukcesja Piasta kujawskiego w Wielkopolsce nie dla wszystkich była oczywista i niepodważalna. W otoczeniu księcia dominowali Kujawianie, a on sam nie dostosował swojego itinerarium do potrzeb nowych poddanych. Dlatego też wywiązanie się ze wszystkiego, co przyrzekł poddanym czy obcym władcom, było nader trudne i zaciskało pętlę niemożności na jego szyi. Ciekawą rekonstrukcją zdarzeń tego czasu przedstawił Edward Rymar, który wiąże upadek władzy Łokietka w Wielkopolsce i na Pomorzu z sojuszem Piasta kujawskiego z księciem Pomorza Zachodniego Bogusławem IV i wspólnym najazdem obu książąt na ziemie Askańczyków w styczniu 1299 r.³⁹ Atak ten skutkowałam wyprawą odwetową margrabiów brandenburskich na Poznań, który został całkowicie zburzony („Anno milleno trecenteno minus uno deflet Theutonicos Poznania passa secundos”), w związku z czym biskup poznański Andrzej Zaremba nałożył interdykt na kraj, zabraniając sprawowania obrzędów tam, gdzie przebywał książę⁴⁰. Nie wiemy, kiedy dokładnie ten interdykt został ogłoszony, jednak stawał on władcę w bardzo trudnej sytuacji.

Jednym z ostatnich akordów tego miotania się Władysława Łokietka był akt wystawiony pod Klęką 23 sierpnia 1299 r., w którym książę Wielkopolski, Pomorza, Kujaw, Łęczycy i Sieradza uznaje władzę nad Krakowem i Sandomierzem oraz przyrzeka stawić się przed oblicze króla Wacława w najbliższą wigilię Bożego Narodzenia i złożyć mu hołd lenny ze wszystkich swych ziem⁴¹. Dokument ten nie został opatrzony listą świadków, podobnie jak poprzedni, wystawiony w Sieradzu. Widocznie książę wolał zachować w tajemnicy przed poddanymi swe trudne położenie. Akty te wyraźnie świadczyły o wyjątkowo złej kondycji Łokietka na ówczesnej scenie politycznej. Otwarte konflikty z Henrykiem głogowskim, margrabiami brandenburskimi oraz z Wacławem II nie napawały optymizmem i nie rokowały dobrego rezultatu dalszych rządów Władysława Łokietka w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim. Jak wspomina *Rocznik kapituły poznańskiej*, a za nim Jan Długosz, rządy Łokietka w Wielkopolsce charakteryzowały się daleko idącym rozprzężeniem moralnym, za co biskup poznański Andrzej Zaremba nałożył na całą diecezję poznańską interdykt⁴². Piast kujawski nie mógł liczyć na żadne oparcie ani w Małopolsce, ani w Wielkopolsce, same zaś Kujawy

³⁹ E. Rymar, *Wojna z Brandenburgią (1299) przyczyną upadku rządów Władysława Łokietka?*, w: *In memoriam honoremque Casimiri Jasińskiego*, red. J. Wenta i P. Oliński, Toruń 2010, s. 141–165.

⁴⁰ *Rocznik kapituły poznańskiej*, w: *Pomniki dziejowe Polski*, seria II, t. VI: *Roczniki wielkopolskie*, Warszawa 1962, s. 53.

⁴¹ *Archiv Česke koruny*, t. 1, nr 68, s. 103–107) KDW, t. II, nr 818.

⁴² MPH, s.n., t. VI, s.53; *Joannis Dlugossi Annales seu,chronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 7 i 8 = *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego Jana Długosza*, Warszawa 1974, s. 586–587; W. Karasiewicz *(Działalność polityczna Andrzeja Zaremby w okresie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII/ XIV wieku*, Poznań 1961, s. 340) tłumaczy tę sytuację pomyleniem daty interdyktu, którą autor ten przesuwaa na rok 1312, a jego adresatami mieli być synowie Henryka głogowskiego.

i ziemie łączycza i sieradzka nie mogły go ustrzec przed ostateczną klęską. Ostatnim znanym wystąpieniem Łokietka na terenie Wielkopolski było wystawienie dokumentu w Kaliszu 30 grudnia 1299 r.⁴³ Oznaczało to, że Piast kujawski nie wybrał się do Pragi, by złożyć hołd królowi czeskiemu Wacławowi II w myśl przyrzeczenia złożonego w sierpniu 1299 r. w Kłęce. Oznaczało to złamanie zasad feudalnych, na które wcześniej Władysław Łokietek się zgodził. Tym samym książe niejako dał władcy czeskiemu pretekst do interwencji zbrojnej nie tylko w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim, ale też i w jego własnych dziedzicznych dzielnicach. Nie wiemy, kiedy dokładnie doszło do ostatecznego wygnania Władysława Łokietka z Polski. Z całą pewnością jeszcze w czerwcu 1300 r., gdy król niemiecki Albrecht Habsburg udzielił Wacławowi II koncesji na zajęcie wszystkich ziem Władysława Łokietka⁴⁴, Piast kujawski nie był jeszcze ostatecznie pokonany. Nastąpiło to przed połową lipca 1300 r., bowiem Wacław II 29 lipca 1300 r. zaręczył się w Pradze z królową Reiczką Przymysłówną i spotkało się to z aprobatą społeczeństwa polskiego.

Zagadką pozostaje kierunek ucieczki Piasta kujawskiego, bowiem nigdzie nie znajdujemy wzmianki o nim po 1300 r. a przed ponownym wkroczeniem do Małopolski w roku 1304.

Gdy podsumujemy nasze rozważania na temat roli Władysława Łokietka w walce o Kraków w czasie poprzedzającym koniec XIII stulecia, musimy stwierdzić, że to przekonanie o szczególnym znaczeniu Małopolski w dziele zjednoczenia Polski stało się przyczyną upadku rządów Piasta kujawskiego w Wielkopolsce, na Pomorzu i Kujawach. Okazało się w nieodległej przyszłości, że do odnowienia Królestwa Polskiego nie wystarczy sama koronacja królewska, lecz walka o wszystko, co do niego należy. Tę cechę posiadał chwilowo przegrany Piast kujawski.

Bibliografia

Źródła

Archiv České koruny, t. I, wyd. V. Hruby, Praha 1935, nr 39.

Codex diplomaticus Majoris Poloniae, ed. E. Raczyński, Poznań 1840, nr 76.

Fontes rerum Bohemicarum, series nova, t. I, *Chronicon Francisci Pragensis* ed. J. Zachová, Praha 1997.

⁴³ KDW, t. II, nr 828.

⁴⁴ KDW, t. II, nr 832; B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i w pocz. XIV w.*, s. 140n.

- Joannis Dlugossi Annales seu,chronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 7 i 8 = *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego Jana Długosza*, Warszawa 1974.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 119.
- Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*, wyd. D. Dąbrowski, A. Jusupović „Pomniki dziejowe Polski”, seria II, t. XVI, Kraków–Warszawa 2017.
- Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*, tłum. i wyd. J. Sopko, Bratysława 2004.
- Nagrobki książąt śląskich*, w: MPH, t. III, Lwów 1878.
- Regesten zur Schlesische Geschichte, Codex diplomaticus Slesiae*, t. VII, cz. 3, wyd. G. Grünhagen, Wrocław 1886.
- Rocznik kapituły poznańskiej*, w: *Pomniki dziejowe Polski*, seria II, t. VI: *Roczniki wielkopolskie*, Warszawa 1962.
- Rocznik kołbacki, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, t. XIX, wyd. G.H. Pertz, Hanower 1866.
- Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, Wrocław 1990.

Literatura

- Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycza i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Grabowski J., *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019.
- Jasiński K., *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 6, 1987, Historia, Włocławek 1988.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.
- Karasiewicz W., *Paweł z Przemankowa biskup krakowski*, „Nasza Przeszłość”, t. IX, 1959.
- Karasiewicz W., *Działalność polityczna Andrzeja Zaremby w okresie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII/XIV wieku*, Poznań 1961.
- Korta W., *Średniowieczna annalistyka śląska*, Wrocław 1966.
- Labuda G., *Św. Wojciech w literaturze i legendzie średniowiecznej*, w: *Święty Wojciech*, Gniezno 1947.
- Nowakowski T., *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992.
- Rymar E., *Próba identyfikacji Jakuba Kaszuby zabójcy króla Przemysła II w powiązaniu z ekspansją brandenburską na północne obszary Wielkopolski*, w: *Niemcy – Polska w średniowieczu*, Poznań 1986, s. 203–224.
- Rymar E., *Wojna z Brandenburgią (1299) przyczyną upadku rządów Władysława Łokietka?*, w: *In memoriam honoremque Casimiri Jasiński*, red. J. Wenta i P. Oliński, Toruń 2010, s. 141–165.

- Teterycz-Puzio A., *XIII-wieczni Piastowie mazowieccy – książęta nieudolni czy niedoceniani? Próba oceny*, w: *Dziedzictwo Piastów mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, Warszawa 2017, s. 27–30.
- Tęgowski J., *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 6, 1987, Historia, Włocławek 1988.
- Włodarski B., *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i w pocz. XIV w.*
- Włodarski B., *Udział Rusi Halicko-Włodzimierskiej w walce książąt na Mazowszu w drugiej połowie XIII wieku*, w: *Wieki średnie – Medium aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, s. 171–183.
- Wojciechowski P.K., *Ugrupowania polityczne w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1280–1286*, „Przegląd Historyczny”, t. 70, 1979, z. 1, s. 60–65.
- Войтович Л., *Князь Лев Данилович*, Львів 2012.

Streszczenie

Po bezpotomnej śmierci Bolesława Wstydliwego Władysław Łokietek z początku nie występował w roli pretendenta do tronu krakowskiego. Jego działania w tym czasie wspierały aspiracje Leszka Czarnego. Po śmierci brata Władysław początkowo zaangażował się w pomoc Bolesławowi II mazowieckiemu elektowi rycerstwa małopolskiego. Jednakże, gdy ten był gotów ustąpić na rzecz Konrada II z ziemi sandomierskiej, Łokietek sam wystąpił w roli pretendenta. Poprzez małżeństwa – swoje i swej siostry Eufemii, a następnie bratanicy Fenenny – nawiązał sojusze, dzięki którym mógł walczyć o swoje dziedzictwo. Porażka pod Sieradzem w 1292 r. i związki z arcybiskupem Jakubem uświadomiła mu, że nie uda się zamiar zjednoczenia bez sojuszu z władcą Wielkopolski Przemysłem II. Łokietek wsparł jego aspiracje koronacyjne, czym zyskał sympatię Wielkopolan. To właśnie jego rycerstwo tej dzielnicy wybrało na następcę Przemysła II i powołało do rządów w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim. Łokietek miał jednak przeciwników w osobach Henryka księcia głogowskiego i Wacława II króla Czech, którzy wykorzystywali jego trudną sytuację wewnętrzną, podburzając poddanych przeciw jego rządowi. Wacław II to Łokietka najbardziej obawiał się jako pretendenta do władzy w Małopolsce i systematycznie z pomocą Brandenburczyków doprowadzał jego rządy do upadku w 1300 r.

Słowa kluczowe: Polska dzielnicowa, dynastia Piastów, rywalizacja o tron krakowski, polityka małżeńska, Władysław Łokietek, Bolesław II mazowiecki, Konrad II, Henryk IV Probus, Przemysław II, Wacław II król czeski

Władysław the Elbow-High's role in the struggle for Cracow in the last quarter of the 13th century. Development of the unification idea.

Abstract

After Bolesław the Chaste, Władysław the Elbow-High at first did not seek the Cracow throne. His actions at this time supported the aspirations of Leszek the Black. After his brother's death, Władysław initially became involved in helping Bolesław II of Mazovia, elect of the knights of Lesser Poland. However, when the latter was ready to give up the Sandomierz territory in favour of Conrad II, Elbow-High stepped in as a pretender. Through marriages – his own and his sister Euphemia's, and subsequently his niece Fenenna's – he forged alliances that enabled him to fight for his inheritance. The defeat at Sieradz in 1292 and his ties with Archbishop Jakub made him realise that the unification plan would not succeed without an alliance with the ruler of Greater Poland, Przemysł II. Władysław the Elbow-High supported his coronation aspirations, which won him the support of the people of Greater Poland. It was his knights from Greater Poland who elected him as successor to Przemysł II and appointed him to rule in Greater Poland and Gdańsk Pomerania. However, the Elbow-High had opponents in the persons of Henryk, Duke of Głogów, and Wenceslaus II, King of Bohemia, who took advantage of Władysław's difficult internal situation by stirring up his subjects against his rule. Wenceslaus II feared Władysław the Elbow-High the most as a contender for power in Lesser Poland and systematically, with the help of the Brandenburgians, brought about his downfall in 1300.

Keywords: district principalities of Poland, The Piast dynasty, rivalry to the throne of Kraków, marriage of state, Władysław Łokietek, Bolesław II of Masovia, Konrad II of Masovia, Henryk IV Probus, Przemysł II, Wenceslaus II King of Bohemia

Śmierć króla Władysława Łokietka w małopolskim dziejopisarstwie XIV wieku

Król Władysław Łokietek po burzliwym życiu, naznaczonym wieloma dramatycznymi sytuacjami, odszedł z tego świata 2 marca 1333 r. i spoczął w katedrze wawelskiej. Jego ostatnie chwile życia, moment śmierci oraz podsumowanie całego panowania doczekały się obszerniejszej relacji w polskim dziejopisarstwie XIV w.¹ Zapisy ówczesnych małopolskich historiografów o tym wydarzeniu nie były do tej pory przedmiotem szczegółowej analizy. Badaczy, przede wszystkim genealogów, interesowała w zasadzie tylko data zgonu i pogrzebu króla oraz miejsce jego pochówku². Natomiast na marginesie rozważań pozostawiali zapisaną w zabytkach dziejopisarskich całą scenię królewskiego umierania³. Dopiero ostatnio Marcin Starzyński w związku z interdyscyplinarnymi endoskopowymi badaniami grobu Władysława Łokietka w katedrze krakowskiej poświęcił artykuł dotychczasowym naukowym eksploracjom średniowiecznych grobów królewskich w nekropolii wawelskiej: Kazimierza Wielkiego, Jadwigi Andegawerskiej, Zofii Holszańskiej, Kazimierza Jagiellończyka i jego żony Elżbiety Habsburskiej. W tym kontekście ukazał zwięźle sprawę ostatnich chwil życia Władysława Łokietka, jego fizycznego wyglądu, śmierci, pochówku w katedrze oraz szerzej sprawę przypadkowego otwarcia królewskiej tumbi grobowej w 1838 r. i zachowanych relacji z dokonanej wtedy eksploracji⁴. Dlatego w niniejszym artykule skupię uwagę na przekazach dotyczących zgonu Łokietka w małopolskich zabytkach historiograficznych z XIV w.

¹ Zob. *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica* (dalej: MPH), t. 2, Lwów 1872, s. 858–859; *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 196–198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 196–198.

² O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 341; K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 119–122; P. Plisiecki, *Itinerarium króla Władysława Łokietka (1320–1333)*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 46, 1998, z. 2, s. 83–84.

³ *Rocznik Traski*, s. 858–859; *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 196–198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 196–198. Jedynie E. Długopolski i J. Wyrozumski zwięźle streścili przekazy z tych roczników o śmierci króla Władysława i przytoczyli w przekładzie krótkie ich fragmenty, zob. E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 325–326; J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław 2004 (wyd. 3), s. 35–37.

⁴ M. Starzyński, *Obiit rex, czyli co wiemy o śmierci i pochówku Władysława Łokietka (w kontekście wcześniejszych eksploracji średniowiecznych grobów królewskich na Wawelu)*, [w druku]. Temat śmierci Łokietka nie został podjęty w wydanym ostatnio zbiorowym tomie: *Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie*

Liczne późnośredniowieczne polskie nekrologi zawierają typowe, bardzo krótkie noty o śmierci króla Władysława⁵. Spośród nich w *Kalendarzu katedry krakowskiej* pod datą 2 marca (we wspomnieniu św. Symplicjusza papieża, VI nony marca) anonimowy duchowny zanotował, że „Wladislaus rex obiit Loctek”⁶. Według ustaleń Zofii Kozłowskiej-Budkowej skryba, który wciągnął tę notę wraz z 24 innymi zapisami nekrologicznymi wikariuszy, kanoników i prałatów krakowskich do tego *Kalendarza* w czasach pontyfikatu biskupa Floriana Mokrskiego, skopiował je ze starszego nekrologu katedralnego⁷. Niewątpliwie ta zwięzła zapiska zredagowana została zaraz po śmierci monarchy w celach kommemoracyjnych i jest uznawana za najbardziej wiarygodny przekaz źródłowy daty dziennej śmierci Łokietka⁸.

Wiadomość o śmierci króla Władysława znajduje się w kilku małopolskich utworach dziejopisarskich. Około 1340 r. została zredagowana w kręgu krakowskich mędykantów kontynuacja *Annales Polonorum deperditi*, obejmująca wydarzenia z lat 1330–1340⁹. W niej znajduje się obszerna relacja o ostatnich chwilach życia Łokietka, śmierci, pogrzebie i charakterystyka jego panowania¹⁰. *Annales Polonorum deperditi*, wielka kompilacja rocznikarska, powstały w latach 1306–1325 pod piórem krakowskiego franciszkanina, związanego z dworem Władysława Łokietka. Autor kontynuacji 1330–1340, zapewne też minoryta, należał do otoczenia dworskiego obu ostatnich Piastów na polskim tronie¹¹. Według ustaleń Wojciecha Drelicharza jedna z redakcji *Annales Polonorum deperditi* („A”) wraz z tą kontynuacją zostały po 1340 r. przepisane, tworząc *Rocznik Traski*, który został włączony do kolekcji historycznej, powstałej w kręgu katedry wawelskiej, a złożonej z *Vita Alexandri*, *Kroniki polskiej* Anonima tzw. Galla, *Kroniki węgiersko-polskiej* i *Żywota św. Stanisława zwanego Tradunt*¹². Rękopis zawierający wymienione utwory dziejopisarskie pozostał na Wawelu, gdzie został przepisany, zapewne z inicjatywy biskupa krakowskiego Jana Radlicy, w latach 1382–1392, tworząc

władców w dawnej Polsce, red. H. Rajfura, P. Szewo, B. Świadek, M. Walczak, P. Węcowski, Warszawa 2020.

⁵ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, s. 341; K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich*, s. 119–122.

⁶ *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, MPH s. n., t. 5, Warszawa 1978, s. 128. Tę zapiskę uzupełnił Długosz, dodając datę roczną z frazami: „Anno Domini tricentesimo tricesimo tercio serenissimus princeps dominus” oraz „vocatus, vir bellicosus et strenuus Polonie defensor, in ecclesia Cracoviensi sepultus”, por. tamże, s. 128.

⁷ Z. Kozłowska-Budkowa, *Wstęp*, w: *Najdawniejsze roczniki*, s. XLVI.

⁸ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich*, s. 119.

⁹ K. Ożóg, *Studium o 'Roczniku Traski'*, „*Studia Historyczne*”, t. 23, 1980, s. 530–533; W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003, s. 458–459.

¹⁰ *Rocznik Traski*, s. 858–859; *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 196–198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 196–198.

¹¹ W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska*, s. 450–459.

¹² Tamże, s. 458–459, 462–463; J. Wiesiołowski, *Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV wieku*, Wrocław 1967, s. 30–34.

kodeks Zamoyskich, zachowany do dziś¹³. Z tego kodeksu zaczerpnięta została kontynuacja 1330–1340 i dołączona z drobnymi modyfikacjami do *Rocznika małopolskiego Szamotulskiego* i *Rocznika małopolskiego Kuropatnickiego*, pochodzących od redakcji „B” *Annales Polonorum deperditi*¹⁴.

Relacja o śmierci króla Władysława umieszczona została po opisie sierpniowej wyprawy Łokietka przeciw zakonowi krzyżackiemu w 1332 r., zakończonej rozejmem, a także udanej rewindykacyjnej akcji wojsk królewskich na pograniczu wielkopolsko-śląskim, które zdobyły Kościan (przy szturmie grodu odznaczył się królewicz Kazimierz) i 50 mniejszych fortalicji, oraz triumfalnego powrotu władcy z synem do Krakowa¹⁵. Annalista rozpoczął od uroczystej frazy podsumowującej zmagania wojenne Władysława, aby następnie poinformować o śmierci króla: „Hic tandem Wladyslaus rex dictus Loctek Polonie eximius post multos agones, ubi contra hostes gentis viriliter decertavit, post multa certamina victorias triumphos de adversariis pro placito sumptos pro voto adhuc viribus pollens, anno etatis sue septuagesimo tercio, 6 Nonas Marcii dominice autem incarnationis 1333, in magnam totius Polonie desolacionem et tristitiam gentis decubuit”¹⁶. Podkreślone zostało tu męstwo Łokietka w licznych wojnach, toczonych przezeń przeciw wrogom Królestwa i odnoszone nad nimi zwycięstwa. Na te zmagania oddał on wszystkie swoje siły. Męstwo jako jedna z czterech cnót kardynalnych uwypuklała zasadniczy rys charakteru Władysława jako dobrego władcy chrześcijańskiego, który troszczy się o bezpieczeństwo swoich poddanych i skutecznie walczy z wrogami Królestwa Polskiego. Dziejopis podał następnie dokładną datę dzienną zgonu monarchy (2 marca 1333 r.) i jego wiek w momencie odejścia z tego świata (73 lata). Po czym zaznaczył, że ta śmierć spowodowała wielki smutek wśród ludu i poczucie opuszczenia. Wspomnienie o żalu poddanych po zmarłym królu ma charakter topiczny. Jednakże na tym nie zakończyła się omawiana relacja, bowiem annalista przywołał następnie ostatnie chwile życia Władysława. Najpierw poświęcił nieco uwagi trosce władcy o swoje zbawienie, zaznaczając, że gdy Łokietek przeczuwał zbliżającą się śmierć, wtedy „fratri Helye ordinis fratrum Predicatorum, viro conversacione laudabilis et in omni honestate approbato, qui super ipsum de omnibus suis delictis domini pape dispensandi et absolvendi plenam et omnimodam habebat auctoritatem,

¹³ Biblioteka Narodowa w Warszawie, BOZ 28; W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska*, s. 24–43; J. Wiesiołowski, *Kolekcje historyczne*, s. 17–22, 30–34; K. Maleczyński, *Wstęp, w: Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. tenże, MPH n. s., t. 2, Kraków 1952, s. I–X; Z. Budkowa, rec. z: *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki Dziejowe Polski, nova series*, t. 2: *Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, Kraków 1952, „Przegląd Historyczny”, t. 44, 1953, s. 422–426.

¹⁴ W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska*, s. 462–463.

¹⁵ *Rocznik Traski*, s. 857–858; *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 196; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 196; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 322–325; J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, s. 34–35; P. Plisiecki, *Itinerarium króla Władysława*, s. 82–83.

¹⁶ *Rocznik Traski*, s. 858; por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 196–197; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 196–197.

humiliter extitit magna cordis cum contricione confessus"¹⁷. Przy umierającym królu był jego spowiednik br. Elias z krakowskiego konwentu Braci Kaznodziejów, który wcześniej otrzymał od papieża władzę pełnego odpuszczenia grzechów monarsze w obliczu śmierci (*in articulo mortis*). Należał on do zakonników dobrze wykształconych i doświadczonych, bowiem pełnił wcześniej funkcję przeora wspomnianego konwentu i prawdopodobnie lektora¹⁸. Nie tylko wyspowiadał on Łokietka, ale też na pewno udzielił mu wiatyku oraz sakramentu namaszczenia chorych¹⁹. Historiograf mocno podkreślił, że władca przystąpił do ostatniej spowiedzi z wielką pokorą serca i skruchą, co wzmacniało charakterystykę Władysława jako wielce chrześcijańskiego króla.

Po przyjęciu tych sakramentów przystąpili do królewskiego łoża najbliżsi dostojnicy czuwający przy chorym i umierającym władcy oraz podjęli najważniejszą dla Królestwa sprawę sukcesora tronu. Anonimowy annalista wymienił Spicymira, kasztelana krakowskiego, i archidiacona krakowskiego Jarosława, którzy zwrócili się „z niemalym płaczem” („non cum parvo fletu”) do władcy z taką mową: „Domine rex, tu tuos nobiles, divites et pauperes, insignes et parvos, superbos et humiles, senes et iuvenes et quemlibet in statu suo sine molestacione qualibet in bonis et iuribus ipsorum vite tue temporibus decentissime confovebas. Ipsi vero te exigentibus tue gracie et benignitati meritis usque ad eadem tempora cum bonis et corporibus eorum nullatenus deserebant. Exhortare ergo eosdem nobiles tuos ut filium tuum Kazimirum quem in successorem tuum et regni dimittis, dileccione et favore prosequantur”²⁰. Wspomniani dwaj dostojnicy niejako podsumowują w swym wystąpieniu całe panowanie Łokietka, podnosząc, że był sprawiedliwym władcą, gdyż wszystkich swoich poddanych z każdego stanu zachowywał w prawach i w posiadanych dobrach, a także otaczał życzliwością. Szlachta zaś, ciesząc się łaską i dobrocią króla, nigdy go nie zawiodła, służąc mu osobiście i własnym majątkiem. Wezwali oni monarchę, aby w ostatniej woli zachęcił szlachtę do wspierania z miłością i życzliwością swego syna jako pozostawionego sukcesora tronu. W słowach Spicymira Leliwity z Dębian i Jarosława Bogorii ze Skotnik pobrzmiwają kolejne cnoty Władysława, tj. z jednej strony sprawiedliwość, łaskawość i dobroć wobec poddanych, z drugiej zaś oddanie i wierność szlachty wobec króla. Na szczególną uwagę zasługuje ich prośba związana z Kazimierzem i jego sukcesją na tronie Królestwa, bowiem była ona wyrazem troski panów małopolskich o losy państwa w najbliższej przyszłości. Dziejopis przekazał odpowiedź Władysława Łokietka na mowę dostojników, podając,

¹⁷ *Rocznik Traski*, s. 858; por. *Rocznik małopolski Szamotuńskiego*, s. 197; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 197.

¹⁸ K. Ożóg, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*, Kraków 1995, s. 129; M. Zdarek, *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005, s. 74, 87–88; S. Gawlas, *Pobożność Władysława Łokietka*, w: *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, red. S. Gawlas i in., Warszawa 2014, s. 203–204.

¹⁹ W takim sensie spowiedź króla rozumiał też J. Długosz, zob. *Ioannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 9, ed. D. Turkowska et al., Varsaviae 1978 (dalej: *Annales* 9), s. 178.

²⁰ *Rocznik Traski*, s. 858; por. *Rocznik małopolski Szamotuńskiego*, s. 197; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 197.

że król miał już problemy z wystowieniem się. Władca odpowiedział im następująco: „O viri michi et proli mee magni fautores, utinam filius meus exemplo ductus meo vobiscum taliter conversaretur sicut ego crederem, utique quod eum sicut et michi fecistis, diligetis. Attamen si secus fuerit, quod absit, hoc vestre industrie et fidelitati, quam semper erga me habuistis, fiducialiter recomendo. Sed quod pro ipso iam petam ignorans de suo statu futuro vobiscum non faciam ista vice”²¹. Władysław Łokietek wyraził w tych słowach nadzieję, że jego syn będzie go naśladował w sprawowaniu rządów oraz łaskawym traktowaniu poddanych i z tego powodu będzie cieszył się życzliwością szlachty. Gdyby jednak Kazimierz postępował inaczej, co oby się nie stało, to umierający król prosił dostojników o taką roztropność i wierność, jaką okazywali mu za jego panowania. Następnie polecił swego syna zebranim u królewskiego łoża panom, Kazimierzowi zaś ich powierzył, po czym oddał ostatnie tchnienie²². Niektórzy historycy wątpili w autentyczność opisaną w *Roczniku Traski* sceny i mów panów oraz króla²³. Trudno jednak podważyć wiarygodność całej kontynuacji 1330–1340, która zawiera szczegółowe informacje o wielu wydarzeniach z tego okresu. Łokietek pozostawał czynny w Krakowie jeszcze w lutym 1333 r., zachowały się bowiem jego dokumenty z 5 i 9 lutego, a przed 25 lutego wystawił on dyplom z prezentą na kanonię w kolegiacie św. Floriana, wakującą po śmierci Dzierżka, dla Piotra z Auvergne, kolektora papieskiego²⁴. Choroba króla ujawniła się w drugiej połowie lutego. Podana przez dziejopisa wiadomość, że Łokietek miał trudność w mówieniu („in virtute lingue et sermonis deficiens”²⁵), może wskazywać, że doznał częściowego udaru (wylewu)²⁶. Dlatego przy jego łożu na zamku krakowskim czuwali najbardziej zaufani dostojnicy, a do takich zaliczali się wtedy Spycimir z Dębian, kasztelan krakowski oraz Jarosław Bogoria ze Skotnik, archidiakon krakowski i kanclerz kujawski²⁷. Ich obecności przy umierającym królu nie sposób zakwestionować.

Do ostatniej woli, wypowiedzianej przez Władysława na łożu śmierci, nawiązał bezpośrednio Kazimierz Wielki w dokumencie z 12 maja 1344 r., wystawionym dla synów zmarłego Stanisława Szyrzyka z Brzezia, wojewody kujawskiego: Jakuba Szyrzyka, kanc-

²¹ *Rocznik Traski*, s. 858; por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 197; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 197.

²² *Rocznik Traski*, s. 858 por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 197; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 197.

²³ Zob. *Rocznik Traski*, s. 858 por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 197; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 197; J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, s. 35–36.

²⁴ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 1–4, Kraków 1876–1905, t. 1, nr 190; t. 2, nr 607; *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, wyd. A. Theiner, t. 1, Romae 1860, nr 455, s. 345; P. Plisiecki, *Itinerarium króla Władysława*, s. 83–84; M. Starzyński, *Obiit rex* [w druku].

²⁵ *Rocznik Traski*, s. 858; por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 197; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 197.

²⁶ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 326; M. Starzyński, *Obiit rex* [w druku].

²⁷ A. Marzec, *Urzednicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006 (według indeksu); tenże, *Tarnowski (z Tarnowa) Spycimir*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 52, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 507–509.

lerza kujawskiego, Piotra, prepozyta św. Floriana, późniejszego biskupa krakowskiego i Jana oraz synów zmarłego Dominika Chwaliboga²⁸. W tym dokumencie król Kazimierz wspominał ostatnie chwile życia swego ojca, stwierdzając, że chociaż był chory na ciele, ale jednak zdrowy na umyśle i wobec zbliżającej się śmierci, przywoławszy do siebie dostojników, dał mu m.in. następujące polecenia, aby „pod powinnością posłuszeństwa synowskiego i pod świadectwem Bożego sądu” po odzyskaniu ziemi kujawskiej i miasta Brześcia z rąk Krzyżaków, zwrócił synom zmarłego Stanisława z Brzezia i Dominika ich dobra dziedziczne, tj. Falbórz, położony koło Brześcia, który niesprawiedliwie za swego życia przejął, lub też dał za niego godny ekwiwalent²⁹. Kazimierz Wielki postąpił zgodnie z ostatnią wolą ojca i po zawarciu pokoju kaliskiego z zakonem krzyżackim, gdy Kujawy wróciły do Królestwa Polskiego, zdecydował się dać wymienionym osobom ekwiwalent z dóbr królewskich w ziemi sandomierskiej, tj. wsi Bobrowniki i Stanowiska koło Fałkowa³⁰. Warto nadmienić, że Janusz Bieniak stwierdził, iż Falbórz, lokowany przez Kazimierza Konradowica, na takim samym prawie jak miasto Brześć w 1264 r., został przejęty „minus iuste” z rąk Świętosława, ojca Stanisława z Brzezia przez ojca Łokietka i tenże niejako odziedziczył spór o to miasteczko³¹. Omawiany dokument przywołuje niewątpliwie tylko skromną część ostatniej woli Łokietka, o czym świadczy zwrot „sub obediencie filialis debito et attestacione divini iudicii inter cetera principaliter mandando commisisset”. Bez wahania można przyjąć, że umierający władca zobowiązał swego syna do odzyskania wszystkich utraconych ziem z rąk Krzyżaków, nie tylko Kujaw, ale również ziemi dobrzyńskiej i Pomorza Gdańskiego, o czym wyraźnie napisał Jan Długosz³².

W świetle powyższego dokumentu Kazimierza Wielkiego relacja z *Rocznika Traski* została potwierdzona w najważniejszych punktach. Przytoczone przez dziejopisa mowy dostojników i króla co do treści oddają istotę ostatnich rozmów umierającego

²⁸ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław 1969, nr 930; J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, s. 36.

²⁹ „[Q]uod cum magnificus princeps Wladislaus pie recordacionis rex eiusdem regni, pater noster, in extremis agens, licet eger corpore, mente nichilominus sanus, convocatis ad hoc suis baronibus nobis sub obediencie filialis debito et attestacione divini iudicii inter cetera principaliter mandando commisisset, ut quamprimum terra Cuyawyensis et civitas Brestensis de manibus Cruciferorum ad nostram rediret et deveniret potestatem, hereditates filiorum comitis Stanislai condam heredis in Brzeze, videlicet Jacobi cancellari Syradiensis, Petri prepositi s. Floriani et Johannis, necnon Dominici bone memorie, Falislai, Swanthoslai et Jacobi filiorum, dictas Faliboze, prope civitatem Brzesk iacentes, quas utique ad se devenisse minus iuste senciebat, sine contradictione reddere, aut pro eisdem commutationem dignam et equivalentem filiis predictorum Stanislai et Dominici debemus assignare, quia namque iusto seniorum iudicio reddere videtur indignum et ab hereditaria successione aliquid alienari, qui iustis paternalium precum instanciis obedire negligit, aut pertinaciter pretermittit”, tamże, nr 930.

³⁰ Tamże, nr 930; J. Bieniak, *Doliwowie w XIII wieku (Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, w: *Cracova–Polonia–Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski i in., Kraków 1995, s. 237.

³¹ J. Bieniak, *Doliwowie w XIII wieku*, s. 237–238.

³² *Annales IX*, s. 179.

monarchy z panami i następcą tronu. Natomiast retoryczna forma tych krótkich mów jest dziełem anonimowego historiografa. Do najważniejszych zaleceń umierającego króla dla Kazimierza należała troska o Królestwo i wszystkich poddanych oraz sprawiedliwe rządy, w stosunku do dostojników i szlachty zaś była to prośba o wierność i życzliwość dla sukcesora tronu. Z kolei ze strony panów płynęło do Łokietka przesłanie, aby ten w ostatniej woli polecił szlachcie uznać Kazimierza za następcę tronu i okazywać mu wierność, co też król uczynił, a także oddał syna pod opiekę najbliższych mu dostojników Spicymira z Dębian i Jarosława Bogorii. Trudno orzec, czy była to jakaś forma legitymizacji przysłego panowania Kazimierza w Królestwie Polskim³³. Autor kontynuacji 1330–1340 był zapewne świadkiem ostatnich chwil życia króla Władysława albo otrzymał o nich wiadomości bezpośrednio z dworu królewskiego. Jego informatorem mógł też być wspomniany spowiednik monarchy dominikanin krakowski br. Elias.

Wątek zgonu króla dopełnił dziejopisarz nośnym toposem mówiącym, że kiedy „prześwietna gwiazda narodu została przysłonięta cieniem śmierci, to pozostałby wielki chaos występków i sporów, gdyby Niebiański Władca nie przeznaczył z niej promienia dla narodu polskiego, jakim był jego syn Kazimierz”. Dlatego radość z następcy hamowała żalobę po zgonie władcy, a „ci, którzy boleli z powodu zachodu tak słonecznej planety, mogli uczcić to światło, które im pozostało”³⁴. W tym toposie Łokietek przyrównany został do gwiazdy oświetlającej swym blaskiem naród, czyli wszystkich poddanych. Gdy gaśnie ta gwiazda (król umiera), naród pogrąża się w ciemności i wówczas w królestwie może nastąpić chaos, jeśli nie byłoby prawowitego następcy tronu, uznanego przez poddanych. Jednak za sprawą Bożej Opatrzności Władysław pozostawił syna Kazimierza, który przejmuje panowanie w królestwie i ciemności go nie ogarniają. W ówczesnej myśli politycznej dominowała organiczna koncepcja państwa, wedle której król był głową organizmu-królestwa (*rex caput regni*), poszczególne zaś grupy poddanych stanowiły jego członki oraz na idei, że władza monarsza pochodzi od Boga (*Dei gratia rex*)³⁵. Śmierć władcy, czyli utrata

³³ Por. S. Gawlas, *Kazimierz Wielki – jaki był?*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiak, P. Żmudzki, Warszawa 2010, s. 770.

³⁴ „Sic illud fulgentissimum sydus gentis caligne mortis obumbratum, magnum chaos errorum et licium reliquisset, nisi supernus tytan de radio a tanto sydere Polonice genti salubriter providisset. Nam superstitem post se filium Kazimirum nomine de quo supra prelibavimus, genti dimisit. Unde dolori risus et luctui gaudium dabat moderamen, quatenus qui erant de occasu talis solaris planete merentes, de tanta luce relicta maneant honorantes”, *Rocznik Traski*, s. 858–859; por. skróconą wersję tego fragmentu w *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 197–198; *Rocznik małopolski Kuro-patnickiego*, s. 197–198. Tym toposem posłużył się Mistrz Wincenty w opisie śmierci Kazimierza Sprawiedliwego: „Sidere igitur Kazimiri occidente, ortum est quasi chaos et quedam rerum ac personarum confusio”, *Magistri Vincentii dicti Kadłubek Chronica Polonorum*, ed. M. Plezia, *Monumenta Poloniae Historica. Nova series*, t. 11, Cracoviae 1994, s. 175; Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, tłum. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 1992, s. 244 i przyp. 245.

³⁵ W. Berges, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig 1938, s. 24–34; T. von Struve, *Die Entwicklung der organologischen Staatsauffassung im Mittelalter*, Stuttgart 1978, s. 149–288;

głowy, spowodowałyby chaos w funkcjonowaniu całego organizmu państwa, gdyby nie było prawowitego i uznanego sukcesora tronu, który od razu przejmuje władzę po zgonie dotychczasowego króla. Nie można z omawianego fragmentu *Rocznika Traski* wyciągać powierzchownego i nieuzasadnionego wniosku, że w chwili śmierci króla Władysława w Królestwie Polskim panował chaos i dopiero Kazimierz zaprowadził porządek, historyograf zaś przeciwstawiał rządy Łokietka panowaniu jego syna³⁶.

Po tym toposie następuje zwięzła historia życia zmarłego króla i jego charakterystyka³⁷. Najpierw anonimowy dziejopis podał informacje o pochodzeniu Władysława, stwierdzając, że był synem Kazimierza księcia Kujaw, Sieradza i Łęczycy i pośród swoich braci otrzymał we władanie ziemię brzeską na Kujawach. Następnie wspomniał o małżeństwie Łokietka z Jadwigą, córką Bolesława Pobożnego, księcia kaliskiego, dodając, że „post mortem ipsius ducis et eciam heredum, maioris Polonie dominium ibidem est assequutus, quod et multis tenuit annis”³⁸. Annalista dokonał tu znacznego skrótu, pomijając panowanie Przemysła II oraz wywodząc prawa Łokietka do władztwa wielkopolskiego z małżeństwa z Jadwigą i przypisując mu wieloletnie rządy w Wielkopolsce po śmierci Pobożnego. Po czym uwypuklił zdradę szlachty wielkopolskiej, którą ostro potępił i całkowite pozbawienie Władysława przez króla czeskiego Wacława nie tylko Wielkopolski i Pomorza, ale również dziedzicznych Kujaw (brzeskich) oraz ziem sieradzkiej i łęczyckiej, które przypadły mu po śmierci braci³⁹. Jego wygnanie, próby pozyskania pomocy i tułaczkę historyograf opisał w przejmujących słowach: „Sic itaque terris orbatus, quamvis multorum amicorum auxilium postulans adisset, vanis promissis ipsum decipiens inanem et spe vacuum per multa temporum curricula toto orbe instabilem divagari permiserunt”⁴⁰. Poskąpił nam bliższych szczegółów tułaczki i nie wymienił tych, którzy zwodzili wygnança próżnymi obietnicami pomocy w odzyskaniu utraconych ziem. Jednak annalista podał informację, że na koniec książę Władysław udał się z nielicznymi swymi towarzyszami (stronnikami) na Węgry „ad Amadeum quemdam virum nobilem et potentem” i z jego

K. Ożóg, *Wyboista droga Władysława Łokietka do królewskiej korony*, „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera”, t. 30, 2020, s. 205.

³⁶ Por. J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle ostatnich badań*, Kraków 2000, s. 40; T. Jurek, E. Kizik, *Historia Polski do 1572*, Warszawa 2013, s. 289; S. Gawlas, *Pobożność Władysława Łokietka*, s. 197.

³⁷ *Rocznik Traski*, s. 859; *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 198.

³⁸ *Rocznik Traski*, s. 859; *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 198; K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich*, s. 115–124.

³⁹ „Tandem fraude nobilium Polonie agente, per regem Bohemie Wenceslaum non solum de Polonia et Pomorania, sed eciam de sua sorte et de terra Syradie et Lancicie, que sibi post suorum fratrum obitum advennerant, nec uno sibi relicto, fuit turpiter et fraudulenter eiectus”, *Rocznik Traski*, s. 859; por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 198.

⁴⁰ *Rocznik Traski*, s. 859; por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 198.

pomocą, a przede wszystkim samego Boga, mężnie walcząc, odzyskał Sandomierz, Kraków i wszystkie pozostałe utracone ziemie, wyrzucając całkowicie Czechów, którzy przez 18 lat je dzierżyli⁴¹. Wsparcie militarne udzielone przez węgierskiego możnego Amadeja zostało trwale zapamiętane w otoczeniu dworskim Łokietka⁴². Podana liczba lat czeskich rządów, choć niezbyt dokładna, odnosiła się niewątpliwie do panowania Przemysławidów w Krakowie i Sandomierzu. W redakcji *Annales Polonorum deperditi*, którą miał przed sobą anonimowy dziejopis, pod datą 1291 r. znajdowała się zapiska o oddaniu Krakowa Czechom przez księcia Przemysła⁴³.

Kolejny wątek biografii Władysława odnosi się do jego koronacji królewskiej. Najpierw historiograf podkreślił, że to za sprawą Boga nastąpił pokój i spokojne rządy Łokietka w odzyskanych ziemiach, a po tym wszystkim Bóg zechciał go otoczyć chwałą i zaszczytem, naród polski zaś wywyższyć. Dlatego w wyniku starań biskupa kujawskiego Gerwarda u papieża Jana XXII Władysław otrzymał koronę królewską i w wieku 60 lat wraz z żoną Jadwigą został w 1320 r. chwalebnie ukoronowany w Krakowie przez arcybiskupa Janisława i licznych biskupów⁴⁴. Biografię zakończył znamienym stwierdzeniem, że Władysław szczęśliwie pozostawił koronę swemu następcy, synowi Kazimierzowi jego potomkom na wieczne czasy („coronam [...] suo successori videlicet filio suo Kazimiro [...] et sue posteritati feliciter perpetuo duraturum reliquit”)⁴⁵. Królewskie rządy Piasta nie zostały już w niej ujęte. Tak skomponowana biografia w zamyśle dziejopisarza miała ukazywać najważniejsze etapy drogi Łokietka do korony królewskiej z bolesnym doświadczeniem zdrady możnych i szlachty wielkopolskiej, wygnania i zabiegów o pomoc w odzyskaniu dziedzictwa. Podkreślała mocno Boże wsparcie dla Władysława w przełomowych momentach jego życia, tj. w powrocie do Polski i wypędzeniu Czechów oraz w staraniach o koronę w Stolicy Apostolskiej. Wskazuje ona również na zasadnicze wątki pamięci historycznej o panowaniu Łokietka w środowisku dworu krakowskiego.

⁴¹ „Qui videns se a suis omnimode destitutum cum paucis sequacibus in Ungariam ad Amadeum quemdam virum nobiem et potentem secessit cuius auxilio, sed magis divino, Sandomiriam et Cracoviam terras et alias omnes quas supra memoravimus debellans viriliter optinuit, Bohemos qui 18 annis eas tenuerant potenter evellens et eiciens nunquam illuc redituros”, *Rocznik Traski*, s. 859; por. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 198.

⁴² O pomocy udzielonej Łokietkowi przez palatyna węgierskiego Amadeja zob. T. Jasiński, *Handel miedziany węgierską a restytucja rządów Władysława Łokietka w Polsce (1304–1312)*, „Roczniki Historyczne”, t. 84, 2018, s. 132–133.

⁴³ *Rocznik Traski*, s. 852.

⁴⁴ „Cum igitur predictas terras, Deo illi pacem tribuente, tranquille possedisset, volens ipsum Deum post talem casum gloria et honore illustrare aut gentem Polonicam magnificare, domino Gerwardo, episcopo Cuyaviense agente et elaborante circa dominum Iohannem dictum papam XXII, coronam est assequutus, qua etatis sue 60. anno cum sua felici consorte et omni bonorum memoria domina Hedvige in Cracovia per dominum Ianislaum archiepiscopum et alios plures episcopos, anno domini 1320 fuit gloriose coronatus”, *Rocznik Traski*, s. 859.

⁴⁵ *Rocznik Traski*, s. 859. Nieco zmienioną wersję zob. *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 198; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 198.

Po części biograficznej historiograf umieścił charakterystykę zmarłego króla, skupiając się na trzech jego cnotach, którymi w sposób szczególny się odznaczał. Na pierwszym miejscu znalazła się niezwykła łaskawość, miłosierdzie (*insignis pietas*), bowiem Łokietek jedynie przymuszony skazywał kogoś na śmierć, na drugim zaś była nadzwyczajna pokora (*inestimabilis humilitas*), gdyż nie znał wcale co to pycha i duma. Jako trzecia została wymieniona niewypowiedziana cierpliwość (*indicibilis paciencia*), ponieważ nie był mścicielem krzywd i zawsze okazywał się bardzo ludzki wobec postępujących niegodziwie oraz objawiał im we wszystkim łagodne oblicze⁴⁶. Do tych cnót należy dodać te, o których wspomnieli wyżej annalista, tj. męstwo, sprawiedliwość i dobroć. Na zakończenie charakterystyki dziejopis przekazał, że ciało zmarłego króla, które przez wiele dni do pogrzebu spoczywało, pozostało nienaruszone ku wielkiemu zdziwieniu dworzan. Wyjaśnił przy tym, że było to szczególną łaską od Boga niejako w nagrodę za wszystkie czyny zmarłego władcy⁴⁷. W nieco zmienionej wersji *Rocznika małopolskiego Szamotulskiego* i *Rocznika małopolskiego Kuropatnickiego* dodana została informacja, że twarz zmarłego przez cały czas do pogrzebu wyglądała jak żywa i nienaruszona („semper tamen eius facies acsi viventis incolumis apparebat”)⁴⁸. Takim Bożym przywilejem nienaruszonego ciała po śmierci z reguły cieszyli się święci, z których ponadto unosił się piękny zapach⁴⁹. Jednak tego atrybutu świętości nie przypisał annalista zmarłemu władcy. Ponadto poskąpił nam wiadomości o dacie pogrzebu monarchy w katedrze krakowskiej. Zwłoka mogła być spowodowana różnymi czynnikami, najpewniej jednak przygotowaniem komory grobowej w katedrze, bowiem zarówno dostojnicy, jak i następca tronu Kazimierz byli obecni przy śmierci, więc na pewno zajęli się przygotowaniem uroczystości pogrzebowych. Żadne ze źródeł odnotowujących śmierć króla nie podało daty jego pochówku⁵⁰. Długosz również jej nie znał, który z autopsji opisał tylko nagrobek Łokietka w katedrze⁵¹. Według przypuszczeń Kazimierza Jasińskiego nastąpiło to zapewne w kilkanaście dni po zgonie, jeszcze w marcu⁵².

⁴⁶ „Hic inter virtutum karismata tribus ultra humanam estimationem effloruit luculenter. Videlicet insigni pietate, quia nisi coactus aliquem morti tradi iussit, inestimabili humilitate, ut quid esset fastus aut superbia penitus ignoraret, indicibili paciencia, nam vindex iniurie nullatenus esse potuit, ymo se iniuriantibus humanissimum exhibuit, placidum vultum in omnibus illis ostendens”, *Rocznik Traski*, s. 859; S. Gawlas, *Pobożność Władysława Łokietka*, s. 197.

⁴⁷ „Quapropter inspector omnium actuum Deus tantum decorem suo corpori in morte contulit, ut quamvis diebus pluribus sua sepultura fuerit protelata, semper firmus in suo decore placabili seu amicabili ad magnam omnium admirationem et stuporem permansit”, *Rocznik Traski*, s. 859.

⁴⁸ *Rocznik małopolski Szamotulskiego*, s. 199; *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, s. 199.

⁴⁹ Zob. M. Starnawska, *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2008, s. 436–473.

⁵⁰ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich*, s. 122.

⁵¹ *Annales* 9, s. 179–180.

⁵² K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich*, s. 122. Trudno zaakceptować pogląd E. Długopolskiego, który uważał, że pogrzeb odbył się dopiero po koronacji Kazimierza, czyli po 25 kwietnia, zob. tenże, *Władysław Łokietek*, s. 326.

Chronologicznie późniejsze informacje o śmierci Władysława Łokietka z małopolskich czternastowiecznych zabytków dziejopisarskich zawierają jeszcze *Rocznik miechowski*, *Kronika katedralna krakowska*, *Rocznik świętokrzyski* oraz utwór „De morte Wladisłai Lokyetk regis Poloniae”. W klasztorze bożogrobców miechowskich zanotowano zwięźle pod 1333 r. „obiit rex Vladislaus et Kazimirus filius eius coronatur”⁵³. Nie został dodany żaden komentarz do panowania i osoby zmarłego króla, którego relacje z bożogrobcami naznaczone były poważnymi konfliktami⁵⁴. Wspomniana nota przepisana została do zaginionego rocznika kompilowanego, powstałego w tym klasztorze u schyłku XIV w., który stał się podstawą kompilowanej części *Rocznika miechowskiego* (do 1388 r.), a sporządzonej ok. 1400 r.⁵⁵

Kronika katedralna krakowska została napisana w ósmej dekadzie XIV w. (przed 1382 r.) przez anonimowego duchownego związanego ze środowiskiem katedry krakowskiej⁵⁶. W jej skompilowanej ze starszych źródeł części znajduje się zapiska o odejściu z tego świata króla z precyzyjną datą dzienną i roczną: „Rex igitur Wladislaus anno Domini 1333 sexta Nonas Martii, ut pie creditur, migravit ad Christum”⁵⁷. Autor mógł zaczerpnąć datę dzienną z *Kalendarza katedry krakowskiej*, datę roczną zaś z innego źródła, które trudno jednoznacznie zidentyfikować.

Rocznik świętokrzyski został sporządzony jako annalistyczna kompilacja przez nieznanego duchownego na przełomie XIV i XV w. w krakowskim środowisku katedralno-dworskim⁵⁸. Zamieścił on o śmierci Łokietka następującą, bardzo krótką zapiskę: „Anno Domini millesimo CCCXXXIII die mensis Martii rex Polonie Wladislaus diem clausit extremum”⁵⁹. Najpewniej w źródle, z którego korzystał, była data pełna dzienna zgonu władcy („sexta Nonas Martii”), ale mechanicznie ją zniekształcił i pozostał tylko miesiąc marzec. W jednej z kopii tego rocznika w rękopisie Baworowskich kopista dodał „sexta”⁶⁰.

W kolekcji historycznej *Cronica magna seu longa Polonorum* zachował się utwór dziejopisarski złożony z dwóch krótkich tekstów. Pierwszy został opatrzony tytułem „De

⁵³ *Annales Miechovienses*, wyd. Z. Budkowa, w: też, *Rocznik miechowski*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 5, 1960, s. 124.

⁵⁴ E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, „Rocznik Krakowski”, 7, 1905, s. 164–167; tenże, *Władysław Łokietek*, s. 145–146.

⁵⁵ W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska*, s. 280–296.

⁵⁶ K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Wrocław 1987, s. 51–58.

⁵⁷ *Cronica 1202–1377*, wyd. W. Kętrzyński, w: tenże, *O rocznikach polskich*, Kraków 1897, s. 187.

⁵⁸ W. Kętrzyński, *O rocznikach polskich*, Kraków 1896, s. 112–114; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964, s. 57–60; K. Ożóg, *Kultura umysłowa*, s. 61–62; M. Derwich, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 238–239; M. Błaziak, *Rocznik świętokrzyski nowy – rocznikiem mansjonarskim czy andegaweńsko-jagiellońskim*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 37, 2000, s. 49–63; W. Drelicharz, *O nowym wydaniu Rocznika świętokrzyskiego*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 106, 1999, nr 2, s. 68–69; P. Węcowski, *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014, s. 94.

⁵⁹ *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, MPH, n. s., t. 12, Kraków 1996, s. 61–62.

⁶⁰ Tamże, s. 61; K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich*, s. 120.

morte Wladislai Lokyeth regis Poloniae”, drugi zaś „De coronatione Kazimiri regis Poloniae”. Uważane one były dawniej za dwa pierwsze rozdziały *Kroniki* Jana z Czarnkowa⁶¹. Oba fragmenty powstały w czasach Kazimierza Wielkiego pod piórem anonimowego dziejopisa ze środowiska krakowskiego związanego z dworem królewskim⁶². Fragment „De morte Wladislai Lokyeth regis Poloniae” zawiera następującą wiadomość o śmierci króla: „Anno Domini MCCCXXXIII, quarto Idus Martii obiit inclitus dominus Wladislaus rex Poloniae in castro Cracoviensi et ibidem in ecclesia Cracoviensi cathedrali in sinistra parte chori, ex opposito altaris maioris tumulatus requiescit”⁶³. Anonimowy historiograf podał pomyłką o 10 dni datę śmierci oraz jako jedyny z czternastowiecznych dziejopisarzy dokładne miejsce wiecznego spoczynku króla w katedrze wawelskiej. Trudno dociec, z czego wynikał błąd w dacie dziennej⁶⁴.

Z wyjątkiem kontynuacji 1330–1340 w *Annales Polonorum deperditi*, przekazanej przez *Rocznik Traski*, *Rocznik małopolski Szamotulskiego* i *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, pozostałe zapiski nekrologiczne i annalistyczne w małopolskich zabytkach historiograficznych z XIV w., dotyczące śmierci króla Władysława Łokietka, ograniczały się do daty (niekiedy tylko rocznej) i samego faktu śmierci bez podania bliższych szczegółów oraz okoliczności jego zgonu. Relacja o ostatnich chwilach życia Łokietka i jego śmierci w kontynuacji *Annales Polonorum deperditi* została sporządzona przez anonimowego historiografa, który był świadkiem opisywanych wydarzeń lub posiadał wiadomości od takiego świadka z dworu królewskiego. Do tej relacji dołączył on krótką polityczną biografię władcy oraz charakterystykę jego osoby. W szczególności historiograf podkreślił cnoty Łokietka, które ukazywały go jako dobrego władcę chrześcijańskiego, zatroskanego o Królestwo i poddanych oraz cieszącego się wsparciem i opieką Boga w drodze do korony królewskiej i w rządach. W drugiej połowie XV w. Długosz gruntownie spożytkował tę relację i z wieloma amplifikacjami oraz zmianami umieścił ją pod rokiem 1333 w *Rocznikach*⁶⁵. Jego spojrzenie na śmierć króla Władysława zasługuje na wnikliwą analizę, któremu poświęcę odrębne studium.

⁶¹ MPH, t. 2, s. 619–622; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, s. 154–157.

⁶² K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie*, s. 70–72. J. Bieniak uważa, że utwór powstał pod piórem Jana z Czarnkowa ok. 1360 r. po jego przybyciu z Meklemburgii, gdy był związany z wrocławskim środowiskiem katedralnym, zob. J. Bieniak, *Fragmenty 1333–1341 w twórczości dziejopisarskiej Janka z Czarnkowa*, „Zapiski Historyczne”, t. 48, 1983, z. 4, s. 5–29; t. 49, 1984, z. 1, s. 5–28; tenże, *Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 47, 2009, s. 127–135. Zaprezentowana w tych pracach argumentacja nie rozwiała podstawowych wątpliwości zgłoszonych przeze mnie w odniesieniu do tej koncepcji wyrażonych w *Kultura umysłowa w Krakowie*, s. 70–71.

⁶³ MPH, t. 2, s. 619.

⁶⁴ Por. K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich*, s. 120.

⁶⁵ *Annales* 9, s. 178–180.

Bibliografia

- Annales Miechovienses*, wyd. Z. Budkowa, w: też, *Rocznik miechowski*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 5, 1960.
- Balzer O., *Genealogia Piastów*, Kraków 1895.
- Berges W., *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig 1938.
- Bieniak J., *Doliwowie w XIII wieku (Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, w: *Cracova–Polonia–Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski i in., Kraków 1995.
- Bieniak J., *Fragmenty 1333–1341 w twórczości dziejopisarskiej Janka z Czarnekowa*, „Zapiski Historyczne”, t. 48, 1983, z. 4; „Zapiski Historyczne”, t. 49, 1984, z. 1.
- Bieniak J., *Jan (Janek) z Czarnekowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 47, 2009.
- Biblioteka Narodowa w Warszawie*, BOZ 28.
- Błaziak M., *Rocznik świętokrzyski nowy – rocznikiem mansjonarskim czy andega-weńsko-jagiellońskim*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 37, 2000.
- Budkowa Z., rec. z: *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki Dziejowe Polski, nova series*, t. 2: *Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, Kraków 1952, „Przegląd Historyczny”, t. 44, 1953.
- Cronica 1202–1377*, wyd. W. Kętrzyński, w: tenże, *O rocznikach polskich*, Kraków 1897.
- Dąbrowski J., *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964.
- Derwich M., *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa–Wrocław 1992.
- Długopolski E., *Bunt wójta Alberta*, „Rocznik Krakowski”, t. 7, 1905.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Drelicharz W., *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003.
- Drelicharz W., *O nowym wydaniu Rocznika świętokrzyskiego*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 106, 1999, nr 2.
- Gawlas S., *Kazimierz Wielki – jaki był?*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiak, P. Żmudzki, Warszawa 2010.
- Gawlas S., *Pobożność Władysława Łokietka*, w: *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, red. S. Gawlas i in., Warszawa 2014.
- Ioannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 9, ed. D. Turkowska et al., Varsaviae 1978.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.

- Jasiński T., *Handel miedzią węgierską a restytucja rządów Władysława Łokietka w Polsce (1304–1312)*, „Roczniki Historyczne”, t. 84, 2018.
- Jurek T., Kizik E., *Historia Polski do 1572*, Warszawa 2013.
- Kętrzyński W., *O rocznikach polskich*, Kraków 1896.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski, wyd. F. Piekosiński, t. 1–4, Kraków 1876–1905.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Wstęp*, w: *Najdawniejsze roczniki i kalendarz*, wyd. też, *Monumenta Poloniae Historica*, Series nova, t. 5, Warszawa 1978.
- Kurtyka J., *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle ostatnich badań*, Kraków 2000.
- Magistri Vincentii dicti Kadłubek Chronica Polonorum*, ed. M. Plezia, *Monumenta Poloniae Historica. Nova series*, t. 11, Cracoviae 1994.
- Małczyński K., *Wstęp*, w: *Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje księżąt i władców polskich*, wyd. tenże, *Monumenta Poloniae Historica*, Nova series, t. 2, Kraków 1952.
- Marzec A., *Tarnowski (z Tarnowa) Spycimir*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 52, Warszawa–Kraków 2017–2019.
- Marzec A., *Urzędnicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006.
- Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, tłum. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 1992.
- Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, *Monumenta Poloniae Historica*, Series nova, t. 5, Warszawa 1978.
- Ożóg K., *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*, Kraków 1995.
- Ożóg K., *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Wrocław 1987.
- Ożóg K., *Studium o „Roczniku Traski”*, „Studia Historyczne”, t. 23, 1980.
- Ożóg K., *Wyboista droga Władysława Łokietka do królewskiej korony*, „Prądnik. Prace i Materiały Muzeum im. Prof. Władysława Szafera”, t. 30, 2020.
- Plisiecki P., *Itinerarium króla Władysława Łokietka (1320–1333)*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 46, 1998, z. 2.
- Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Rocznik małopolski Szamotulskiego*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, *Monumenta Poloniae Historica. Nova series*, t. 12, Kraków 1996.
- Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, Lwów 1872.
- Starnawska M., *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2008.
- Starzyński M., *Obiit rex, czyli co wiemy o śmierci i pochówku Władysława Łokietka (w kontekście wcześniejszych eksploracji średniowiecznych grobów królewskich na Wawelu)*, [w druku].

Struve T. von, *Die Entwicklung der organologischen Staatsauffassung im Mittelalter*, Stuttgart 1978.

Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie władców w dawnej Polsce, red. H. Rajfura, P. Szwedo, B. Świadek, M. Walczak, P. Węcowski, Warszawa 2020.

Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, ed. A. Theiner, t. 1, Romae 1860.

Węcowski P., *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014.

Wiesiołowski J., *Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV wieku*, Wrocław 1967.

Wyrozumski J., *Kazimierz Wielki*, Wrocław 2004 (wyd. 3).

Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław 1969.

Zdanek M., *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005.

Streszczenie

Autor analizuje przekazy dziejopisarskie o śmierci króla Władysława Łokietka, zmarłego 2 marca 1333 r., znajdujące się w kilku małopolskich zabytkach historiograficznych z XIV w. Najobszerniejsza relacja o ostatnich chwilach życia i śmierci tego władcy zachowała się w kontynuacji *Annales Polonorum deperditi z lat 1330–1340*, przekazanej przez *Rocznik Traski*, *Rocznik małopolski Szamotułskiego* i *Rocznik małopolski Kuropatnickiego*. Została ona sporządzona przez anonimowego historyografa, zapewne krakowskiego franciszkanina, który był świadkiem opisywanych wydarzeń lub posiadał informacje bezpośrednio z królewskiego dworu. Do tej relacji dołączył on krótką polityczną biografię władcy oraz jego charakterystykę, w której ukazał Łokietka jako dobrego władcę chrześcijańskiego, zatroskanego o Królestwo i poddanych oraz cieszącego się wsparciem i opieką Boga w drodze do korony królewskiej i w rządach. Pozostałe zapiski nekrologiczne i annalistyczne, dotyczące śmierci króla Władysława Łokietka, zawarte w małopolskich zabytkach historiograficznych z XIV w. (*Kalendarz katedry krakowskiej*, *Kronika katedralna krakowska*, *Rocznik świętokrzyski*, *Rocznik miechowski*, utwór „De morte Wladislai Lokyetk regis Poloniae”), ograniczały się do daty (niekiedy tylko rocznej) i samego faktu śmierci bez podania bliższych szczegółów oraz okoliczności jego zgonu.

Słowa kluczowe: Władysław Łokietek, śmierć króla, dziejopisarstwo, Małopolska, XIV wiek

Death of King Władysław the Elbow-High in Lesser Poland historiography of 14th century

Abstract

The author analyses historiographical reports concerning the death of King Władysław the Elbow-High on 2 March 1333, found in several historiographical sources from Lesser Poland in the 14th century. The most extensive account of the last moments of the life and death of the king is found in the continuation of *Annales Polonorum deperditi* from the years 1330–1340, provided by the *Traska Annals*, the *Szamotołski Lesser Poland Annals* and the *Kuropatnicki Lesser Poland Annals*. It was written by an anonymous historiographer, probably a Franciscan from Kraków, who witnessed the events described or had news directly from the royal court. This account was accompanied by a short political biography of the king and his characteristics, in which the Elbow-High was presented as a good Christian ruler, concerned about the kingdom and his subjects and enjoying God's support and protection on his way to the royal crown and during his reign. Other obituaries and annalistic notes concerning the death of King Władysław the Elbow-High, included in the Lesser Poland historiographical sources of the 14th century (*Calendar of the Cracow Cathedral*, *Cracow Cathedral Chronicle*, *Świętokrzyski Annals*, *Miechów Annals*, "De morte Wladislai Lokyetk regis Poloniae"), were limited to the date (sometimes just the year) and the fact of his passing without any further details or circumstances of his death.

Keywords: Władysław the Elbow-High, death of the king, historiography, Lesser Poland, 14th century

Král proti střelci (Václav II. a Vladislav Lokýtek). Nerovná hra na šachovnici přelomu 13. a 14. století

V letošním roce uplynulo 750 let od narození českého krále Václava II., předposledního Přemyslovce, který napřel svůj geopolitický zájem na polské země a na sklonku života také směrem do Uher.

Smlouva s opolskými bratřími Měškem a Boleslavem ze 17. ledna 1291 i podplacení dvou významných beneficiářů, Jindřicha z Wüstehube a Alexia z Leckinsteinu,¹ ovládajících hrady cestou na Krakov, otevíralo Václavovi nástupní prostor pro opanování Krakovska, které držel Jindřichem Probem ustanovený dědic Přemysl Velkopolský, zatímco Sandoměřska se zmocnil kujavský vévoda Vladislav Lokýtek (vlastní Vratislav držel namísto závětí určeného Jindřicha Hlohovského Jindřich Lehnický).² Vojenská hotovost se zřejmě scházela na Moravě, nejspíše v Olomouci, kde byl král k zastížení 26. února a 10. dubna, zatímco 23. března pobýval v Opavě, kde nepochybně probíhala další důležitá jednání ve věci zisku dědictví po Lešku Černém a Jindřichu Probovi. Zatímco v listině vydané pro sedleckého opata Heidenreicha v Opavě 23. března 1291 užívá král ještě starého titulu, v Olomouci na počátku dubna již přidává mezi český královský a moravský markrabský titul označení „vévoda krakovský a sandoměřský“. A tak se mělo dít i po dalších téměř deset let.³ Polské anály se o věci vyjadřují zpravidla velice lapidárně: „Země krakovská byla polským vévodou Přemyslem předána českému

¹ O správnou identifikaci obou mužů se zasloužili polští historikové J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycza i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 87–88, 91–92, a M.R. Pauk, *Der eine hiez her Lechscht, her Wüeschof der ander hiez. Kim byli stronnici Henryka IV Probusa w Małopolsce*, „Roczniki Historyczne“, t. 69, 2003, s. 91–98.

² Srov. B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie, Wydział II Historyczno-Filozoficzny, t. VII, Lwów 1931, s. 121; B. Nowacki, *Przemysł II, Przemysł II. 1257–1296. Odnowiciel korony polskiej*, Poznań 1997, 129; A. Swieżawski, *Przemysł – król Polski*, Warszawa 2006, s. 133–137; M. Barański, *Księżęta i społeczeństwo wobec zjednoczenia Polski na przełomie XIII i XIV wieku*, in: *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 33; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009, s. 20–27.

³ RBM II, č. 1533, 1538, 1539; srov. J. Šusta, *Václav II. a koruna polská*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám* vydal Historický klub I, Praha 1934, s. 230–232 (původně vyšlo v ČČH 21, 1915, s. 313–346); A. Barciak, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*, Katowice 1992 (=Práce Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr. 1264), s. 116.

králi a bamberský biskup přišel s vojskem českého krále. Vévoda Vladislav dobyl Wišlici a Oblekoň a české vojsko vyhnal od Sandoměře.⁴ Jen tzv. kronička krakovská z doby vlády Kazimíra Velikého přináší obsírnější výklad o tom, jak Přemysl navštívil Prahu a pohnut prosbami (či nátlakem?) českého krále a finanční rekompenzací rezignoval na krakovské knížectví.⁵ Bronisław Nowacki považuje informaci o Přemyslově pobytu v Praze za spolehlivou a datuje ji nejspíše k Vánocům 1290;⁶ nevysvětluje však, proč Přemysl užíval krakovský titul ještě 6. ledna 1291⁷ a Václav jej začal používat teprve na přelomu března a dubna. Nowacki si ale povšiml, že již v listině ze 7. února 1290 označuje Jindřich z Wüsthube českého krále „pravým dědicem (krakovského) vévodství“.⁸ Zde jde ale pouze o uznání nároků českého vládce na Krakovsko a nikoli o důkaz, že by před tímto datem Přemysl rezignoval na svoji držbu knížectví. Časový rozdíl mezi Přemyslovou rezignací na přelomu let 1290/1291 a Václavovým přijetím titulu na přelomu března a dubna uvedený autor vysvětluje jako aktuální reakci na obsazení Krakova vojskem v čele s bamberským biskupem Arnoldem.⁹ Pokud by ale skutečně došlo k oficiální rezignaci Přemysla již někdy o Vánocích, proč by český král čekal až na reálné obsazení města. Navíc Václav převzal i titul sandoměřský, přičemž Sandoměř ve skutečnosti nedržel, protože ji měl pevně ve svých rukou Lokýtek. Nebylo tomu spíše tak, že se o Přemyslově rezignaci jednalo v Opavě na přelomu března a dubna a výsledkem tohoto z české strany úspěšného jednání bylo přijetí titulu Václavem? Odmítnout lze nejspíše domněnku Bronislawa Włodarského, že by se Přemysl po proběhlých jednáních zdržoval v Krakově a opustil je teprve před hrozbou příchodu českého vojska, proti němuž se mu nedostávalo sil.¹⁰ Jde o pouhou hypotézu. Skutečný průběh událostí zůstane zřejmě i nadále skryt pod příkrovem mlhavého závoje.

Po smrti Leška Černého se podle Zbraslavské kroniky dohodli přední členové šlechtické reprezentace, že přijmou za svého pána českého krále, o jehož laskavosti se šířily všude pověsti, a vyslali k němu svoji delegaci. Král v zásadě nabídku přijal, pro jiné zaneprázdnění prozatím poslal do země vojsko vedené pražským biskupem Tobiášem,

⁴ *Annales Polonorum*, MGH SS XIX, s. 653; *Rocznik Traski*, MPH II, s. 852; podobně i *Rocznik Sędziwoja*, MPH II, s. 879.

⁵ *Kroniczka krakowska* viz *Rocznik kujawski*, MPH III, s. 208: „Przemislio duci Posnaniensi, cuius filiam iam pridem copulaverat sibi matrimonialiter Wenczeslaus secundus rex Bohemie. Qui tandem ad se Pragam eodem socero invitato, ipsum precio circumveniens et precibus, ab eo ducatum Cracoviensem tanquam dolosus sapiens sibi dari et resignari procuravit eiusque plenam nanciscens possessionem“; B. Nowacki, *Czeskie rozszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987, s. 44–53; B. Nowacki, *Przemysł II*, s. 136–137.

⁶ B. Nowacki, *Czeskie rozszczenia*, s. 51; B. Nowacki, *Przemysł II*, s. 137.

⁷ KDW II, č. 665, s. 44: „Dei gratia dux Polonie et Cracovie“. V listině s pouhým ročním datem 1291 pro oliwský a žarnovický klášter a písemnosti pro měšťana Jindřicha z Pyzder z 1. srpna 1291 se Přemysl nazývá již jen „dux Polonie“ (KDW II, č. 670, 672). Je zajímavé, že templářský mistr pro Polsko a Pomořansko a komtur ve Chwarszczanech Bernard z Ebersteinu označil Přemysla ve své listině vydané v Poznani 13. listopadu 1291 jako „dux Kalisiensis“ (KDW II, č. 679, s. 57).

⁸ B. Nowacki, *Czeskie rozszczenia*, s. 43.

⁹ Tamtéž, s. 44.

¹⁰ B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 123.

keré mělo zkrotit případné odbojníky.¹¹ Nehledě na omyl týkající se vůdce českého vojska (ve skutečnosti to byl bamberský biskup Arnold ze Solmsu) je Václavovo uvázání se v krakovské vévodství vyloženo jako legitimní odpověď na nabídku šlechtické elity. O takovém přijetí Václava v dané době pochyboval vcelku oprávněně již Josef Šusta,¹² nelze však vyloučit, že k podobnému aklamativnímu aktu došlo po obsazení Krakova českým vojskem či po Václavově příchodu v roce 1292, a později písař zbraslavský kronikář informaci vztáhl k roku 1291, protože se mu hodila k vytváření krále jako ochránce utlačovaných a nositele míru.

Vyprávění Otokara Štýrského má, jako je tomu u něho mnohokrát, epickou šíři. Soustřeďuje se však na poněkud odlišnou linii, totiž na konflikt Arnolda Bamberského a Dietegena z Kastelu s českým králem. Vojsko, jež se sbíralo nepochybně na moravském území, mělo být podle tohoto autora užito nikoli proti Přemyslovi Velkopolskému (ten se ve vyprávění vůbec nevyskytuje), nýbrž proti Jindřichu Lehnickému, který mohl ohrozit Václavovy ambice směrem ke Krakovsku a Sandoměřsku. Do Krakovska ale vpadl se svými oddíly, včetně haličských a velkopolských posil, Vladislav Lokýtek a král Václav vyslal silný oddíl pod velením Tasa z Vizmburka, aby síly tohoto Piastovce odrazil. Tasovi se však nedařilo a král jej z funkce hejtmana odvolal. Tu měl král pověřit vedením nové výpravy bamberského biskupa a Dietegena z Kastelu, aby prý oba „Švábové“ prokázali, že mu jsou platní, když žijí „z jeho dobroty a majetku“. Biskup projevil ihned ochotu vést výpravu a poslal do Frank pro další posily. Pak měl se svým vojskem „v sedmi měsících nebo více“ (zde se jedná nepochybně o chybu, šlo spíše o sedm týdnů) obsadit Krakov a vyhnat Lokýtka ze země. Češi vracející se z Malopolska však měli biskupa pomlouvat u krále, což autor považuje za projev žárlivosti Čechů na Němce. Václav prý ve svých názorech obrátil, povolal však zatím Arnolda s příslibem důků a odměny zpět do Prahy. Ten, když se vrátil s očekáváním přátelského přijetí, zjistil, že jeho dřívější příbytek je uzavřen a přístřeší pro sebe a svoji družinu nenalezl ani v blízkém strahovském klášteře. Ubytoval se teprve u břevnovských benediktinů a pokoušel se dát králi na vědomí, že v jeho službách utrpěl značné škody, jež by měly být podle jeho očekávání nahrazeny.

V případě malopolských záležitostí lze stručně shrnout: Václav II. nechal na jaře 1291 sbírat vojsko k tažení na Krakov, shromaždištěm byla patrně Olomouc. Mezitím došlo v Opavě k jednání, na jehož základě se Přemysl Velkopolský země zřekl. Následoval Lokýtkův vpád do Krakovska a vyslání kontingentu v čele s Tasem z Vizmburka, které však nesplnilo očekávaný účel. Teprve silné oddíly vedené biskupem Arnoldem a Dietegenem z Kastelu obsadily, zřejmě bez vážnějších problémů, Krakov, jehož němečtí měšťané panství českého krále pravděpodobně uvítali, a neúspěšně zaútočily na Lokýtkovo Sandoměřsko. Tato snaha však vyšla naprázdno a Lokýtek naopak získal některé českým vojskem krátce předtím dobyté hrady náležející ke Krakovsku: Wiślici, Oblekoń a nejspíše i Prądocin. Bronisław Włodarski

¹¹ Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, FRB IV, s. 44–45.

¹² J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, České dějiny*, II.1, Praha 1935, s. 392.

uvažoval také o dvou českých výpravách: Arnoldova měla být první a té měla následovat druhá, kterou odvodil z líčení Jindřicha Heimburského,¹³ jenž časově spojil červencové tažení nového uherského krále Ondřeje III. k Vídní s vysláním českého vojska na Krakov. Dokazovat to má i Václavova přítomnost v Kladsku 1. srpna, kam prý český král vojsko doprovázel.¹⁴ Jenže v Kladsku český král pobýval beze všech pochyb v souvislosti s jeho odebráním Dietegenovi z Kastelu; odtud ostatně netáhl do Malopolska, ale naopak do nedaleké Litomyšle, kde se nadále věnoval uspořádávání malopolských poměrů. Proto bude třeba polskou výpravu Jindřicha Heimburského ztotožnit s hlavním tažením pod vedením Arnolda. Tím lze dojít alespoň k relativní chronologické ose: ke konfliktu krále s Arnoldem a Dietegenem došlo někdy na přelomu července a srpna 1291. Pokud by se vycházelo z Otokarova údaje o sedmi či více týdnech (mylně měsících potřebných k obsazení Krakova a dalším operacím), pak Arnoldova výprava měla svůj počátek kolem poloviny května.

Za zmínku však stojí opomíjené svědectví minoritských pramenů, že se o Letnicích (10. června) 1291 Václav II. zúčastnil zasedání minoritské provinciální kapituly v Čáslavi. Minorité, pohybující se v rámci česko-polské provincie, totiž mohli být vítaným zdrojem informací.¹⁵ Vladislav Lokýtek, který se českému monarchovi s odvahou postavil, nebyl, jak bylo již naznačeno, sám. Krom posily z haličského východu získal také oddíly z jihu, které mu poskytl nový uherský král Ondřej III.

Podobné vyprávění se vyskytuje i u Otokara Štýrského, příběh je však vsazen do jiných souvislostí a aktéry jsou zčásti jiné osoby. Tak prý vdova po krakovském vévodovi jménem „Niclâ“, pod čímž lze nepochybně rozumět Leška Černého, darovala z obavy před Vladislavem Lokýtkem a se souhlasem říše zemi svému synovci Jindřichu IV. Vratislavskému. Poté následuje popis bojů Jindřicha s Lokýtkem, zisku Krakova, Jindřichových snah o královskou korunu a vyjednávání v Římě, a konečně jeho nepřirozené smrti pomocí jedu podaného bratrem vyslance ke kurii, který defraudoval svěřené finanční prostředky. Krakovsko a Sandoměřsko, jak stojí na jiném místě, měl však podle Jindřichovy vůle po jeho smrti převzít český král Václav.¹⁶ Víceru autorů, z českých především Josef Šusta, se domnívalo, že jde o zmatené vyprávění o dispozici Leškova dědictví Griffinou českému králi, a tudíž o podpurný důkaz pro pravdivost této eventuality.¹⁷ Pokud by se dalo za pravdu vyprávění českého kronikáře Přibíka

¹³ *Letopis Jindřicha Heimburského*, FRB III, s. 320.

¹⁴ B. Włodarski, *Polska i Czecha*, s. 125–126.

¹⁵ L. Dušek, *Benedicti Minoritae dicti Chronica et eius continuatio*, in: *Zakony Franciszkanskie w Polsce*, red. Józef Kloczowski, t. I: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, Lublin 1989, s. 371, kde je kapitula datována jen rámcově do roku 1291. S přesným datem přichází *Fragmenty kroniki Jana Ludwika Impekhovena* dotyczące prowincji czesko-polskiej dla lat 1225–1515 (z rękopisu przechowywanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brnie, Mn 59), in: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, Lublin 1989, s. 440.

¹⁶ *Ottokars österreichische Reimchronik*, verše 21 005– 22 042.

¹⁷ J. Šusta, *Václav II. a koruna polská*, s. 227–228; J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců*, s. 392–393. Souhlasné i odmítavé názory starších polských historiků uvádí přehledně B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 35–38.

Pulkavy (dědictví po Leškovi přes Griffinu českému králi) a Otokarově (dědictví po Leškovi prostřednictvím Griffiny Jindřichu Probovi a od něj Václavovi), znamenalo by to vážné zpochybnění Jindřichova testamentu. Jeho věrohodnost ale naopak podporuje již zmiňovaná kronička krakovská, kde se říká, že Krakovsko vratislavský kníže odkázal Přemyslovi Velkopolskému.¹⁸

Možnost převodu Malopolska, resp. platnost kroku v tomto smyslu učiněného, na Václava II. Griffinou se v polské literatuře zpravidla odmítá, neboť ve starém polském nástupnickém právu neexistovala varianta dědění ženami (byť se připouští volnější náhled na takový postup z české strany pod možnými západními vlivy).¹⁹ Bronisław Nowacki, který naposledy podrobněji analyzoval právní nároky českého panovníka, však došel k závěru, že takový krok mohl mít jakýsi právní dopad pouze v souvislosti s obecnou vůlí malopolské elity přijmout Přemyslovce. Takovou obecnou vůli nicméně není možné v první půli roku 1291 vůbec předpokládat, nelze však její vytvoření vyloučit ve vazbě na proměnu politických poměrů ovlivněných českou převahou. Týž autor také odmítá vážnější roli privilegií krále Rudolfa z Erfurtu roku 1290, kterými bylo převedeno dědictví Jindřicha Proba na českého Václava; v první řadě mělo podle něj jít o Vratislavsko, což Václav v dané situaci nevyužil. Krom konsensu elity měla podle Nowackého rozhodující roli rezignace Přemysla Velkopolského: „Oba akty, tj. volba velmožů a rezignace Přemysla II., jsou nejzávažnějšími a základními právními podklady nároku Přemyslovců na Malopolsko.“²⁰ Zároveň však trvá na Přemyslově rezignaci odehrávající se kolem Vánoc 1290 v Praze, čímž se však nevysvětluje, proč kníže, který byl tehdy podle Nowackého „spíše partikulárním knížetem velkopolského údělu než vůdčí postavou obrozujícího se království“, používal krakovský titul ještě 6. ledna 1291 v Kališi.²¹

Spolehlivému řešení nepomůže ani pasáž z listiny vydané 18. listopadu 1297, jíž se v Sieradzi Vladislav Lokýtek za 5 000 hřiven stříbra zříkal všech nároků na Krakovsko a Sandoměřsko. Jde totiž o formulaci šalamounskou, kterou lze jen s velkou fantazií považovat za důkaz předchozí rezignace a dobrovolné dispozice knížete Přemysla:²² „o vévodství Krakova a Sandoměře, které nám, jak jsme věřili a uváděli, právem náleželo, prohlašující a přiznávající řečenému králi, že jemu lépe dříveřečená vévodství obdarováním jemu učiněným těmi, kteří táž vévodství darovali a mohli darovat, náležitě náležejí ...“²³ Zdá se, jakoby v této pasáži byl zakódován rozdílný právní náhled obou stran na držbu Krakovska a Sandoměřska.

¹⁸ *Kroniczka krakowska*, MPH III, s. 208: „Cum autem in Wratislavia languens diuicius ad portas mortis appropinquasset, ducatum Cracoviensem quasi in testamento legavit Przemislio duci Posnaniensi“.

¹⁹ Srov. B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 55; A. Barciak, *Czechy i ziemie południowej Polski*, s. 11.

²⁰ B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 54–55.

²¹ Tamtéž.

²² Na základě prací starších autorů tak soudí B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 52.

²³ RBM II, č. 1771, s. 762: „quod cum inter dominum Wenczezlauum, illustrem regem Boemie, ducem Cracouie et Sandomirie, marchionemque Morauie et nos super ducatus Cracouie et Sandomerie, quos ad nos credebamus et dicebamus de iurespectare, dicente et asserente rege predicto, quod

Jak tomu ale bylo s duchovními a světskými elitami těchto zemí? Ani Přemyslovi Velkopolskému se nepodařilo na svoji stranu získat, s výjimkou vlivného krakovského kastelána Žegoty, její hlavní představitele. Ti, kteří od něj nově získali důležité úřady, nehráli předtím v posledních letech knížete Leška podstatnější roli. Vztah biskupa Pavla k novému knížeti lze charakterizovat spíše jako ostražitý; pozitivní vztahy pěstovali s velkopolským Piastovcem někteří členové kapituly vázaní zároveň k hnězdenskému arcibiskupu Jakubu Świnkovi.²⁴ Přemyslova rezignace postavila především krakovskou elitu (Sandoměřska se krátce po smrti Leška Černého zmocnil jeho bratr, kujavský Vladislav Lokýtek,²⁵ a tamní úředníci patřili k jeho lidem) před volbu mezi mocným českým králem a nepokojným piastovským knížetem. Žegota (z rodu Toporczyků), který se ještě 5. ledna 1291²⁶ nacházel u Přemysla v Kališi (i to lze chápat jako důkaz, že se Přemysl dosud Krakova nevzdal), přešel na stranu Lokýtkovu, podobně jako na ní stál sandoměřský vojvoda Oto z rodu Toporczyků, krakovský vojvoda Svatopluk z rodu Lisů, sandoměřský kastelán Mikuláš Gniewomirovic, wojnický kastelán Klemens, žarnowický kastelán Dominik a další. Na stranu Václava se krom podplacených Jindřicha z Wüstehube, kastelána na Skalách a Slavkově, a Alexia z Leckinsteina záhy přidal také biskup Pavel z Przemankowa, z dalších je znám jen Warcisław z rodu Lisů, krakovský soudce, který se po ovládnutí Krakova Čechy stal zdejším kastelánem.²⁷ Proto můžeme soudit, že ani v Litomyšli ještě Václava neoslovila rozhodující část malopolská šlechtické reprezentace, nýbrž jen biskup s některými členy své kapituly, několik představitelů šlechty²⁸ a snad zástupci Krakova či dalších měst. Václavovo velké privilegium pro Krakovsko a Sandoměřsko tak lze současně chápat jako vzkaz těm příslušníkům šlechty, kteří zatím stáli v opozici. Rozhodně v období mezi Přemyslovou rezignací a obsazením Krakova nedošlo ke sjezdu urozených mužů, kde by byl jasně deklarován souhlas s přijetím Václava za knížete. Zprávu Zbraslavské kroniky lze považovat za tendenční, resp. předbíhající další chod událostí.²⁹

Hlavním rivalem českého krále zůstával Vladislav Lokýtek. Zatímco ještě 12. dubna 1292 jej bylo možné zastihnout v Sandoměři, krátce nato zřejmě operoval společně

ad eum pocius ducatus predicti ex donacione sibi facta oer eos, qui sibi ducatus ipsos donauerant et donare poterant, racionabiliter pertinentur“.

²⁴ T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 28–34.

²⁵ K nárokům Vladislava Lokýtky na dědictví po starším bratru Leškovi Černém viz S. Gawlas, „Verus heres“. *Z badań nad świadomością polityczną obozu Władysława Łokietka w początku XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny“, t. 95, 1988, s. 88; P. Żmudzki, *Studium podzielnego Królestwa*. Książę Leszek Czarny. Warszawa 2000, s. 191.

²⁶ KDW II, č. 664, s. 43–44.

²⁷ T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 40–45.

²⁸ Nejnověji roli biskupa Pavla a raný příklon malopolské šlechty k Václavovi, se kterým se ovšem lze stěží shodnout, bez závažnějších argumentů zdůrazňuje A. Swieżawski, *Przemysł – król Polski*, Warszawa 2006, s. 140–141.

²⁹ Tamtéž, s. 46.

se svými šlechtickými přívrženci na jihu Krakovska poblíž Miechowa.³⁰ V květnu ale Vladislav čelil spolu se svým bratrem Kazimírem Lenčickým a pruským zemským mistrem Menkem z Querfurtu, kterého oba Piastovci požádali o pomoc, velkému vpádu Litevců do Břeštských Kujav; do litevského zajetí se dokonce dostal jejich další bratr Siemowit Dobříňský. Lze tak souhlasit s T. Nowakowským, že litevský nájezd přerušil Vladislavovu ofenzívu v Malopolsku.³¹ Král Václav ale nemínil Lokýtkovu reálnou vládu v Sandoměři ani nepřátelské projevy ve vlastním Krakovsku tolerovat.

Základní pramen i zde představuje Zbraslavská kronika. Podle ní Václav před výpravou poslal prosbu k „svému milovanému příbuznému“ Otovi V. Dlouhému, představiteli mladší větve braniborských Askánců, aby mu přišel na pomoc. Ten pak shromáždil sdostatek ozbrojenců a v jejich čele vytáhl za Václavem. Podle uvedeného zdroje se král vypravil z Prahy den po sv. Vavřinci, tj. 11. srpna, jedna listina pro pražského biskupa Tobiáše však ještě nese datum 13. srpna.³² Zdá se tedy, že v termínu odjezdu panovníka se kronikář o pár dnů spletl. Významnou zastávkou na tomto rychlém tažení – hovoří se o nepřetržitých denních pochodech – bylo Opolí Václavova spojence Boleslava. Zde rozbili pacholci stovky stanů a okolní pole vykoupená od rolníků se stala němými svědky velkého turnaje, hostin a konečně také rytířského pasování. Starý harcovník Ota Dlouhý, který se již nacházel ve Václavově doprovodu, mladého krále opásal rytířským pásem. Rytířského důstojenství se dostalo také dalším mladým šlechticům.³³ V rámci těchto slavností podle cisterciáckého kronikáře přišli také čtyři rodní bratři, Boleslav Opolský, Přemysl Ratibořský, Kazimír Bytomský a Měšek Těšínský, ke králi a přijavše od něj svá vévodství v léno, slíbili mu poslušnost. Kronikářův popis s použitím sloves „přišli“ a „slíbili“ stejně jako přechodníku „přijavše“ totiž skutečně vysvětluje realitu obřadného děje: bratři podobně jako na počátku roku 1289 jejich sourozenec Kazimír v Praze rezignovali na vládu ve svých údělech, již by bylo možné charakterizovat archaickými vztahy v rozdrobeném piastovském dědictví, a přijali ji zpět od českého krále na podkladě lenního poměru běžného v západní Evropě. Důsledné uplatňování tohoto

³⁰ KDM I, č. 120, s. 139–140; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887, č. 22, s. 57; srov. T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 47–48.

³¹ T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 48; ke vpádu Litevců Petr z Dusburgu – *Petri de Dusburg Chronica terrae Prussiae*, ed. M. Töppen, *Scriptores rerum Prussicarum* I, Leipzig 1861, s. 155–157; *Petrus de Dusburg: Chronica terrae Prussiae/Piotr z Dusburga: Kronika ziemi pruskiej*, MPH NS/Pomniki dziejowe Polski. Seria II, XIII, Cracoviae/Kraków 2007, s. 206–208.

Srov. též A. Nikžentatis, *Litwa i zakon krzyżacki w końcu XIII i w XIV w. (1283–1345)*, in: *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich*, wyd. M. Biskup, Toruń 1990, s. 127–142; J. Tyszkiewicz, *Polskie sąsiedztwo z Litwą i Jaćwieżą na przełomie XIII i XIV wieku*, in: *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, wyd. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 266.

³² RBM II, č. 1586, s. 683.

³³ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 54. O události podává zprávu také Jindřich Heimburský, který výpověď formuluje tak, jakoby král opásal rytířským pásem sám sebe a pak další (*se et multos cinxit gladio*); *Letopisové Jindřicha Heimburského*, s. 320. Benedikt Minorita se špatným datem 1289: *... et in terra (Poloniae) factus est miles cum multis nobilibus suis et solempnitare magna (Benedicti Minoritae dicti Chronica*, s. 371); srov. L. Jan, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283–1305*, Praha 2015, s. 164–166.

principu představuje ve Václavových mocenských krocích evidentní inovaci a přiblížení se poměrům na západ od českých hranic. A nešlo samozřejmě pouze o formu, ale také o zásadním způsobem chápaný obsah. Jeden z bratří ostatně již lenní závislost českého krále předtím uznal, dva s ním byly svázáni velmi úzce formulovanou spojeneckou smlouvou a čtvrtý se k nim připojil možná až v souvislosti s konkrétní mocenskou demonstrací. Tímto aktem ale byla založena pevná pouta pro budoucnost.

S celým vojskem³⁴ pak král táhl do Krakova, kde byl přivítán šlechtou, s níž zřejmě dále vyjednával o vzájemných vztazích a zárukách.³⁵ Dalším cílem výpravy se stala sídelní, pevná Sieradz, kde se Lokýtek opevnil i se svým bratrem Kazimírem. Na pomoc z Uher se nyní spolehnout nemohl, neboť král Ondřej se v dané chvíli nacházel v zajetí revoltujících magnátů a nebyl s to suverénně rozhodovat.³⁶ Před Sieradzi vybudoval český král svůj tábor a na den sv. Václava, 28. září – jak symbolické datum – podle zbraslavského opata hrad a město dobyl a „podrobil zákonům svého poddanství rušitele míru, totiž vévodu Lokýtku s jeho bratrem“.³⁷ O průběhu celé válečné akce prameny mlčí, můžeme však předpokládat, že oba Piastovci byli buď zajati v boji, nebo tváří v tvář neúnosné situaci před králem kapitulovali. V táboře před Sieradzi se pak odehrávalo symbolické divadlo Přemyslovcova triumfu. O jeho průběhu svědčí listinná vyhotovení. Dne 9. října hnězdenský arcibiskup Jakub Świnka, nejvyšší autorita polské církve, písemně prohlásil, že se kujavský a sieradzský kníže Vladislav Lokýtek v přítomnosti českého krále, moravského markraběte a krakovského i sandoměřského vévody Václava, jeho vlastní, biskupů pražského a olomouckého, stejně jako knížat Boleslava Mazovského (Plockého), Kazimíra Bytomského, Boleslava Opolského a Mikuláše Opavského, a také četných baronů, dobrovolně zřekl práva, na něž si činil nárok v zemi krakovské a sandoměřské, a slíbil českému králi věrnost a pomoc proti všem v budoucnu, což stvrdil vlastní přísahou pod hrozbou arcibiskupovy exkomunikace.³⁸ „Sliby,“ jak lakonicky nedávno zhodnotil Marek Barański, Lokýtek „nezamýšlel dodržet“.³⁹ Obřadná forma Lokýtkova poddání se není, žel, známa. Bylo to poprvé, co se nevysoký kníže setkal osobně s Václavovým majestátem a byl zároveň hluboce ponížen. Lze vyslovit domněnku, že tento okamžik předznamenal celý následný vztah tohoto piastovského knížete k českým Přemyslovcům a zanechal v něm přehlubokou stopu nevole a nenávisti.

³⁴ Domněnka Hermanna Krabba, že se Ota Dlouhý dalšího tažení nezúčastnil, se zdá být nepodloženou – srov. *Regesten der Markgrafen von Brandenburg*, č. 1552, s. 413.

³⁵ Podle *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 53–54, měl s tamní šlechtou „pečlivě projednávat mírová opatření“.

³⁶ T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 48; M. Barański, *Książęta i społeczeństwo wobec zjednoczenia Polski na przełomie XIII i XIV wieku*, in: *Polska okolo roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, wyd. W. Falkowski, Warszawa 2003., s. 36; k zajetí Ondřeje III. Ivanem z Kyseku B. Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters*. Bd. II: *Vom Ende des XII. Jahrhunderts bis zu den Anfängen des Hauses Anjou*, Berlin 1943, s. 227; G. Kristó, *Magyarország Története 895–1301*, Budapest 2007, s. 271.

³⁷ *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, s. 54; *Benedicti Minoritae dicti Chronica*, s. 371.

³⁸ RBM II, č. 1590, s. 684; srov. B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 130.

³⁹ M. Barański, *Książęta i społeczeństwo*, s. 36.

Na stejném místě, tj. ve Václavově táboře, vydal další listinu sám Vladislav Lokýtek. Dne 13. října pod přísahou slíbil, že ve čtrnáctidenní lhůtě složí měšťané z Břežnice (Brzeznica) „jeho milému“ sieradzskému kancléři Michalovi, „rádci našeho pana krále“, a měšťané z Břeště (Brześć) pruskému zemskému mistru Menkovi z řádu německých rytířů přísahu, že, pokud on sám, tj. Vladislav, nedodrží smlouvu a sliby učiněné českému králi, se králi Václavovi poddají a budou jej, a nikoli Lokýtku, uznávat za svého pravého pána. Pokud by k přísaze měšťanů nedošlo v uvedené lhůtě, odtud budou také jeho země sieradzská a kujavská patřit českému králi.⁴⁰ Český král, zjevně bez valné důvěry v Lokýtkovy sliby, si zavazoval touto cestou i jeho poddané. Stejného dne vydali společnou listinu hnězdenský arcibiskup, oba biskupové z dědičných zemí, český kancléř a králův bratr Jan, pruský landmistr Menko, Boleslav Mazovský, Kazimír Bytomský a Boleslav Opolský i Mikuláš Opavský; vyhlašují v ní, že sieradzský a kujavský kníže Vladislav uznal krále Václava za svého pravého a řádného pána a poddal se mu se svojí osobou i panstvím. Prostřednictvím osobní přísahy věrnosti prokázal českému králi homagium s platností do konce svého života, přislíbil mu také pomoc proti všem nepřátelům. Zřekl se též zcela a dobrovolně do rukou krále všech vlastnických nároků k zemi krakovské a sandoměřské a zavázal se, že pokud své sliby nesplní, připadne i jeho vlastní Sieradz a Kujavy králi Václavovi plným vlastnictvím.⁴¹ Lokýtkovy závazky tak byly znovu a kompletně publikovány za obecné asistence, vlastně svého druhu ručitelství, vysoce postavených osob v čele s hnězdenským arcibiskupem. Obavy o jejich dodržení byly na místě. Lokýtek se sice stával leníkem českého krále, jeho poddání se ale bylo vynucené okolnostmi a navzdory proklamacím o dobrovolnosti šlo o silný nátlak.

Již J. Šusta upozornil na pravděpodobné soudobé mínění pražského dvora, že v případě korunovace Přemysla Velkopolského králem v roce 1295 šlo vskutku o starou, a tedy celopolskou korunu. Stejný pramen ostatně říká, že korunovací se Přemysl stal králem celého Polska na potupu českého krále (se in regem tocius Polonie coronari in contemptum Wenceslai, regis Bohemie). Pro kronikáře ale Přemysl zůstával i nadále „vévodou kališským“ (dux Calisiensis). Bylo by samozřejmě možné označit užívání tohoto pojmenování za tendenční. Přemysl byl ale zřejmě i nadále vnímán jako „kališský“ vévoda, jako jeden z polských lokálních vládců, a tomuto vnímání mohl učinit konec jen vzrůst reálné moci, nikoli pouhý korunovační akt. Koruna nepřinášela automaticky reálnou moc, ta se rodila z politiky a válek. Pravděpodobný soupis polských knížecích účastníků Přemyslovy korunovační slavnosti: Vladislav Lokýtek, Boleslav Mazovský (Plocký), Ziemovit Dobřínský a bratrance z Inowrocławí,⁴² ukazuje, jaká byla reálná moc

⁴⁰ RBM II, č. 1591, s. 684.

⁴¹ Tamtéž, č. 1592, s. 685.

⁴² T. Jurek, *Przygotowania do koronacji Przemysła II*, in: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 180; idem, *Polska droga do korony królewskiej 1295–1300–1320*, in: M. Wihoda, L. Reitinger a kol., *Proměna středověchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 173; T. Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”. *Biskup krakowski zwany Muskatą*, Warszawa 2001, s. 49.

Přemyslova. Vskutku se omezovala jen na vlastní Velkopolsko a gdaňskou část (západní) Pomořanska; lze oprávněně pochybovat, že by i tato zúčastněná knížata povolila na svém území nějaký výkon královské moci. Malopolsko bylo v rukou Václavových a slezská knížata Přemyslovu královskou korunu ignorovala. Vždyť i v souvislosti s Přemyslovou smrtí jej běžně polské letopisy označují rex maioris Polonie.⁴³ Taková byla realita, byť úvaha, za níž stál nepochybně hnězdenský arcibiskup, byla jiná a jejím cílem bylo skutečně obnovení královské hodnosti a moci na území ovládaném příslušníky Piastova rodu.⁴⁴

Jen jediný pozdní pramen, a sice verze V tzv. katalogu krakovských biskupů uvádí mezi iniciátory vraždy nového krále kromě markrabat Oty V. Dlouhého, Oty IV. Se šípem a Jana IV., syna královny zemřelé sestry Konstancie, také některá z polských knížat a českého krále Václava.⁴⁵ Historikové dnes silně pochybují o účasti Oty Dlouhého (připouštějí ale podíl bratra Oty IV. a Konráda) a o Václavovi stojícím v pozadí se vůbec neuvažuje, protože prameny, které jsou události nejbližší, jeho angažmá zásadně nezmiňují.⁴⁶ Je ale jisté, že Přemyslovou smrtí byla odstraněna velká komplikace na případné cestě k polské koruně. Zároveň jeho osobou vyhasla velkopolská linie piastovského rodu.

Příčiny výpadu na krále Přemysla organizovaného markrabaty z jánské linie lze spatřovat nepochybně v oblasti majetkových a mocenských nároků. V samém závěru roku 1294 zemřel kníže Gdaňského Pomořanska Mstivoj II., který již dávno předtím, v roce 1282 učinil Přemysla svým dědicem. Přemysl se plynule ujal vlády v tomto údělu, k nelibosti starší větve Askánců, kteří již dlouhou dobu usilovali o lenní svrchovanost na celém Pomořanskem. Tím došlo k faktickému spojení této části Pomořan s Velkopolskem. Nelze tak vyloučit, že původním úmyslem Askánců bylo zjetí krále, který měl být donucen právě k rezignaci na gdaňskou část Pomořan.⁴⁷ Existovala zde ale také kastelánství santocké, které předtím držela markrabata, a Přemysl je přičlenil k Velkopolsku.⁴⁸ Ota IV. Se šípem a jeho příbuzní také ihned po králově smrti obsadili

⁴³ *Rocznik Traski*, MPH II, s. 853; *Kodeks szamatulski Rocznika malopolskiego*, MPH III, s. 187; *Katalogi biskupów krakowskich*, MPH III, s. 365.

⁴⁴ K označování Přemysla jako věvody a později krále kališského stejně jako o charakteru jeho království obsáhle Oswald Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, Kraków 2005 (reedice), s. 124–132.

⁴⁵ *Katalogi biskupów krakowskich*, V, MPH III, s. 365: „sed a marchionibus Brandenburgensibus, Ottone Longo et altero Ottone et Ioanne Conradi nepote ex sorore germano et ceteris ducibus Polonie, signanter a Venceslao rege Bohemie, qui regnum Polonie ambiebat, in conuentione generali in Rogosno habita, nobilibus de armis Nalanccz et zaramba faventibus et cooperantibus, in die cinerum occiditur“. Srov. též H. Krabbo, *Regesten*, č. 1644, s. 437–438. Markrabata Jan IV. a Konrád, Jan IV. a Otto. VII pobývala krátce před vraždou (3. února 1296) společně ve Falkenbergu/Brzezynie (H. Krabbo, *Regesten*, č. 1643, s. 437).

⁴⁶ B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 143; B. Nowacki, *Przemysł II 1257–1296*, s. 158.

⁴⁷ B. Nowacki, *Przemysł II 1257–1296*, s. 145–146, 165; E. Rymer, *Stosunki Przemysła II z margrabiami brandenburskimi ze starszej linii askańskiej w latach 1279–1296*, in: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s., s. 123–125, 137; K. Jasiński, *Tragedia rogozińska 1296 roku na tle rywalizacji wielkopolsko-brandenburskiej o Pomorze Gdańskie*, „Zapiski Historyczne“, t. 26, 1961, z. 4, s. 103.

⁴⁸ E. Rymer, *Stosunki Przemysła II*, s. 123.

Santok a Drezdenko a posléze též pomořanské hrady Wieleń, Czarnkow a Ujście. Zničili proboštvství sv. Ondřeje v Santoku a jeho jurisdikci (jurisdikce nad kostely mezi Odrou, Inou, Drávou, Vartou a Notečí) přenesli na klášter v Soldinu (Myślubórz).⁴⁹

K Přemyslovi dědictví se záhy přihlásili dva vážní nápadníci. Přemyslův věrný straník Vladislav Lokýtek se okamžitě objevil ve Velkopolsku a válečné přípravy probíhaly i v Hlohově, kde nyní své nároky ohlásil nejmocnější z polských knížat Jindřich.⁵⁰ Co vše se vlastně stalo v několika málo týdnech po smrti krále Přemysla, prozrazuje smlouva, kterou Lokýtek a Jindřich Hlohovský uzavřeli 10. března 1296 v Krzywini. Lokýtek, který listinu vydává s titulem „dux Polonie, Pomoranie, Cuiavie, Lancicie ac Syradie“, tedy vévoda (Velko)Polska, (Gdaňského) Pomořanska, Kujavska, Lenčicka a Śieradzka, zde říká, že byl zvolen po smrti krále Přemysla pánem země všemi barony a šlechtici; přesto však slezskému knížeti a pánu Hlohova Jindřichovi náleží super eadem terra Polonie bonum ius, protože je bližším příbuzným zemřelého krále a nadto mu uvedený panovník zemi – totam terram Polonie, ještě než zemřel, svěřil prostřednictvím písemného pořízení. Proto dochází k rozdělení Velkopolska, a sice Jindřichovi má připadnout vše až k řece Obře po celé délce od pramenů až k soutoku s Vartou, a nadto země mezi Vartou a Notečí, kde se táhne polská hranice, až do velkého lesa ke vsi Trzebiczné. Pokud by měl Jindřich Hlohovský s převzetím problémy, má jej Lokýtek podpořit zbrojnou mocí. Jindřich také získal právo vykoupit kastelánství zbašzyńské, které měla jako věno přičtena vdova po zemřelém králi Markéta Braniborská. Jindřichovi připadlo také půl země klobucké, zatímco druhou polovinu měl dostat Boleslav Opolský, který měl být s Jindřichem Hlohovským „concorditer unus homo“. Boleslav se totiž s jistou pravděpodobností účastnil se svými vlastními oddíly Jindřichovy výpravy. Lokýtek dále adoptoval syna hlohovského vévody, který se též jmenoval Jindřich, a odstupoval mu celou zemi poznańskou v hranicích, jak ji držel Přemysl po oddělení od strýce Boleslava. Mladý Jindřich měl úděl převzít po dosažení plnoletosti, do té doby měl Poznańsko spravovat Lokýtek. Kdyby mladý Jindřich zemřel jako neplnoletý, právo přecházelo na další syny Jindřicha Hlohovského. Pokud by zemřel bez potomků Lokýtek, měla mladému Jindřichovi náležet tota terra Polonie.⁵¹ Polská historiografie považuje krzywińskou smlouvu za jasné vítězství Jindřicha Hlohovského,⁵² byť formulace pasáží by dovolovala výklad o jakési shovívavé velkodušnosti Lokýtky k příbuzným. Touto vlastností ale tento kníže s největší pravděpodobností nevynikal. Ani krzywińská smlouva pro něj příliš neznamenal a vzápětí došlo opět k vojenskému měření sil s Jindřichem Hlohovským. Lokýtek i nadále ovládal Poznań a v jeho tituluře se nyní

⁴⁹ Tamtéž, s. 143; H. Krabbo, *Regesten*, č. 1645, s. 438. K jurisdikci santockého proboštvství srov. tamtéž, č. 979, s. 241. Srov. též T. Jurek, *Brańdenburski zabór w Wielkopolsce 1296 roku. Zapoznany dokument*, in: *Mieszczanie, wasale, zakonnicy*, Malbork 2004 (=Studia z dziejów średniowiecza, 10), s. 361.

⁵⁰ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książe glogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 20062, s. 59; M. K. Barański, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2006, s. 441.

⁵¹ KDW II, č. 745; SUB VI, č. 246.

⁵² T. Jurek, *Dziedzic Królestwa*, s. 62.

začalo objeovovat „dux (dominus) regni Polonie“ s dalšími dílčími tituly (Pomořanskem, Kujavami, Lenčickem a Śieradzskem).⁵³ To, že bylo termínem „regnum Polonie“ míněno skutečně jen Velkopolsko, dokazuje skutečnost, že další Lokýtkovy země nejsou do tohoto svazku počítány a v dohodě z Klěky z roku 1299 se na místě „dux Polonie“ objeví precizující „dux Maioris Polonie“ a navíc ještě „Poznanie“.⁵⁴ Zde jde o zřetelný doklad, jak skončila možná prvotní idea o obnově (celo)polského království a nastoupilo realitě věrnější vnímání královské koruny ve Velkopolsku. Tato skutečnost bude hrát jistou, nezanedbatelnou roli o několik málo let později.

Právě državy Jindřicha Hlohovského se staly terčem Lokýtkova útoku.⁵⁵ Mínění, že zde možná šlo o frontové křídlo jeho boje s králem Václavem, není od věci.⁵⁶ Polské analýy vesměs informují jen o útoku Poláků a Uhrů na Slezsko. Z jedné listiny uherského krále Ondřeje III. pro magistra Synku z roku 1300 pak jasně vyplývá, že se uherský kontingent do akce zapojil na základě příkazu svého krále pomoci jeho příbuznému Lokýtkovi proti „řádění a běsnění“ opolského vévody.⁵⁷ Měchovské analýy nadto informují o napadení a zpusťování samotného Měchova Boleslavem Mazovským, Lokýtkovým spojencem, avšak Václavovým švagrem.⁵⁸ Tento jinde nedoložený výpad na Václavovo malopolské území nelze ověřit, ale ani zcela vyvrátit (nemuselo jít samozřejmě jen o Měchov, ale naopak o plnění poměrně rozsáhlého území mezi touto lokalitou v jižním Malopolsku a Mazovskem).

Lze předpokládat, že akce vyvolala reakci. Nepochybně ozbrojenou, ve finále pak diplomatického charakteru, a Lokýtek se opět ocitl u zdi a musel slibovat to, co ve skutečnosti nechtěl. Přesto tentokrát nebyl úplně poraženým. Listinou vydanou 18. listopadu 1297 v Sieradzi dal na vědomí, že práva, jež si činil k vévodství Krakova a Sandoměře, a o nichž se domníval, že mu náležejí, zatímco král Václav vyvozoval svá práva k uvedeným vévodstvím z obdarování „těmi, jež tato práva darovali a mohli darovat“, se stala zdrojem jejich sporu. Nyní však prohlašuje, že král Václav má k uvedenému území plnější a lepší právo, čímž se svých možných nároků zřiká, ovšem za sumu 5 000 hřiven stříbra krakovské váhy. Osobní přísahou se pak zavazuje za sebe a své dědice uvedené dodržovat.⁵⁹ Václav zde nestojí zdaleka na tak silné pozici jako před Sieradzi v roce 1292 – ani slova nepadá o Lokýtkově lenní podřízenosti českému

⁵³ KDW II, č. 746, 748–749, 753, 760, 761, 763, 769, 772, 775, 792, 793, 804 atd.

⁵⁴ Tamtéž, č. 818; RBM II, č. 1843, s. 790.

⁵⁵ *Rocznik Traski*, MPH II, s. 853; *Rocznik Sędziwoja*, MPH II, s. 879; *Rocznik małopolski*, MPH III, s. 186; srov. B. Włodarski, *Polska i Cechy*, s. 149–150.

⁵⁶ Tak T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 69.

⁵⁷ CDH VI, ed. G. Fejér. Buda 1830, s. 259; srov. B. Włodarski, *Polska i Cechy*, s. 149–150; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 69.

⁵⁸ *Rocznik Miechowski*, MPH II, s. 883; srov. B. Włodarski, *Polska i Cechy*, s. 150. K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII–XIV w. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 85, 1978, s. 595–596, a následně i T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 69, má nicméně tento výpad na Václavovo panství za velmi pochybný.

⁵⁹ RBM II, č. 1771, s. 762.

králi, ani o poskytnutí záruky v případě nedodržení slibu v podobě jeho dědičných Kujav a Sieradze. Zdá se, že Lokýtek, který v této době již nechtěl krzywinská ujednání s Jindřichem Hlohovským a útočil na jeho část Velkopolska, byl z Malopolska vytlačen vojenskou silou Čechů a jejich polských (slezských) spojenců, přesto se mu podařilo uhájit vcelku solidní pozice a česká strana raději sáhla k jeho pacifikaci prostřednictvím vysoké finanční částky, protože měla ruce do jisté míry svázané svými aktivitami v Říši.⁶⁰ Jinou otázkou je, zda se Lokýtek peněz, či spíše všech peněz, skutečně dočkal. Není zřejmé, kdo byl od krále Václava pověřen citlivou legací do Sieradze, pravděpodobně však je, že vojenské akce proti němu předtím vedl králův nevlastní bratr Mikuláš, který se, jak již bylo uvedeno, připomínal již 29. března 1295 jako hejtman v Krakovsku.⁶¹

Není tedy zřejmé, jaká jednání a diplomatické mise v letech 1298 a 1299 v polském směru probíhala a kdo je vedl, jisté však je, jaký měla výsledek. Lokýtek, kterému se nepochybně příliš nedařilo, trpěl finanční nouzí a nadto ještě musel snášet interdikt, kterým jej „obdařil“ poznaňský biskup Andrzej Zaręba,⁶² vydal 23. srpna 1299 u vsi Klęky listinu, v níž slíbil pod přísahou složenou na posvátné relikvie přijít beze všech vytáček a výhrad v předvečer nejbližších Vánoc k českému králi do Prahy (výjimku měla představovat nemoc, pak měl přijít do čtyř týdnů po uzdravení za králem, kdekoli zrovna bude pobývat). Měl rezignovat na své země neboli vévodství Velkopolsko, Poznaňsko, Pomořansko, Lenčicko, Kujavsko a Sieradzsko a přijmout je zpět z rukou krále jako léno, přičemž měl složit přísahu věrnosti a vykonat homagium. Nadále měl českému králi sloužit jako vazal, podobně jako slouží jiní vazalové, leníci a šlechtici uvedeného českého království (všichni dohromady a jeden každý, co král pro něho a jeho země ustanoví, má být dodrženo a zachováno). Po složení přísahy věrnosti a provedení investitury měl vydat kníže Vladislav novou listinu se všemi závazky pod novou pečetí, na níž budou vyznačeny všechny země, a jež měla být zpečetěna také preláty, knížaty a magnáty, jejichž pečeti tam bude český král chtít mít, jakmile budou všechny sliby královými rádci k tomu zmocněnými a rádci Lokýtkovými, totiž Václavovým bratrem Mikulášem (sic!) a Alexiem (z Leginštejna), uznány za splněné. Věrnost mají českému králi (a jeho dědicům) jakožto Lokýtkovu nejvyššímu pánu přísahat také všichni baroni, kasteláni, šlechtici, fojtové, rychtáři a měšťané uvedených zemí. Budou-li všechny sliby splněny, vyplatí český král v termínech určených uvedenými rádci knížeti 4 000 hřiven stříbra polské váhy a ponechá mu osmiletý příjem ze „suppy“ v Olkuši, tj. z tamních stříbrných dolů. Kníže dále zprošťuje krále všech starších slibů a závazků vůči němu učiněných. Následuje sankce: pokud by kníže nedodržel uvedené sliby a závazky (je to vyjádřeno

⁶⁰ Srov. B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 151.

⁶¹ KDKK I, č. 100, s. 136.

⁶² *Rocznik Wielkopolski*, MPH III, s. 41; J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycycka i sieradzka*, s. 126; J. Šusta, *Václav II. a koruna*, s. 246, 249; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009, s. 53; M.K. Barański, *Dynastia Piastów*, s. 443; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 63–64; srov. též B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 155–156.

spojením „vše předchozí“ – *predicta omnia aut aliquod predictorum*) či se jim protivil, pak mají uvedená knížectví se všemi městy, hrady, tvrzemi, vesnicemi, lidmi urozenými i neurozenými, úřady beneficíi světskými i církevními stejně jako právem a panstvím přejít do rukou českého krále a jeho dědiců. Pak uvedené obyvatele přímo vyzývá, aby v takovém případě odvrhli jeho vlastní vládu, přijali českého krále za svého pána a složili mu přísahy věrnosti a homagia, přičemž od předchozích přísah jemu samému budou zproštěni.⁶³ Dohoda z Klěky, jak se písemnosti v historických pracích zpravidla říká, rozevřela celý vějíř postřehů a hodnocení novodobých historiků, téměř naprostá neznalost okolností a souvislostí, za nichž byla písemnost vydána,⁶⁴ však nedovoluje přinést autoritativní a jednoznačný výklad.

Josef Šusta považoval Lokýtkovu písemnost za „hrozný zápis“, svědčící o tom, že kníže uvízl „takřka v pavučině obratné diplomacie české“,⁶⁵ jež však tak jako tak počítala s tím, že vévoda slibům nedostojí. Podle E. Długopolského prý chtěl Piastovec lenním podřízením se získat v českém králi oporu ve své při s poznaňským biskupem,⁶⁶ což se zdá více než nepravděpodobné. Bronisław Włodarski správně připomněl, že Lokýtek byl již dopředu rozhodnut úmluvu nedodržet a snažil se především získat čas; 30. prosince uvedeného roku pobýval v Kališi, kde, jak výslovně uvádí, trávil těž Vánoce,⁶⁷ stěží tedy mohl být o svátcích u Václava v Praze. Za faktickou Lokýtkovu kapitulaci považuje Klěku T. Jurek a připomíná starší mínění J. Bieniaka, že šlo o „politickou katastrofu Jindřicha Hlohovského“,⁶⁸ protože se „totiž každý kandidát velkopolského trůnu stával od nynějška českým leníkem“.⁶⁹ V tomto ohledu by tedy byla dohoda z Klěky namířena také proti královským ambicím hlohovského knížete. Lze však pochybovat, že by Lokýtkovy sliby byly závazné pro knížete Jindřicha; lenní slib se vázal na osobu, nikoli na zemi jako instituci. Příliš přesvědčivý není ani obdobný pohled M. Baraňského, který se domnívá, že dohoda snižovala hodnotu Velkopolska, které by se jakožto české léno nemohlo stát základem obnovení polského království.⁷⁰ Je jisté, že dohoda nebyla s největší pravděpodobností výsledkem otevřené vojenské akce;⁷¹ nejspíše šlo skutečně o plod obratné české diplomacie⁷² a Lokýtkovy momentální politické nouze. Malý Piastovec

⁶³ ACRB I, č. 68, s. 103–107; RBM II, č. 1843, s. 790.

⁶⁴ Tyto skutečnosti oprávněně akcentuje B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 62.

⁶⁵ J. Šusta, *Václav II. a koruna*, s. 247.

⁶⁶ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 55.

⁶⁷ KDWP II, č. 828, s. 188–189; srov. J. Šusta, *Václav II. a koruna*, s. 247; B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 159.

⁶⁸ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy*, s. 123, 213.

⁶⁹ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 82.

⁷⁰ M.K. Barański, *Dynastia Piastów*, s. 442.

⁷¹ Tak výstižně B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 62.

⁷² Nověji T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla. Rzeczy czeskie w latach 1291–1306*, in: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, wyd. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 191, považuje dohodu z Klěky za „mistrnou intriku“ české diplomacie, která zkompromitovala Lokýtku v očích velkopolské elity a byla příčinou jeho vyhnání.

nejspíše nepočítal se splněním slibů (nebylo by to poprvé) a snažil se získat čas, česká strana zase, obdobně jako v jiných případech, vytvářela právní argumentaci pro svůj budoucí mocenský postup.

Celá řada autorů spojuje dohodu z Klěky se zahájením českých aktivit směřujících k zisku polské královské koruny a klade ji do souvislosti s politickou misí kancléře Petra z Aspeltu v Římě, k níž došlo na sklonku roku 1299.⁷³ Josef Šusta, který původně s hypotézou Aspeltovy římské práce pro Václavovu korunu přišel, zároveň sugeroval, že prameny o účelu kancléřova pobytu v Římě nic neříkají,⁷⁴ později však své mínění cudně opravil a přisoudil posláním prospěchu římského krále Albrechta.⁷⁵

S politickými aktivitami v oblasti východních polských zemí mohla mít souvislost také návštěva „krále Ruska“ (rex Ruscie) u Václava II. roku 1299 v Brně⁷⁶ – buď šlo o dlouhé období od března do července uvedeného roku, nebo snad až o samotný závěr roku, kdy lze pobyt dvora v Brně předpokládat. S největší pravděpodobností muselo jít o Lva Daniloviče Haličského, který se s králem na Moravě setkal již jednou; o návštěvě však žádný jiný pramen nevypovídá a obsah schůzky tak zůstává utajen. Neměla by však zůstat opomenuta stručná relace polských análů, kde se říká, že v roce 1300, když český král získal Polsko, vtrhli „Rutheni“ do sandoměřské země, loupili a pálili (především v Novém Městě, pravděpodobně jde o Korczyn na Visle) a v celé zemi způsobili mnoho zla, hlavně rytířům, kteří byli ve válce s českým králem.⁷⁷ Tak se přece jen zdá, že jednání s haličským Lvem bylo reálné a jeho následkem byla v roce 1300 otevřena jakási „druhá fronta“ v Sandoměřsku, kde měl Lokýtek stále dost a dost přívrženců.

„Dále roku 1300 Poláci vidíce nestálost řečeného vévody Vladislava povolali českého krále Václava a přijali jej za svého pána; Vladislava vyhnali ze všech zemí, a to i jeho vlastních. Pod králem Václavem zavládl největší mír a spravedlnost v Polsku, jako v časech jeho dědiců. Týž král přijal za svoji manželku paní Richzu, dceru polského krále Přemysla.“⁷⁸ Tak stručně, leč výstižně uvádí autor análů poznaňské kapituly začátek vlády krále Václava nad Velkopolskem a dalšími územími, jež předtím držel Lokýtek, hned poté, co u předchozího ročního data lamentuje nad nepravostmi tohoto knížete a jeho rytířů, útlakem chudých lidí, vdov a sirotků, poškozováním kostelů, hřbitovů a majetků církve, za což byl postižen interdiktem.⁷⁹

⁷³ O. Balzer, *Królestwo Polskie*, s. 211; B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 156; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 54, 56; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 82; J. Šusta, *Václav II. a koruna*, s. 249–250, se ovšem domníval, že Petr v Římě pouze sondoval názor papežské kurie a seznámil se s postojem v zásadě negativním.

⁷⁴ J. Šusta, *Václav II. a koruna*, s. 249–250.

⁷⁵ J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců*, s. 563, pozn. 2.

⁷⁶ *Letopisové Jindřicha Heimburského*, s. 321.

⁷⁷ *Rocznik Malopolski*, MPH III, s. 186; *Rocznik Traski*, MPH II, s. 853; *Rocznik Sędziwoja*, MPH II, s. 879.

⁷⁸ *Rocznik Wielkopolski*, MPH III, s. 41; *Rocznik kapituly poznańskiej*, MPH NS VI, s. 53.

⁷⁹ Tamtéž.

Zda byls vojenskou akci anjouovské strany v Uhrách nějak koordinován vpád Haličanů, Litvanů a Tatarů do Sandoměřska, ačkoli to literatura obvykle předpokládá a vůdcovství připisuje Lokýtkovi, je více než nejisté. Długosz, který je zde zásadním zpravodajem, ani o Lokýtkovi nemluví, pouze uvádí, že vpád odrazilo krakovské a sandoměřské rytířstvo, které pak oblehlo a Haličanům odňalo Lublin s dalším územím, jež obsadili po smrti Leška Černého. Stejný pramen ale zároveň říká, že v roce 1303 Vladislav Lokýtek s nemnohými příznivci, tísněn malopolským hejtmanem Oldřichem z Boskovic, nalezl ochranu u Omoděje Aby, který již prošlapával stezičku ke Karlu Robertovi.⁸⁰

V průběhu uherských záležitostí i vpádu římského krále Albrechta do Čech v roce 1304 poněkud sešly ze zřetele záležitosti polské, přesněji řečeno malopolské. Zatímco ve Velkopolsku stále vládl Václavovým jménem jeho hejtman Oldřich z Boskovic, byly zajištěny i další země, nežřídka dík spolupráci Přemyslovce s řádem německých rytířů. Problémy však měly nastat v zemi, na niž si brousil zuby tvrdší Lokýtek, v zemi, kde vládl Václav nejdéle, totiž v Malopolsku. Je jisté, že důvody ustanovení Florentána Rinieriho hejtmanem v Krakovsku mělo důvody fiskální, či přesněji řečeno finanční – příjmy této země měly nepochybně krýt králův úvěr u konsorcia.

Již v roce 1304 však zaútočil Lokýtek se svými přívrženci a s uherskou pomocí v Sandoměřsku a podařilo se mu dobýt Wišlici ležící na severovýchod od Krakova.⁸¹ Długosz říká podrobněji, že Lokýtek nejdříve dobyl hrad krakovské kapituly Pełczyska, vyhnal českou posádku ze sousedního wišlického hradu, obsadil městečko stejně jako (poměrně vzdálený) biskupský hrad a městečko Lelow, přičemž ovládl okolní krajinu, a vytvořil si tak základnu pro další vojenské podniky.⁸² To, že Vladislav Lokýtek skutečně Wišlici, kde se nacházel starý hrad polských Piastovců, nyní ovšem v držbě tamní kapituly a potažmo biskupa,⁸³ ovládl, dosvědčuje jeho listina vydaná právě v tomto místě 1. února 1305: Lokýtek jako „kníže Krakova a Sandoměře“ dává magistru Petru z Drienova (Dronow) a jeho bratru Janovi, kteří vyslali Lokýtkovi „své lidi na pomoc a ti s ním každodenně bojovali proti jeho nepřátelům a prolili jejich krev ve věci naší cti“, dědinu Chmeľov v šarišské zemi (in terra Sariczensi),⁸⁴ patřící měchovským křižovníkům;

⁸⁰ *Joannis Dlugossii seu Longini... libri XII*. T. III, s. 9–11; srov. E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 64, 73.

⁸¹ *Rocznik traski*, MPH II: „1304. intrat dux Wladyslaus dictus Loctek terram Cracoviensem cum Ungaris et optinuit Wisliciam“. – Nakolik je reálnou zmínka Otokara Štýrského (*Ottokars österreichische Reimchronik*, verše 81 485–81 491), že si Lokýtek stěžoval u římského krále Albrechta, že mu český král násilně obsadil dvě jeho země, totiž Sandoměřsko a Krakovsko (*zweier siner lant, die im zerbe waern benannt/Zudmer, Krackouwe*), a z toho vycházející konsekvence o koordinaci útoku na Malopolsko s Albrechtovou kampaní v Čechách (T. Jurek, *Dziedzic Królestwa*, s. 104–105), ponecháváme stranou.

⁸² *Joannis Dlugossii seu Longini... libri XII*, t. III, s. 16.

⁸³ Z akt Muskatova procesu z roku 1306 vyplývá, že biskup v době svého hejtmanství v Krakovsku nechal rozebrat malý kostelík na hřbitově (sv. Mikuláše), aby získal materiál na stavbu obytné věže u kolegiátního kostela P. Marie (T. Pietras, *Krwawy wilk z pastorałem*, s. 63–64).

⁸⁴ Nejde o Chmielów pod Sandoměř, jak O. Balzer, *Królestwo Polskie*, s. 303–304, pozn. 1, E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 74, či T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*“, s. 76–77. Identita vsi je důležitá,

těm za ni přidělí jiný hodnotný majetek v Krakovsku a Sandoměřsku.⁸⁵ Tak nevelký kníže disponuje majetkem, který je dostupný (leží totiž v Uhrách) a patří církevní instituci, za vojenskou pomoc, nepochybně při partyzánské válce, kterou proti české straně v Krakovsku a Sandoměřsku vedl, a řeholníkům slibuje odškodnění ze statků, které nemá dosud ve své moci. Petr a Jan ze šarišského Drienova nebyli nikým jiným než příslušníky uherského šlechtického rodu s vazbou na Omoděje Abu,⁸⁶ u něhož nalezl Lokýtek v předchozích letech přístřeší.

Podstatné však je, že jako svědkové vystupují na listině příslušníci malopolské úřednické elity: sandoměřský palatin Ota, krakovský palatin Mikuláš, soudci z Krakova a Sandoměře Pakoslav a Vratislav, dále sieradzský kastelán Klement, Vojtěch ze Žmigrodu, Czadro z Latoszyna a Jan z Dębłina. Podle Jana Powierského šlo především o členy rodu Lisů, kteří měli své majetky právě v okolí Wiślice a Lelowa.⁸⁷ K Lisům skutečně patřili sandoměřský soudce Vratislav, jeho krakovský kolega Pakoslav, krakovský palatin Mikuláš i kastelán v Sieradzi Klement, zatímco dlouholetý sandoměřský palatin Ota náležel k Toporczykům.⁸⁸ Mikuláše a Pakoslava lze ostatně v úřadech zachytit i v dalších letech, kdy Krakovsku vládl Lokýtek; Vojtěch ze Žmigrodu z rodu Bogoriů se zase stal sandoměřským palatinem, zbylí dva šlechtici náleželi rozrodu Gryfitů.⁸⁹ Přístup jednotlivých členů malopolské elity k Lokýtkovi ani ke králi Václavovi není detailně znám, jisté je, že její část nyní cestu k těkavému Piastovci hledala. Jistě nebyla hlavním důvodem existence jejich majetku poblíž center, kterých se zmocnil, jako spíše nespokojenost s vládou českého krále či jeho pověřenců. Zřejmě již někdy na konci roku 1304 se totiž stal krakovským hejtmanem Rinieri a předání úřadu nebylo ničím jiným než formou úhrady dluhů. Zvýšené fiskální zatížení se tak mohlo stát pravým důvodem odklonu části malopolských beneficiářů, což podpořily i zprávy o králově těžké chorobě.

---

pokud by šlo o malopolský Chmielów (jeden leží v Krakovsku a dva v Sandoměřsku), znamenalo by to, že Lokýtek ovládl i část Krakovska, jak ostatně předpokládají uvedení autoři. Podle O. Balzera, *Królestwo Polskie*, s. 303, který variantu i s Chmelovem na Šariši zná, ale přímo ji odmítá, je právě uvedená listina důkazem, že Lokýtek již držel část Sandoměřska a část Krakovska a disponoval odškodněním z těchto regionů, ale právě tato písemnost je důkaz, že tam v podstatě nadržel nic, čím by mohl disponovat, proto mluví o náhradě jen povšechně a odsunuje ji do doby, kdy bude těmito územími vládnout.

⁸⁵ *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii umiejętności przez Władysława Barana, Jana Dąbrowskiego, Jana Łosia, Jana Ptaśnika i Stan. Zachorowskiego*, Kraków 1919, č. 12.

⁸⁶ Srov. F. Uličný, *Dejiny osídlenia Šariša*, Košice 1990, s. 44, 65, 103–104, 175.

⁸⁷ J. Powierski, *Studia nad polityką Krzyżaków i ich sąsiadów w początkach XIV wieku*, cz. 2, in: *Władcy, mnisi, rycerze*, ed. B. Śliwiński, Gdańsk 1996, s. 202.

⁸⁸ Srov. T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 35–37, 41, 45; T. Pietras, *Krwawy wilk z pastorałem*, s. 76–77.

⁸⁹ Srov. KDMP II, č. 544, s. 210–211; č. 545, s. 212; č. 546, s. 213–214. K Pakoslavovi viz A. Marzec, *Między Przemysłem II a Władysławem Lokietkiem, czyli kilka uwag o Królestwie Polskim na przełomie XIII i XIV wieku*, „Roczniki Historyczne”, t. 78, 2012, s. 84–85, k zařazení ostatních svědků A. Marzec, *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 22.

S tím by ostatně konvenovala také informace letopisců k roku 1305, že Sandoměřsko získal do své moci opět Lokýtek.⁹⁰ Długosz naopak datuje zabrání Sandoměřska až do doby po smrti krále Václava II. a hovoří také o příklonu sandoměřských a krakovských elit na stranu Piastovce.⁹¹ Ve druhé části výpovědi má zřejmě pravdu: malopolská elita se skutečně přiklonila na Lokýtkovu stranu, když obsadil již v roce 1305 Sandoměřsko, Krakov a patrně i další místa v zemi ale zůstávala věrná českému králi. V Krakově byl totiž po Rinierim dosazen do úřadu hejtmána muž králi nadevše věrný, krakovský biskup Jan Muskata. O jeho hejtmanování se fakticky ví jen z akt kanonického procesu, který byl proti němu veden arcibiskupem Jakubem Świnkou v letech 1306–1308.⁹² V literatuře se sice spekulovalo, zda Jan Muskata nebyl královským hejtmanem v Malopolsku hned dvakrát, totiž nejdříve od druhé půli roku 1303 do konce roku 1304 či počátku roku 1305 a pak od jara (po 23. únoru, kdy je jmenován Rinieri) 1305 až do smrti Václava III. Na základě uvedených souvislostí je ale zřejmé, jak zdůvodnil T. Pietras,⁹³ že biskup Muskata byl jmenován hejtmanem skutečně až na jaře roku 1305, kdy se Krakovsko stalo cílem výpadů Lokýtka, jeho spojenců vrátivších se z vyhnanství i přeběhnuvší šlechty. To vše se dalo u vědomí nemoci krále Václava, předchozího českého neúspěchu v Uhrách i stávajících problémů s římským králem. Jan Muskata vzal svůj úkol vážně, možná až příliš, a nikoli bez zaujetí, a to mu mělo v dalších letech přinést vážné komplikace.

„Přemyslovská epopej“ v polských zemích byla definitivně zakončena smrtí posledního z nich Václava III. dne 4. srpna 1306 v Olomouci, která byla tradičním shromaždištěm českých ozbrojených sil při polských kampaních.⁹⁴ Různí autoři hledají nejen jméno vraha, ale především možného objednavatele vraždy. Pokud se zeptáme otázkou „cui bono“, pak je třeba uvažovat o nejméně postavených iniciátorech násilného činu. Lze zřejmě vyloučit uherského krále Karla Roberta z Anjou, neboť uherské dobrodružství Přemyslovců již skončilo a nemělo naději na pokračování. Vyloučit bude

⁹⁰ *Rocznik Traski*, MPH II, s. 853; *Rocznik Sędziwoja*, MPH II, s. 879; *Rocznik Małopolski*, MPH III, s. 188–189.

⁹¹ *Joannis Dlugossii seu Longini... libri*, t. III, s. 22–23.

⁹² AV III, č. 121, s. 78: „quo terram Cracoviensem nomine regis Bohemie in temporalibus regeret seu capitaneatus officio fungeretur ibidem“; s. 85: „quod in capitaneatu Cracoviensi eo existence multi nobiles et ignobiles de suo mandato sunt interempti“; s. 88: „tempore sui capitaneatus“.

⁹³ T. Pietras, *Krwawy wilk z pastorałem*, s. 66–69, kde také přehledně starší názory. Možnost prvního hejtmanství v roce 1304 ostrážitě připouští i R. Antonín, *Moc posledních Přemyslovců v piastovském Polsku na přelomu 13. a 14. století*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, ed. E. Doležalová, R. Šimůnek, coop. D. Dvořáčková, *Aleš Pořízka*, Praha 2007, s. 182. Rozhodně lze odmítnout názor, že Jan Muskata vykonával hejtmanství společně s Rinierim, jak J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců*, s. 653–654. Podobně názor B. Włodarského, *Polska i Czecha*, s. 181, že Lokýtek ovládal Krakov již 10. ledna 1305, nemá oporu v pramenech, zvláště když jím uváděná konfirmace s uvedeným datem podle Riedel's CDBrand. I.20, Berlin 1861, č. 25, s. 197, je pravděpodobně o deset let mladší; nespolehlivosti písemnosti si povšiml již J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců*, s. 681, pozn. 3.

⁹⁴ K tomu srov. nejnověji Miloslav Sovadina, *Rok vlády Václava III.*, in: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků*, Brno 2000, s. 155–167, a K. Maráz, *Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007, s. 67–85.

nutné patrně též římského krále Albrechta Habsburského, protože ten nechal krátce po smrti Václava II. vydat dokument, jímž ukončil spor, který s ním měl a výslovně uznal nároky jeho mladého nástupce na české a polské království.⁹⁵ Kandidaturu Vladislava Lokýtky na objednatele vražedného skutku tak nelze vyloučit, protože právě jemu přinesla smrt mladého Václava největší zisk.⁹⁶

Bibliografie

Prameny

AV III = *Analecta Vaticana 1202–1366*, wyd. Jan Ptaśnik, MPV III, Kraków 1014.

Annales Polonorum, I. a. 965–1325, ed. Georgius Henricus Pertz, MGH SS XIX, Hannovere 1866, s. 614–656.

CDH = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*, T. VII, vol. 3, op. Georgii Fejér, Budaë 1857.

Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887.

Dušek, Ladislaus, *Benedicti Minoritae dicti Chronica et eius continuatio*, in: *Zakony Franciszkanske w Polsce*, red. Józef Kłoczowski. Tom I. Franciszkanie w Polsce średniowiecznej, część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich, Lublin 1989, s. 323–434.

Fragmety kroniki Jana Ludwika Impekhovena dotyczące prowincji czesko-polskiej dla lat 1225–1515 (z rękopisu przechowywanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brnie, Mn 59), in: *Zakony Franciszkanske w Polsce*, red. J. Kłoczowski. Tom I: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, Lublin 1989, s. 435–448.

KDKK I = *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, I, wyd. Franciszek Piekosiński, Krakow 1874.

KDM I = *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, I, wyd. Franciszek Piekosiński, Kraków 1876.

KDW II = *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, II, Poznań 1878.

Kroniczka krakowska = Rocznik kujawski, wyd. A. Bielowski, MPH III, Lwów 1878, s. 204–212.

Letopis Jindřicha Heimburského, ed. J. Emler, FRB III, Praha 1882, s. 303–321.

Ottokars österreichische Reimchronik, ed. J. Seemüller, MGH Deutsche Chroniken, V/1, Hannover 1890; V/2, Hannover 1893.

⁹⁵ RBM II, č. 2053, s. 886–887; MGH Const. IV, č. 201; srov. J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců*, s. 672–673.

⁹⁶ Lokýtek stál patrně také za přepadení biskupa Jana Muskaty na severní Moravě v roce 1309 – k tomu srov. J. Libor, *Přepadení krakovského biskupa Jana Muskaty na Moravě v roce 1309*, in: *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, s. 586–592.

- Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, ed. J. Emler, FRB IV, Praha 1884, s. 1–337.
- Petri de Dusburg Chronica terrae Prussiae*, ed. M. Töppen. *Scriptores rerum Prussicarum I.*, Leipzig 1861, s. 3–219.
- Petrus de Dusburgk: Chronica terrae Prussiae/Piotr z Dusburga: Kronika ziemi pruskiej*. *Monumenta Polonia Historica. Nova Series/Pomniki dziejowe Polski. Seria II, XIII, Cracoviae/Kraków 2007.*
- RBM II = *Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae*, II, ed. J. Emler, Pragae 1882.
- Regesten der Markgrafen von Brandenburg aus askanischem Hause*, edd. H. Krabbo, G. Winter, Lfg. I–XII, 1910–1955.
- Riedel's CDBrand. I.20 = Riedel, Adolph Friedrich Johann, *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, I. 20, Berlin 1861.
- Rocznik kapituły poznańskiej. Roczniki wielkopolskie*, red. Brygida Kürbis, MPH SN VI, Warszawa 1962, s. 21–78.
- Rocznik kujawski*, wyd. A. Bielowski, MPH III, Lwów 1878, s. 204–212.
- Rocznik Małopolski 965–1415*, wyd. A. Bielowski, MPH III, Lwów 1878, s. 135–202.
- Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, MPH II, s. 826–827.
- Rocznik Miechowski*, wyd. A. Bielowski, MPH II, Lwów 1872, s. 882–896.
- Rocznik wielkopolski 1192–1309*, wyd. A. Bielowski, Lwów 1878, MPH III, s. 1–42.
- Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii umiejętności przez Władysława Barana, Jana Dąbrowskiego, Jana Łosia, Jana Ptaśnika i Stan. Zachorowskiego*, Kraków 1919, č. 12.
- Schlesisches Urkundenbuch*, VI, 1291–1300, ed. W. Irgang coop. D. Schadewaldt, Köln 1998.
- Katalogi biskupów Krakowskich*, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1872, MPH III, s. 313–376.

Literatura

- Antonín, R., *Moc posledních Přemyslovců v piastovském Polsku na přelomu 13. a 14. století*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, edd. E. Doležalová, R. Šimůnek, coop. D. Dvořáčková, A. Pořízka, Praha 2007, s. 177–191.
- Balzer, O., *Królestwo Polskie 1295–1370*, Kraków 2005 (reedice).
- Barański, M.K., *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2006.
- Barański, M., *Księżęta i społeczeństwo wobec zjednoczenia Polski na przełomie XIII i XIV wieku*, in: *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 9–56.
- Barciak, A., *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku*. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski, Katowice 1992 (=Práce Univerzity Štěpánské v Katovicích Nr. 1264).

- Bieniak, J., *Wielkopolska, Kujawy Wielkopolska, Kujawy, ziemie łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969.
- Długopolski, E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009.
- Gawlas, S., „*Verus heres*”. Z badań nad świadomością polityczną obozu Władysława Łokietka w początku XIV w., „*Kwartalnik Historyczny*”, t. 95, 1988, s. 77–104.
- Hóman B., *Geschichte des ungarischen Mittelalters*. Bd. II: *Vom Ende des XII. Jahrhunderts bis zu den Anfängen des Hauses Anjou*, Berlin 1943.
- Libor J., *Přepadení krakovského biskupa Jana Muskaty na Moravě v roce 1309*, in: *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, s. 586–592.
- Libor, J., *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283–1305*, Praha 2015.
- Jasiński, K., *Tragedia rogozińska 1296 roku na tle rywalizacji wielkopolsko-brandenburskiej o Pomorze Gdańskie*, „*Zapiski Historyczne*”, t. 26, 1961, z. 4, s. 65–104.
- Jurek, T., *Brandenburski zabór w Wielkopolsce 1296 roku*. Zapoznany dokument, in: *Mieszczanie, wasale, zakonnicy*, Malbork 2004 (=Studia z dziejów średniowiecza 10), s. 361–370.
- Jurek, T., *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2006.
- Jurek, T., *Polska droga do korony królewskiej 1295–1300–1320*, in: M. Wihoda, L. Reitinger a kol., *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 139–191.
- Jurek, T., *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, in: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, edd. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 187–220.
- Jurek, T., *Przygotowania do koronacji Przemysła II*, in: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 167–180.
- Kristó, G., *Magyarország Története 895–1301*, Budapest 2007.
- Maráz, K., *Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007.
- Marzec, A., *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006.
- Marzec, A., *Między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem, czyli kilka uwag o Królestwie Polskim na przełomie XIII i XIV wieku*, „*Roczniki Historyczne*”, t. 78, 2012, s. 83–106.
- Nikžentatis, A., *Litwa i zakon krzyżacki w końcu XIII i w XIV w. (1283–1345)*, in: *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich*, wyd. M. Biskup, Toruń 1990, s. 127–142.
- Nowacki, B., *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987.
- Nowacki, B., *Przemysł II, 1257–1296. Odnowiciel korony polskiej*, Poznań 1997.
- Nowakowski, T., *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992.
- Pacuski, K., *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII–XIV w. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, „*Kwartalnik Historyczny*”, t. 85, 1978, s. 585–604.

- Pauk, M.R., *Der eine hiez her Lechschît, her Wüeschof der ander hiez. Kim byli stronnici Henryka IV Probusa w Małopolsce*, „Roczniki Historyczne”, t. 69, 2003, s. 91–98.
- Pietras, T., „*Krwawy wilk z pastorałem*”. *Biskup krakowski zwany Muskatą*, Warszawa 2001.
- Powierski, J., *Studia nad polityką Krzyżaków i ich sąsiadów w początkach XIV wieku*, cz. 2, in: *Władcy, mnisi, rycerze*, wyd. B. Śliwiński, Gdańsk 1996, s. 125–215.
- Rymer, E., *Stosunki Przemysła II z margrabiami brandenburskimi ze starszej linii askańskiej w latach 1279–1296*, in: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 123–144.
- Sovadina, M., *Rok vlády Václava III.*, in: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků*, Brno 2000, s. 155–167.
- Swieżawski, A., *Przemysł – król Polski*, Warszawa 2006.
- Šusta, J., *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, České dějiny, II.1, Praha 1935.
- Šusta, J., *Václav II. a koruna polská*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty k jeho šedesátým narozeninám vydal Historický klub I*, Praha 1934, s. 223–258 (původně vyšlo v ČČH 21, 1915, s. 313–346).
- Tyszkiewicz, J., *Polskie sąsiedztwo z Litwą i Jaćwieżą na przełomie XIII i XIV wieku*, in: *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, wyd. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 261–278.
- Uličný, F., *Dejiny osídlenia Šariša*, Košice 1990.
- Włodarski, B., *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931 (=Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie, Wydział II historyczno-filozoficzny. Tom VII).
- Żmudzki, P., *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.

Resumé

V průběhu let 1290–1305 podnikal český král Václav II. politické i vojenské kroky, aby získal v té době roztržštěné polské země. Lze říci, že úspěšné: v roce 1291 se stal krakovským a sandoměřským vévodou, přičemž roli zde sehrál příklon malopolské šlechty i rezignace Přemysla Velkopolského na jeho nároky k zemi. Zásadním oponentem českého krále se však stal příslušník mazovské větve piastovského rodu Władysław Lokietek, který udržel ve svých rukou Sandoměřsko a získal také některé hrady na Krakovsku. Výsledkem české vojenské výpravy k Sieradzi na podzim roku 1292 pak byla Lokýtkova rezignace na Krakovsko a Sandoměřsko a příslib věrnosti českému králi. Zda ale Lokietek mínil svoji přísahu dodržet, je více než pochybné. Po smrti Přemysla Velkopolského se Lokietek dohodl s Jindřichem z Hlohovským o rozdělení moci ve Velkopolsku. Další dějství vztahu s českým králem se odehrálo na podzim 1297, kdy se Lokietek na základě vojenského i diplomatického tlaku listinou z 18. listopadu 1297 v Sieradzi zřekl znovu svých práv ke Krakovsku a Sandoměřsku, ovšem za sumu 5 000 hřiven stříbra krakovské váhy. Pod dalším tlakem vydal 23. srpna 1299 u Klěky listinu, jíž se zavázal v Praze rezignovat na Velkopolsko,

Poznaňsko, Pomořansko, Lenčicko, Kujavsko a Sieradzsko a přijmout je zpět z rukou krále jako léno, přičemž měl složit přísahu věrnosti a vykonat homagium. Roku 1300 byl Václav v Hnězdně korunován arcibiskupem Świnkou polským králem. Těto korunovace se zúčastnila celá řada piastovských knížat, Lokýtek se ocitl v defenzivě a následoval jeho exil. Teprve po neúspěchu Čechů v Uhrách a vpádu krále Albrechta do Čech Lokietek zaútočil na Sandoměřsko i Krakovsko, na jeho stranu se nyní přidala řada šlechticů z obou zemí. Smrt Václava III. v roce 1306 představuje epilog zápolení malého Piastovce s Přemyslovci.

Słowa kluczowe: Średniowiecze; królestwo czeskie; stosunki czesko-polskie; król Waclaw II; książe Władysław Lokietek

Król przeciwko gońcowi (Władysław II i Władysław Łokietek). Nierówna gra na szachownicy na przełomie XIII i XIV wieku

Streszczenie

W latach 1290–1305 król czeski Waclaw II podjął kroki polityczne i militarne w celu zdobycia rozdrobnionych wówczas ziem polskich. Można powiedzieć, że się udało; w 1291 roku został księciem krakowskim i sandomierskim, a rolę odegrały tu skłonności szlachty małopolskiej i rezygnacja Przemysła Wielkopolskiego z jego roszczeń do ziem. Jednak fundamentalnym przeciwnikiem króla czeskiego stał się członek mazowieckiej gałęzi rodu Piastów Władysław Łokietek, który trzymał w swoich rękach Sandomierz, a także nabył kilka zamków na ziemi krakowskiej. Efektem czeskiej wyprawy wojskowej do Sieradza jesienią 1292 r. była rezygnacja Łokietka z ziemi krakowskiej i sandomierskiej oraz obietnica posłuszeństwa królowi czeskiemu. Ale czy Łokietek zamierzał dotrzymać przysięgi, jest więcej niż wątpliwe. Po śmierci króla Przemysła Wielkopolskiego Łokietek uzgodnił z Henrykiem Głogowskim podział władzy w Wielkopolsce. Kolejny akt relacji z królem czeskim miał miejsce jesienią 1297 r., kiedy Łokietek zrzekł się praw do ziemi krakowskiej i sandomierskiej w Sieradzu na podstawie nacisków wojskowych i dyplomatycznych 18 listopada 1297 r., ale za sumę 5 tysięcy hrywny srebrnej wagi krakowskiej. Pod dalszym naciskiem wystawił w Kłęce akt 23 sierpnia 1299 r., w którym zobowiązał się do dymisji w Pradze na rzecz Wielkopolski, Poznania, Pomorza, ziemi łęczyckiej, kujawskiej i sieradzkiej oraz przyjęcia ich z powrotem z rąk króla jako lenno, odbierając przysięgę wierności i hołdu (*homagium*). W 1300 r. Waclaw w Gnieźnie został koronowany na króla Polski przez arcybiskupa Świnkę. W koronacji tej wzięto udział wielu książąt piastowskich, Łokietek znalazł się w defensywie, a następnie na zesłaniu. Dopiero po klęsce Czechów na Węgrzech i najeździe rzymskiego króla Albrechta Habsburskiego na Czechy w 1304 r. Łokietek zaatakował z pomocą Węgrów Sandomierszczyznę oraz ziemię krakowską i uzyskał

poparcie rycerstwa obu tych ziem. Śmierć Wacława III w 1306 r. przedstawia epilog mocowania się Przemysłidów z niewysokim Piastem.

Słowa kluczowe: Średniowiecze; królestwo czeskie; stosunki czesko-polskie; król Wacław II; książę Władysław Łokietek

King versus rook (Wenceslaus II and Władysław the Elbow-High). An uneven game on the chessboard of 13th /14th century

Abstract

In 1290–1305, King Wenceslaus II of Bohemia took political and military steps to seize the then fragmented Polish lands. One could say he succeeded: in 1291 he became the Duke of Cracow and Sandomierz, partly thanks to the leanings of Lesser Poland chivalric elite and Przemysł of Greater Poland's resignation from his claims to the lands. However, the one to become the principal opponent of the Bohemian king was a member of the Mazovian branch of the Piast dynasty, Władysław the Elbow-High, who held Sandomierz and acquired several castles in the Cracow territory. Bohemian military expedition to Sieradz in autumn 1292 resulted in Elbow-High giving up the lands of Cracow and Sandomierz and pledging obedience to the Bohemian king. Whether Elbow-High intended to keep his oath, however, is more than doubtful. After the death of King Przemysł of Greater Poland, the Elbow-high agreed with Henryk of Głogów on the division of power in Greater Poland. The next interaction with the Bohemian king took place in autumn 1297 in Sieradz, when Elbow-High renounced his rights to the Cracow and Sandomierz lands under military and diplomatic pressure on 18 November 1297, but in return demanded the sum of 5,000 Cracow marks of silver. Under further pressure, on 23 August 1299 in Klęka, he issued a deed in which he pledged to resign in Prague and hand over Greater Poland, Poznań, Pomerania, the lands of Łęczyca, Cuiavia, and Sieradz, and to accept them back from the king as fiefs, upon an oath of allegiance and homage (homagium). In 1300 Wenceslaus was crowned king of Poland by Archbishop Świnka in Gniezno. Many of the Piast dukes took part in this coronation; Elbow-High found himself on the defensive and then in exile. Only after the defeat of the Czechs in Hungary and the invasion of Bohemia by the Roman king Albrecht Habsburg in 1304 did the Elbow-High attack the Sandomierz and Cracow lands with the help of the Hungarians, and gained the support of the knights of both lands. The death of Wenceslaus III in 1306 represents the epilogue of the Přemyslid' struggle against the short Piast.

Keywords: Medieval Bohemian Kingdom; Czech-Polish relations; King Wenceslai II; Duke Władysław Łokietek the Elbow-High

Jarosław Nikodem

Wydział Historii Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

ORCID: 0000-0002-6365-4795

Litwa w polityce Władysława Łokietka

Znany ze skłonności do interpretacyjnej przesady, chociaż historyk wybitny i wpływowy, Stanisław Zakrzewski, pisząc o czasach Władysława Łokietka, jednocześnie charakteryzował sąsiadów jego władztwa. Jego zdaniem Krzyżacy nad nim „finansowo i militarnie górowali”, natomiast „olbrzymią przewagą militarną miała Litwa Gedymina”¹. Z Giedyminową Litwą przedostatni z Piastów na tronie polskim był związany w ostatniej dekadzie swego życia. Dekadzie nie mniej trudnej od poprzednich, ważniejszej zaś o tyle, że przygotowywała grunt pod przyszłe panowanie syna i następcy.

W historiografii dość długo podtrzymywano myśl, że jakiś rodzaj politycznego współdziałania wiązał Łokietka już z Witenesem, poprzednikiem Giedymina na stolcu wielkksiążęcym. Uważano, że sławny najazd litewski z 1305 r. na wielkopolską ziemię kaliską² został zorganizowany w interesie polskiego władcy. Inaczej wyprawę Witenesa ocenił Janusz Bieniak, który słusznie powątpiewa w ówczesną kooperację polsko-litewską³. Niemniej odważną hipotezę zaproponował Henryk Łowmiański, który na podstawie zapisu „Kroniki oliwskiej”⁴ wysnuł wniosek, że porozumienie Łokietka z Witenesem zapoczątkowano w 1308 r. Świadczyć o tym miały wskazówki pośrednie: po odpadnięciu Pomorza Gdańskiego doszło do wielu wypraw litewskich skierowanych do Prus, chociaż w latach 1300–1307 nie zanotowano ani jednej, co sugeruje, że wielki książę „starał się tak samo wyzyskać konflikt polsko-litewski, jak wyzyskał wewnętrzny spór

¹ S. Zakrzewski, *Wpływ sprawy ruskiej na państwo Polskie w XIV w. Odczyt wygłoszony na pierwszym publicznym posiedzeniu Towarzystwa Naukowego we Lwowie 21. maja 1921 r.*, Zamość 1922, s. 8.

² *Spominki gnieźnieńskie*, w: MPH n. s., t. VI, wyd. B. Kürbis, Warszawa 1962, s. 98; KDW, t. II, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1878, nr 894.

³ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemię łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Wodzisław Śląski 2011 (wyd. 2), s. 120–121 i przyp. 204, s. 120. Również G. Błaszczak, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. I: *Trudne początki*, Poznań 1998, s. 58 (na s. 57–58 opinie starszej historiografii); J. Nikodem, *Mazowsze w polityce litewskiej 1. połowy XIV w. (do śmierci Giedymina)*, w: *Dziedzictwo księży mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych, 27–28 października 2016*, red. J. Grabowski, K. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017, s. 316: wykluczając wyprawy typowo łupieżcze, Litwa w stosunkach z Polską zaczęła prowadzić „prawdziwą” politykę dopiero w czasach Giedymina.

⁴ *Chronica Olivensis auctore Stanislao abbato Olivensi*, w: MPH, VI, Kraków 1893, s. 327: *contracta amicitia cum rege Litwinorum Vyten nomine, cuius filiam filius regis Polonie duxit in uxorem.*

inflancki⁵. Ta propozycja ma przynajmniej jeden mankament: nasuwa się bowiem zasadnicze pytanie, na jakie korzyści mógł liczyć Witenes, porozumiewając się z Łokietkiem?

Szukając genезy porozumienia polsko-litewskiego z połowy lat 20. XIV w., porozumienia, które rzeczywiście doszło do skutku, zwrócono baczniejszą uwagę na dwie kwestie: zajęcie Podlasia przez Litwę i opanowanie Rusi halicko-wołyńskiej po wygaśnięciu dynastii Romanowiczów. Nie dość, że nie udało się uzgodnić w miarę dokładnej daty zdobycia Podlasia, co w obliczu dostępnych źródeł jest zrozumiałe, w dodatku proponowana chronologia charakteryzuje się rozpiętością sięgającą co najmniej trzech dekad. Wskazywano lata 1315–1316⁶; 1321–1322⁷; okres, który nastąpił zaraz po śmierci dwóch ostatnich Romanowiczów⁸; okres między wrześniem 1323 r. a sierpniem 1324 r.⁹; rok 1324 – przy aprobacie Łokietka¹⁰; sugerowano prawdopodobny termin w 1324 lub 1325 r.¹¹; wyznaczano też datację późniejszą: lata 1336–1340¹²; między wiosną 1340 a zimą 1341/1342 r. (być może między listopadem a grudniem 1341 r., czyli datą śmierci Giedymina) lub jeszcze później¹³.

W badaniach nad opanowaniem Podlasia przez Litwę na szczególne podkreślenie zasługują opinie Stanisława Zajączkowskiego i Henryka Paszkiewicza (zarazem prowadzona przez nich polemika), mimo że się z nimi nie zgadzam, ponieważ obaj znakomici historycy przeprowadzili gruntowne badania źródłowe. Pierwszy z nich, analizując kontekst polsko-litewsko-krzyżacki, doszedł do wniosku, że jeszcze w styczniu 1325 r. Łokietek, zawierając przymierze przeciw Brandenburgii, obejmował nim książąt mazo-

⁵ H. Łowmiański, *Agresja Zakonu Krzyżackiego na Litwę w wiekach XII–XV*, w: tegoż, *Prusy–Litwa–Krzyżacy*, wyb., oprac., wstęp i posłowie M. Kosman, Warszawa 1989, s. 199–201 (cyt. s. 200–201). Hipotezę znakomitego historyka przyjął Z. Kiaupa, *Litwa za panowania Giedyminowiczów do przyjęcia chrztu*, w: Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Historia Litwy. Od czasów najdawniejszych do 1795 roku*, tłum. P. Grablunas, J. Niewulis-Grablunas, J. Prusinowska, R. Witkowski, Warszawa 2007, s. 112. Odrzucili ją S.C. Rowell, *Lithuania Ascending. A Pagan Empire within East-Central Europe 1295–1345*, Cambridge 1994, s. 202; G. Błaszczak, *Dzieje stosunków*, s. 135–136.

⁶ M.in. W.B. Antonowicz, *Oczerk istorii Wielikogo Kniażestwa Litowskogo*, Kijew 1878, s. 47–50, 57–58; M.K. Lubawskij, *Oczerk istorii Litowsko-russkogo gosudarstwa do Lubkínskoj unii wkluczatielno*, Moskwa 1910, s. 21; A. Prochaska, *Od Mendoga do Jagiełły*, „Litwa i Ruś”, t. 1–2, 1912, s. 106; O. Halecki, *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. I: *W wiekach średnich*, Kraków 1919, s. 46–47 (historyk ostrożnie datował to na czas rządów ostatnich Romanowiczów, dodawał, że roku 1315 r. nie da się wykluczyć); S.C. Rowell, *Lithuania Ascending*, s. 157.

⁷ J. Reżabek, *Jurij II-oj, polskij kniaz' wsieja Małyja Rusi*, w: *Bolesław Jurij II kniaz' wsieja Małyja Rusi. Sbornik materialow i issledowanij*, Pietierburg 1907, s. 11–15.

⁸ M. Radoch, *Rywalizacja litewsko-mazowiecka o ziemię drohicką (i brzeską) oraz okręg Tykocin i Łopuchowo (wraz ze Złotorią) od XIV wieku do 1425 roku*, w: *Puszcze wielkooksiedzące na południowym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV–XVI wieku (podziały, administracja, służba leśna i wodna)*, red. J. Śliwiński, Olsztyn 2007, s. 134–136.

⁹ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie 1325 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 40, 1926, s. 604.

¹⁰ E. Maleczyńska, *Książęce lenno mazowieckie 1351–1526*, Lwów 1929, s. 15–16 i przyp. 16, s. 16.

¹¹ E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 205.

¹² H. Paszkiewicz, *Z dziejów Podlasia w XIV wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 42, 1928, z. 2, s. 239–245.

¹³ J. Nikodem, *Mazowsze w polityce litewskiej*, s. 325–326; tenże, *Litwa*, s. 341–342. Krytyczne omówienie propozycji historiografii, tamże, s. 322–325.

wieckich, a rok później ci sami książęta byli już w przymierzu z zakonem krzyżackim przeciw Polsce. Jednocześnie zaś między wrześniem 1323 a sierpniem 1324 r. wybuchł konflikt Litwy z Mazowszem, na który Łokietek nie zareagował, co oznaczało, że w tym czasie Giedymin zajął Podlasie, ponieważ zawarł porozumienie z królem Polski¹⁴.

Na to jednak H. Paszkiewicz odpowiadał, że skoro Mazowsze działało w porozumieniu z Łokietkiem, to dlaczego okazało się antylitewskie, jeśli zaś Giedymin zajął Podlasie w porozumieniu z królem, to mazowiecka opcja antylitewska była jednocześnie opcją antyłokietkową¹⁵. Wskazywał zresztą źródła, które świadczyły o przynależności Podlasia do Mazowsza w 1325 r. i ziemi drohickiej w 1342 r.¹⁶ W późniejszej pracy S. Zajączkowski wprawdzie podtrzymał własne stanowisko, ale uniknął szczegółowej odpowiedzi na zarzuty Paszkiewicza¹⁷. Zajączkowski stwierdzał również, że zawierając umowę z polskim królem w sprawie Podlasia, Giedymin „stawał w jednym obozie z Łokietkiem i Karolem Robertem węgierskim przeciw Tatarom”. Cała zresztą wyprawa polsko-węgierska na Ruś z 1323/1324 r. była skierowana, zdaniem historyka, właśnie przeciw Ordzie¹⁸. Natomiast Podlasie stanowiło „cenę, za którą Giedymin zgodził się na pozostawienie Łokietkowi wolnej ręki w sprawie Rusi halicko-włodzimierskiej”¹⁹. I ta propozycja spotkała się z krytyką Paszkiewicza, który przekonywał, że gdyby Łokietek dostał od Litwy *carté blanche* w sprawie Rusi, nie miałby interesu, żeby popierać Trojdenowica, zwłaszcza że znacznie bliżsi byli mu książęta dobrzyńscy²⁰.

Nie mniej interesująco brzmią propozycje historiografii w sprawie Rusi halicko-wołyńskiej. Andrzej i Lew II Juriewiczowie, ostatni Romanowiczowie, zmarli między 1321 a 1323 r.²¹ Przeprowadzona między lipcem 1323 a czerwcem 1324 r. polsko-węgierska wyprawa na Ruś zakończyła się objęciem władzy przez Trojdenowica²². W historiografii i tym razem zaprezentowano cały wachlarz opinii. Władysław Abraham uważał, że Łokietek dla siebie chciał przejąć schedę po Romanowiczach²³,

¹⁴ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 602–606.

¹⁵ H. Paszkiewicz, *Z dziejów Podlasia*, przyp. 4, s. 238–239.

¹⁶ Tamże, s. 232–233.

¹⁷ S. Zajączkowski, *W sprawie zajęcia Podlasia przez Giedymina (z powodu pracy d-ra Paszkiewicza Henryka: Z dziejów Podlasia w XIV wieku. Kwartalnik Historyczny. Rocznik XLII. Lwów 1928, str. 229–245), „Ateneum Wileńskie”, t. 6, 1929, s. 1–7.*

¹⁸ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 607. Podobnie W.T. Paszuto, *Obrazowanie litowskiego gospodarstwa*, Moskwa 1959, s. 424.

¹⁹ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 606.

²⁰ H. Paszkiewicz, *Z dziejów Podlasia*, przyp. 4, s. 238–239.

²¹ D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Poznań-Warszawa 2002, s. 249–255. Zob. także J. Bieniak, *Wygaśnięcie książąt halicko-włodzimierskich*, w: *Aetas media. Aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 387–392.

²² Zob. np. J. Dąbrowski, *Z czasów Łokietka. Studia nad stosunkami polsko-węgierskimi w XIV w.*, RAU, 34 (59), 1916, s. 318–321; H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Kraków 2002, s. 13n; S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 593–594; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 224.

²³ W. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904, s. 172–173.

z kolei S. Zakrzewski był przekonany, że król od początku wspierał Bolesława Jerzego²⁴. Zdaniem Ewy Maleczyńskiej Łokietek nie tylko nie sprzyjał Trojdenowicowi, lecz przeciwnie – nieskutecznie próbował nie dopuścić do objęcia przezeń władzy na Rusi²⁵. Nowy element do dyskusji wprowadził H. Paszkiewicz, gdy zasugerował, że Łokietek zgodził się na Trojdenowica, chociaż zdecydowanie wolał kogoś ze swych dobrzyńskich bratanków, zwłaszcza wobec trwającego porozumienia mazowiecko-litewskiego. Dlatego konflikt książąt mazowieckich z Anastazją²⁶, wdową po Siemowicie Kazimierzowiczem dobrzyńskim, uznawał za związany ze sprawą obsadzenia tronu ruskiego²⁷. Mylił się jednak, ponieważ źródła mówiące o najeździe litewskim na Dobrzyń w 1323 r. wyraźnie wskazują na Wańkę płockiego, Giedyminowego zięcia, jako inicjatora²⁸. Rzecz dotyczyła najpewniej jakichś sporów granicznych księcia płockiego z księstwem dobrzyńskim²⁹. Hipotezę o popieraniu książąt dobrzyńskich powtórzył najpierw Bronisław Włodarski³⁰, później Jan Tęgowski, rozwijając ją o element dynastyczny. Ten drugi historyk uważa, że czynnikiem decydującym o zwycięstwie Trojdenowica było pochodzenie jego matki Marii, córki Jerzego I Lwowica³¹. Ta propozycja nie jest nieprawdopodobna. To samo można powiedzieć o bardziej pragmatycznej hipotezie B. Włodarskiego. Jego zdaniem wariant mazowiecki był konceptem bojarów ruskich, którym bardziej odpowiadał młody książę, ponieważ mogliby nim rządzić, niż jakikolwiek kandydat Łokietka lub Giedymina. W przeciwieństwie do obu wspomnianych za zanadto wydumaną trzeba uznać inną propozycję, według której Trojdenowicz był kandydatem kompromisowym Mazowsza, Polski, Węgier, Litwy, chana Uzbeka, jednocześnie popieranym przez bojarów halicko-wołyńskich³².

Najczęściej pojawiającą się w historiografii opinią na temat przejęcia schedy po Romanowiczach jest przyjęcie założenia, że Bolesław Jerzy II Trojdenowicz był wspólnym

²⁴ S. Zakrzewski, *Wpływ sprawy ruskiej*, s. 19.

²⁵ E. Maleczyńska, *Książęce lenno mazowieckie*, s. 18–20.

²⁶ W tym czasie regentką, która w jednym ze swych wcześniejszych dokumentów (1316 r.) tytułowała się *Dux Lanciensis et Dobrinensis*, zob. KDP, II, cz. 2, nr 475. O tej interesującej postaci, zob. np. A. Teterycz-Puzio, *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016, s. 213–225.

²⁷ H. Paszkiewicz, *Polityka ruska*, s. 18–19; tenże, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. I: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933, s. 270–271.

²⁸ *Spominki płockie 1055–1357 i sochaczewskie 1124–1462*, w: MPH, t. III, wyd. A. Bielowski, Lwów 1878, s. 119; *Spominki gnieźnieńskie*, s. 98; *Peter von Dusburg Chronicon terrae Prussiae*, wyd. M. Töppen, w: SRP, t. I, Leipzig 1891 (dalej: Dusburg), III, rozdz. 346; LEC, VI, nr 3072. Zob. np. S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929, s. 35.

²⁹ B. Włodarski, *Między Polską, Litwą a Zakonem Krzyżackim (sylwetka Wacława płockiego)*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 16, 1950, s. 11.

³⁰ B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194–1340*, Warszawa 1966, s. 265.

³¹ J. Tęgowski, *Okoliczności wstąpienia na tron halicko-wołyński Piasta mazowieckiego Bolesława Trojdenowicza (nieznane dokumenty ruskie z XIV wieku)*, „Studia Podlaskie”, t. 18, 2009/2010, s. 320, 323.

³² L. Wojtowycz, *Walka o spadek po Romanowiczach a król polski Kazimierz Wielki, w: Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim*, red. J. Maciejewski, T. Nowakowski, Bydgoszcz 2011, s. 57.

wyborem Łokietka i Giedymina³³. Niektórzy badacze twierdzą, że wielki książę przystał na to w zamian za Podlasie³⁴, z czym nie sposób się zgodzić. Inni mówią, że władcy porozumieli się, ponieważ w przeciwnym przypadku groził im konflikt, którego chcieli uniknąć przede wszystkim ze względu na napięte stosunki z zakonem krzyżackim³⁵. Udowodnić się tego nie da, ale ten domysł mieści się w granicach wydedukowanego prawdopodobieństwa. Henryk Paszkiewicz suponował neutralność wielkiego księcia w sprawie Rusi halicko-wołyńskiej z powodu toczących się pertraktacji związanych z chrztem Giedymina³⁶. Odmienne zdanie wyraził S. Zajączkowski³⁷, wskazując na dwa argumenty: małżeństwo Trojdenowica z córką Giedymina Eufemią³⁸ oraz małżeństwo Lubarta Giedyminaowicza z córką księcia włodzimierskiego Andrzeja, jednego z Romanowiczów³⁹. Nie wchodząc w meritum sporu, trzeba jednak zauważyć, że argument odwołujący się do związku małżeńskiego zawartego w 1331 r.⁴⁰ z wydarzeniami sprzed niemal dekady budzi wątpliwości. Henryk Paszkiewicz, powtarzając propozycję S. Zakrzewskiego o Waławie płockim jako pośredniku porozumienia Łokietka z Giedyminem w sprawie Trojdenowica, dopowiadał, że w przeciwnym wypadku obaj władcy mogli się sami podzielić Rusią⁴¹. Ta opinia nie tylko poddaje się weryfikacji, ale dodatkowo zakłada jakąś formę porozumienia obu władców. Porozumienia, rzecz jasna, nie da się wykluczyć, jednak źródła o nim milczą, co nakazuje interpretacyjną wstrzeźliwość. W istocie bowiem wydedukowano je z późniejszego faktu mariażu Kazimierza z Anną i z militarnego współdziałania Giedymina z Łokietkiem.

Stanisław Zakrzewski domyślał się, że pośrednikami zbliżenia polsko-litewskiego byli książę mazowiecki Trojden, wnuk swego wielkoksiążęcego imiennika, który działał „w interesie syna”, i książę płocki Waław „jako zięć Gedymina”⁴². Mimo że pomysł o pośredniczącej

³³ Nieraz jest to opinia wyrażona w formie bardzo ogólnej, np. J. Wyrozumski, *Litwa w polityce Piastów*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia”, t. 26 (240), 1992, s. 60: skoro Giedymina zaakceptował wprowadzenie Trojdenowica na tron po Romanowiczach, „widocznie je akceptował”.

³⁴ Np. S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 606; tenże, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 56–57; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 224.

³⁵ B. Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 227.

³⁶ H. Paszkiewicz, *Polityka ruska*, s. 10–11, 19–21.

³⁷ S. Zajączkowski, rec. H. Paszkiewicz, *Polityka ruska...*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 39, 1925, s. 109–113, 50–534; tenże, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 597–598.

³⁸ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intuicją i genealogią książąt*, Kraków 2012, tablica 4 określa ją jako „N.”, chociaż w tekście, s. 65–66 jako Eufemii; tak samo tenże, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019, tablica 4 („N.” a w nawiasie Eufemia), na s. 105, 109: Eufemia. Zob. także K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, Poznań–Wrocław 1998, s. 59–61.

³⁹ Nie ma racji J. Tęgowski (*Pierwsze pokolenia Giedyminaowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 235), sugerując, że Zajączkowski pisał o Jerzym I halicko-wołyńskim.

⁴⁰ Tak datował to małżeństwo Jan Długosz, zob. *Johannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. IX (dalej: Długosz), Varsaviae 1978 s. 173; jedyne źródło w tej sprawie, ale uznawane przez historiografię za wiarygodne.

⁴¹ H. Paszkiewicz, *Z dziejów Podlasia*, przyp. 4, s. 238–239; tenże, *Jagiellonowie a Moskwa*, s. 272.

⁴² S. Zakrzewski, *Wpływ sprawy ruskiej*, s. 18–19.

roli księcia płockiego znalazł zwolenników⁴³, przychyliam się do bardzo sceptycznej opinii Henryka Samsonowicza. Jego zdaniem porozumienie polsko-litewskie postawiło Mazowsze w sytuacji niemal bez wyjścia, ułatwiając tym samym jego zbliżenie z zakonem krzyżackim⁴⁴. Z jednym wszak zastrzeżeniem: nie dotyczyło to Waclawa płockiego⁴⁵. Jakiegokolwiek pośrednictwo mazowieckie jest mało prawdopodobne również z innych powodów. W 1325 r. Siemowit II, Trojden i biskup płocki Florian wystosowali prośbę do Stolicy Apostolskiej o pozwolenie na zerwanie przez Krzyżaków zawieszenia broni z Giedyminem⁴⁶, a rok później Bolesławowicowie, książęta mazowiecy, zawarli układ z zakonem krzyżackim w Brodnicach⁴⁷.

Nielatwo odpowiedzieć na pytanie, czy inicjatywa zbliżenia wyszła ze strony Łokietka, czy ze strony wielkiego księcia litewskiego. Jan Długosz, pisząc o poselstwie polskim na Litwie, które miało przygotować małżeństwo syna Łokietka z córką Giedymina, mówił wyraźnie o pomysle polskiego władcy⁴⁸. Problem w tym, że ta informacja nie budzi pełnego zaufania. Wiedza dziejopisa o XIV w. – z oczywistych względów – nie była najlepsza, o czym wymownie świadczy wskazany przezeń powód: niszczące najazdy pogańskich Litwinów na ziemię Królestwa Polskiego⁴⁹, co być może było rozwinięciem jednej z czternastowiecznych not kronikarskich, w której mowa o zapewnieniu pokoju w Królestwie⁵⁰. Poza atakami na księstwo dobrzyńskie i Mazowsze (z wyłączeniem dzielnicy Waclawa płockiego) Litwini Łokietkowi nie tylko nie zagrażali, ale nic też nie wskazuje, by mieli zagrażać w niedalekiej przyszłości. Wszystko to, rzecz jasna, nie wyklucza możliwości inicjatywy ze strony Piasta, nic więc dziwnego, że ta ewentualność znalazła adherentów w historiografii⁵¹. Nie brakuje jednak badaczy, którzy opowiadają się za inicjatywą Giedymina⁵². Na korzyść pierwszej hipotezy, tak przynajmniej sądzę, wydają się świadczyć dwie poszlaki: (1) Władysław Łokietek

⁴³ Np. S. Zajęczkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 587; B. Włodarski, *Między Polską, Litwą i Zakonem Krzyżackim*, s. 12, chociaż ten sam badacz później (*Polska i Ruś*, s. 271) zrezygnował z tego pomysłu.

⁴⁴ H. Samsonowicz, *Piastowskie Mazowsze a Królestwo Polskie*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetniej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*, red. R. Heck, Wrocław 1975, s. 122.

⁴⁵ J. Nikodem, *Mazowsze w polityce litewskiej*, s. 326–327; tenże, *Litwa*, Poznań 2018, s. 327.

⁴⁶ *Codex diplomaticus Prussicus* (dalej: CDP), Bd. II, Hg. J. Voigt, Königsberg 1842, nr 114; *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abteilung* (dalej: PU), Bd. II, Hg. M. Hein, E. Maschke, Marburg 1932, nr 528; *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, wyd. I. Sułkowska-Kuriasiowa, S. Kuraś, cz. 2: *Dokumenty z lat 1248–1355*, Wrocław 1989, nr 178.

⁴⁷ CDP, II, nr 118; PU, II, nr 540–542.

⁴⁸ Długosz, IX, s. 130–131.

⁴⁹ Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma 1978, s. 232, idąc zapewne za przekazem kronikarza, stwierdzał, że sojusz polsko-litewski przyniósł Polsce korzyści, ponieważ ustały najazdy litewskie. O. Halecki, *Dzieje unii*, s. 26–27: chodziło o zabezpieczenie się przed najazdami litewskimi, zwłaszcza na Małopolskę; podobnie G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków*, s. 132.

⁵⁰ MPH, II, s. 619. Podobnie, chociaż z zawężeniem terytorialnym, *Rocznik kujawski*, MPH, III, s. 209.

⁵¹ Np. V.B. Antonovič, *Očerki istorii*, s. 60; A. Prochaska, *Stosunki Krzyżaków z Giedyminem i Łokietkiem*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 10, 1896, s. 47; H. Paszkiewicz, *Polityka ruska*, s. 21; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 232; S. Zajęczkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 609 (nie wykluczał tej ewentualności); J. Wyrozumski, *Litwa w polityce Piastów*, s. 61 („być może Władysław Łokietek”).

⁵² M. A. Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius 1989, s. 37–38; S. C. Rowell, *Lithuania Ascending*, s. 233; M. K. Barański, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2005, s. 465; L. Bobková, *Jan Lucemburský. Otec slavného syna*, Praha 2018, s. 200–201.

był pierwszym z polskich władców, który na większą skalę prowadził politykę małżeńską⁵³, (2) od pewnego czasu przygotowywał małżeństwo syna. Adam Kłodziński przed laty ustalił bowiem, że Kazimierz miał pojąć za żonę Judytę, córkę Jana Luksemburskiego, później planowano jego ślub z Anną, córką Fryderyka Pięknego Habsburga, by wreszcie wydać go za Giedyminównę⁵⁴. Wysunięto jeszcze jedną, nieprzekonującą jednak propozycję wskazującą innego inicjatora mariażu polsko-litewskiego. Jerzy Wyrozumski zasugerował, że mogła nim być Stolica Apostolska, lecz sam stwierdził zarazem, iż „istnieje tylko jedna »wątlą poszlaka«” na to wskazująca: bulla Jana XXII z 1317 r. kierowana do Giedymina miała tę samą datę dzienną, co bulla wysłana do biskupa płockiego⁵⁵.

Nie mniej interesujące i nie mniej kontrowersyjne wydają się propozycje historiografii próbujące udzielić odpowiedzi na pytanie o powód zawarcia małżeństwa Kazimierza z Anną Giedyminówną i oceniające jego konsekwencje. Chyba najczęściej spotykaną jest wątek krzyżacki. Łokietek szukał sojusznika w szykującym się konflikcie z Krzyżakami⁵⁶ lub porozumiewał się z obawy przed zagrożeniem z ich strony, a Litwa „stawała się [...] naturalnym sprzymierzeńcem odrodzonego Królestwa”⁵⁷ lub porozumienie było skierowane wprost przeciw zakonowi krzyżackiemu⁵⁸. Zdecydowanie szerszą perspektywę zaproponowali A. Nikžentaitis oraz J. Wyrozumski. Pierwszy uważa, że celem porozumienia Łokietka i Giedymina mogło być dążenie do zadziergnięcia sojuszu polsko-litewsko-węgierskiego⁵⁹.

⁵³ K. Jasiński, *Powiązania genealogiczne Piastów (małżeństwa piastowskie)*, w: *Piastowie w dziejach*, s. 139; tenże, *Polityka małżeńska Władysława Łokietka*, w: *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 9, 27–28. Na ten aspekt działalności króla już dawniej zwracano uwagę, zob. A. Kłodziński, *Kunegunda Łokietkówna*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU”, t. 23, 1918, nr 4, s. 12, który pisał o „polityce koligacyjnej” Władysława Łokietka.

⁵⁴ A. Kłodziński, *Władysław Łokietek a Habsburgowie (1300–1332)*, Kraków 1916 (odb.), s. 14–15 i przyp. 1, s. 14; tenże, *W obozie cesarskim (1331–1332)*, Kraków 1904 (odb.), s. 12 (nieco inaczej datowane narzeczeństwo z córką Jana Luksemburskiego). Propozycję mówiącą o narzeczeństwie Kazimierza z Judytą po latach przyjął J. Bieniak, *Geneza procesu polsko-krzyżackiego z lat 1320–1321*, w: *Balticum. Studia z dziejów politycznych, gospodarczych i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z. H. Nowak, Toruń 1992, s. 55–58, nieco tylko korygując datację. Natomiast hipotezę o córce Habsburga za wysoce prawdopodobną uznał K. Jasiński, *Polityka małżeńska Władysława Łokietka*, s. 15–16.

⁵⁵ J. Wyrozumski, *Litwa w polityce Piastów*, s. 61.

⁵⁶ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 588–594, 609; tenże, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 55; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 231–232.

⁵⁷ J. Wyrozumski, *Litwa w polityce Piastów*, s. 60. Podobnie A. Kłodziński, *Kunegunda Łokietkówna*, s. 12; H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, s. 280; H. Łowmiański, *Agresja Zakonu Krzyżackiego*, s. 201; J. Baszkiewicz, *Odnowienie Królestwa Polskiego 1295–1320*, Poznań 2008, s. 146 („naturalny sprzymierzeniec Polski”); tenże, *Polska czasów Łokietka*, Warszawa 1968, s. 144.

⁵⁸ B. Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 271; P. W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe, 1320–1370*, Chicago–London 1972, s. 46–47; K. Jasiński, *Polityka małżeńska Władysława Łokietka*, s. 17.

⁵⁹ A. Nikžentaitis, *Litwa i Zakon Krzyżacki w końcu XIII i 1. połowie XIV w. (1283–1345)*, w: *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI w.*, Toruń 1990, s. 132–133. W innej swej pracy (*Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuonenės bruožai*, Klaipėda 1996, s. 104) historyk kładł akcent na powód antykrzyżacki.

Drugi stwierdził, że Łokietek być może liczył na szybką chrystianizację Litwy „czy też nawet na udział Polski w tym dziele”⁶⁰.

Zwróćmy uwagę, że cechami charakterystycznymi wskazanymi spostrzeżeń historiografii, niczego jej nie ujmując, jest ich antycypacyjny charakter, wnioskowanie na zasadzie przesłanek pośrednich i wykorzystywanie wiedzy ogólnej o charakterze stosunków międzynarodowych panujących w interesującej nas części Europy wykraczającej jednak poza ramy chronologiczne analizowanych kwestii. Każdy z badaczy dostrzegał (część z nich to wprost podkreślało), że zarówno Polska, jak Litwa w czasie zawierania małżeństwa Kazimierza z Anną miały podpisane rozejmy z zakonem krzyżackim, lecz pomimo tego akcentowano wyraźny antykrzyżacki charakter porozumienia polsko-litewskiego, traktowany zresztą w wąskiej perspektywie czasowej. To, że wielki mistrz w znacznie późniejszym liście pisanym do prokuratora zakonu w Kurii uznał porozumienie polsko-litewskie za wyraźnie wymierzone w zakon krzyżacki⁶¹, niczego jeszcze nie dowodzi. Trudno, żeby jakiegokolwiek porozumienie polsko-litewskie mógł uznawać za korzystne dla swego państwa, a poza tym ów list nie może stanowić dowodu na poparcie tezy, że porozumieniu Łokietka z Giedyminem przyświecała taka lub wyłącznie taka intencja. Najważniejszym, a przy okazji niehipotetycznym efektem umowy polsko-litewskiej była wyprawa zbrojna, której nie kierowano wszakże przeciw Krzyżakom. Nie chcę przez to powiedzieć, że czynnik antykrzyżacki nie odgrywał żadnej roli, że nie ułatwiał zbliżenia. Chcę jedynie zwrócić uwagę na fakt braku przekonujących dowodów na poparcie hipotezy (bez uciekania się do motywacji w gruncie rzeczy pozaźródłowej), że był jedyną lub główną przyczyną porozumienia. Biorąc pod uwagę ten sam powód, jeszcze trudniej uwierzyć, by rzecz cała zmierzała do sojuszu polsko-litewsko-węgierskiego lub nadziei Łokietka, że stanie się jednym z „ojców chrzestnych” Litwy.

Przy okazji omawianego zagadnienia chciałbym zwrócić uwagę na pewną analogię z latami 1385–1386, czyli wstępem do związku polsko-litewskiego, który przekształcił się w unię obu państw. W historiografii zarówno w odniesieniu do czasów Łokietka, jak i do czasów Jadwigi, za główny powód zbliżenia obu państw uznano wątek krzyżacki a właściwie zagrożenie krzyżackie. Tymczasem, trzymając się faktów, w obu przypadkach na plan pierwszy wysuwał się po prostu powód małżeński, czyli dynastyczny. Wszystko, co się z tym wiązało, co miało szerszy kontekst, pojawiło się później. Przy czym nie ma podstaw, by sugerować, że mariaże córek Giedymina, w tym także Anny, miały głębszy podtekst polityczny, sugerujący, że mogły one wywierać jakiś prolitewski wpływ na swych mężów⁶².

Przejdźmy zatem do ślubu Kazimierza i Anny. Szukanie genezy tego mariażu już w 1322 r., jak sugerował A. Kłodziński, po zwycięstwie Ludwika Wittelsbacha pod

⁶⁰ J. Wyrozumski, *Litwa w polityce Piastów*, s. 60–61.

⁶¹ A. Kłodziński, *Ze studyów krytycznych nad rokiem 1331*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 19, 1905, z. 1, s. 39–42 (tekst listu).

⁶² Szerzej o tym J. Nikodem, *Mazowsze w polityce litewskiej*, s. 319–320.

Mühlbergiem⁶³, z oczywistych względów nie wchodzi w grę. Skoro wiemy, że Annę ochrzczono 30 kwietnia 1325 r., a ślub odbył się 16 października tego roku⁶⁴, twierdzono w historiografii, że negocjacje w tej sprawie (ale jednocześnie w sprawie sojuszu) odbywały się albo w 1324 r. w Wilnie, gdy do Rygi przybyli legaci papiescy⁶⁵, albo na przełomie 1324 i 1325 r.⁶⁶, albo dopiero od początku 1325 r., na pewno zaś w pierwszych jego miesiącach⁶⁷. Z tych kilku propozycji chyba najbardziej prawdopodobną datą wydaje się przełom 1324 i 1325 r.

Czy politycznym finałem małżeństwa dzieci Władysława Łokietka i Giedymina był „a formal Polish-Lithuanian treaty”, jak ujmował to, idąc zresztą za S. Zajączkowskim, Paul W. Knoll⁶⁸? Stawiając to pytanie, ponownie dochodzimy do problemu propozycji badawczych i ich źródłowych uzasadnień. Stanisław Zajączkowski, badacz ze wszech miar wyborny, swą wybitną rozprawą o przymierzu polsko-litewskim wskazał w późniejszej historiografii drogę, z której zszedł, jeśli się nie mylę, jeden tylko S.C. Rowell. Polski historyk twierdził, że w 1325 r. zawarto dwustronne przymierze zaczepno-odporne (zaczepne w 1326 i 1330 r., obronne w 1329 r.), wymierzone w każdego potencjalnego nieprzyjaciela, czego dowodziła wyprawa brandenburska. Wynagrodzeniem za wsparcie militarne miały być łupy zdobywane w kraju nieprzyjacielskim, które traktowano jako „odszkodowanie”. Zawiązanie przymierza ułatwiło małżeństwo Kazimierza z Anną, której posagiem byli polscy jeńcy przetrzymywani dotychczas na Litwie, natomiast aktem kończącym miało być zawarcie pokoju wieczystego⁶⁹. Zajączkowski zdawał sobie sprawę, że bezpośrednich dowodów świadczących o zawarciu takiego przymierza nie było, tym bardziej nie było jakiegokolwiek śladu, który wskazywałby, że akt przymierza został spisany. Wniósł więc na podstawie dowodów pośrednich. O dwustronności miał świadczyć udział wojsk litewskich w wyprawie z 1326 r. i marsz Giedymina na wspólną wyprawę z Łokietkiem w 1330 r.⁷⁰ oraz ściągnięcie przez polskiego króla posiłków litewskich na wyprawę do Prus, do której nie doszło⁷¹, i uderzenie Łokietka na Prusy w czasie wyprawy litewskiej Jana Luksemburskiego w 1329 r.⁷² Dowodem

⁶³ A. Kłodziński, *Władysław Łokietek a Habsburgowie*, s. 15.

⁶⁴ *Rocznik małopolski*, MPH, III, s. 190; *Kalendarz krakowski*, MPH, II, s. 934; zob. O. Balzer, *Genealogia Piastów*, wstęp do 2 wyd. J. Tęgowski, Kraków 2005, s. 666–667; S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 571; K. Jasiński, *Polityka małżeńska Władysława Łokietka*, s. 16.

⁶⁵ A. Prochaska, *Stosunki Krzyżaków z Giedyminem*, s. 47.

⁶⁶ P.W. Knoll, *The Rise*, s. 46; S. C. Rowell, *Lithuania Ascending*, s. 233.

⁶⁷ B. Włodarski, *Między Polską, Litwą*, s. 12 (od początku roku); tenże, *Polska i Ruś*, s. 271 (pierwsze miesiące roku); S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 55 (pierwsza połowa roku); tenże, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 612; J. Pakulski, *Siły polityczno-społeczne w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIV w.*, Toruń 1979, s. 80 (początek roku).

⁶⁸ P. W. Knoll, *The Rise*, s. 47.

⁶⁹ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 610–612.

⁷⁰ *Wigand von Marburg, Nowa kronika pruska* (dalej: Wigand), oprac., wstęp, edycja, tłum. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, s. 150–158; *Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie* (dalej: Kanonik sambijski), Hg. M. Töppen, w: SRP, I, Leipzig 1861, s. 283.

⁷¹ *Di Kronike von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin* (dalej: Jeroschin), Hg. E. Strehlke, w: SRP, I, s. 622.

⁷² *Dusburg (Supplementum)*, s. 215–216; *Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410)*, ed. E. Strehlke, w: SRP, III, Leipzig 1866, s. 67; Wigand, s. 158, 160, 162, 164.

„odszkodowania” w formie łupów miało być żądanie Giedymina z 1330 r.⁷³, dowodem zaś na planowany pokój wieczysty – informacja z *Rocznika miechowskiego*⁷⁴.

Konkluzją, i to dość jednoznaczną, wypływającą z propozycji S. Zajączkowskiego może być stwierdzenie, że historyk starał się udowodnić założenie przyjęte apriorycznie. W dodatku jeden z przywołanych przez niego argumentów zawodzi całkowicie: *Rocznik miechowski* nie upoważnia wszak do sugerowania planowanego polsko-litewskiego pokoju wieczystego.

Wspomniany wyżej S.C. Rowell zaproponował zupełnie inne podejścia do porozumienia Władysława Łokietka z Giedyminem. Odrzucił koncepcję sojuszu wzajemnie ofensywno-obronnego, widząc w porozumieniu raczej kontrakt ściśle i właściwie wyłącznie militarny, który miał zapewnić Polsce pomoc ze strony Litwy, chociaż jednocześnie satysfakcjonował Giedymina. Obaj władcy, zdaniem historyka, stracili ufność w skuteczność działań dyplomatycznych w stosunkach z zakonem krzyżackim, a Polska, tak jak Litwa skonfliktowana z Krzyżakami, miała być dla wielkiego księcia lepszym sprzymierzeńcem od Węgier i Czech⁷⁵. Poza ostatnim stwierdzeniem, które mnie nie przekonuje, i zwróceniem uwagi na fakt, że Polska (podobnie jak Mazowsze) nie interesowała Giedymina pod względem strategicznym, właściwie zgadzam się z interpretacją Rowella, o czym wspomniałem w innej pracy⁷⁶. Uważam zresztą, że małżeństwo dzieci Łokietka i Giedymina ułatwiło zbliżenie stron, ale to nie oznaczało dążenia do zbliżenia ściśle politycznego opartego na wspólnym interesie.

Wyprawa brandenburska, nie mówiąc już o wydarzeniach późniejszych, świadczy o tym w sposób dobitny. Inicjatywa czy przynajmniej zachęta do jej podjęcia wyszła ze strony Stolicy Apostolskiej⁷⁷, co zresztą dość zgodnie podkreśla się w historiografii⁷⁸, nie wyciągając z tego właściwych wniosków. Wyprawa ta nie miała nic

⁷³ Wigand, s. 158.

⁷⁴ *Rocznik miechowski*, w: MPH, II, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 884.

⁷⁵ S.C. Rowell, *Lithuania Ascending*, s. 233–234. Polemika z tezami tego historyka, jaką przeprowadził G. Błaszczuk (*Dzieje stosunków*, s. 137–138), nie przekonuje.

⁷⁶ Zob. J. Nikodem, *Litwa*, s. 329, 331.

⁷⁷ *Johannis Vitodurani Chronica*, Hg. F. Baethgen, w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum, nova series* (dalej: MGH), Bd. III, Berolini 1924, s. 101–103; *Wilhelmi monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon*, ed. P. Hordijck, Amsterdam 1904, s. 148; *Chronica Heinrici Svroli de Selbach*, Hg. H. Bresslau, w: MGH, Bd. I, Berolini 1922, s. 39–40; *Liber de rebus memorabilioribus sive Chronicon Heinrici de Hervordia*, Hg. A. Potthast, Gottingae 1859, s. 211; *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, ed. J. Emler, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. IV, Praha 1884, s. 279; *Detmar – Chronik von 1105–1395. Die Chroniken der niedersächsischen Städte. Lübeck*, Bd. I, Hg. K. Koppmann, Leipzig 1884, s. 454–455. Zob. A. Prochaska, *Stosunki Krzyżaków z Gedyminem*, przyp. 5, s. 53–54; S. Zajączkowski, *Polska a Wittelsbachowie w pierwszej połowie XIV wieku*, w: *Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej Stanisława Zakrzewskiego*, Lwów 1934, s. 52.

⁷⁸ Np. K. Potkański, *Zdrada Wincetego z Szamotuł*, w: tegoż, *Lechici, Polanie, Polska. Wybór pism*, Warszawa 1965, s. 535; A. Kłodziński, *W obozie cesarskim*, s. 10; S. Zajączkowski, *Polska a Wittelsbachowie*, s. 51–52, 56; J. Gładyszówna, *Ludwik Wittelsbach margrabia brandenburski wobec Polski (czasy Władysława Łokietka)*, „Roczniki Historyczne”, t. 9, 1933, s. 17; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 242; J. Pakulski, *Sily polityczno-społeczne*, s. 85. Inaczej A. Prochaska, *Stosunki Krzyżaków z Gedyminem*, s. 53–55; tenże, *Z Archiwum Zakonu Niemieckiego. Analecta z wieku XIV i XV*, „Archiwum Komisji Histo-

wspólnego z kwestią krzyżacką. W dodatku to zakon krzyżacki ułatwił Łokietkowi, jak to ujmował A. Prochaska, „wykonanie zlecenia papieżkiego co do Marchii”⁷⁹, ponieważ 7 lutego 1326 r. zawarł z królem w Łęczycy rozejm do Bożego Narodzenia⁸⁰. Wielki mistrz w imieniu zakonu zobowiązywał się wręcz w niczym nie przeszkadzać Litwinom pozostającym na służbie Łokietka (*in seruiio nostro*) i nie udzielać pomocy wrogom króla polskiego. Zatem Krzyżacy ani nie obawiali się agresji ze strony połączonych sił polsko-litewskich, ani nie troszczyli się „w najmniejszym nawet stopniu o Ludwika [Witelsbacha – J.N.]”, jak trafnie zauważał S. Zajączkowski⁸¹.

Wśród celów przyświecających Łokietkowi podejmującemu wojnę z Brandenburgią wymienia się chęć odzyskania utraconych ziem wielkopolskich, zemstę za utratę Pomorza Gdańskiego, podtrzymanie życzliwości Stolicy Apostolskiej oraz, co dodawał S. Zajączkowski, „dążność do wprowadzenia jak najprędzej w życie postanowień traktatu przymerza” z Litwą⁸². Ostatni argument jest więcej niż nieprzekonującym domysłem. Wszystko wskazuje, że Łokietek wykorzystywał po prostu Litwinów (przy ich pełnej i świadomej zgodzie) jako najemników, którzy mieli mu ułatwić osiągnięcie co najmniej dwóch celów: terytorialnego i niszczycielskiego. Potwierdza to czas trwania wyprawy brandenburskiej, którą rozpoczęto 10 lutego⁸³ i zakończono prawdopodobnie po miesiącu⁸⁴. Postanowienia układu łęczyckiego, wspominając o Litwinach, zarazem udowadniają, że w tym czasie przebywali oni w Polsce. To jednocześnie, biorąc pod uwagę czas zawarcia rozejmu i początek wyprawy, świadczy o tym, że Dawid, *rex Lithuanorum de Ploscowe*⁸⁵, dowodzący wojskami, które przysłał Giedymin, od jakiegoś czasu był już u boku Łokietka. Wiemy również, że król polski nie wziął osobistego udziału w walkach⁸⁶, a Dusburg pisał o Dawidzie *capitaneus hujus bell*⁸⁷, co dowodnie świadczy, że jemu powierzono kierowanie wspólnymi siłami

---

rycnej”, t. 11, 1909–1913, s. 227, który uważał, że były to insynuacje Krzyżaków, chociaż jednocześnie twierdził, że Łokietek, „mimo szczerej chęci”, ponieważ papieżowi zawdzięczał koronę, wcześniej, tzn. ok. 1324 r., nie mógł poprzeć Stolicy Apostolskiej przeciw Ludwikowi Wittelsbachowi, bo był zagrożony ze strony zakonu krzyżackiego i niepewnych książąt mazowieckich.

⁷⁹ A. Prochaska, *Stosunki Krzyżaków z Giedyminem*, s. 52.

⁸⁰ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, wyd. II, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1890, nr 13; B. Ulanowski, *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, Kraków 1887 (odb.), nr 22, s. 199–200.

⁸¹ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 85.

⁸² Np. J. Gładyszówna, *Ludwik Wittelsbach*, s. 17; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 246; J. Pakulski, *Siły polityczno-społeczne*, s. 85; S. Zajączkowski, *Polska a Wittelsbachowie*, s. 52–53.

⁸³ Kanonik sambijski, s. 287.

⁸⁴ 11 marca (z zepsutymi datami rocznymi) przywołały *Spominki gnieźnieńskie i Spominki mieszane* (MPH, III, s. 45, 229), ale skoro raczej nie może to być data rozpoczęcia wyprawy, być może chodziło o jej zakończenie.

⁸⁵ *Cronica Novella de quarto opere bis 1435. Lüneburger Handschrift (Fassung D) und Cronica Novella de secundo opere bis 1423. Linköpinger Handschrift (Fassung B)*, w: *Die Chronica Novella des Hermann Korner*, Hg. J. Schwalm, Göttingen 1895, s. 237.

⁸⁶ J. Pakulski, *Siły polityczno-społeczne*, s. 85–86.

⁸⁷ Dusburg, s. 195. O udziale Dawida wspominają także polskie roczniki: *Spominki mieszane i Rocznik cystersów henrykowskich* (MPH, III, s. 45, 229, 703–704).

polsko-litewskimi⁸⁸. Źródła mówią o wielkich zniszczeniach dokonanych podczas wyprawy i o licznych brańcach, których Łokietek wywiózł *in regnum suum*⁸⁹. Krzyżacy zaś zareagowali jak rasowi politycy. Usprawiedliwiając się z zawartego układu z Łokietkiem, twierdzili, że uczynili to w dobrej wierze, a to Łokietek zachował się niewłaściwie, ponieważ wraz z poganami napadał kraje chrześcijańskie⁹⁰; że wprawdzie pozwolili Litwinom niszczyć Marchię, lecz odwoływali się do bulli papieskiej, która zakazywała im walk z Litwą⁹¹.

Niewątpliwym sukcesem Łokietka było odzyskanie kasztelanii międzyrzeckiej, ale ten nabytek nie przekonał historiografii oceniającej na ogół wyprawę brandenburską surowo. Uznano, że nie wpłynęła ona na zmianę stanowiska Stolicy Apostolskiej w sprawie pomorskiej⁹², nastroiła nieprzychylnie do Łokietka książąt śląskich, którzy zaczęli się wiązać z Koroną Czeską⁹³, zniechęciło liczne państwa do Polski współdziałającej z poganami⁹⁴. Grzegorz Błaszczuk okazał się nadzwyczaj surowy, gdy z perspektywy wszystkich skutków stwierdzał, że przymierze 1325 r. „okazało się mało przydatne dla obu stron”⁹⁵. Negatywne oceny trudno jednak podtrzymać, zwłaszcza że część z nich z wyprawą brandenburską miała dość wątpliwy związek. Na pewno współdziałanie z Litwą nie wzmacniało Łokietka w oczach innych władców, ale nie zapominajmy, że jego państwo nie było ani jedynym, ani pierwszym, które taktycznie współdziałało z poganami. Wątpliwe wydaje się stwierdzenie, że dla Łokietka i Giedymina zawarte przymierze okazało się „mało przydatne”. Przeciwnie, obaj osiągnęli cele przyświecające ich współdziałaniu, o których wspominałem.

W lipcu Łokietek wyruszył przeciw Mazowszu, dążąc do zhołdowania tamtejszych książąt. Zdobył i spalił Płock, wkroczył do ziemi sochaczewskiej, obległ Gostynin. W tym czasie Litwini najechali ziemię wiską Siemowita II. W odwecie zakon krzyżacki uderzył na Łokietkowe Kujawy, wszystko zaś zakończyło się rozejmem polsko-krzyżackim⁹⁶. Uderzenie wojsk litewskich na Mazowsze w 1327 r., w dodatku z wyszczególnieniem ziemi wiskiej, jest jednak jedynie domysłem historiografii. Antoni Prochaska na podstawie informacji z *Pamiętnika zakonu* założył, że nie doszło do konfliktu litewsko-mazowieckiego,

⁸⁸ Rzecz ciekawa, w wyprawie brandenburskiej nie wzięli udziału książęta pomorscy. Na przeszkodzie stanął konflikt o dziedzictwo po Wisławie, księżu Rugii, zob. S. Zajączkowski, *Polska a Wittelsbachowie*, s. 53.

⁸⁹ Np. *Cronica Novella*, s. 237.

⁹⁰ *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. IV, wyd. M. Dogiel, Wilno 1764, nr 51.

⁹¹ *Cronica Novella*, s. 237.

⁹² S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 90.

⁹³ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 249–250; mniej jednoznacznie wskazują na ten skutek także M.K. Barański (*Dynastia Piastów*, s. 457) i G. Błaszczuk (*Dzieje stosunków*, s. 139–140).

⁹⁴ Np. G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków*, s. 139–140.

⁹⁵ Tamże, s. 146.

⁹⁶ Zob. np. S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 110, 112; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 258–259; B. Włodarski, *Między Polską, Litwą z Zakonem*, s. 15; A. Swieżawski, *Rawskie Księstwo Piastów Mazowieckich 1313–1462: Dzieje polityczne*, w: tegoż, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór prac*, Częstochowa 1997, s. 203; E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 202–203 i przyp. 169–170, s. 203; G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków*, s. 140.

lecz do walk Mazowszan z wojskami Dawida grodzieńskiego powracającego z wyprawy brandenburskiej, podczas których Giedyminowy dowódca poniósł śmierć⁹⁷. Przeciw tej interpretacji zaoponował S. Zajączkowski, zarzucając jej przede wszystkim niezgodność z chronologią (wyprawa brandenburska z 1326 r., starcie mazowieckie z 1327 r.). Przedstawione przez tego historyka argumenty, same w sobie brzmiące logicznie, obciążone są i tym razem założeniem nadrzędnym, tzn. istnieniem przymierza polsko-litewskiego⁹⁸. Mimo to spotkały się z aprobatą w historiografii⁹⁹, chociaż sam Zajączkowski w podsumowaniu interesującego wątku napisał, że Litwini działali, „jak się zdaje” na zlecenie Łokietka, a ich wyprawa skierowana była „prawdopodobnie” na ziemię wiską¹⁰⁰. Przy hipotetyczności zarówno daty, jak miejsca, nie mam pewności, czy do inkryminowanej wyprawy w ogóle doszło. Gdyby jednak założyć możliwość jej odbycia, trzeba stwierdzić, że nie ma przekonujących dowodów, żeby akcją litewską wiązać z jakimiś uzgodnieniami politycznymi poczynionymi wcześniej przez króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego. Najostrożniej byłoby zatem stwierdzić, że Łokietek próbował realizować własne cele, Giedymin zaś kontynuował politykę zastraszania i łupienia Mazowsza¹⁰¹.

Odpowiadając na pytanie, dlaczego Władysław Łokietek w 1329 r. uderzył na ziemię chełmińską, mimo że nieco wcześniej zawarł rozejm z zakonem krzyżackim, S. Zajączkowski domyślał się, że chodziło o interwencję w obronie litewskiego sprzymierzeńca. Potwierdzeniem miał być rozejm Jana Luksemburskiego z Krzyżakami zawarty nieco później (12 marca 1329 r.) w Toruniu¹⁰². W dokumencie rozejmowym bowiem dwukrotnie wspomniano Łokietka jako jawnego protektora Litwy, „co można uważać za aluzję do niedawnego jego wystąpienia w obronie Giedymina”¹⁰³, czyli akcji dywersyjnej wobec antylitewskiej wyprawy króla czeskiego¹⁰⁴. I tym razem odmienną opinię wyraził Rowell. Historyk twierdzi, że Łokietek kierował się wyłącznie własnym interesem. Chciał odzyskać utracone terytorium, podejmując działania w chwili, gdy Krzyżacy byli zaangażowani na innym froncie. W dodatku nie wspomagał Giedymina, gdy zakon krzyżacki najeżdżał Litwę¹⁰⁵. Rozumowanie angielskiego historyka wydaje się przekonujące, zwłaszcza że można się powołać na treść *Pamiętnika zakonu* z 1335 r., gdzie napisano, że Łokietek dowiedział się od swego posła o nieprzygotowaniu całego państwa krzyżackiego do wojny, ponieważ w tym czasie było czynnie zaangażowane

⁹⁷ A. Prochaska, *Z Archiwum Zakonu*, s. 223–228, 248–247.

⁹⁸ S. Zajączkowski, *Polska z Zakon Krzyżacki*, s. 70–71, 94–95, 100.

⁹⁹ Podaję jedynie tytułem przykładu: G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków*, s. 61–62, 140, chociaż nie w pełni konsekwentnie, skoro w tabeli 1, s. 77, historyk oznacza informację o najeździe z 1327 r. jako „niepewną”.

¹⁰⁰ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 113.

¹⁰¹ J. Nikodem, *Mazowsze w polityce litewskiej*, s. 316–317, 320.

¹⁰² KDW, II, nr 1097.

¹⁰³ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 124–126 (cyt. s. 125).

¹⁰⁴ Zob. także np. A. Kłodziński, *W obozie cesarskim*, s. 12–13; B. Włodarski, *Między Polską, Litwą a Zakonem*, s. 17–18; A. Nikžentaitis, *Gediminas*, s. 140.

¹⁰⁵ S.C. Rowell, *Lithuania Ascending*, s. 241.

w działania prowadzone wraz z Luksemburczykiem. Ta informacja skutkowałą polskim uderzeniem na ziemię chełmińską. Argumentowi Zajączkowskiego odwołującemu się do określenia Łokietka mianem protektora Litwy (przynajmy: określenia brzmiącego dość enigmatycznie) można przeciwstawić inny argument – gdyby wyprawę polskiego króla uznano za dywersję na rzecz Giedymina, w źródłach powinien się pojawić zarzut sformułowany wprost: Łokietek udaremnił wyprawę przeciw poganom, a zatem im sprzyja i być może nawet jest wrogiem chrześcijaństwa. Jeśli takiego zarzutu nie znajdujemy, widocznie akcji Łokietka w ten sposób nie odbierano. I jeszcze jedna kwestia nie bez znaczenia: Giedymin nie udzielił wsparcia Polsce, gdy nastąpiło na nią uderzenie krzyżackie w końcu kwietnia 1329 r.

W ten sposób doszliśmy do ostatniego analizowanego w historiografii epizodu stosunków polsko-litewskich w czasach rządów Władysława Łokietka. I tym razem punktem wyjścia muszą być analizy S. Zajączkowskiego. Lwowski a po wojnie łódzki historyk twierdził, że polsko-węgiersko-litewska wyprawa na ziemie zakonne z września 1330 r. była starannie przygotowywana od dawna. Zdaniem Wiganda z Marburga Giedymin podczas spotkania na terenie Prus obiecał Łokietkowi pomoc. Żeby do tego nie dopuścić, wielki mistrz ruszył w kierunku Brodnicy¹⁰⁶. Do połączenia sił polsko-litewskich i tak nie doszło, ponieważ król rozpoczął oblężenie Dobrzynia, które zakończyło się fiaskiem¹⁰⁷. Tymczasem Giedymin, nie doczekawszy Łokietka, musiał się przebijać w stronę wojsk polskich, ponieważ znalazł się w krytycznym niebezpieczeństwie. Ostatecznie dotarł pod Brodnicę, napotkał siły krzyżackie, nie przyjął walki i wreszcie znalazł się w ziemi dobrzyńskiej, gdzie spotkał polskiego króla. Odmówił wspólnego pochodu do Prus, zarzucając Łokietkowi, że naraził go na niebezpieczeństwo. Z kolei współpracy z poganami odmówili Węgrzy, a Giedymin odszedł, wcześniej żądając od Łokietka odszkodowania¹⁰⁸. Niespecjalnie zwracając uwagę na sprzeczności tekstu Wiganda, który sprawia wrażenie pomieszania z poplątaniem, Zajączkowski (za Gustavem Köhlerem¹⁰⁹) stwierdził, że „zajęty oblężeniem, Łokietek zapomniał prawdopodobnie o umówionym terminie spotkania się w Prusach z Giedyminem”¹¹⁰. Taka interpretacja brzmi na tyle naiwnie i nieprawdopodobnie, że nie ma potrzeby dokładnie się do niej ustosunkowywać. Winy nie ponoszą zresztą ani Köhler, ani Zajączkowski, „winny” jest tekst samego przekazu źródła¹¹¹. Obaj historycy postąpili jednak niefrasobliwie, przy czym Zajączkowski najpewniej przejmował wykładnię

¹⁰⁶ Wigand, s. 150, 152, 154.

¹⁰⁷ Tamże, s. 154, 156; *Kronika oliwska*, s. 328.

¹⁰⁸ Wigand, s. 154, 156, 158.

¹⁰⁹ G. Köhler, *Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegsführung in der Ritterzeit von der Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen*, Bd. II, Breslau 1886, s. 324.

¹¹⁰ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 156–161 (cyt. s. 159).

¹¹¹ Nie wchodząc w szczegóły, można by zapytać, skąd Łokietek miałby wziąć to sowite odszkodowanie dla Giedymina i dlaczego Węgrzy dopiero po spotkaniu z Litwinami przypomnieli sobie, że mają do czynienia z poganami.

wskazaną przez niemieckiego badacza, ponieważ ułatwiała osadzenie wszystkiego w ramach długofalowego porozumienia polsko-litewskiego.

Propozycję Zajączkowskiego skrytykował Jan Ptak. Jego zdaniem Łokietek celowo naprowadził siły krzyżackie na Litwinów, żeby odwrócić ich uwagę od własnych działań, czyli chęci przedostania się przez graniczną Drwęcę i zajęcia dogodnej pozycji do walki. Król nie zamierzał współdziałać z Giedyminem, bo Litwini charakteryzowali się wyłącznie akcjami rabunkowymi i niszczeniem, a on zmierzał do rewindykacji terytorialnych. Dysponował zresztą „wystarczająco dużymi siłami, by samodzielnie rozprawić się z wojskami Zakonu”¹¹². Opinia o zdradzie polskiego króla pojawia się w historiografii¹¹³, ale wyrażać ją można tylko wówczas, gdy przyjmie się hipotezę o trwałym przymierzu polityczno-wojskowym między Polską a Litwą. I tym razem „wina” leży po stronie przekazu kroniki Wiganda z Marburga. W żaden jednak sposób nie przekonuje opinia, że Łokietek nie chciał korzystać z pomocy militarnej Litwinów ze względu na charakter ich działań, skoro skorzystał z niej w 1326 r. A hipoteza o tym, że dysponował wystarczającymi siłami, żeby bez ich pomocy zwyciężyć, brzmi raczej odważnie. W przypadku analizy wydarzeń z 1330 r. także potrzebna jest interpretacyjna wstrzeźliwość. Ona zaś podpowiada, że być może żadnego współdziałania polsko-litewskiego wówczas nie planowano, skoro do niego nie doszło, a rok 1330 nie stanowi najmniejszego dowodu na istnienie takiego porozumienia polsko-litewskiego, jakie sugeruje niemal cała historiografia.

W 1331 r. Łokietek miał wprawdzie namawiać Giedymina do kolejnej wspólnej wyprawy, jednak warunki pogodowe uniemożliwiły spotkanie, dlatego Litwini postanowili złupić tereny, na których się wówczas znajdowali, czyli ziemie polskie¹¹⁴. Z powodu braku szczegółów trudno się ustosunkować do tej informacji, zwłaszcza że wyszła ze źródeł krzyżackich¹¹⁵.

W opinii historiografii przymierze Łokietka z Giedyminem skończyło się po 1331 r.¹¹⁶ Nie zostało zerwane, „po prostu Łokietek uznał, że dalsze używanie Litwinów do walki jest niemożliwym”¹¹⁷. Przyniosło więcej korzyści Litwie niż Polsce¹¹⁸. Obie te opinie Zajączkowskiego widocznie nie przekonały H. Łowmiańskiego¹¹⁹, który uważał, że po 1331 r. przymierze

¹¹² J. Ptak, *Działania zbrojne Polski i Litwy przeciwko państwu zakonnemu w Prusach jesienią 1330 roku*, „Studia Grunwaldzkie”, t. 1, 1991, s. 38–39 (cyt. s. 39).

¹¹³ Np. A. Nikžentaitis, *Gediminas*, s. 45.

¹¹⁴ Jeroschin, s. 622; A. Kłodziński, *Ze studyów krytycznych*, s. 40 (cyt. już list wielkiego mistrza).

¹¹⁵ S. Zajączkowski (*Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 183) uznał ją za prawdopodobną, podobną opinię znajdujemy w późniejszej historiografii.

¹¹⁶ Np. S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 616; tenże, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 182–183; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, s. 144. Są badacze, którzy kres porozumienia datują na okres między wrześniem 1330 a 1332 r., zob. J. Powierski, *Międzynarodowe tło konfliktu polsko-krzyżackiego przed kampanią wrześniową 1331 roku*, w: *Balticum*, s. 270–271, 282–283; D. Baronas, *How to play with Western Christians: a Battle of wits between the literate and the illiterate*, w: D. Baronas, S.C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius b.d. [2015], s. 136.

¹¹⁷ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 616.

¹¹⁸ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 182–183.

¹¹⁹ H. Łowmiański, *Agresja Zakonu Krzyżackiego*, s. 202.

polsko-litewskie wcale się nie rozchwiało. Praktyczne znaczenie stracił wyłącznie jeden z istotnych jego punktów, czyli kwestia krzyżacka (po rozejmie polsko-krzyżackim z 1332 r.). Klauzula udzielania sobie wzajemnej pomocy nie uległa zmianie, skoro w 1337 r. Krzyżacy wymogli na Kazimierzu Wielkim rezygnację z udzielania pomocy poganom przeciw zakonowi¹²⁰. Nie wydaje mi się, żeby tę propozycję można było zaaprobować bez korekt.

W innym miejscu napisałem, że sojusz polsko-litewski przetrwał do 1339 r., czyli do śmierci Anny Giedyminówny¹²¹, ale w ostatnich latach był raczej „sojuszem uśpionym niż praktycznym”¹²². W gruncie rzeczy mógłbym się pod tym podpisać i dziś. Nie uważam, że w 1325 r. doszło do zawarcia przymierza polsko-litewskiego w rozumieniu całej niemal historiografii. Na to nie ma po prostu wystarczających dowodów. Tym bardziej więc nie powinno się sojuszu Łokietka z Giedyminem okraszać szczegółami, które w zasadzie nie poddają się weryfikacji. Ów sojusz nigdy nie przybrał formy układu sformalizowanego. Giedymin, bo tego jesteśmy pewni, zaangażował się w złupienie Brandenburgii, ponieważ liczył na określone zyski materialne. I zapewne je uzyskał. Jeśli wspomagał Łokietka, czynił to we własnym interesie. Jednocześnie jednak wobec Polski prowadził podobną politykę, jak w przypadku księstwa płockiego. Tam oszczędzał zięcia, w Polsce oszczędzał ziemie, których królową miała w przyszłości zostać i ostatecznie została jego córka. Po jej śmierci ten emocjonalny czy rodzinny (jakkolwiek go nazwać) czynnik przestał istnieć. Nic więc dziwnego, że najazdy litewskie na Polskę pojawiły się dopiero po zgonie Anny¹²³.

Tym samym uwagi ogólne, podsumowujące, czynione z szerszej perspektywy, jakie na temat badanego porozumienia poczynił S. Zajączkowski, uważam za nieuprawnione. Historyk twierdził bowiem, że chodziło o „ważny krok naprzód na drodze, która doprowadziła w końcu do wiekopomnej Unii 1386 r.”¹²⁴

Bibliografia

Źródła

- Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie*, wyd. M. Töppen, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, t. I, Leipzig 1861.
- Chronica Heinrici Svrolī de Selbach*, wyd. H. Bresslau, w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series*, t. I, Berolini 1922.

¹²⁰ PU, III, Hg. M. Hein, Königsberg 1944, nr 103.

¹²¹ G. Błaszczak, *Dzieje stosunków*, s. 147, nazywa ten okres okresem „niepisanego paktu o nieagresji między Polską a Litwą”.

¹²² J. Nikodem, *Litwa*, s. 333.

¹²³ MPH, III, s. 209; IV, s. 167.

¹²⁴ S. Zajączkowski, *Przymierze polsko-litewskie*, s. 567, także: „moment zwrotny w rozwoju stosunków polsko-litewskich przed Unją i jest ważnym krokiem naprzód na drodze do jej urzeczywistnienia”, s. 617.

- Chronica Olivensis auctore Stanislao abbato Olivensi*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. VI, Kraków 1893.
- Codex diplomaticus Poloniae*, t. II, cz. 2, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Varsaviae 1852.
- Codex diplomaticus Prussicus*, Bd. II, Hg. J. Voigt, Königsberg 1842.
- Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. IV, wyd. M. Dogiel, Wilno 1764.
- Cronica Novella de quarto opere bis 1435. Lüneburger Handschrift (Fassung D) und Cronica Novella de secundo opere bis 1423. Linköpinger Handschrift (Fassung B)*, w: *Die Chronica Novella des Hermann Korner*, Hg. J. Schwalm, Göttingen 1895.
- Detmar – Chronik von 1105–1395. Die Chroniken der niedersächsischen Städte. Lübeck*, Bd. I, Hg. K. Koppmann, Leipzig 1884.
- Die Kronike von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin*, Hg. E. Strehlke, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. I, Leipzig 1861.
- Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410)*, Hg. E. Strehlke, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. III, Leipzig 1866.
- Henrici, Sbignei de Gora tractatulus contra cruciferos, regni Poloniae invasores*, wyd. O. Balzer, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884.
- Johannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. IX, Varsaviae 1978.
- Johannis Vitodurani Chronica*, Hg. F. Baethgen, w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series*, Bd. III, Berolini 1924.
- Kalendarz krakowski*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. II, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1878.
- Liber de rebus memorabilioribus sive Chronicon Heinrici de Hervordia*, Hg. A. Potthast, Gottingae 1859.
- Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, wyd. II, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1890.
- Liv-, Est- und Curländische Urkundenbuch*, Bd. VI, Hg. F.G. von Bunge, Riga 1875.
- Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, wyd. I. Sułkowska-Kuriasiowa, S. Kuraś, cz. 2: *Dokumenty z lat 1248–1355*, Wrocław 1989.
- Peter von Dusburg Chronicon terrae Prussiae*, Hg. M. Töppen, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. I, Leipzig 1891.
- Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, wyd. J. Emler, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. IV, Praha 1884.
- Preussisches Urkundenbuch. Politische Abteilung*, Bd. II, Hg. M. Hein, E. Maschke, Marburg 1932, Bd. III, Hg. M. Hein, Königsberg 1944.
- Rocznik cystersów henrykowskich*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878.

- Rocznik kujawski*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878.
Rocznik małopolski, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878.
Rocznik miechowski, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872.
Spominki gnieźnieńskie, wyd. B. Kürbis, w: *Monumenta Poloniae Historica*, n. s., t. VI, Warszawa 1962.
Spominki mieszane, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1878.
Spominki płockie 1055–1357 i sochaczewskie 1124–1462, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878.
Ulanowski B., *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, Kraków 1887 (odb.).
Wigand von Marburg, *Nowa kronika pruska*, oprac., wstęp, edycja, tłum. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017.
Wilhelmi monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon, ed. P. Hordijck, Amsterdam 1904.

Literatura

- Abraham W., *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904.
Antonowicz W.B., *Oczerk istorii Wielikogo Kniażestwa Litowskogo*, Kijew 1878.
Balzer O., *Genealogia Piastów*, wstęp do drugiego wydania J. Tęgowski, Kraków 2005.
Barański M.K., *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2005.
Baronas D., *How to play with Western Christians: a battle of wits between the literate and the illiterate*, w: D. Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius b.d. [2015].
Baszkiewicz J., *Odnowienie Królestwa Polskiego 1295–1320*, Poznań 2008.
Baszkiewicz J., *Polska czasów Łokietka*, Warszawa 1968.
Bieniak J., *Geneza procesu polsko-krzyżackiego z lat 1320–1321*, w: *Balticum. Studia z dziejów politycznych, gospodarczych i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992.
Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycza i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Wodzisław Śląski 2011 (wyd. 2).
Bieniak J., *Wygaśnięcie książąt halicko-włodzimierskich*, w: *Aetas media. Aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000.
Błaszczyk G., *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. I: *Trudne początki*, Poznań 1998.
Bobková L., *Jan Lucemburský. Otec slavného syna*, Praha 2018.
Dąbrowski D., *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Poznań–Warszawa 2002.

- Dąbrowski J., *Z czasów Łokietka. Studia nad stosunkami polsko-węgierskimi w XIV w.*, RAU t. 34 (59), 1916.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Gładyszówna J., *Ludwik Wittelsbach margrabia brandenburski wobec Polski (czasy Władysława Łokietka)*, „Roczniki Historyczne”, t. 9, 1933.
- Grabowski J., *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytucją i genealogią książąt*, Kraków 2012.
- Halecki O., *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. I: *W wiekach średnich*, Kraków 1919.
- Ivinskis Z., *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma 1978.
- Jasiński K., *Polityka małżeńska Władysława Łokietka*, w: *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996.
- Jasiński K., *Powiązania genealogiczne Piastów (małżeństwa piastowskie)*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*, red. R. Heck, Wrocław i in. 1975.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów mazowieckich*, Poznań–Wrocław 1998.
- Kiaupa Z., *Litwa za panowania Giedyminowiczów do przyjęcia chrztu*, w: Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Historia Litwy. Od czasów najdawniejszych do 1795 roku*, tłum. P. Grablunas, J. Niewulis-Grablunas, J. Prusinowska, R. Witkowski, Warszawa 2007.
- Kłodziński A., *Kunegunda Łokietkówna*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU”, t. 23(4), 1918.
- Kłodziński A., *W obozie cesarskim (1331–1332)*, Kraków 1904 (odb.).
- Kłodziński A., *Władysław Łokietek a Habsburgowie (1300–1332)*, Kraków 1916 (odb.).
- Kłodziński A., *Ze studyów krytycznych nad rokiem 1331*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 19, 1905, z. 1.
- Knoll P.W., *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe, 1320–1370*, Chicago and London 1972.
- Köhler G., *Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegsführung in der Ritterzeit von der Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen*, Bd. II, Breslau 1886.
- Lubawskij M.K., *Oczerk istorii Litowsko-russkago gosudarstwa do Lublinskoj unii wkluczitielno*, Moskwa 1910.
- Łowmiański H., *Agresja Zakonu Krzyżackiego na Litwę w wiekach XII–XV*, w: tegoż, *Prusy–Litwa–Krzyżacy*, wyb., oprac., wstęp i posłowie M. Kosman, Warszawa 1989.
- Maleczyńska E., *Książęce lenno mazowieckie 1351–1526*, Lwów 1929.
- Nikodem J., *Litwa*, Poznań 2018.
- Nikodem J., *Mazowsze w polityce litewskiej 1. połowy XIV w. (do śmierci Giedymina)*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum*

- Główne Akt Dawnych, 27–28 października 2016*, red. J. Grabowski, K. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017.
- Nikžentaitis A., *Gediminas*, Vilnius 1989.
- Nikžentaitis A., *Litwa i Zakon Krzyżacki w końcu XIII i 1. połowie XIV w. (1283–1345)*, w: *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI w.*, Toruń 1990.
- Nikžentaitis A., *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuonenės bruožai*, Klaipėda 1996.
- Pakulski J., *Siły polityczno-społeczne w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIV w.*, Toruń 1979.
- Paszkievicz H., *Jagiellonowie a Moskwa*, t. I: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933.
- Paszkievicz H., *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Kraków 2002 (wyd. 2).
- Paszkievicz H., *Z dziejów Podlasia w XIV wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 42, 1928, z. 2.
- Paszuto W.T., *Obrazowanie litowskiego gosudarstwa*, Moskwa 1959.
- Potkański K., *Zdrada Wincentego z Szamotuł*, w: tegoż, *Lechici, Polanie, Polska. Wybór pism*, Warszawa 1965.
- Prochaska A., *Od Mendoga do Jagiełły*, „Litwa i Ruś”, t. 1–2, 1912.
- Prochaska A., *Stosunki Krzyżaków z Giedyminem i Łokietkiem*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 10, 1896.
- Prochaska A., *Z Archiwum Zakonu Niemieckiego. Analekta z wieku XIV i XV*, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 11, 1909–1913.
- Ptak J., *Działania zbrojne Polski i Litwy przeciwko państwu zakonnemu w Prusach jesienią 1330 roku*, „Studia Grunwaldzkie”, t. 1, 1991.
- Powierski J., *Międzynarodowe tło konfliktu polsko-krzyżackiego przed kampanią wrześniową 1331 roku*, w: *Balticum*.
- Radoch M., *Rywalizacja litewsko-mazowiecka o ziemię drohiczką (i brzeską) oraz okęg Tykocin i Łopuchowo (wraz ze Złotorią) od XIV wieku do 1425 roku*, w: *Puszcze wielkosiężące na południowym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV–XVI wieku (podziały, administracja, służba leśna i wodna)*, red. J. Śliwiński, Olsztyn 2007.
- Reżabek J., *Jurij II-oj, polskij kniaz' wsieja Małyja Rusi*, w: *Bolesław Jurij II kniaz' wsieja Małyja Rusi. Sbornik materialow i issledowanij*, Pietierburg 1907.
- Rowell S.C., *Lithuania Ascending. A Pagan Empire within East-Central Europe 1295–1345*, Cambridge 1994.
- Samsonowicz H., *Piastowskie Mazowsze a Królestwo Polskie*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetletniej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*, red. R. Heck, Wrocław i in. 1975.
- Suchodolska E., *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994.

- Swieżawski A., *Rawskie Księstwo Piastów Mazowieckich 1313–1462: Dzieje polityczne*, w: tegoż, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór prac*, Częstochowa 1997.
- Teterycz-Puzio A., *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016.
- Tęgowski J., *Okoliczności wstąpienia na tron halicko-wołyński Piasta mazowieckiego Bolesława Trojdenowica (nieznane dokumenty ruskie z XIV wieku)*, „Studia Podlaskie”, t. 18, 2009/2010.
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999.
- Włodarski B., *Między Polską, Litwą a Zakonem Krzyżackim (sylwetka Wacława płockiego)*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 16, 1950.
- Włodarski B., *Polska i Ruś 1194–1340*, Warszawa 1966.
- Wojtowycz L., *Walka o spadek po Romanowiczach a król polski Kazimierz Wielki*, w: *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim*, red. J. Maciejewski, T. Nowakowski, Bydgoszcz 2011.
- Wyrozumski J., *Litwa w polityce Piastów*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia”, t. 26 (240), 1992.
- Zajączkowski S., *Polska a Wittelsbachowie w pierwszej połowie XIV wieku*, w: *Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej Stanisława Zakrzewskiego*, Lwów 1934.
- Zajączkowski S., *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929.
- Zajączkowski S., *Przymierze polsko-litewskie 1325 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 40, 1926.
- Zajączkowski S., rec. H. Paszkiewicz, *Polityka ruska...*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 39, 1925.
- Zajączkowski S., *W sprawie zajęcia Podlasia przez Giedymina (z powodu pracy d-ra Paszkiewicza Henryka: Z dziejów Podlasia w XIV wieku. Kwartalnik Historyczny. Rocznik XLII. Lwów 1928, str. 229–245)*, „Ateneum Wileńskie”, t. 6, 1929.
- Zakrzewski S., *Wpływ sprawy ruskiej na państwo Polskie w XIV w. Odczyt wygłoszony na pierwszym publicznym posiedzeniu Towarzystwa Naukowego we Lwowie 21. maja 1921 r.*, Zamość 1922.

Streszczenie

Autor rozpatruje dotychczasowe koncepcje historiograficzne na temat ewentualnego porozumienia Władysława Łokietka z Witenesem, opanowania Podlasia przez Litwę oraz kwestii spadku po Romanowiczach. Skłania się do twierdzenia, że inicjatorem zbliżenia polsko-litewskiego był raczej król polski, a nie Giedymin. Zwrócił też uwagę, że badacze rozpatrujący stosunki polsko-litewskie w pierwszych dekadach XIV w. zbyt często posługiwali się antycypacją, wnioskowaniem na podstawie przesłanek pośrednich i wykorzystywali wiedzę ogólną o charakterze stosunków międzynarodowych, lecz wykraczających poza ramy chronologiczne analizowanych problemów. Zauważył, że małżeństwo Kazimierza, syna królew-

skiego, z Anną Giedyminówną ułatwiało zbliżenie, ale nie oznaczało dążenia do zawarcia porozumienia ściśle politycznego opartego na wspólnych interesach. Autor obszernie omówił „przymierze zaczepno-odporne” z 1325 r., dodając, że najbardziej przekonujące uwagi wyszły spod pióra S.C. Rowella, oraz dalszy etap stosunków polsko-litewskich aż do początku lat 30. W konkluzji stwierdza, że w 1325 r. nie doszło do zawarcia przymierza polsko-litewskiego w takim znaczeniu, jakie nadała mu historiografia, i scharakteryzował cele przyświecające Łokietkowi i Giedyminowi.

Słowa kluczowe: Władysław Łokietek, Giedymin, Polska, Litwa, zakon krzyżacki, „przymierze polsko-litewskie”

Lithuania in Władysław the Elbow-High policy

Abstract

While researching the issue, the author examined the existing historiographical concepts of a possible agreement between Władysław the Elbow-High and Vytenis, the conquest of Podlachia by Lithuania, and the question of the legacy of the Romanovich dynasty. He is inclined to believe that it was the Polish king rather than Gedyminas who initiated the Polish-Lithuanian rapprochement. He also points out that scholars examining the Polish-Lithuanian relations in the first decades of the 14th century too often relied on anticipation, inferences based on indirect premises, and general knowledge about the nature of international relations, but outside the chronological framework of the analysed problems. The author noted that the marriage of Casimir, the king's son, to Anna Gedyminas facilitated rapprochement but did not imply a strictly political agreement based on common interests. The author extensively discussed the “offensive-defensive alliance” of 1325, adding that the most convincing comments on the topic were penned by S. C. Rowell, and the subsequent stage of Polish-Lithuanian relations until the early 1330s. He concluded by stating that the Polish-Lithuanian alliance in 1325 did not occur in the sense that historiography has given it, and outlined the goals pursued by Władysław the Elbow-High and Gedyminas.

Keywords: Ladislaus the Short, Gediminas, Poland, Lithuania, Teutonic Order, “Polish-Lithuanian alliance”

Sojusznicy i rywale. Polityka Piastów mazowieckich wobec Władysława Łokietka

Po śmierci Bolesława Wstydliwego, księcia małopolskiego (7 grudnia 1279)¹ jego następcą na stolcu krakowskim został Leszek Czarny, przyrodni brat Władysława Łokietka². Książę Łokietek wraz z młodszymi braćmi uznał jego zwierzchnictwo i do końca rządów Leszka Czarnego w Krakowie należał do jego wiernych stronników. Na początku lat 80. XIII w. doszło do istotnego wydarzenia na Kujawach, mianowicie w ręce przyrodnych braci Leszka Czarnego i Ziemomysła – Władysława Łokietka, Kazimierza i Siemowita – przeszły kasztelanie: kruszwicka i radziejowska, które odstąpił im Przemysł II, książę wielkopolski, być może wypełniając polecenie, testament polityczny stryja Bolesława Pobożnego (zmarłego w 1279 r.)³. Nie mógł być z tego zadowolony książę inowrocławski Ziemomysł⁴. Owe kasztelanie będą w przyszłości kością niezgody między książętami kujawskimi. Po objęciu rządów w ziemi krakowskiej i sandomierskiej przez Leszka Czarnego Władysław Łokietek nawiązał bliską współpracę ze swoim bratem stryjecznym i rówieśnikiem Bolesławem II, księciem mazowieckim, sprawującym rządy w dzielnicy płockiej⁵. Obydwu Piastów łączyła wspólna polityka w stosunku do Litwy i zakonu krzyżackiego. Inicjatywa współpracy wyszła ze strony książąt kujawskich, którzy szukali sojuszników popierających elekcję Leszka Czarnego w Krakowie. Jeżeli Bolesław II nawiązał bliską współpracę z książętami kujawskimi, to musiał czuć się zagrożony, zapewne coraz gorsze stawały się jego relacje ze starszym bratem Konradem II⁶.

¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 45–46.

² Na temat wyboru Leszka Czarnego na tron krakowski drogą desygnacji a następnie tzw. elekcji potwierdzającej zob. ostatnio K. Maciaszek, *Bolesław Wstydlawy. Książę krakowski, sandomierski 1226–1279. Długie panowania w trudnych czasach*, Kraków 2021, s. 186–200.

³ B. Śliwiński, *Leszek książę inowrocławski (1274/1275 – po 27 kwietnia 1339)*, Kraków 2010, s. 43–44.

⁴ Literaturę dotyczącą objęcia kasztelanii kruszwickiej przez Władysława Łokietka zestawia B. Śliwiński, *Ziemomysł Inowrocławski. Książę kujawski. Brat Leszka Czarnego i króla Władysława Łokietka (ok. 1247–początek października/25 grudnia 1277)*, Kraków 2017, s. 182, przyp. 27.

⁵ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytucją i genealogią książąt*, Kraków 2012, s. 45–62; 272–275; tenże, *Bolesław II (1260/1261–1313)*, w: *Poczet książąt i księżnych na Mazowszu*, Kraków 2019, s. 56–61; A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II Mazowiecki. Na szlakach ku jedności (ok. 1253/58–24 IV 1313)*, Kraków 2015.

⁶ J. Grabowski, *Konrad II (ok. 1250–1294)*, w: *Poczet książąt*, s. 51–53.

Dlatego wypełniając zawarte porozumienia z Leszkiem Czarnym i Władysławem Łokietkiem, poparł kandydaturę tego pierwszego do tronu w Krakowie. Zauważmy, że Bolesław II urodzony w 1260 lub 1261 r., czyli znacznie później, niż przyjmowano w dotychczasowej literaturze, był rówieśnikiem Władysława Łokietka⁷. Jego brat Konrad II był od niego prawie 10 lat starszy. Dlatego nie dziwi, że relacje między braćmi stryjecznymi Bolesławem II i Władysławem Łokietkiem były tak bardzo bliskie. Obydwaj należeli do pokolenia Piastów (wnuków Konrada I Kazimierzowica), którzy w drugiej połowie lat 70. zaczęli prowadzić samodzielną politykę. W 1282 r., kiedy Konrad II, książę czerski (starszy brat Bolesława II), wyprawił się do Małopolski, w odniesieniu sukcesu w walce o tron krakowski przeszkodzili mu Władysław Łokietek i Bolesław II książę płocki, którzy najechali zbrojnie dzielnicę Konrada II, zdobywając ważny gród Jazdów⁸. Dywersyjna wyprawa na Mazowsze czerskie przeszkodziła w realizacji planów Konrada II, który powrócił na Mazowsze zaniepokojony agresją na swoje księstwo. Przez cały okres zbrojnego konfliktu między Konradem II a Bolesławem II, Władysław Łokietek wspierał młodszego z Siemowitowiców. W 1287 r. zmarł Ziemomysł, przyrodni brat Władysława Łokietka⁹. Po jego zgonie rządy opiekuńcze w imieniu małoletnich Ziemomysłowiców objęła wdowa, Salomea Samborówna. Sprawowała je przez 12 lat, do chwili osiągnięcia 20. roku życia przez najmłodszego z synów – Kazimierza, wcześniej dopuszczając do współrządów starszych synów: Leszka i Przemysła¹⁰.

Rok po zgonie Ziemomyśla inowrocławskiego, 30 września 1288 r., zmarł Leszek Czarny, książę krakowski, sandomierski i sieradzki, starszy brat przyrodni Władysława Łokietka¹¹. Po jego śmierci pojawiła się możliwość objęcia władzy w Małopolsce przez przedstawicieli linii mazowieckiej Piastów. Zmarły władca był bratem stryjecznym Siemowitowiców: Konrada II, księcia czerskiego¹² i Bolesława II, księcia płockiego¹³. Władysław Łokietek po zgonie Leszka Czarnego objął we władanie ziemię sieradzką¹⁴ oraz poparł kandydaturę na tron krakowski swego dotychczasowego sojusznika Bolesława II księcia płockiego.

W Małopolsce w czasie rządów Leszka Czarnego istniało kilka zwalczających się ugrupowań¹⁵. Dominującą rolę odgrywało stronnictwo wspierające od połowy lat 80.

⁷ J. Grabowski, *Bolesław II (1260/1261–1313)*, w: *Poczet książąt*, s. 56.

⁸ Tamże, s. 57.

⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 111.

¹⁰ B. Śliwiński, *Ziemomysł Inowrocławski*, s. 200.

¹¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 98.

¹² J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 51–53; tenże, *Konrad II*, w: *Poczet książąt*, s. 50–54.

¹³ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 51–53; tenże, *Bolesław II (1260/1261–1313)*, w: *Poczet książąt*, s. 55–61.

¹⁴ E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. 2, Kraków 2009, s. 15; B. Śliwiński, *Leszek*, s. 53.

¹⁵ Na temat walk o Małopolskę po zgonie Leszka Czarnego zob. m.in.: T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1993; A. Semkowicz, *Walka o monarchię w latach 1288–1294. Ustęp z dziejów piastowskich*, KH, t. 5, 1891; J. Tęgowski, *Zabiegi*

Leszka Czarnego. Były to osoby, które awansowały na najwyższe urzędy w 1285 r. po stłumieniu przez księcia buntu opozycji. Kolejną grupę stanowili malkontenci, którzy po buncie w 1285 r. utracili urzędy i byli represjonowani. Oprócz możnowładztwa i rycerstwa ważną rolę odgrywali mieszcianie krakowscy, pragnący zachować wpływ na decyzję nowego władcy w sprawach miejskich i gospodarczych. Kolejną grupę stanowiło wyższe duchowieństwo z biskupem krakowskim Pawłem z Przemankowa na czele¹⁶. Według zachowanych źródeł możni i rycerze dzielnicy Małopolskiej po śmierci Leszka Czarnego dokonali elekcji księcia mazowieckiego Bolesława II¹⁷. Świadczą o tym zapiski w rocznikach: *Traski*¹⁸, *Małopolskim*¹⁹, *Sędziwoja z Czechła*²⁰. Również w *Kronice halicko-wołyńskiej* czytamy, że „po Lestku zasiadł w Krakowie Bolesław Siemowitowicz, brat Konrada”²¹. O wyborze księcia płockiego informuje *Kronika katedralna krakowska*²² oraz Jan Długosz. Dziejopis, który mógł korzystać z niezachowanych obecnie zapisek, podał, że zjazd elekcyjny odbył się w Sandomierzu a przewodniczył mu biskup krakowski Paweł z Przemankowa²³. Ze względu na to, że dopiero autor *Annales* podaje miejsce zjazdu i imię przywódcy zgromadzonych Małopolan, można wątpić w prawdziwość relacji Długosza. Na pewno wybór księcia mazowieckiego dokonał się drogą elekcji, o czym świadczy wyraźnie przekaz w *Roczniku Traski*: „Boleslaus dux Mazovie, succedit per electionem”²⁴. Do stronników księcia mazowieckiego w Małopolsce oprócz biskupa krakowskiego Pawła z Przemankowa należeli możni i rycerze, którzy w 1285 r. opowiedzieli się za kandydaturą jego starszego brata Konrada II Czarskiego²⁵. Byli to

księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 6, 1988, s. 43–67.

- ¹⁶ W. Karasiewicz, *Paweł z Przemankowa, biskup krakowski 1266–1292*, „Nasza Przeszłość”, t. 9, 1959, s. 157–247; J. Wyrozumski, *Paweł z Przemankowa (Przemankowa) h. Półkozic (zm. 1292), biskup krakowski*, w: PSB, t. 25, 1980, s. 391–394; K. R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 64–67.
- ¹⁷ Na temat elekcyjności tronu krakowskiego zob. W. Uruszczak, *Następstwo tronu w księstwie krakowsko-sandomierskim i Królestwie Polskim (1188–1370)*, „Czasopismo Prawo-Historyczne”, t. 62, 2010, s. 15–36.
- ¹⁸ *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 852.
- ¹⁹ *Rocznik Małopolski 965–1415 (kodeks szamotulski)*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 185: „1290. Mortus Leskone sine prole, Boleslaus succedit dux Mazouie electus a militibus, qui eodem Anno eiicitur per eosdem”.
- ²⁰ *Rocznik Sędziwoja*, w: MPH, t. 2, s. 878.
- ²¹ *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłum., wstęp i komentarze D. Dąbrowski i A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017, s. 262.
- ²² *Kronika katedralna krakowska 1202–1377*, wyd. W. Kętrzyński, w: RAU, h.-f. t. 34, 1897, s. 348.
- ²³ *Joannis Dlugossi Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae* (dalej: *Joannis Dlugossi Annales*), ks. 7–8 (1241–1299), Varsaviae 1975, s. 253.
- ²⁴ *Rocznik Traski*, w: MPH, t. 2, s. 852.
- ²⁵ W 1285 r. zbuntowane rycerstwo ziemi krakowskiej i sandomierskiej pod przywództwem rodu Toporów wypowiedziało posłuszeństwo Leszkowi Czarnemu i zaproponowało objęcie władzy w tej dzielnicy Konradowi II, księciu czerskiemu, który na przełomie kwietnia i maja tego roku zajął księstwo sandomierskie; A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 62; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 403.

m.in. przedstawiciele rodu Odrowążów, Gryfów, Awdańców i Toporów²⁶, którzy potem popierali Władysława Łokietka. Wśród duchowieństwa ziemi krakowskiej i sandomierskiej prócz biskupa krakowskiego zwolennikami kandydatury Piasta mazowieckiego byli m.in. opat klasztoru franciszkanów krakowskich i kler kapituły wiślickiej i sandomierskiej.

Po śmierci Leszka Czarnego aspiracje do panowania w Krakowie zgłosił równolegle Henryk IV Prawy, cieszący się dużym poparciem mieszkańców miasta i grodu wawelskiego, na co mogły mieć wpływ kontakty gospodarcze Krakowa z Wrocławiem. Dlatego kasztelan krakowski Sułek z Niedźwiedzia, uwzględniając poparcie kandydatury księcia śląskiego przez mieszczaństwo miasta Krakowa²⁷, wraz z częścią elity ziemi krakowskiej przeszedł na stronę Henryka IV Prawego, przekazując mu zamek wawelski²⁸. Kolejnym kandydatem do objęcia władzy w Małopolsce po śmierci Leszka Czarnego był starszy brat Bolesława II Konrad II Czerski, który wcześniej pretendował do tronu w Krakowie²⁹. Władysław Łokietek miał złe relacje z Konradem II, gdyż w konflikcie na Mazowszu wspierał młodszego z Siemowitowiców – Bolesława II.

Konrad II jeszcze przed śmiercią Leszka Czarnego dążył do zawarcia sojuszu z Mściławem, księciem łuckim, przewidywanym następcą Włodzimierza, księcia halickiego. Będąc na Rusi, dowiedział się od posła przybyłego do niego z Lublina o śmierci Leszka Czarnego i możliwości objęcia tronu w Krakowie³⁰. Dlatego też po otrzymaniu zbrojnej pomocy od księcia Włodzimierza udał się do Lublina³¹. Jednak mieszczanie nie wpuścili go do grodu, oczekując na decyzję, jakie zapadną w Krakowie co do wyboru nowego władcy. W tym samym czasie pod Lublinem pojawił się Jerzy, syn Lwa Daniłowicza, który wykorzystując sytuację w Małopolsce po śmierci Leszka Czarnego, dążył do zajęcia ziemi lubelskiej³². Ostatecznie Konrad II odstąpił od zdobywania miasta i powrócił na Mazowsze³³. Na pewno w tym samym czasie doszło do pogodzenia się synów Siemo-

²⁶ Do przywódców tego rodu należeli: Janusz Nawojowic, kasztelan krakowski (1284–1285), Żegota Zakliczyc, wojewoda krakowski (1282–1284) i Otto, wojewoda sandomierski (1284–1285); J. Kurtyka, *Elita małopolska XIII i XIV w. – przerwa czy kontynuacja (Na przykładzie Toporów: Potomstwo Żegoty wojewody i kasztelana sandomierskiego)*, w: *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993, s. 39; tenże, *Tęczyński. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 5.

²⁷ Według S. Gawłasa (*O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, Warszawa 1996, s. 90) Henryk IV Probus, w dużej mierze dzięki postawie mieszczan, którzy dwukrotnie w puścili go do Krakowa, zawdzięczał zwycięstwo w walce o tron.

²⁸ T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 17.

²⁹ J. Grabowski, *Konrad II*, w: *Poczet książąt*, s. 50–54; A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 67–69.

³⁰ *Kronika halicko-wołyńska*, s. 250–251.

³¹ Tamże.

³² Tamże, s. 251

³³ Według K. Pacuskiego (*Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 85, 1978, z. 3, s. 591) Konrad II, wracając na Mazowsze, przyłączył do swego wództwa Sieciechów. Sądzę, że przyłączenie kasztelanii sieciechowskiej do Mazowsza nastąpiło dopiero po

wita I³⁴. Starszy z braci postanowił wspierać Bolesława II w walce o Kraków. Dlatego działania podejmowane przez Konrada II, po śmierci Leszka Czarnego, na terenie ziemi sandomierskiej i krakowskiej były uzgodnione z młodszym bratem. Po wiecu elekcyjnym w Sandomierzu (odbył się prawdopodobnie w listopadzie bądź na początku grudnia 1288 r.)³⁵ do tronu w Krakowie aspirowało dwóch Piastów: Bolesław II, mający poparcie Konrada II, braci stryjecznych – Władysława Łokietka i Kazimierza Kazimierzowica – oraz książąt halicko-wołyńskich, oraz Henryk IV Prawy, mający poparcie książąt śląskich i swoich wasali: Bolesława Opolskiego, Przemka Ścinawskiego, Henryka Głogowskiego³⁶. Zdaniem niektórych badaczy pewne znaczenie miał fakt, że Bolesław płocki był prawnikiem Kazimierza Sprawiedliwego, a zatem miał do tronu krakowskiego prawa dziedziczne, natomiast Henryk IV Prawy wywodził się z linii Piastów śląskich³⁷. Zauważmy, że Henryk IV, syn Henryka III Białego, również był prawnikiem Kazimierza II Sprawiedliwego, gdyż matką jego była Judyta, córka Konrada I Mazowieckiego³⁸. Na wieść o elekcji Bolesława II, na przełomie 1288 i 1289 r. Henryk IV Prawy rozpoczął przygotowywania do wyprawy zbrojnej do Małopolski³⁹. W lutym 1289 r. Henryk był już w ziemi krakowskiej, zajmując Kraków i zamek wawelski, który mu przekazali mieszczanie i kasztelan Sułek z Niedźwiedzia⁴⁰, oraz Tyniec i inne grody, które książę obsadził własnym wojskiem i wiernymi stronnikami. Henryk IV, nie dysponując wówczas dostateczną siłą, by zbrojnie opanować ziemię sandomierską – znajdowały się tu oddziały książąt mazowieckich i ich stronników politycznych – w drugiej połowie lutego powrócił do Wrocławia. W tym czasie Bolesław II i jego sojusznicy: Konrad II Czerski, Władysław Łokietek i jego młodszy brat Kazimierz, książę łęczycki, przygotowywali się do walki z Henrykiem IV i jego stronnikami. Wykorzystując rozproszenie sił Henryka IV i jego nieobecność, postanowiono przygotować zasadzkę pod Siewierzem⁴¹. 26 lutego 1289 r.⁴² doszło do bitwy oddziałów mazowiecko-kujawskich, wspomaganych prawdopodobnie

śmierci Konrada II (1294), w czasie walk o władzę w Polsce między Wacławem II a Władysławem Łokietkiem i ich sojusznikami, zob. J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 59.

³⁴ A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 73.

³⁵ Źródła na temat elekcji Bolesława II zestawia A. Teterycz-Puzio *Bolesław II*, s. 68, przyp. 12.

³⁶ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego, książę głogowski Henryk (1274–1309)*, wyd. 3, Kraków 2010, s. 24–25; tenże, *Plany koronacyjne Henryka Probusa*, w: *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, „Wratislavia Antiqua”, t. 8, Wrocław 2005, s. 13n.

³⁷ T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 16.

³⁸ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 82–87.

³⁹ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 49.

⁴⁰ J. Kurtyka (*Sułek z Niedźwiedzia*, s. 517) tłumaczy m.in. jego śląskimi powiązaniemi rodzowymi i politycznymi.

⁴¹ O bitwie pod Siewierzem i biorących w niej udział książętach wspominają liczne źródła małopolskie i śląskie, zob. m.in.: *Rocznik Traski*, MPH, t. 2, s. 852; *Rocznik Sędziwoja*, tamże, s. 878; *Kronika katedralna krakowska*, tamże, s. 349; *Nagrobki książąt śląskich*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 713; *Rocznik magistratu wrocławskiego*, tamże, s. 683. *Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*, wyd. K. Maleczyński, MPH. Seria II, t. 9, cz. 1, Warszawa 1971, s. 20.

⁴² Datę dzienną bitwy pod Siewierzem podaje *Kronika książąt polskich*, w: MPH, t. 3, s. 536.

przez rycerstwo z Wielkopolski⁴³, z wojskami śląskimi Bolesława Opolskiego i Przemka Ścinawskiego⁴⁴. Po stronie książąt śląskich mógł również uczestniczyć Henryk Głogowski, gdyż był wasalem Henryka IV⁴⁵. W krwawej bitwie wojska śląskie poniosły klęskę, zginął Przemek Ścinawski⁴⁶, Bolesław Opolski zaś dostał się do niewoli⁴⁷. Po zwycięskich potyczkach pod Skatą i Świetnikami zwycięskie oddziały ruszyły do ziemi krakowskiej⁴⁸. Oblegano miasto i zamek, mocno ufortyfikowane i wierne księciu Henrykowi IV. Miasto zostało zdobyte, jednak gród wawelski bronił się nadal, licząc na odsiecz Henryka IV. Według źródeł małopolskich miasto miał zdobyć Łokietek⁴⁹, jednak na większe zaufanie zasługuje przekaz *Kroniki halicko-wołyńskiej*, która podaje, że to „Bolesław z bracią swoją wjechał do miasta, ale do grodu nie udało się wjechać zbrojnym, ponieważ broniono go twardo z pomocą maszyn obronnych i kusz”⁵⁰. Dalej kronikarz pisze, „że mieszczanie po zdobyciu miasta Krakowa nie przyłączyli się do wspólnej walki przeciw grodzianom, oświadczając, „że kto obejmie rządu książęce w Krakowie, to nasz książę”⁵¹. Dlatego wojska mazowiecko-kujawskie, wspomagane przez oddziały wielkopolskie i pomorskie, nie mogąc zdobyć Wawelu, „obiadały” jak podaje *Kronika halicko-wołyńska* okoliczne wsie⁵². Latem 1289 r. (najpóźniej w lipcu) na pomoc oddziałom mazowiecko-kujawskim przybyły posiłki ruskie pod dowództwem Lwa Daniłowicza, księcia halickiego⁵³. Według spisanej przez naocznego świadka *Kroniki halicko-wołyńskiej* – książę Lew objeżdżał Wawel, szukając dogodnego miejsca do ataku⁵⁴. Kiedy uderzono na zamek krakowski, w decydującym momencie walki doszła do oblegających wieść o naciąganiu wielkiej odsieczy⁵⁵. Okazało się, że była to akcja dezinformacyjna, która spowodowała przerwanie szturmów i zamieszanie w szeregach koalicyjnych wojsk. O nieudanej próbie zdobycia Wawelu prócz dezinformacji zadecydowała w kluczowym momencie dwuznaczna

⁴³ S. Musiał, *Bitwa pod Siewierzem i udział w niej Wielkopolan*, w: *Przemysław II. Odnowiciel Królestwa Polskiego*, Poznań 1977, s. 161.

⁴⁴ Nie wiadomo, czy wojska sprzymierzone z Henrykiem IV spieszyły z pomocą do Krakowa, czy też były już w drodze powrotnej na Śląsk.

⁴⁵ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 24–25.

⁴⁶ A. Barciak, *Książę Przemek ścinawski i bitwa siewierska w: Nihil superfluum esse*, Poznań 2000, s. 275; tenże, *Powstanie legendy księcia ścinawskiego Przemka*, w: *Kościół i społeczeństwo. Studia nad obiegiem informacji i konfliktami zbrojnymi w dawnych i nowych wiekach*, red. J. Grabowski, Warszawa 2012, s. 15–16.

⁴⁷ J. Kurtyka (*Sulek z Niedźwiedzia*, s. 517) nie wyklucza, że również kasztelan krakowski mógł zginąć w bitwie pod Siewierzem.

⁴⁸ *Rocznik Traski*, w: MPH, t. 2, s. 852; *Rocznik Sędziwoja*, tamże, s. 879.

⁴⁹ *Rocznik Małopolski*, w: MPH, t. 3, s. 185.

⁵⁰ *Kronika halicko-wołyńska*, s. 263.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże.

⁵³ A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 74; B. Włodarski, *Udział Rusi halicko-włodzimierskiej w walce książąt na Mazowszu*, w: *Wielki Średnie – Medium Aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, s. 181.

⁵⁴ *Kronika halicko-wołyńska*, s. 263.

⁵⁵ Tamże, s. 271.

postawa możnych i rycerstwa małopolskiego; część z nich nie dochowało wierności księciu Bolesławowi II. Dlatego po nieudanej próbie zdobycia zamku krakowskiego, latem 1289 r. nastąpił poważny kryzys w gronie koalicjantów. Złożyły się na to następujące przyczyny:

- zamek wawelski nadal znajdował się w rękach stronników Henryka IV, którzy spodziewając się odsieczy, bronili go dzielnie,
- część możnych i rycerstwa małopolskiego odwróciło się od Bolesława II,
- Lew Daniłowicz po nieudanym szturmie na zamek wawelski postanowił realizować własne plany, okazując się krótkotrwałym sojusznikiem.

Niewykluczone, że dały o sobie znać ambicje Władysława Łokietka. Zauważmy, że pod koniec kwietnia 1289 r. doszło do nawiązania bliskiej współpracy księcia kujawskiego z Przemysłem II. Świadczy o tym pobyt księcia Przemysła II w Brześciu Kujawskim 23 kwietnia 1289 r.⁵⁶ Zdaniem Jana Tęgowskiego pobyt Przemysła II w Brześciu był podyktowany ważnymi wydarzeniami, mianowicie ślubem Jadwigi, córki Bolesława Pobożnego z Władysławem Łokietkiem⁵⁷. Jeśli nawet pod koniec kwietnia 1289 r. nie doszło do poślubienia przez Łokietka Jadwigi Bolesławówny, tylko do zaręczyn tej przyszłej pary małżeńskiej, to i tak książę kujawski wyraźnie wzmocnił swoją pozycję polityczną.

Niesłusznie część badaczy sądzi, że do upadku kandydatury Bolesława II na tron w Krakowie przyczyniło się przekazanie przezeń ziemi sandomierskiej bratu Konradowi II⁵⁸, co miało spowodować protest rycerstwa małopolskiego, który wykorzystał Władysław Łokietek⁵⁹. Siemowitowice nie mogli zawrzeć takiego układu, gdyż przekreślałyby szansę Bolesława II do panowania w Małopolsce. Zdaniem Tęgowskiego niechęć części elity małopolskiej wobec rządów księcia mazowieckiego wykorzystał Łokietek i wszedł w układy z Lwem Halickim, któremu za cenę pomocy w rozprawie z książętami mazowieckimi obiecał ziemię lubelską oraz rękę swej siostry Eufemii dla jego syna Jerzego⁶⁰. Sądzę, że Władysław Łokietek i jego brat Kazimierz, książę łęczycki, dochowali

⁵⁶ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej KDW), t. 2, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1878, nr 637; T. Nowakowski, *Stosunki między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem w okresie walk o Kraków po śmierci Leszka Czarnego (1288–1291)*, „Roczniki Historyczne”, t. 54, 1988, s. 145.

⁵⁷ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 52. Według K. Jasińskiego, *Genealogia Piastów wielkopolskich. Potomstwo Władysława Odonica, w: Nasi Piastowie*, „Kronika miasta Poznania” 1995, nr 2, s. 59, do zawarcia tego mariażu doszło w latach 1288–1294, co nie wyklucza słuszności hipotezy Jana Tęgowskiego.

⁵⁸ A. Teterycz-Puzio, *Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1139–1313*, Słupsk 2012, s. 260; też, *Bolesław II*, s. 75; J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 53; B. Włodarski, *Udział Rusi halicko-włodzimierskiej*, s. 181.

⁵⁹ K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę*, s. 592. Według J. Bieniaka (*Zjednoczenie państwa polskiego*, w: *Polska dzielnicowa i zjednoczona*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1972, s. 234) „oddanie przez Bolesława II bratu rządów w ziemi sandomierskiej zgubiło go, gdyż możnowładztwo małopolskie nie mogło zgodzić się na podział dzielnic, podcinający szansę na jej prymat w przyszłej monarchii”. Zauważmy, że objęcie tronu krakowskiego przez Henryka IV nie zapewniało małopolskiej elicie prymatu w Polsce, a książę śląski nie posiadał nigdy ziemi krakowskiej i sandomierskiej równocześnie.

⁶⁰ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 53.

wierności mazowieckim sojusznikom. Dopiero po wycofaniu się z Małopolski oddziałów Bolesława II Władysław Łokietek podjął decyzję o kandydowaniu na tron w Krakowie. Pod koniec lipca 1289 r. oddziały ruskie Lwa Halickiego wyprawiły się na Śląsk i spustoszyły księstwo wrocławskie⁶¹. Natomiast w pierwszej połowie sierpnia tego roku doszło z inicjatywy władcy czeskiego Waclawa II do zjazdu w Opawie, na którym byli obecni m.in. Lew Halicki, Kazimierz Bytomski, Mieszko Cieszyński i Bolesław Świdnicki. W Opawie 15 sierpnia 1289 r. doszło do zawarcia sojuszu o wzajemnej pomocy, skierowanego przeciwko Henrykowi IV Prawemu⁶². Waclaw II, tworząc koalicję książąt piastowskich skłóconych z Henrykiem IV, snuł plany opanowania Krakowa⁶³. Już styczeń 1289 r. Kazimierz, książę bytomski, złożył mu hołd lenny⁶⁴. Zhołdowanie tego drobnego księcia górnośląskiego nie miało naszym zdaniem, ważnego strategicznego znaczenia dla Waclawa II. Jeśli jednak uwzględnimy aspiracje tego władcy do panowania w Krakowie, to niosło to ważny wydzźwięk propagandowy.

W literaturze przyjmuje się, że Bolesław II książę płocki nie był obecny na zjeździe opawskim, gdyż po utracie poparcia rycerstwa małopolskiego i Lwa Halickiego wycofał się na Mazowsze⁶⁵. O zjeździe w Opawie 15 sierpnia 1289 r. wiemy tylko ze wzmianki w formularzu biskupa praskiego Tobiasza⁶⁶. Znajduje się tam fragment dokumentu, zaczynający się od słów „tunc electum”, bliżej nieznanego księcia polskiego, który obiecuje wspomagać króla czeskiego (Waclawa II) i księcia ruskiego (Lwa Daniłowicza)⁶⁷. Zdaniem części badaczy niewymienionym z imienia księciem elektem był Władysław Łokietek, który wówczas panował w ziemi krakowskiej⁶⁸. Ponowna analiza zapiski dotyczącej zjazdu w Opawie skłania mnie do postawienia hipotezy, że wymienionym w dokumencie księciem elektem, który zawierał przymierze z Waclawem II i Lwem Halickim, nie był Władysław Łokietek, lecz książę płocki, Bolesława II Siemowitowic. Nieobecność Władysława Łokietka na zjeździe w Opawie nie wyklucza przecież posiadania przezeń w tym czasie ziemi krakowskiej. Sądzę, że Waclaw II, zapraszając księcia mazowieckiego do Opawy, chciał się pozbyć jednego z najgroźniejszych przeciwników do opanowania Małopolski. Łokietek (bez poparcia Lwa Halickiego) nie sta-

⁶¹ *Rocznik cystersów henrykowskich*, w: MPH, t. 3, s. 702.

⁶² J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 54.

⁶³ T. Jurek, *Plany koronacyjne*, s. 24.

⁶⁴ T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV–XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 190.

⁶⁵ K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę*, s. 592; J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 54.

⁶⁶ I. Hlaváček, *Nový zlomek formuláře Tobiáše z Bechyně*, „Československý časopis historický”, t. 6, 1958, s. 560, nr 17: „tunc electum et nobis datum fideliter omni tempore pro cunctis nostris viribus inducemus, ut eiusdem Regi Bohemie et duci Ruzie suis debeant auxiliis contra omnem hominem perpetuo non de tempore. In quorum omnium testimonium et robur firmiter duraturum presentes literas conscribi fecimus et eas episcoporum ac Kazimiri et Mesconis ducum predictorum sigillis petivimus roborari., Actum et datum”.

⁶⁷ Szczegółowej analizie tego źródła dokonał (na podstawie opublikowanego przez I. Hlavacka fragmentu formularza) J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 54.

⁶⁸ Tamże, s. 53.

nowił dla władcy czeskiego takiego zagrożenia, jak Bolesław II sprzymierzony w tym czasie ze swoim bratem Konradem II. W dotychczasowej historiografii podkreślano, że w nieznanych okolicznościach książę mazowiecki wycofał się z walki o Kraków. Sądzę, że ostateczną decyzję o rezygnacji z kandydowania do tronu w Krakowie podjął książę mazowiecki Bolesław II dopiero na zjeździe w Opawie, dokąd zaprosił go Waclaw II. Podczas spotkania książę mazowiecki za cenę rezygnacji z pretendowania do tronu w Krakowie zawarł sojusz z władcą czeskim w roli partnera, reprezentując w nim także brata Konrada II. Zauważmy, że wkrótce po zjeździe opawskim doszło do zawarcia małżeństwa Anny, córki Konrada II księcia czerskiego, z Przemysłem, księciem raciborskim, lennikiem Waclawa II⁶⁹. Możliwe, że na zjeździe w Opawie Bolesław II, reprezentując także Konrada II, wyszedł z propozycją zawarcia małżeństwa swej bratanicy Anny z Przemysłem Raciborskim, lennikiem Korony Czeskiej. Mariaż ten włączył księcia czerskiego w orbitę wpływów politycznych praskiego dworu. Po zawarciu układu w Opawie Piastowie mazowieccy zachowali znaczny stopień niezależności w przeciwieństwie do zhołdowanych przez Waclawa II książąt górnośląskich. Gwarancją zawartego układu miało być małżeństwo Bolesława II z siostrą Waclawa Kunegundą, która przebywała wówczas w klasztorze klarysek w Pradze⁷⁰. Bolesław II, od roku wdowiec, rozpatrywał w tym czasie zawarcie możliwego sojuszu politycznego. Natomiast dla Waclawa II, który w styczniu 1289 r. zhołdował księstwo bytomskie, sojusz z Lwem Halickim i książętami mazowieckimi miał wyraźne i niemałe znaczenie dla realizacji planów zdobycia Małopolski i poszerzenia swoich wpływów na sąsiednie ziemie polskie. Waclaw II eliminował przecież jednego z najgroźniejszych wówczas rywali (prócz Henryka IV) do tronu w Krakowie – księcia mazowieckiego Bolesława II – wybranego drogą elekcji przez możnych i rycerstwo Małopolski. Inicjatywa mariażu wyszła ze strony dworu praskiego i trafiła na podatny grunt. Latem 1289 r. sytuacja w Małopolsce stawała się coraz mniej korzystna dla Bolesława II. O ile wcześniej Łokietek zachowywał lojalność wobec swego mazowieckiego krewnego, o tyle już po zaręczynach z Jadwigą Bolesławówną (w kwietniu 1289 r.) początkowo w sposób zawołowany, a później bardziej otwarcie aspirował do panowania w Krakowie. Dlatego z sojusznika stał się rywalem Bolesława II. Książę mazowiecki nabrał również dystansu do Lwa Halickiego, który swoim zachowaniem utracił zaufanie Bolesława II. Zakładam, że Piast mazowiecki latem 1289 r. właściwie odczytał intencje swoich byłych sojuszników: Władysława Łokietka i Lwa Halickiego i uwzględniając skomplikowaną sytuację w Małopolsce oraz siłę najgroźniejszego wówczas rywala – Henryka IV – przystał na propozycję władcy czeskiego. Na sojuszu zyskiwały obie strony Waclaw II i książęta mazowieccy. Mariaż Bolesława II z Przemyslidówną

⁶⁹ Zdaniem K. Jasińskiego, *Rodowód Piastów mazowieckich*, Poznań–Wrocław 1998, s. 28, mariaż ten został zawarty w latach 1289–1291.

⁷⁰ Na temat małżeństwa Bolesława II z Kunegundą Przemyslidówną zob. K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 19–23; J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 52–54; tenże, *Kunegunda Przemyslidówna (1265–1321)*, w: *Poczet książąt*, s. 64–66.

miał znaczną wartość polityczną i finansową, zapewniając posiłki czeskie na wypadek konfliktu zbrojnego z jednym z potężniejszych militarnie od Mazowsza sąsiadów. Zauważmy, że po zjeździe w Opawie i zawarciu porozumienia z Waławem II księżęta mazowieccy nie angażowali się już militarnie w sprawę następstwa tronu w Małopolsce. Po zawarciu w sierpniu 1289 r. wstępnej umowy dotyczącej małżeństwa Bolesława II dwór czeski przystąpił do załatwienia formalności związanych z opuszczeniem przez Kunegundę klasztoru klarysek w Pradze, przygotowanie jej wyprawy ślubnej i posagu. Dlatego wkrótce, najprawdopodobniej w 1290 r. doszło do zawarcia sakramentu małżeńskiego⁷¹.

Zjazd w Opawie a następnie zawarte małżeństwo między Bolesławem II i Kunegundą Przemyślidówną doprowadziło do zerwania współpracy między Władysławem Łokietkiem a Piastami Mazowieckimi. Bolesław II, przystępując do sojuszu z Waławem II, mógł liczyć na pokaźny posag Kunegundy, który można było przeznaczyć na inwestycje, m.in. nową lokację Płocka, planowaną lokację Warszawy, oraz odbudowę dzielnicy zniszczonej w wyniku bratobójczych walk i wcześniejszych najazdów pruskich, jaćwieskich i litewskich⁷². Powracając do Władysława Łokietka, należy stwierdzić, że w sierpniu 1289 r. również on właściwie odczytał intencje swojego byłego sojusznika – Bolesława II – i licząc na poparcie części elity małopolskiej, podjął zabiegi o zdobycie tronu krakowskiego. Jednak w tym czasie księżę śląski Henryk IV (nieobecny w Opawie), podjął kolejną wyprawę do ziemi krakowskiej. Wojska śląskie, dzięki poparciu mieszczan wkroczyły niespodziewanie 24 sierpnia 1289 r. do miasta i zaskoczyły znajdującego się w Krakowie Władysława Łokietka⁷³. Księżę kujawski przebywał w tym czasie w klasztorze franciszkańskim i dlatego uniknął pojmania do niewoli⁷⁴. Według relacji Jana Długosza, Łokietek w habitie braci mniejszych św. Franciszka został spuszczonej przez mur przylegający do klasztoru, dzięki czemu „umknął z rąk wrogów, których wtargnięcie zbyt późno dostrzegł”⁷⁵. Po ucieczce Łokietka rządy w Krakowie zaczął sprawować Henryk IV Prawy. Księżę śląski podjął prawdopodobnie próbę opanowania ziemi sandomierskiej, którą dzierżył Władysław Łokietek⁷⁶. Reali-

⁷¹ *Neplacha, opata Opatovskeho kronika romska a ceska*, wyd. J. Emler, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. 3, Praha 1978, s. 477 (pod rokiem 1290): „Kunegundis filia regis Premysl, timore dei abiecto de ordine Santi Francisci exivit”. O. Balzer (*Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 426), powołując się na kronikę Neplacha, przyjął, że doszło w niej do pomyłki, gdyż po informacji o upuszczeniu przez Kunegundę klasztoru (1290), podano informację o zdobyciu Akkonu (1291). Moim zdaniem nie jest to słuszna argumentacja. Pogląd Balzera został zaakceptowany w literaturze polskiej i czeskiej, zob. B. Włodarski, *Polska i Czechu w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931, s.123; K. Charvatova, *Vaclav II. Kral česky a polsky*, Vysehrad 2007, s. 130; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 21; A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 80.

⁷² J. Grabowski, *Dynastia Piastów*, s. 52–53; tenże, *Kunegunda Przemyślidówna*, w: *Poczet księząt*, s. 64–66; K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę*, s. 593.

⁷³ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 55.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ *Joannis Dlugossi Annales*, ks. 7–8, s. 258.

⁷⁶ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 55.

zacji ambitnych planów się nie doczekał, gdyż zmarł po krótkiej chorobie 23 czerwca 1290 r.⁷⁷ Po śmierci Henryka IV Prawego Władysław Łokietek umocnił swoją władzę w ziemi sandomierskiej, którą opanował w 1289 r. po wycofaniu się z niej oddziałów książąt mazowieckich. Aspirował również do panowania w Krakowie, tytułując się księciem krakowskim i mianując własnego wojewodę. Jednak do Krakowa przybył w lipcu 1290 r. książę wielkopolski Przemysław II, który na mocy testamentu Henryka IV Prawego przejął miasta i zamki w ziemi krakowskiej. Niewykluczone, że między Przemysławem II i Łokietkiem doszło do walk o ziemię sandomierską. Jednak książę kujawski utrzymał się w ziemi sandomierskiej i nawet wspierał militarnie swego sojusznika króla węgierskiego Andrzeja III, żonatego z jego bratanicą Fenenną. W tym czasie Waclaw II przygotowywał wyprawę do Małopolski. Po zawarciu sojuszu z księciem mazowieckim Bolesławem II i zgonie Henryka IV Prawego Waclaw II postanowił wyeliminować kolejnego rywala do panowania w Małopolsce. Wiosną 1291 r. (prawdopodobnie między 23 marca a 10 kwietnia) Przemysław II zrzekł się prawa do Małopolski na rzecz władcy czeskiego⁷⁸. Książę wielkopolski, nie widząc szansy na zdobycie ziemi sandomierskiej oraz umocnienia swojej władzy w Krakowie, przystał na ofertę Waclawa II pomocy w razie konfliktu z margrabią brandenburskim o Pomorze Gdańskie i pośrednictwo w zawarciu małżeństwa z córką margrabię Albrechta III Małgorzatą⁷⁹. O ostatecznej rezygnacji Przemysława II z panowania w Krakowie zdecydowała postawa elity małopolskiej, która nie chciała dopuścić do prymatu Wielkopolski, w tworzącej się monarchii⁸⁰. Tymczasem Waclaw II po rezygnacji Przemysława II i wyeliminowaniu siłą zbrojną Władysława Łokietka, objął w 1291 r. rządy w Małopolsce⁸¹. Dla umocnienia swojej władzy i pozyskania małopolskiego możnowładztwa wystawił w 1291 r. w Litomyślu na Morawach przywilej dla duchowieństwa, możnych, rycerstwa, miast księstwa krakowskiego i sandomierskiego⁸². Wkrótce wojska czeskie zajęły ziemię sandomierską i zmusiły Łokietka do opuszczenia Małopolski. W tym czasie były sojusznik Łokietka – Bolesław II Płocki – kontynuował przymierze z Waclawem II Przemysławidą i wziął udział w jego wyprawie na Małopolskę w 1292 r.⁸³ Jesienią tego roku ruszyła kolejna zbrojna wyprawa Waclawa II i jego sojuszników na księcia Władysława Łokietka. Piast kujawski bronił się w Sieradzu, jednak miasto zostało zdobyte 28 września i spalone, Władysława Łokietek zaś musiał skapitulować⁸⁴. 9 października 1292 r. w obecności

⁷⁷ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, Wrocław 1973, s. 161.

⁷⁸ B. Włodarski, *Polska i Czechy*, s. 122–123.

⁷⁹ J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 61.

⁸⁰ J. Bieniak, *Zjednoczenie państwa polskiego*, s. 227.

⁸¹ T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla*, s. 190.

⁸² *Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 94; C. Charvatova, *Vaclav II*, s. 129–130.

⁸³ B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987, s. 70; J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego*, s. 65.

⁸⁴ Tamże; T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla*, s. 191.

Wacława II, Kazimierza księcia bytomskiego, Bolesława księcia opolskiego oraz dawnego swego sojusznika Bolesława II księcia płockiego Władysław Łokietek zrzekł się praw do ziemi krakowskiej i sandomierskiej oraz złożył przysięgę wierności władcy czeskiemu⁸⁵. Wbrew sugestiom niektórych badaczy, obecność Bolesława II w obozie pod Sieradzem w 1292 r. nie polegała na obronie dawnego sojusznika, gdyż nastąpił wówczas kolejny kryzys przyjaźni księcia mazowieckiego z Władysławem Łokietkiem⁸⁶. Kiedy w styczniu 1293 r. doszło do zawiązania sojuszu książąt Przemysła II, Władysława Łokietka i jego brata Kazimierza, księcia łęczyckiego wymierzonego przeciwko rządowi czeskim w Małopolsce⁸⁷, Bolesław II mazowiecki zachował lojalność wobec Wacława II i nie wszedł do montowanej koalicji⁸⁸. Po śmierci Konrada II 23 czerwca 1294 r.⁸⁹ Bolesław II objął w posiadanie księstwo czerskie, zostając władcą całego Mazowsza i zarazem jednym z najpotężniejszych książąt dzielnicowych. Stosunki między Piastem mazowieckim a Wacławem II układały się poprawnie co najmniej do 1295 r. Przemawia za tym przyjście na świat w tym czasie syna księcia Wacława, który otrzymał imię na cześć brata matki – Wacława II – oraz pradziada macierzystego, króla czeskiego Wacława I⁹⁰.

Wkrótce jednak relacje księcia mazowieckiego z Wacławem II uległy zmianie, gdyż Bolesław II zaczął dostrzegać niebezpieczeństwo w silnych rządach Przemysławidów w Polsce. Dlatego świadomie poparł politykę księcia wielkopolskiego Przemysła II⁹¹, a po jego tragicznej śmierci (1296) przeszedł do obozu zwolenników Władysława Łokietka. Piast mazowiecki wspomagał Władysława Łokietka w jego walce z Henrykiem Głogowskim o panowanie w Wielkopolsce⁹². W marcu 1296 r. Bolesław II był obecny przy zawieraniu układu w Krzywieniu między Władysławem Łokietkiem a Henrykiem Głogowskim dotyczącym podziału Wielkopolski⁹³. Wydarzenia z lat 1296–1298, świadczą o czynnym zaangażowaniu się Bolesława II w popieranie Łokietka. Według *Rocznika miechowskiego*⁹⁴ Bolesław II miał najechać w 1297 r. Małopolskę i zniszczyć

⁸⁵ NKDMaz., cz. 2, nr 99.

⁸⁶ A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 83.

⁸⁷ KDW, t. 2, nr 692; *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław-Kraków 1969, nr 886.

⁸⁸ T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 101; A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 84.

⁸⁹ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 435; tenże, *Konrad II*, w: *Poczet książąt*, s. 53; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 14–15.

⁹⁰ K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 43; J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 281; tenże, *Wacław (najwcz. 1295–1337)*, w: *Poczet książąt*, s. 86.

⁹¹ Bolesław II, żeby nie drażnić Wacława II, nie przybył na koronację Przemysła II w Gnieźnie 26 czerwca 1296 r., jednak jako władca Mazowsza nie sprzeciwił się obecności w tych uroczystościach biskupa płockiego Gosława. Na temat udziału Gosława, zob. M. Maciejewski, *Orientacje polityczne biskupów metropolii gnieźnieńskiej 1283–1320*, Kraków 2007, s. 192–193; A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II*, s. 89.

⁹² E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII–połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, red. H. Samsonowicz, t. 1, Pułtusk 2006, s. 231; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa*, s. 64.

⁹³ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 47.

⁹⁴ *Rocznik miechowski*, wyd. Z. Budkowa, „Studia Źródłoznawcze”, t. 5, 1961, s. 124.

Miechów, jednak zdaniem niektórych badaczy przekaz ten jest wątpliwy⁹⁵. Na pewno jednak księżę mazowiecki wspomagał swego brata stryjecznego w 1298 r., podczas odwetowej wyprawy na Marchię Brandenburską. Czy było to wspieranie sojusznika, czy idei zjednoczenia państwa polskiego pod rządami księcia kujawskiego? Sądzę, że Bolesławowi II chodziło raczej o zachowanie niezależności księstwa mazowieckiego niż wspieranie takiej czy innej idei. Dlatego zmieniał sojuszników w zależności od powstających nowych układów i rozkładu sił na scenie politycznej. Nie należy tego łączyć z rekiem „partykularyzmem mazowieckim”, który miał stać na przeszkodzie ruchowi zjednoczeniowemu ziem polskich na przełomie XIII/XIV w.⁹⁶

Zaangażowanie się księcia mazowieckiego po stronie Władysława Łokietka zbiegło się prawdopodobnie z kryzysem małżeńskim na dworze plockim, gdyż sojusz z królem czeskim nie spełniał oczekiwań Bolesława II. Nie bagatelizowałbym również sfery materialnej (niewypłacenie całej sumy posagu) jako ważnej przyczyny separacji małżonków, a następnie wyjazdu Kunegundy z Płocka. Przemysłidówna opuściła Mazowsze najpóźniej w 1300 r., jeszcze przed agresją sił czeskich na Mazowsze. W 1300 r. Waław II (po zajęciu Wielkopolski i koronacji na króla Polski) postanowił ukarać swojego nielojalnego sojusznika. Doszło do zbrojnego ataku sił czeskich na Mazowsze; zniszczono wtedy m.in. okolice Gostynina i Płocka⁹⁷.

Władysław Łokietek po powrocie z wygnania (1304) wspierał swego krewnego w walce z rządami czeskimi i dopomógł mu wraz z oddziałami węgierskimi w odzyskaniu Kujaw Brzeskich, ziemi łęczyckiej i sieradzkiej. Oddziały mazowieckie wzięły także udział w walkach na Pomorzu Gdańskim w roku 1309, gdzie wspierały księcia Łokietka⁹⁸. Wiemy o tym z późniejszych zeznań najmłodszego syna Bolesława II – księcia plockiego Waława – w czasie procesu polsko-krzyżackiego w latach 1320–1321⁹⁹. Po zajęciu Pomorza Gdańskiego przez zakon krzyżacki Bolesław II nadal wspierał Władysława Łokietka. Świadczy o tym stosunek księcia mazowieckiego do kupców z terenu państwa krzyżackiego. Szykany stosowane przez księcia mazowieckiego wobec kupców z terenu państwa krzyżackiego od połowy 1309 r. mogły być odpowiedzią na zajęcie Pomorza Gdańskiego przez zakon. Owocem współpracy Piasta mazowieckiego z Władysławem Łokietkiem był mariaż średniego syna Bolesława II – Trojdena I – z Marią Juriewną, księżniczką halicką (siostrzenicą Łokietka),

⁹⁵ Za najazdem Bolesława II na ziemię krakowską w 1297 r. opowiedział się m.in. B. Włodarski (*Stanowisko Rusi halicko-wołyńskiej wobec akcji zjednoczeniowej Łokietka*, „Zapiski Historyczne”, t. 27, 1962, z. 3, s. 338), natomiast zdaniem T. Jurka (*Dziedzic Królestwa*, s. 69), przekaz o najeździe jest wątpliwy; podobnego zdania jest również K. Pacuski (*Mazowsze wobec walk o władzę*, s. 595n.).

⁹⁶ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 283.

⁹⁷ *Joannis Dlugossi Annales, Varsaviae* 1978, ks. 9, s. 15.

⁹⁸ K. Jasiński, *Zajęcie Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków w latach 1308–1309*, „Zapiski Historyczne”, t. 31, 1966, z. 3, s. 43.

⁹⁹ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum* (dalej *Lites*), t. 1: *Causa Junivladislaviae et Brestiae-Cuiaviae anno 1320–1321*, Wrocław 1970, s. 31.

do którego doszło najprawdopodobniej na przełomie 1310 i 1311 r.¹⁰⁰ Małżeństwo to należy również wiązać z powołaniem nowego szlaku handlowego toruńsko-mazowiecko-ruskiego¹⁰¹.

Do końca życia Bolesława II (1313)¹⁰² relacje Władysława Łokietka z Piastami mazowieckimi były przyjazne. W 1320 r. książę Waclaw wystąpił w charakterze świadka w procesie polsko-krzyżackim w Inowrocławiu, obok biskupa płockiego Floriana h. Laska. Obaj świadkowie poparli główne tezy oskarżenia, odnoszącego się do sprawy pomorskiej¹⁰³. Brak pewnych szczegółów czy też pewna lakoniczność spowodowana przyjętą formułą przesłuchania świadków nie mogą być interpretowane jako wyraz celowego unikania wiernego przedstawienia wypadków związanych z zajęciem przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego. Nie była to też postawa przychylna wobec Krzyżaków. Podobnie zeznawali dostojnicy mazowieccy, którzy nie znali sprawy pomorskiej z autopsji i opierali się jedynie na opinii innych osób, dlatego ich zeznania są bardzo ogólne i świadczą o próbie zachowania neutralności wobec Korony i Krzyżaków¹⁰⁴. Zdaniem Janusza Bieniaka zastanawia fakt, że w procesie inowrocławskim świadczył (spośród książąt mazowieckich) jedynie najmłodszy Waclaw, który najmniej mógł pamiętać rozpatrywane tam wydarzenie¹⁰⁵. Jeżeli chodzi o postawę starszych braci Waclawa: Siemowita II i Trojdena I, ich nieobecność na procesie była spowodowana chęcią zachowania neutralności w sporze polsko-krzyżackim, której nie udało się do końca utrzymać ich przyrodniemu bratu¹⁰⁶. W tym czasie Waclaw poślubił Elżbietę, córkę wielkiego księcia litewskiego Giedymina¹⁰⁷. W ustaleniu terminu tego mariażu ważną wskazówką jest dokument księcia płockiego z grudnia 1320 r., nada-

¹⁰⁰ Na temat daty tego mariażu zob. B. Włodarski, *Polska i Ruś*, s. 266; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 34; J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 56; tenże, *Trojden I (ok. 1285–1341)*, w: *Poczet książąt*, s. 76.

¹⁰¹ T. Jasiński, *Rola Piastów mazowieckich w handlu hanzeatycko-ruskim na przełomie XIII i XIV w.*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich*, s. 85.

¹⁰² Bolesław II zmarł 24 kwietnia 1313 r. w Wyszogrodzie i został pochowany w katedrze św. Zygmunta w Płocku, K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 18; J. Grabowski, *Dynastia Piastów*, s. 55.

¹⁰³ *Lites*, s. 30–31. Z literatury przedmiotu na ten temat m.in.: K. Tymieniecki, *Proces polsko-krzyżacki z lat 1320–1321*, „Przełęcz Historyczny”, t. 21, 1918, s. 77–148; Włodarski B., *Między Polską, Litwą a Zakonem Krzyżackim (Sylwetka Waclawa Płockiego)*, „Zapiski Historyczne”, t. 16, 1950, s. 9n; H. Chłopocka, *Procesy Polski z zakonem krzyżackim w XIV w. wieku. Studium źródłoznawcze*, Poznań 1967, s. 228; W. Sieradzan, *Świadomość historyczna świadków w procesach polsko-krzyżackich w XIV i XV wieku*, Toruń 1993, s. 216. Natomiast ta temat genezy samego procesu, J. Bieniak, *Geneza procesu polsko-krzyżackiego z lat 1320–1321 (inowrocławsko-brzeski)*, w: *Balticum. Studia z dziejów gospodarki i kultury XII–XVII wieku*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992, s. 49–59.

¹⁰⁴ W. Sieradzan, *Świadomość historyczna świadków mazowiecko-krzyżackich XIV–XV w.*, Toruń 1992, s. 117, 136.

¹⁰⁵ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka*, s. 281.

¹⁰⁶ E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 238.

¹⁰⁷ Według K. Jasińskiego (*Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 47) Waclaw ożenił się z Elżbietą prawdopodobnie ok. 1319 r., natomiast inni badacze (m.in. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, s. 43) przyjęli za S. Rowellem (*Pious princesses or the daughters of Belial: pagan Lithuanian dynastic diplomacy 1279–1423*, „Medieval Prosopography”, t. 15, 1994, nr 1, s. 36), że do tego mariażu doszło już w 1316 r.

jący prepozytowi miechowskiemu Zakonu Grobu Pańskiego kościoły w Rębowie i Wyszogrodzie¹⁰⁸. Waclaw czyni to „dla zbawienia duszy swojej oraz swej małżonki”¹⁰⁹. Pośrednio o zawarciu małżeństwa Waclawa z księżniczką litewską w 1320 r. świadczy reakcja władz zakonu krzyżackiego w roku następnym. Krzyżacy byli zaniepokojeni tym mariażem, do którego doszło z inspiracji wielkiego księcia litewskiego Giedymina. Dlatego Waclaw dążył do poprawy stosunków z zakonem krzyżackim. Innym powodem zbliżenia książąt do zakonu były podejmowane od 1320 r., początkowo pokojowo, zabiegi o zhołdowania książąt mazowieckich. Dlatego koronacja Łokietka (1320) zaniepokoiła władców mazowieckich. Przewidywali oni możliwość roszczeń koronowanej linii piastowskiej do zwierzchnictwa nad resztą ziem polskich (również nad Mazowszem) i dlatego podejmując współpracę z zakonem krzyżackim, starali się przed tym zabezpieczyć¹¹⁰. Na zjeździe w Golubiu 14 kwietnia 1321 r. Waclaw, książę płocki, w obecności i za radą Floriana, biskupa płockiego, oraz swoich dygnitarzy (Krystyna, wojewody mazowieckiego, Leonarda, kasztelana płockiego i Henryka, sędziego płockiego) zawarł układ z mistrzem krajowym pruskim Fryderykiem von Wildenberg¹¹¹. W zamian za wygaszenie wzajemnych pretensji na tle zatargów granicznych książę zobowiązał się do niepopierania Litwinów oraz innych nieprzyjaciół Krzyżaków. Zgoda Waclawa na przyjęte zobowiązania, zwłaszcza wrogię traktowania Litwinów, może wydawać się zastanawiająca, zwłaszcza w świetle wcześniejszej polityki wobec północnego sąsiada. Jednak z przebiegu dalszych wydarzeń wynika, że mimo zobowiązań Waclawa Krzyżakom nie udało się skierować księcia płockiego przeciwko jego teściowi, wielkiemu księciu litewskiemu Giedyminowi, o czym świadczą nadal dobre

¹⁰⁸ Warszawa, AGAD, dok. perg., nr 6479=*Nowy Kodeks dyplomatyczny Mazowsza* (dalej NKDMaz), cz. 2, *Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś przy współudziale K. Pacuskiego i H. Wajsa, Wrocław 1989, nr 156. Nietrafnie przyjął Kazimierz Pacuski (*Mazowsze wobec walk o władzę*, s. 593, przyp. 41), że w dyplomie dla prepozyta miechowskiego jest też mowa o dzieciach księcia, co wyznacza, zdaniem tego badacza, najpóźniejszą datę zawarcia małżeństwa na rok 1318. Zauważmy, że w dokumencie Waclawa z 6 grudnia 1320 r. (zachowanym w oryginale) nie ma mowy o dzieciach księcia, lecz o jego rodzicach, interesujący nas *passus* zaś brzmi: „pro remedio anime nostre et consortis nostre ac pro salute parentum nostrorum” (NKDMaz., cz. 2, nr 156). Na temat daty mariażu zob. J. Grabowski, *Mariaże mazowiecko-litewskie w XIII–XIV wieku. Przyczynek do chrystianizacji Litwy*, w: *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 63–65; tenże, *Waclaw*, w: *Poczet książąt*, s. 87–88.

¹⁰⁹ NKDMaz., cz. 2, nr 156.

¹¹⁰ J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim w Prusach. Mazowsze wobec traktatu kaliskiego z 1343 r.*, w: *Od traktatu kaliskiego do pokoju oliwskiego. Polsko-krzyżacko-pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343–1660 – Vom Frieden von Kalisch bis zum Frieden von Oliva. Diplomatische Beziehungen zwischen dem Königreich Polen und dem Deutschen Orden / Herzogtum Preußen in den Jahren 1343–1660*, Hg. A. Bues, J. Grabowski, J. Krochmal, G. Vercamer, H. Wajs, Warszawa 2014, s. 39.

¹¹¹ NKDMaz., cz. 2, nr 158; E. Suchodolska, *Regesty dokumentów mazowieckich z lat 1248–1345*, Warszawa–Łódź 1980, s. 107. Na temat tego dokumentu zob. S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929, s. 218; B. Włodarski, *Między Polską, Litwą*, s. 9, oraz recenzja pióra Jadwigi Karwasińskiej (*Między Polską a Zakonem Krzyżackim*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 44, 1930, s. 218).

stosunki mazowiecko-litewskie po ugodzie golubskiej¹¹². Mąż Waclawa z córką Giedymina miał również i aspekt ekonomiczny, gdyż księżniczka litewska otrzymała spory posag 720 grzywien srebra wagi krakowskiej i 9 grzywien złota¹¹³. Nie nastąpiło też pogorszenie relacji Waclawa z królem polskim Władysławem Łokietkiem. Choć małżeństwo z księżniczką litewską zabezpieczało Mazowsze płockie od najazdów północnego sąsiada, to jednak było przyczyną częstych pretensji zakonu. Taka sytuacja zmuszała księcia mazowieckiego do pewnej uległości wobec panów pruskich w obawie przed agresją krzyżacką, której wcześniej (za udzielanie pomocy Litwinom) doświadczyli książęta mazowieccy. Świadczy to o próbie zachowania niezależności prowadzonej polityki zewnętrznej (swego rodzaju lawirowaniu między Polską, Litwą a zakonem krzyżackim), gdyż z jednej strony małżeństwo Waclawa z księżniczką litewską zabezpieczało Mazowsze płockie od najazdów północnego sąsiada, z drugiej było przyczyną pretensji władz zakonu.

Po wygaśnięciu w 1323 r. linii książąt halicko-wołyńskich z dynastii Romanowiczów¹¹⁴ Siemowit II i Waclaw udzielili poparcia swemu bratankowi – Bolesławowi Jerzemu II, synowi Trojdena I, który objął władzę na Rusi nie tylko za zgodą miejscowego bojarstwa, lecz również aprobatą Łokietka i Giedymina¹¹⁵. W 1325 r. Władysław Łokietek zawarł przymierze z wielkim księciem litewskim, które zostało potwierdzone małżeństwem syna króla polskiego, Kazimierza, z córką Giedymina i Jewny, która na chrzcie otrzymała imię Anna¹¹⁶. Mąż ten początkowo nie wpłynął na pogorszenie stosunków króla polskiego z książętami mazowieckimi, gdyż żoną Waclawa, księcia płockiego, była starsza siostra Anny – Eufemia Giedyminówna. Jednak sojusze Polski z Litwą i państwa krzyżackiego z monarchią Luksemburgów stwarzały w przyszłości poważne zagrożenie dla niezależności i suwerenności Mazowsza, gdyż dzielnica ta (podzielona na trzy małe państewka) znalazła się między Królestwem Polskim, Królestwem czeskim Luksemburgów, Wielkim Księstwem Litewskim i władztwem zakonu krzyżackiego w Prusach¹¹⁷. Dlatego perspek-

¹¹² Świadczy o tym wyprawa litewska na ziemię dobrzyńską, podjęta w interesie księcia Waclawa, zob. B. Włodarski, *Między Polską, Litwą*, s. 10; G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesnych*, t. 1: *Trudne początki*, Poznań 1998, s. 59.

¹¹³ NKDMaz., cz. 2, nr 296.

¹¹⁴ J. Bieniak, *Wygaśnięcie książąt halicko-włodzimierskich*, w: *Aetas media. Aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 387–392; D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Wrocław 2002, s. 255.

¹¹⁵ B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194–1340*, Warszawa 1966, s. 266–267; J. Tęgowski, *Okoliczności wstąpienia na tron halicko-wołyński Piasta mazowieckiego Bolesława Trojdenowicza (nieznane dokumenty ruskie z XIV wieku)*, „*Studia Podlaskie*”, t. 18, 2009/2010, s. 320, 323; J. Grabowski, *Bolesław Jerzy II Trojdenowicz (1309/1310)–1340*, w: *Poczet książąt*, s. 104.

¹¹⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 167; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 232–233.

¹¹⁷ Na temat stosunków Mazowsza z Polską, Litwą i zakonem krzyżackim w tym czasie zachowała się obszerna literatura. Nie tylko w starszych, ale i w nowszych publikacjach postawa władców mazowieckich względem sąsiadów w połowie XIV w. bywała różnie oceniana, zob. m.in. S. Zajączkowski, *Polska a Zakon*; A. Nikzentatis, *Litwa i Zakon Krzyżacki w końcu XIII i 1. połowie XIV w.*

tywa bliskiej współpracy politycznej między Giedyminem a Łokietkiem musiała zaniepokoić książąt mazowieckich: Siemowita II i Trojdena I. Zauważmy, że przed lipcem 1324 r. Litwini najechali dzielnicę Trojdena I¹¹⁸, w listopadzie 1324 r. zaś nastąpił wielki najazd litewski pod dowództwem namiestnika grodzieńskiego Dawida na ziemię wspomnianych książąt¹¹⁹. Zniszczono wówczas osady na północno-wschodnim Mazowszu, mianowicie dobra książęce, rycerskie, biskupstwa płockiego (Pułtusk i 37 osad wiejskich), klasztorne (norbertanek, benedyktynów) oraz uprowadzono wielu jeńców¹²⁰. Najazd na Mazowsze nie spotkał się z należytą reakcją króla polskiego, który zacieśniał w tym czasie współpracę z Wielkim Księstwem Litewskim¹²¹. Niewykluczone, że tragiczny dla Mazowsza najazd litewski był na rękę Władysławowi Łokietkowi, który zmierzał do podporządkowania niezawisłych dotychczas książąt piastowskich.

W stosunkach mazowiecko-krzyżackich ważny był zjazd w Brodnicy 2 stycznia 1326 r. Siemowit II, książę rawski i wiski, za radą swych braci Trojdena I i Wacława zawarł wówczas przymierze i układ o wzajemnej pomocy z wielkim mistrzem krzyżackim Wernerem von Orselnem¹²². Tego samego dnia układ o identycznej treści zawarł z wielkim mistrzem Wacław, książę płocki¹²³. W zjeździe w Brodnicy uczestniczył zapewne również książę czerski Trojden I, którego dokument jednak się nie zachował. Układ Bolesławowiców z zakonem miał charakter sojuszu obronnego, gdyż obie strony zobowiązały się do niesienia sobie pomocy przeciw wszelkim najeźdźcom. Książęta mazowieccy przyrzekali nie zawierać z nikim żadnej zgody ani nie rozpoczynać zatargu bez zasięgnięcia porady zakonu oraz wspierać panów pruskich radą i czynem w razie napadu oddziałów zbrojnych na ich ziemię. Nie wiadomo, czy w odpowiedzi na porozumienie mazowiecko-krzyżackie, jeszcze przed rozejmem w Łęczycy (7 lutego 1326)¹²⁴, doszło do krótkotrwałego konfliktu zbrojnego między królem a zakonem

(1283–1345), w: *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI wieku*, red. M. Biskup, Toruń 1990, s. 127–142; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, s. 58–62; J. Tandecki, *Polityka zewnętrzna. Stosunki Zakonu z Polską*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008, s. 110–115; E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 237–244; J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 62–73; J. Nikodem, *Mazowsze w polityce litewskiej 1. połowy XIV w. (do śmierci Giedymina)*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych, 27–28 października 2016*, red. J. Grabowski, K. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017, s. 317–328.

¹¹⁸ E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 239.

¹¹⁹ G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, s. 61.

¹²⁰ Tamże, s. 60–61.

¹²¹ K. Pacuski, A. Świeżawski, *Siemowit II (1283–1345)*, w: PSB, t. 37, 1996, s. 68.

¹²² NKDMaz., cz. 2, nr 179; E. Suchodolska, *Regesty*, nr 119.

¹²³ *Jura Masovia Terrestria (Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego)*, oprac. J. Sawicki, t. 1, Warszawa 1972, nr 6.

¹²⁴ Po krótkich działaniach wojennych książęta zostali objęci rozejmem z 7 lutego 1326 r. po stronie krzyżackiej, *Preussisches Urkundenbuch*, t. 2, Hg. M. Hein, E. Maschke, Königsberg 1932, nr 548; Z. Kaczmarczyk, *Dyplomacja polska w dobie zjednoczenia Królestwa Polskiego (1306–1382)*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, red. M. Biskup, Warszawa 1980, s. 237; E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 24; J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim*, s. 41.

krzyżackim i książętami mazowieckimi, jednak po jego zakończeniu w następnym roku (1327) nastąpiła agresja zbrojna oddziałów Władysława Łokietka i Litwinów na Mazowsze oraz — w odwecie — wojsk mazowiecko-krzyżackich na Kujawy¹²⁵. Siły Łokietka wkroczyły z ziemi dobrzyńskiej na Mazowsze płockie, niszcząc najpierw słabo obwarowane miasto Płock (na pewno nie zajęły murowanego zamku), a następnie obległy Gostynin¹²⁶. W odpowiedzi na agresję małopolskich i kujawskich oddziałów Łokietka z pomocą książętom mazowieckim przybyły wojska krzyżackie pod dowództwem komtura chełmińskiego Ottona von Lauterberga, które wyparły polskie oddziały i wkroczyły na Kujawy, gdzie doszło do starcia z siłami króla polskiego. Po porażce oddziałów mazowiecko-krzyżackich, 10 lipca 1327 r. we Włocławku doszło do zawarcia rocznego rozejmu Łokietka z Krzyżakami¹²⁷. Spowodowało to również ustanie walk między książętami mazowieckimi a królem polskim¹²⁸. Wkrótce po zawarciu rozejmu we Włocławku doszło do niespodziewanego zerwania sojuszu księcia płockiego Waclawa z zakonem. Natomiast Krzyżacy doprowadzili do podpisania układu z Janem Luksemburskim, skierowanego przeciwko nie tylko królowi Władysławowi, ale również jego ówczesnym sojusznikom, książętom mazowieckim. Dlatego w marcu 1329 r. nastąpiła agresja wojsk czeskich i zakonu na Mazowsze płockie¹²⁹. Pomimo wsparcia udzielonego księciu mazowieckiemu przez Władysława Łokietka, w obliczu zdecydowanej przewagi przeciwników, Waclaw, chcąc zakończyć działania wojenne, zawarł kompromis na warunkach podyktowanych przez stronę czesko-krzyżacką¹³⁰. 29 marca 1329 r. w obozie pod Płockiem książę uznał króla czeskiego za sędziego polubownego we wszystkich swoich sporach z zakonem, a następnie przyrzekł Janowi Luksemburskiemu i zobowiązał się do pomocy, zwłaszcza przeciwko Władysławowi, „królowi krakowskiemu”¹³¹. Kolejne dokumenty (wystawione również 29 marca) dotyczyły przekazania królowi czeskiemu całego księstwa wraz z najważniejszymi grodami: Płockiem, Wyszogrodem i Gostyninem, a następnie przejęcie tych ziem od Jana Luksemburskiego w lenno¹³². Książę zobowiązał się również do niepodejmowania

¹²⁵ Według T. Jurka (*Prolog wojny polsko-krzyżackiej w 1327 r.*, w: *Balticum*, s. 165–173) był to tylko przypadkowy incydent (wyolbrzymiany w dotychczasowej literaturze), gdyż Łokietek, uderzając na Mazowsze, nie zamierzał (z uwagi na dysproporcję sił) sprowokować odwetowej interwencji zakonu na ziemi polskie.

¹²⁶ K. Pacuski, *Dzieje Gostynina do 1462*, w: *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2010, s. 94–95; J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim*, s. 41.

¹²⁷ J. Tandecki, *Polityka zewnętrzną*, s. 111.

¹²⁸ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 110–114; B. Włodarski, *Między Polską, Litwą*, s. 14; E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 242; K. Pacuski, *Dzieje Gostynina*, s. 94–95; J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim*, s. 41.

¹²⁹ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki*, s. 133–134; E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 243; J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim*, s. 43.

¹³⁰ NKDMaz., cz. 2, nr 191–194; B. Włodarski, *Polityka Jana Luksemburczyka wobec Polski za czasów Władysława Łokietka*, Lwów 1939, s. 45n.

¹³¹ NKDMaz., cz. 2, nr 192.

¹³² Tamże, nr 195.

żadnych kroków w celu unieważnienia hołdu¹³³. Uległość Wacława wobec Jana Luksemburskiego należy tłumaczyć nie tylko przewagą militarną koalicji czesko-krzyżackiej, ale również wpływem na niego biskupa płockiego, Floriana z Kościelca h. Laska, który obawiał się, że w razie przedłużania się konfliktu zniszczeniu ulegną dobra biskupstwa położone w diecezji płockiej¹³⁴. Niewykluczone, że także bracia przyrodni Wacława, Siemowit II i Trojden I, nie udzielili mu dostatecznej pomocy. Po zhołdowaniu księstwa płockiego król czeski zamierzał podjąć próby narzucenia zwierzchności lennej pozostałym władcom mazowieckim, Siemowitowi II i Trojdenowi I. Zapowiedź dalszej agresji w stosunku do Mazowsza pojawiła się w dokumencie Jana Luksemburskiego z 3 kwietnia 1329 r. wystawionego dla Krzyżaków, w którym nadawał zakonowi połowę ziemi dobrzyńskiej, „którą pod panowanie i władzę naszą – już podbiliśmy, i mazowieckiej, którą nadto jeszcze podbić nam się uda”¹³⁵. W stwierdzeniu tym można się dopatrzeć zamiaru narzucenia zwierzchności lennej pozostałym książętom, gdyż Mazowsze płockie zostało już zhołdowane. Jednak, jak wiadomo, Jan Luksemburski nie podjął dalszych kroków zbrojnych wobec pozostałych książąt mazowieckich i wyruszył w drogę powrotną do Czech. Zamiarem Krzyżaków nie było więc zajęcie części Mazowsza należącej do starszych Bolesławowiców, lecz demonstracja siły, dzięki której chcieli odciągnąć wspomnianych książąt od sojuszu z Polską¹³⁶. Wiadomo, że bez pomocy króla czeskiego nie udałooby się zmusić do kapitulacji Siemowita II i Trojdena I. Natomiast książęta, uwzględniając dysproporcję sił między Mazowszem a zakonem krzyżackim, przystąpili do rokowań i w dokumencie rozejmowym, zredagowanym i spisany przez stronę krzyżacką w Zakroczymiu 18 października 1329 r., zobowiązali się do nieudzielania pomocy „królowi krakowskiemu” Władysławowi Łokietkowi¹³⁷. Było to rozwiązanie kompromisowe, pozwalające książętom obronić swe granice przed agresją czeską i krzyżacką, w zamian za zgodę na neutralność w konflikcie polsko-krzyżackim.

Oznaczało to *de facto* porzucenie współpracy z królem polskim. Jednak Władysław Łokietek nie mógł w tym czasie udzielić książętom należytej pomocy zbrojnej w razie agresji czeskiej i krzyżackiej na dzielnicę Siemowita II i Trojdena I. Pomimo zhołdowania księstwa płockiego przez Jana Luksemburskiego i zawarcia układu z zakonem w Zakroczymiu książęta mazowieccy starali się zachować życzliwą neutralność w stosunku do króla polskiego. Dlatego wojska Władysława Łokietka w czasie konfliktu zbrojnego z zakonem przechodziły jesienią 1330 i latem 1332 r. przez ziemie Wacława

¹³³ Tamże, nr 194.

¹³⁴ J. Karwasińska, *Florian, biskup płocki (zm. 1333)*, w: PSB, t. 7, 1948–1958, s. 39.

¹³⁵ NKDMaz., cz. 2, nr 196.

¹³⁶ Zdaniem E. Suchodolskiej, *Dzieje polityczne*, s. 244, zakon prowadził od kwietnia do lipca 1329 r. działania zbrojne wymierzone w pozostałych książąt mazowieckich, mianowicie księcia wiskiego Siemowita II i księcia czerskiego Trojdena I.

¹³⁷ NKDMaz., cz. 2, nr 199.

Bolesławowica¹³⁸. Książę płocki był również inspiratorem małżeństwa swego bratanka księcia halicko-wołyńskiego Bolesława Jerzego II Trojdenowica z Eufemią, córką wielkiego księcia litewskiego Giedymina¹³⁹. Mariaż ten był korzystny dla ówczesnej polityki prowadzonej przez króla polskiego, Eufemia była bowiem rodzoną siostrą Anny, żony królewicza Kazimierza.

*

Po śmierci Władysława Łokietka i objęciu rządów w Polsce przez jego syna Kazimierza III (władcę młodego i jeszcze niedoświadczonego w działaniach politycznych) książęta Siemowit II i Trojden I starali się zachować niezależność zarówno od zakonu i Czech, jak i Korony. Dlatego pomimo prób podejmowanych przez Kazimierza Wielkiego pozyskania władców mazowieckich do prowadzonej polityki zagranicznej względem Krzyżaków¹⁴⁰, Bolesławowice (dostrzegając dysproporcję sił na korzyść panów ziem pruskich) utrzymywali dobre stosunki z Zakonem i 8 czerwca 1335 r.¹⁴¹ w Zakroczymiu należącym do władztwa Siemowita II przedłużyli przymierze z Krzyżakami¹⁴². Natomiast Kazimierz Wielki w preliminarzach trenczyńskich a następnie w układzie wyszehradzkim uznał zwierzchnictwo lenne Jana Luksemburskiego nad księstwem płockim¹⁴³. Po zawarciu w 1343 r. pokoju kaliskiego między królem polskim a zakonem krzyżackim¹⁴⁴, którego sygnatariuszami byli m.in. książęta mazowieccy¹⁴⁵, rozpoczął się stopniowy proces poprawy stosunków Piastów mazowieckich z Kazimierzem Wielkim. Po śmierci Siemowita II (1345) i Bolesława III (1351), jedyne go syna księcia płockiego Waclawa, 18 września 1351 r. doszło do zjazdu w Płocku króla polskiego z książętami mazowieckimi: Siemowitem III i Kazimierzem I¹⁴⁶. Zjazd w Płocku stanowił punkt zwrotny w relacjach Korony z Mazowszem. W następnym roku Trojdenowice złożyli hołd lenny Kazimierzowi III Wielkiemu, uznając go za swego seniora. Przyjęli także do swoich herbów i na pieczęciach znak orła niekoronowanego, zamiast dotychczasowego skrzy-

¹³⁸ W. Sieradzan, *Sąsiedztwo mazowiecko-krzyżackie w okresie przemian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1411–1466*, Toruń 1999, s. 16.

¹³⁹ Na temat tego mariażu zob. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, s. 247; tenże, *Piastowie i Giedyminowicze. Dzieje wzajemnych stosunków w średniowieczu*, „Średniowiecze polskie i powszechne”, t. 3 (7), red. J. Sperka, B. Czwojdrak, Katowice 2011, s. 80; J. Grabowski, *Bolesława Jerzy II Trojdenowic*, w: *Poczet książąt*, s. 105. Zauważmy, że ślub młodej pary odbył się w katedrze płockiej św. Zygmunta.

¹⁴⁰ A. Swieżawski, *Polityka mazowiecka Kazimierza Wielkiego*, w: *Mazowsze i Ruś Czerwona. Wybór Pism*, Częstochowa 1997, s. 61–62.

¹⁴¹ NKDMaz., cz. 2, nr 213. Zdaniem E. Suchodolskiej, *Regesty*, nr 140, dokument został zredagowany w kancelarii krzyżackiej.

¹⁴² E. Suchodolska, *Dzieje polityczne*, s. 245; J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim*, s. 45.

¹⁴³ A. Swieżawski, *Polityka mazowiecka*, s. 62; J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim*, s. 45.

¹⁴⁴ S. Szczur, *Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z zakonem krzyżackim z 1343 roku*, „Zapiski Historyczne”, t. 56, 1991, z. 4, s. 7–43.

¹⁴⁵ NKDMaz., cz. 2, nr 255; J. Grabowski, *Między Polską a zakonem krzyżackim*, s. 37–38, 48–51.

¹⁴⁶ NKDMaz., cz. 2, nr 314.

dłatego smoka, który był herbem dzielnicy czerskiej. Była to świadoma manifestacja więzi rodowej Piastów mazowieckich wobec ich pana lennego¹⁴⁷.

Bibliografia

Źródła

- Iura Masovia Terrestria (Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego)*, oprac. J. Sawicki, t. 1, Warszawa 1972.
- Joannis Dlugossi Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, ks. 7–8 (1241–1299), Varsaviae 1975.
- Joannis Dlugossi Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, ks. 9 (1300–1370), Varsaviae 1978.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 2, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1878.
- Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.
- Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłum., wstęp i komentarze D. Dąbrowski i A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017.
- Kronika katedralna krakowska 1202–1377*, wyd. W. Kętrzyński, w: RAU, h.-f. t. 34, 1897.
- Neplacha, opata Opatovskeho kronika romska a ceska*, wyd. J. Emler, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. 3, Praha 1978.
- Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 1: *Causa Junivladislaviae et Brestiae-Cuiaviae anno 1320–1321*, wyd. H. Chłopocka, Wrocław 1970.
- Nagrobki książąt śląskich*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 3, Lwów 1878.
- Nowy Kodeks dyplomatyczny Mazowsza, cz. 2, Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś przy współudziale K. Pacuskiego i H. Wajsa, Wrocław 1989.
- Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*, wyd. K. Małczyński, MPH. Seria II, t. 9, cz. 1, Warszawa 1971.
- Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 2, Hg. M. Hein, E. Maschke, Königsberg 1932.
- Rocznik cystersów henrykowskich*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878.
- Rocznik magistratu wrocławskiego*, w: MPH, t. 3, Lwów 1878.
- Rocznik Małopolski 965–1415 (kodeks szamotulski)*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878.
- Rocznik miechowski*, wyd. Z. Budkowa, „Studia Źródłoznawcze”, t. 5, 1961.

¹⁴⁷ H. Grabowski, *Między Polską, Luksemburgami, Litwą a zakonem krzyżackim. Uwagi nad zhołdowaniem Mazowsza przez Kazimierza Wielkiego*, w: *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, red. K. Zielińska-Melkowska, Toruń 1997, s. 137.

Rocznik Sędziwoja, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872.

Rocznik Traski, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872.

Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław-Kraków 1969.

Literatura

Balzer O., *Genealogia Piastów*, Kraków 1895.

Barciak A., *Księżę Przemek ścinawski i bitwa siewierska* w: *Nihil superfluum esse*, Poznań 2000.

Barciak A., *Powstanie legendy księcia ścinawskiego Przemka*, w: *Kościół i społeczeństwo. Studia nad obiegiem informacji i konfliktami zbrojnymi w dawnych i nowych wiekach*, red. J. Grabowski, Warszawa 2012.

Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łączycza i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969.

Bieniak J., *Zjednoczenie państwa polskiego*, w: *Polska dzielnicowa i zjednoczona*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1972.

Bieniak J., *Geneza procesu polsko-krzyżackiego z lat 1320–1321 (inowrocławsko-brzeski)*, w: *Balticum. Studia z dziejów gospodarki i kultury XII–XVII wieku*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992.

Bieniak J., *Wygaśnięcie książąt halicko-włodzimierskich*, w: *Aetas media. Aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000.

Błaszczyk G., *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesnych*, t. 1: *Trudne początki*, Poznań 1998.

Charvatova K., *Vaclav II. Kral český a polský*, Vysehrad 2007.

Dąbrowski D., *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Wrocław 2002.

Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. 2, Kraków 2009.

Gawlas S., *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, Warszawa 1996.

Grabowski J., *Między Polską, Luksemburgami, Litwą a zakonem krzyżackim. Uwagi nad zhołdowaniem Mazowsza przez Kazimierza Wielkiego*, w: *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, red. K. Zielińska-Melkowska, Toruń 1997.

Grabowski J., *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytucją i genealogią książąt*, Kraków 2012.

Grabowski J., *Bolesław II (1260/1261–1313)*, w: *Poczet książąt i księżnych na Mazowszu*, Kraków 2019.

- Grabowski J., *Konrad II (ok. 1250–1294)*, w: *Poczet książąt i księżnych na Mazowszu*, Kraków 2019.
- Grabowski J., *Kunegunda Przemysłidówna (1265–1321)*, w: *Poczet książąt i księżnych na Mazowszu*, Kraków 2019.
- Grabowski J., *Trojden I (ok. 1285–1341)*, w: *Poczet książąt i księżnych na Mazowszu*, Kraków 2019.
- Grabowski J., *Wacław (najwc. 1295–1337)*, w: *Poczet książąt i księżnych na Mazowszu*, Kraków 2019.
- Grabowski J., *Bolesław Jerzy II Trojdenowic*, w: *Poczet książąt i księżnych na Mazowszu*, Kraków 2019.
- Grabowski J., *Mariaże mazowiecko-litewskie w XIII–XIV wieku. Przyczynek do chrystianizacji Litwy*, w: *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017.
- Grabowski J., *Między Polską a zakonem krzyżackim w Prusach. Mazowsze wobec traktatu kaliskiego z 1343 r.*, w: *Od traktatu kaliskiego do pokoju oliwskiego. Polsko-krzyżacko-pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343–1660 – Vom Frieden von Kalisch bis zum Frieden von Oliva. Diplomatische Beziehungen zwischen dem Königreich Polen und dem Deutschen Orden / Herzogtum Preußen in den Jahren 1343–1660*, Hg. A. Bues, J. Grabowski, J. Krochmal, G. Vercamer, H. Wajs, Warszawa 2014.
- Hlaváček I., *Nový zlomek formuláře Tobiáše z Bechyně*, „Československý časopis historický”, t. 6, 1958.
- Jasiński K., *Zajęcie Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków w latach 1308–1309*, „Zapiski Historyczne”, t. 31, 1966, z. 3.
- Jasiński K., *Genealogia Piastów wielkopolskich. Potomstwo Władysława Odonica*, w: *Nasi Piastowie*, „Kronika miasta Poznania”, t. 2, 1995.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów mazowieckich*, Poznań–Wrocław 1998.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.
- Jasiński T., *Rola Piastów mazowieckich w handlu hanzeatycko-ruskim na przełomie XIII i XIV w.*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych, 27–28 października 2016*, red. J. Grabowski, K. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017.
- Jurek T., *Prolog wojny polsko-krzyżackiej w 1327 r.*, w: *Balticum. Studia z dziejów gospodarki i kultury XII–XVII wieku*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992.
- Jurek T., *Plany koronacyjne Henryka Probusa*, w: *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, „Wratislavia Antiqua”, t. 8, Wrocław 2005.
- Jurek T., *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV–XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006.

- Jurek T., *Dziedzic Królestwa Polskiego, książę głogowski Henryk (1274–1309)*, wyd. 3, Kraków 2010, s. 24–25.
- Kaczmarczyk Z., *Dyplomacja polska w dobie zjednoczenia Królestwa Polskiego (1306–1382)*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, red. M. Biskup, Warszawa 1980.
- Karasiewicz W., *Paweł z Przemankowa, biskup krakowski 1266–1292*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 9, 1959.
- Karwasińska J., *Między Polską a Zakonem Krzyżackim*, „*Kwartalnik Historyczny*”, t. 44, 1930.
- Karwasińska J., *Florian, biskup płocki (zm. 1333)*, w: PSB, t. 7, 1948–1958.
- Kurtyka J., *Elita małopolska XIII i XIV w. – przerwa czy kontynuacja (Na przykładzie Toporów: Potomstwo Żegoty wojewody i kasztelana sandomierskiego)*, w: *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Maciaszek K., *Bolesław Wstydlivy. Książę krakowski, sandomierski 1226–1279. Długie panowania w trudnych czasach*, Kraków 2021.
- Maciejewski M., *Orientacje polityczne biskupów metropolii gnieźnieńskiej 1283–1320*, Kraków 2007.
- Musiał S., *Bitwa pod Siewierzem i udział w niej Wielkopolan*, w: *Przemysł II. Odnowiciel Królestwa Polskiego*, Poznań 1977.
- Nikodem J., *Mazowsze w polityce litewskiej 1. połowy XIV w. (do śmierci Giedymina)*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych, 27-28 października 2016*, red. J. Grabowski, K. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017.
- Nikzentatis A., *Litwa i Zakon Krzyżacki w końcu XIII i 1. połowie XIV w. (1283–1345)*, w: *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI wieku*, red. M. Biskup, Toruń 1990.
- Nowakowski T., *Stosunki między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem w okresie walk o Kraków po śmierci Leszka Czarnego (1288–1291)*, „*Roczniki Historyczne*”, t. 54, 1988.
- Nowakowski T., *Małopolska elita władzy Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1993.
- Pacuski K., *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w.*, „*Kwartalnik historyczny*”, t. 85, 1978, z. 3.
- Pacuski K., *Dzieje Gostynina do 1462*, w: *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2010.
- Pacuski K., Swieżawski A., *Siemowit II (1283–1345)*, w: PSB, t. 37, 1996.
- Prokop K. R., *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999.

- Semkowicz A., *Walka o monarchię w latach 1288–1294. Ustęp z dziejów piastowskich*, „Kwartalnik historyczny”, t. 5, 1891.
- Sieradzan W., *Świadomość historyczna świadków w procesach polsko-krzyżackich w XIV i XV wieku*, Toruń 1993.
- Sieradzan W., *Sąsiedztwo mazowiecko-krzyżackie w okresie przemian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1411–1466*, Toruń 1999.
- Suchodolska E., *Regesty dokumentów mazowieckich z lat 1248–1345*, Warszawa–Łódź 1980.
- Suchodolska E., *Dzieje polityczne (połowa XIII–połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, red. H. Samsonowicz, t. 1, Pułtusk 2006.
- Swieżawski A., *Polityka mazowiecka Kazimierza Wielkiego*, w: *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór pism.*, Częstochowa 1997.
- Szczur S., *Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z zakonem krzyżackim z 1343 roku*, „Zapiski Historyczne”, t. 56, 1991, z. 4.
- Śliwiński B., *Leszek książę inowrocławski (1274/1275 – po 27 kwietnia 1339)*, Kraków 2010.
- Śliwiński B., *Ziemiomysł Inowrocławski. Książę kujawski. Brat Leszka Czarnego i króla Władysława Łokietka (ok. 1247 – początek października/25 grudnia 1277)*, Kraków 2017.
- Tęgowski J., *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 6, 1988.
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999.
- Tęgowski J., *Okoliczności wstąpienia na tron halicko-wołyński Piasta mazowieckiego Bolesława Trojdenowica (nieznane dokumenty ruskie z XIV wieku)*, „Studia Podlaskie”, t. 18, 2009/2010.
- Tęgowski J., *Piastowie i Giedyminowicze. Dzieje wzajemnych stosunków w średniowieczu*, „Średniowiecze polskie i powszechne” 3(7), red. J. Sperka, B. Czwojdrak, Katowice 2011.
- Rowell A., *Pious princesses or the daughters of Belial: pagan Lithuanian dynastic diplomacy 1279–1423*, „Medieval Prosopography”, t. 15, 1994, nr 1.
- Tandecki J., *Polityka zewnętrzna. Stosunki Zakonu z Polską*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008.
- Teterycz-Puzio A., *Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1139–1313*, Słupsk 2012.
- Teterycz-Puzio A., *Bolesław II Mazowiecki. Na szlakach ku jedności (ok. 1253/58–24 IV 1313)*, Kraków 2015.
- Tymieniecki K., *Proces polsko-krzyżacki z lat 1320–1321*, „Przegląd Historyczny”, t. 21, 1918.
- Uruszczak W., *Następstwo tronu w księstwie krakowsko-sandomierskim i Królestwie Polskim (1188–1370)*, „Czasopismo Prawo-Historyczne”, t. 62, 2010.

- Włodarski B., *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931.
- Włodarski B., *Polityka Jana Luksemburczyka wobec Polski za czasów Władysława Łokietka*, Lwów 1939.
- Włodarski B., *Między Polską, Litwą a Zakonem Krzyżackim (Sylwetka Waclawa Płockiego)*, „Zapiski Historyczne”, t. 16, 1950.
- Włodarski B., *Udział Rusi halicko-włodzimierskiej w walce księżąt na Mazowszu*, w: *Wielki Średnie – Medium Aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1962.
- Włodarski B., *Stanowisko Rusi halicko-wołyńskiej wobec akcji zjednoczeniowej Łokietka*, „Zapiski Historyczne”, t. 27, 1962, z. 3.
- Włodarski B., *Polska i Ruś 1194–1340*, Warszawa 1966.
- Wyrozumski J., *Paweł z Przemankowa (Przemąkowa) h. Półkozic (zm. 1292, biskup krakowski)*, PSB, t. 25, 1980.
- Żmudzki P., *Studium podzielonego Królestwa. Księżę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.

Streszczenie

Władysław Łokietek wraz ze swoim młodszym bratem Kazimierzem wspierał Bolesława II księcia mazowieckiego w jego walce o tron krakowski w latach 1288–1289. Odegrał również ważną rolę w zwycięskiej bitwie pod Siewierzem (1289), w której oddziały mazowiecko-kujawskie pokonały wojska śląskie wspierające Henryka IV Prawego. Po nieudanej próbie zdobycia Wawelu przez Bolesława II część możnych i rycerstwa małopolskiego odwróciło się od księcia mazowieckiego. W tym samym czasie (latem 1289) nastąpił kryzys w gronie koalicjantów, gdyż Władysław Łokietek postanowił realizować własne plany polityczne, natomiast Bolesław II zawarł sojusz z władcą czeskim Waclawem II i poślubił jego siostrę (1290) Kunegundę. Pod koniec XIII w. pogorszyły się relacje Bolesława II z Czechami, a księżę mazowiecki znalazł się w gronie sojuszników Władysława Łokietka. Do końca życia Bolesława II (1313) stosunki Władysława Łokietka z Piastami mazowieckimi były przyjazne. Koronacja królewska Władysława Łokietka (1320) zaniepokoiła władców mazowieckich. Przewidywali oni możliwość roszczeń Łokietka do zwierzchnictwa nad Mazowszem, dlatego podjęli współpracę z zakonem krzyżackim. Pomimo skomplikowanych stosunków z Koroną księżęta mazowieccy starali się zachować życzliwą neutralność. W czasie konfliktu zbrojnego Polski z zakonem krzyżackim (1330–1332) przechodziły przez księstwo płockie oddziały Władysława Łokietka. Jednak dopiero po wstąpieniu na tron Kazimierza III Wielkiego (1333) zaczęły się stopniowo poprawiać relacje Księstwa Mazowieckiego z Koroną, które doprowadziły do złożenia w 1352 r. przez Piastów mazowieckich hołdu lennego królowi polskiemu.

Słowa kluczowe: Mazowsze, Kujawy, Piastowie mazowieccy, Władysław Łokietek, Księstwo Mazowieckie

Allies and rivals. Mazovian Piasts policy regarding Władysław the Elbow-High

Abstract

Władysław the Elbow-High, together with his younger brother Casimir, supported Bolesław II Duke of Mazovia in his struggle for the Cracow throne in the years 1288–1289. He also played an important role in the victorious Battle of Siewierz (1289), in which Mazovia-Cuiavia troops defeated Silesian troops supporting Henry IV Probus. After Bolesław II's unsuccessful attempt to capture Wawel, some of the magnates and knights of Lesser Poland withdrew their support for the Mazovian duke. At the same time (in the summer of 1289) there was a crisis among the coalition partners, as Władysław the Elbow-High decided to pursue his own political agenda. On the other hand, Bolesław II concluded an alliance with the Czech ruler Wenceslaus II and married his sister Cunegonde (1290). At the end of the 13th century, Bolesław II's relations with Bohemia deteriorated, and the Duke of Mazovia joined the allies of Władysław the Elbow-High. Until the end of Bolesław II's life (1313), the relations between Władysław the Elbow-High and the Mazovian Piasts were friendly. Royal coronation of Władysław the Elbow-High (1320) alarmed the Mazovian dukes. They foresaw the possibility of the Elbow-High claiming sovereignty over Mazovia and therefore started to cooperate with the Teutonic Order. Despite the complicated relations with the Crown, the dukes of Mazovia tried to maintain friendly neutrality. During the armed conflict between Poland and the Teutonic Order (1330–1332), the troops of Władysław the Elbow-High passed through the Duchy of Płock. However, it was only after Casimir III the Great ascended the throne (1333) that the relations between the Duchy of Mazovia and the Crown gradually improved, which led to the Mazovian Piasts paying homage to the Polish king in 1352.

Key words: Mazovia, Cuiavia, Masovian Piasts, Władysław the Elbow-High, Duchy of Mazovia

Jerzy Sperka

Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego, Katowice

ORCID: 0000-0002-1316-4640

Książęta śląscy wobec Władysława Łokietka i jego koronacji

Na przełomie XIII i XIV w. Śląsk był najbardziej rozdrobnioną z dzielnic Polski, stanowiąc mozaikę polityczną kilkunastu księstw rządzonych przez Piastów, potomków Władysława Wygnańca. Ci już od przełomu XII i XIII w. byli podzieleni na dwie linie: wrocławską, wywodzącą się od Bolesława Wysokiego, i opolsko-raciborską, którą zapoczątkował Mieszko Płatonogi (*vel* Laskonogi). Jednak w XIII w. tylko Piastowie zarządzający częścią środkową i zachodnią (późniejszy Dolny Śląsk) tytułowali się książętami śląskimi, natomiast władcy z części wschodniej (później Górnego Śląska) książętami opolskimi. Dopiero w XIV w., i to po inkorporacji księstw śląskich do Czech, książęta linii opolskiej zaczęli używać tytułatury śląskiej, a na rządzone przez nich księstwa rozciągnęła się w pełni nazwa Śląsk. Związki Władysława Łokietka z książętami śląskimi datują się dużo wcześniej niż relacje polityczne. Książę kujawski był bowiem po kądzieli Ślązakiem, gdyż jego matka Eufrozyna była córką Kazimierza opolskiego¹. Jednak na arenie politycznej Łokietek zetknął się z książętami śląskimi dopiero w 1288 r., kiedy włączył się w rywalizację o opanowanie Krakowa. Prześledźmy zatem te wydarzenia – bardzo dobrze opracowane już w historiografii – będące typowym obrazem rywalizacji książąt dzielnicowych, które jednak odcisnęły swoje piętno na ich późniejsze relacje. Po śmierci Leszka Czarnego (zm. 30 września 1288) Małopolanie z biskupem Pawłem z Przemankowa na czele na zjeździe w Sandomierzu obrali swoim księciem Bolesława płockiego, którego wsparł Władysław Łokietek. Wkrótce jednak z pretensjami do tronu krakowskiego wystąpił Henryk IV Probus (Prawy), upatrzony wcześniej na następcę przez Leszka Czarnego. Kiedy stanął pod Krakowem, mieszczanie otworzyli mu bramy miasta, a kasztelan krakowski Sułek z Niedźwiedzia, wcześniej popierający księcia płockiego, wydał mu zamek wawelski². Probus po umocnieniu władzy, w lutym 1289 r. ruszył na Śląsk, jednak pod drodze jego wojska i wspierających go książąt, Przemka głogowskiego i Bolesława (Bolka) I opolskiego, zaatakował Bolesław płocki i Władysław Łokietek. W krwawej bitwie, która rozegrała się 26 lutego pod Siewierzem, wojska śląskie zostały rozbite. Do niewoli dostał się ranny Bolesław opolski,

¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 63–64, 115–118.

² T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 15–25 (tam omówione źródła i wcześniejsza literatura przedmiotu).

natomiast wziętego do niewoli Przemka ścinawskiego odarto ze zbroi i zabito³. Źródła nie przekazują, czy ten brutalny incydent miał wpływ na dalsze relacje Łokietka z książętami głogowskimi, z pewnością jednak sympatii mu nie przysporzył i zapewne mu tego nie zapomniano. Po zwycięstwie siewierskim Władysław Łokietek ruszył na Kraków, lecz nie potrafił zdobyć zamku. Ale następstwem bitwy było spustoszenie w końcu lipca tego roku księstwa opolskiego dokonane przez księcia kujawskiego wspomaganego przez księcia halickiego Lwa przy okazji ich wyprawy na księstwo wrocławskie⁴.

Latem 1289 r. książę wrocławski opanował sytuację i przybył do Krakowa, z którego z kolei musiał uchodzić Łokietek; książę kujawski utrzymał jednak Sandomierszczyznę. Po niespodziewanej śmierci Henryka IV Probusa (24 czerwca 1290), zgodnie z jego ostatnią wolą władzę w Krakowie objął Przemysław II, ale Łokietek utrzymał się w ziemi sandomierskiej. Jednak po kilkutygodniowym panowaniu, we wrześniu 1290 r. książę wielkopolski opuścił miasto⁵. W tej sytuacji część możnych krakowskich zaprosiła na tron Wacława II, władcę czeskiego, a ten w połowie maja 1291 r. wysłał do Krakowa swe wojska pod wodzą biskupa bamberskiego Arnolda. Łokietkowi dzięki pomocy przysłanej mu przez króla węgierskiego Andrzeja III udało się jednak utrzymać w ziemi sandomierskiej⁶. Nie wiadomo, czy wojska czeskie były wspierane przez książąt śląskich, chociaż Wacław II przygotowywał sobie już wcześniej drogę na Kraków i zabiegami dyplomatycznymi oraz politycznymi podporządkował sobie książąt górnośląskich, synów Władysława I opolskiego. Już bowiem w styczniu 1289 r. Kazimierz bytomski – w obawie przed zagrożeniem ze strony Henryka Probusa – złożył władcy czeskiemu hołd lenny⁷. Dwa lata później w jego ślady poszli bracia, Bolesław opolski i Mieszko

³ T. Jurek, *Henryk Probus i Henryk głogowski. Stosunki wzajemne w latach 1273–1290*, „Kwartalnik Historyczny Sobótki” 1987, t. 42, s. 557, 567–568; S. Musiał, *Bitwa pod Siewierzem i udział w niej Wielkopolan*, w: *Przemysław II. Odnowiciel Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 162; A. Barciak, *Książę Przemek ścinawski i bitwa siewierska*, w: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 280–282.

⁴ R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do roku 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933, s. 317; S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski – próba rysu biograficznego*, w: *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia Śląska*, t. 1, Opole 1966, s. 31.

⁵ R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 317–318; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987, s. 41–42; tenże, *Przemysław II, książę wielkopolski, król Polski 1257–1295*, Poznań 1995, s. 123–127; T. Jurek, *Plany koronacyjne Henryka Probusa*, w: *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, red. K. Wachowski, Wrocław 2005, s. 21.

⁶ J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, w: *Historia Śląska*, s. 336–337; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 57, 59; T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 190–191; L. Jan, *Václav II. Král na stříbrném trůnu*, Praha 2015, s. 143.

⁷ R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 318–319; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 55–56; J. Horwat, *O hołdzie praskim księcia bytomskiego Kazimierza z 1289 roku*, „Zaranie Śląskie”, t. 52, 1989, s. 243n.; tenże, *Jeszcze o hołdzie praskim w 1289 r.*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego – Historia”, t. 5, 1990, s. 13n.; R. Antonín, *Malopolsko jako objekt zahraniční politiky Václava II. v letech 1289–1300*, „Mediaevalia Historica Bohemica”, t. 11, 2007, s. 98; tenże, *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283–1300*, Brno 2009, s. 119; A. Barciak, *Polityka władców czeskich wobec książąt śląskich w końcu XIII i na początku*

cieszyński, którzy 17 stycznia 1291 r. zawarli z Wacławem przymierze w Ołomuńcu, zobowiązując się do udzielenia mu pomocy zbrojnej przeciw każdemu nieprzyjacielowi oraz wyrazili zgodę na wpuszczenie do swoich zamków załóg czeskich. Wacław II, który gwarantował ze swej strony, że jeśli zdobędzie jakieś terytorium z pomocą Bolesława i Mieszka, to odpowiednio ich wynagrodzi, układem tym bez wątpienia otworzył sobie bezpieczną drogę do Krakowa⁸. Już latem tego roku Bolesław opolski uczestniczył z wojskami czeskimi w kolejnej wyprawie na stolicę ziemi krakowskiej⁹. Rok później, w 1292 r., jak podaje *Kronika zbrastawska* a w większości przyjmują historycy, kiedy Wacław II w trakcie wyprawy przeciw Władysławowi Łokietkowi znajdował się na obszarze księstwa opolskiego, przybyli doń czterej bracia, książęta: Bolesław I opolski, Przemysław raciborski, Kazimierz bytomski, Mieszko cieszyński, i złożyli mu hołd, przyjmując swe księstwa w lenno¹⁰. Następnie od sierpnia do października dwaj z nich, Bolesław opolski i Kazimierz bytomski, wzięli udział w wyprawie i byli – wraz Mikołajem I opawskim i Bolesławem mazowieckim – świadkami klęski Władysława Łokietka pod Sieradzem w końcu września 1292 r. Wymienieni książęta śląscy figurują też na wystawionych tam dokumentach z 9 i 13 października, a dotyczących zrzeczenia się przez Łokietka praw do Krakowa i Sandomierza, uznania się lennikiem Wacława, a także obietnicy rezygnacji z ziemi sieradzkiej i Kujaw, gdyby złamał warunki umowy¹¹.

Jednak przeciwnikami Władysława Łokietka w tym czasie nie byli tylko książęta z linii opolskiej, ale przede wszystkim książęta głogowscy. Henryk głogowski jeszcze w 1290 r. w odpowiedzi na zawiązanie przez Henryka Brzuchatego legnickiego sojuszu z Wacławem II czeskim, zawarł układ z Przemysłem II wielkopolskim, który gwarantował mu następstwo po nim w razie braku męskiego potomstwa. Sojusz głogowsko-wielkopolski rozpadł się jednak w 1293 r., kiedy pod auspicjami arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Świnki Przemysław II zawarł układ z Władysławem Łokietkiem i jego bratem Kazi-

XIV wieku (do 1335 roku), w: *Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*, red. W. Mrozowicz, Wrocław–Oleśnica 2017, s. 41–42; L. Jan, *Václav II*, s. 130–131.

⁸ *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, Bd. 1–2, Hg. C. Grünhagen, H. Markgraf, Leipzig 1881–1883 (dalej: LBS), Bd. 2, s. 300–302, nr 3; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, w: *Historia Śląska*, s. 336–338; K. Orzechowski, *Stosunek prawny książąt śląskich do króla czeskiego w świetle aktów z lat 1289 i 1291*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, *Historia Śląska*, t. 1, Opole 1966, s. 13–20; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 13–20; 57–58; K. Charvátová, *Václav II. Král český a polský*, Vyšehrad 2007, s. 127; W. Nowacki, *Śląsk a Królestwo Czeskie w dobie jednoczenia państwa polskiego. Obszar wpływów – lenno – kraj koronny*, w: *Czechy – Polska – Wielkopolska*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań 2009, s. 235.

⁹ S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski*, s. 33.

¹⁰ *Petra Žitavského kronika zbrastavská*, wyd. J. Emler, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. 4, Praga 1884, s. 53; O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, Kraków 2005, s. 254; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 57–61; A. Barciak, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIX wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemię południowej Polski*, Katowice 1992, s. 115; tenże, *Polityka władców czeskich*, s. 42–43. Podważał wiarygodność *Kroniki zbrastawskiej*, a co za tym idzie złożenie hołdów J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 338–339.

¹¹ *Codex diplomaticus Silesiae* (dalej: CDS), Bd. 7/3, Hg. C. Grünhagen, Breslau 1886, nr 2247, 2248; B. Włodarski, *Polska a Czechy w drugiej połowie XIII i na początku XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931, s. 130; O. Balzer, *Królestwo Polskie*, s. 257; S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski*, s. 34.

mierzem, a jego celem była wspólna walka o Kraków. Co prawda, po niespodziewanej śmierci Przemysła II w 1296 r. Wielkopolanie obrali nowym władcą sojusznika zmarłego, Władysława Łokietka, ale Henryk głogowski, uważając, że nie stracił aktualności zapis z 1290 r., przystąpił do realizacji swoich roszczeń, czyli przejścia Wielkopolski. Książę wkroczył zbrojnie do Wielkopolski i zmusił Łokietka 10 marca 1296 roku w Krzywinie do zawarcia układu, który dzielił Wielkopolskę na dwie części. Łokietek zatrzymywał część kaliską, odstępował zaś Henrykowi południową część dzielnicy, aż do rzeki Obry, oraz połowę ziemi kłobuckiej, którą otrzymał sojusznik Henryka Bolesław I opolski. Ponadto Łokietek adoptował syna Głogowczyka Henryka i odstępował mu ziemię poznańską, którą ten miał otrzymać po dojściu do pełnoletności. Gdyby Henryk junior zmarł, zobowiązanie przechodziło na kolejnego z synów Głogowczyka. Natomiast w razie bezpotomnej śmierci Łokietka cała Wielkopolska miała przyspaść młodemu Głogowczykowi¹². Na ten czas historycy datują też zacieśnienie związków Henryka głogowskiego z władcą czeskim Waławem II; był m.in. obecny (razem z Bolkiem świdnickim i Bolkiem opolskim) na jego koronacji w Pradze 2 czerwca 1297 r.¹³ Jednak jeszcze w tym roku popsły się stosunki Henryka z Łokietkiem, co doprowadziło do wybuchu wojny. Jednocześnie opozycja wielkopolska przeciw Łokietkowi, z biskupem poznańskim Andrzejem Zarembą na czele, opowiedziała się po stronie Głogowczyka. W czerwcu 1298 r. w Kościanie doszło do zawarcia umowy z Henrykiem, w której opozycjoniści obiecywali mu pomoc w zdobyciu Wielkopolski i Pomorza oraz uzyskaniu korony królewskiej. Narastający konflikt między książętami został szybko wykorzystany przez Waława II, który po kilkuletniej przerwie spowodowanej zaangażowaniem się w walki w Rzeszy, postanowił wrócić do planów dalszego opanowania ziem polskich. Łokietek zagrożony przez Waława, domagającego się odeń rezygnacji z praw do ziemi krakowskiej i sandomierskiej, 18 listopada 1297 r. wystawił w Sieradzu pojednawczy dokument, w którym uznał prawa władcy czeskiego do Małopolski. Ponadto dwa lata później, 23 sierpnia 1299, w Kłęce zobowiązał się przybyć do Waława i scedować nań posiadane ziemie, które miał otrzymać na nowo jako lenno. W tej sytuacji opozycja wielkopolska, która jeszcze niedawno chciała oddać rządy Głogowczykowi, opowiedziała się za Waławem. Łokietek został przez Wielkopolan usunięty z dzielnicy, a latem 1300 r. zajęły ją wojska czeskie wspomagane przez książąt górnośląskich¹⁴. Zwińczeniem tych sukcesów władcy czeskiego była koronacja na króla Polski, która odbyła się w Gnieźnie w listopadzie tego roku, a wzięli w niej udział m.in. Mieszko cieszyński i Bolesław I opolski, którzy pomagali w zajęciu dzielnicy¹⁵. Te bliskie relacje książąt górnośląskich z Waławem II doskonale widać na przykładzie Bolesława opolskiego,

¹² Sprawy te szczegółowo omawia T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego, książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Poznań 1993, s. 32–36; zob. też S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski*, s. 35–36.

¹³ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 74; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 36–37, 44.

¹⁴ O. Balzer, *Królestwo Polskie*, s. 189, 190–191; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009, s. 49, 54; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 37–43, 48; L. Jan, *Václav II*, s. 279–286.

¹⁵ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 82; T. Jurek, *Pod władzą obcego króla*, s. 192.

który cieszył się jego dużym zaufaniem¹⁶. Świadczy o tym przede wszystkim powierzenie mu urzędu starosty krakowskiego, urzędnika mającego kompetencje namiestnika królewskiego w danej ziemi. Wbrew jednak dawniejszej literaturze, która datowała ten fakt na rok 1292¹⁷, współczesna słusznie przesuwając go na 1299 lub 1302 r.¹⁸ Po śmierci Waława II (21 czerwca 1305) Bolesław I opolski wspierał jego syna Waława III, który chcąc związać ze sobą książąt górnośląskich, pojął nawet za żonę (5 października 1305) jego bratanicę, Wiołę, córkę Mieszka cieszyńskiego, a książę opolski odegrał tu zapewne rolę swata¹⁹.

Tak więc w latach 90. XIII w. i na początku XIV w. relacje książąt śląskich z Łokietkiem były złe, naznaczone ostrą rywalizacją o Kraków i Wielkopolskę, gdzie książęta śląscy albo byli bezpośrednią stroną konfliktu, albo wspierali jego konkurenta, władcę czeskiego Waława II.

Kolejny etap w relacjach książąt śląskich z Władysławem Łokietkiem rozpoczął się po jego powrocie z wyganiania (1304/1305) oraz niespodziewanej śmierci Waława II (21 czerwca 1305) i Waława III (4 sierpnia 1306). Łokietek po zdobyciu Krakowa (1 września 1306) i umocnieniu się w Małopolsce, stopniowo podporządkował sobie kolejne terytoria: Sieradzkie, Łęczyckie, Kujawy i Pomorze Gdańskie. Nie zdołał jednak zająć Wielkopolski, gdzie uprzedził go Henryk Głogowski. Ten bowiem, jeszcze w czasie czeskich rządów, nie zamierzał pogodzić się z utratą tej dzielnicy. Manifestując swoje prawa, przyjął w 1301 r. nowy tytuł: „dziedzic Królestwa Polskiego, książę Śląska, pan Głogowa i Poznania”, i jak wskazują ustalenia historiografii, zaczął myśleć o zdobyciu korony królewskiej. Ostatecznie wiosną 1306 r. Głogowczyk nawiązał kontakty z możnowładcami Wielkopolski i usuwając rządy czeskie, zajęł dzielnicę (wraz z ziemią ostrzeszowską i okręgiem bolesławieckim)²⁰. W walki włączył się również Bolesław III Rozrzutny legnicko-brzeski, syn Henryka Brzuchatego, któremu udało się zająć Kalisz. Spowodowano to reakcje Głogowczyka, który spustoszył księstwo rywala i na początku

¹⁶ Na jego temat w tym okresie zob.: S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski*, s. 32; A. Grabowska, *Opolski sprzymierzeniec czeskich Waławów. Polityka międzynarodowa księcia opolskiego Bolesława I w latach 1290–1306*, w: *Primum vivere deinde philosophari. O ludziach czynu w dziejach Europy Wschodniej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Rzońcy z okazji siedemdziesiątych urodzin*, red. M. Białokur, A. Szczepaniak, Opole–Toruń 2009, s. 32n.; A. Barciak, *Bolesław I opolski w czeskich średniowiecznych źródłach narracyjnych*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 20, 2014, s. 55–62.

¹⁷ B. Włodarski, *Polska a Czechoy*, s. 126; S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski*, s. 33. Podzielił te poglądy ostatnio A. Barciak, *Polityka władców czeskich*, s. 43–44.

¹⁸ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886, nr 520, s. 186–187 (tam komentarz wydawcy); *Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, Wrocław–Kraków 1990, nr 1276 (tu opowiadanie się za rokiem 1302); T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 65–70 (tu za rokiem 1299 lub 1302); zob. też T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla*, s. 199–203, 210.

¹⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyński i oświęcimscy*, Kraków 2007, s. 598–599; J. Rajman, *Wioła-Elżbieta*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999, s. 784.

²⁰ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 61–64.

1308 r. odbił Kalisz. W tym zamęcie, najpewniej jesienią 1306 r., Bolesławowi I opolskiemu udało się zagarnąć ziemię wieluńską, zwaną w tym czasie ziemią rudzką²¹.

Natomiast jeśli chodzi o stosunki Henryka głogowskiego z Władysławem Łokietkiem po 1306 r., to nic nie wskazuje, by w tym czasie doszło do bezpośrednich starć zbrojnych. Dysponujemy jednak przesłankami – podniesionymi przez Tomasza Jurka – które wskazują, że Głogowczyk miał kontakty z biskupem krakowskim Janem Muskata, głównym przeciwnikiem Łokietka w Małopolsce²². Jednak ostateczna kapitulacja biskupa krakowskiego (2 lipca 1309) i jego wygnanie, a kilka miesięcy później śmierć Henryka (9 grudnia 1309) sprawiły, że sprawa stała się nieaktualna²³. Jednak już wkrótce Łokietek musiał się borykać w Krakowie z nowymi trudnościami, w które włączył się inny z książąt śląskich. Z początkiem jesieni 1311 r. mieszczanie krakowscy pod wodzą nowo wybranego wójta Alberta wystąpili przeciw księciu. Prawdopodobnie głównym powodem rebelii, prócz przyczyn natury politycznej, były skutki scalania ziem polskich przez Władysława Łokietka, a co za tym idzie, zwiększenia obciążeń fiskalnych. Zbiegło się to z wysunięciem na przełomie 1310 i 1311 r. przez króla Jana Luksemburskiego, jako spadkobiercy Wacława III, pretensji do tronu polskiego. Stanowiący siłę napędową tych wydarzeń niemiecki patrycjat Krakowa wezwał do objęcia władzy w mieście księcia opolskiego Bolesława I, a ten przybył tam zapewne na początku kwietnia 1312 r. Przez długi czas w literaturze historycznej przyjmowano, że książę opolski w tych działaniach ściśle współpracował z nowym królem czeskim Janem Luksemburskim, który z różnych powodów, w tym problemów na Morawach, nie mógł osobiście interweniować w Krakowie. Uważano zatem, że książę opolski przybył tam jako sprzymierzeniec króla czeskiego (i polskiego) albo jego starosta lub zastępca²⁴. Już jednak szczegółowe badania Stanisława Zajchowskiego²⁵ wykazały, że Bolesław, organizując wyprawę, uczynił to we własnym interesie. Mieszczanie bowiem nie doczekawszy się pomocy od Luksemburczyka, właśnie księciu opolskiemu zaproponowali oddanie władzy, gdyż pewnie pamiętali go jako dobrego gospodarza z czasów sprawowania przezeń urzędu starosty. Kiedy jednak Bolesław po zajęciu miasta w kwietniu 1312 r. nie zdołał opanować Wawelu i zorientował się, że wójt Albert za jego plecami

²¹ R. Rosin, *Ziemia wieluńska w XII–XVI w. Studia z dziejów osadnictwa*, Łódź 1961, s. 80.

²² T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 67, 69–70.

²³ T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”. *Biskup krakowski Jan zwany Muskata*, Warszawa 2001, s. 96–97.

²⁴ E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, „Rocznik Krakowski”, t. 7, 1905, s. 174–175; tenże, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009 (wyd. II), s. 172–179; J. Śusta, *Kral cizinec*, w: *Česke dějiny*, t. 2, cz. 2, Praha 1939, s. 158; J. Baszkiewicz, *Polska czasów Łokietka*, Warszawa 1968, s. 111–112. Ostatnio pełnego omówienie stanowiska polskich historyków na temat buntu wójta Alberta dokonała A. Grabowska, *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013 („Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, nr 133, Studia Historica XIII, wydanie specjalne), s. 19–31.

²⁵ S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski*, s. 36–40. W podobnym tonie wypowiada się też T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 65–70 (a zwłaszcza s. 68), J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, s. 203, 209–211, oraz ostatnio R. Antonin, *Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu krakowskiego wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, w: *Bunt wójta Alberta*, s. 16–17.

dąży do porozumienia z Łokietkiem (albo dalej próbuje kontaktować się z Luksemburczykiem), postanowił pójść z nim na ugodę. Najpewniej za okup wydał Łokietkowi Kraków, a sam, uwięziwszy wójta Alberta, którego obwiniał o swoje niepowodzenie, wycofał się do Opolą. Nastąpiło to przed 14 czerwca 1312 r., kiedy to Władysław Łokietek przebywał już w Krakowie²⁶. Ostatnio A. Pobóg-Lenartowicz starała się nawet udowodnić, że udział w buncie Bolesława był realizacją jego własnych ambicji i wieloletnich planów politycznych zmierzających nie tylko do opanowania tronu krakowskiego, ale także do zdobycia korony królewskiej²⁷. Bolesław I zmarł rok później, 14 maja 1313 r. Jego śmierć zamknęła okres ponad dwudziestu lat, kiedy książę opolski stał po przeciwnej stronie barykady niż Władysław Łokietek, wspomagając jego przeciwników, Henryka Probusa, Henryka głogowskiego, Waclawa II i Waclawa III, Jana Luksemburskiego, a też próbując realizować własne cele polityczne. Tej twardej antyłokietkowej linii nie kontynuowali już jego synowie, Bolesław Pierworodny niemodliński, Bolesław (Bolko) II opolski i Albert strzelecki, bardziej elastycznie – o czym dalej – podchodząc do władcy polskiego.

Nie zmieniły się natomiast relacje Łokietka z Piastami głogowskimi po śmierci w 1309 r. niedoszęłego króla Henryka, gdzie kością niezgody pozostawała Wielkopolska. Jego spadkobiercami zostało pięciu synów: Henryk Wierny, Konrad, Bolesław, Przemek i Jan. Ich pierwszym krokiem była podróż do Berlina, gdzie 3 marca 1310 r. wystawili (Henryk, Konrad i Bolesław) dokument zrzeczenia się praw do Pomorza Gdańskiego, który był potrzebny margrabiom brandenburskim w rokowaniach z Krzyżakami w sprawie odstąpienia im tej dzielnicy. Był to więc czyn jawnie uderzający w Łokietka i jego prawa do Pomorza w sporze z zakonem. Jednak sprzymierzeńcem Łokietka w zabiegach zmierzających do przejścia Wielkopolski okazało się nieoczekiwane tamtejsze rycerstwo, które odwróciło swe sympatie od Głogowczyków. Już w 1310 r. pokonali wojska Henryka Wiernego pod Kłeckiem. Dwa lata później, w 1312 r., doszło do ponownego wystąpienia Wielkopolan (w tym obłożenia kłętą młodych książąt przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Świnkę i biskupa poznańskiego Andrzeja Zarembe), kiedy ich dzielnica przy podziale ojcowizny została, bez ich wiedzy, rozbita na dwie części (poznańską i kalisko-gnieźnieńską). W tej sytuacji do wojny włączył się w 1313 r. Władysław Łokietek, którego pomoc doprowadziła rok później, w 1314 r., do zdobycia Poznania, a następnie usunięcia Głogowczyków z większej części Wielkopolski. Utrzymali się tylko w południowo-zachodniej części tej dzielnicy, a granicą była rzeka Obra²⁸. Walki toczyły się jednak przez następne lata, gdyż książęta głogowscy otrzymali pomoc od margrabiego brandenburskiego Waldemara, który w zamian wymuszał na

²⁶ S. Zajchowski, *Książę Bolko I opolski*, s. 36–40; T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 68; J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, s. 207–211.

²⁷ A. Pobóg-Lenartowicz, *Plany koronacyjne Bolka I opolskiego*, w: *Jak powstawało Opole? Miasto i jego książęta*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2006, s. 181–189; też, *Pod panowaniem Piastów (ok. 985–1532)*, w: *Opole. Dzieje i tradycja*, red. B. Linek, K. Tarka, U. Zajączkowska, Opole 2011, s. 36.

²⁸ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 123–130 (tu analiza źródeł i wcześniejszej literatury przedmiotu).

nich kolejne cesje terytorialne na Śląsku i w Wielkopolsce. Ostatecznie resztki Wielkopolski Głogowczycy utracili dopiero w 1332 r., kiedy Łokietek zdobył Kościan, a jego następca Kazimierz Wielki – Wschowę i Przemęt w 1343 r.²⁹

Relacje Władysława Łokietka z książętami śląskimi w drugiej dekadzie XIV w. nie ograniczały się tylko do książąt głogowskich i opolskich, z którymi, jak widać, były bardzo złe. Zgoła odmienne panowały z książętami raciborskimi, bytomskimi i oświęcimskimi oraz ze świdnickimi. Najszybciej chyba doszło do nawiązania dobrych relacji z księciem bytomskim Kazimierzem (zm. 1312), niedawnym jeszcze przeciwnikiem, a jednocześnie lennikiem Wacława II. Świadczy o tym małżeństwo zawarte w 1306 r. (przed 23 czerwca) przez sojusznika Łokietka, króla Węgier Karola Roberta z Marią, córką Kazimierza. Był to czas zmagañ Karola o koronę węgierską, kiedy po śmierci króla czeskiego Wacława II (jego syn był królem węgierskim w latach 1301–1305) tron węgierski opanował Otto bawarski (1305–1307). Historycy na ogół zgodnie podkreślają, że Karol, znajdując się w trudnym położeniu i szukając sojusznika, zwrócił się do Łokietka, a ten, aby sojusz sementować, zaprotegował mu na kandydatkę na żonę swoją krewną, Marię bytomską³⁰. Ta z kolei wkrótce ściągnęła na Węgry swoich braci, Bolesława i Mieszka, umożliwiając im robienie błyskotliwej kariery kościelnej³¹.

Po pewnym czasie jednoczący polskie ziemie Łokietek przeciągnął na swoją stronę kolejnych książąt górnośląskich: Leszka raciborskiego, Siemowita bytomskiego i Władysława oświęcimskiego, których księstwa graniczyły z ziemią krakowską. Dowiadujemy się o tym z dokumentu wystawionego 27 czerwca 1315 r. pod Krakowem przez władcę Polski, który podpisując układ z władcami Danii, Szwecji i Norwegii wymierzony w Brandenburgię, zawarł go wraz ze sojusznikami, m.in. książętami Oświęcimia, Bytomia i Raciborza, nazwanymi w dokumencie jego synowcami (*nostris filiis*)³². Przyczyn przejścia tych książąt na stronę Łokietka możemy się jedynie domyślać, ale przynajmniej w przy-

²⁹ J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 360–361, 448–452; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 130–131.

³⁰ S.A. Sroka, *Piastówna śląska Maria królową Węgier*, w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu. Szkice*, Kraków 1995, s. 29–38; tenże, *Genealogia Andegawenów węgierskich*, Kraków 1999 (wyd. I), s. 17–20, Kraków 2015 (wyd. II), s. 13–29; w tych pracach polemika z badaczem węgierskim Gyulą Kristó dotycząca mariażów Karola Roberta.

³¹ Bolesław, książę toszecki, kanonik i scholastyk krakowski, był arcybiskupem ostrzyhomskim (1321–1329), Mieszko z kolei najpierw został biskupem nitrzańskim (1328–1334), a następnie weszpremskim (1334–1344), S.A. Sroka, *Kariery kościelne Piastów śląskich na Węgrzech w pierwszej połowie XIV wieku*, w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich*, s. 49–101; tenże, *Węgierskie beneficja polskich i śląskich duchownych w XIV –I połowie XV wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 85, 1996, s. 80, 84–85.

³² *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 2, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1878, nr 976. W dokumencie książęta śląscy nie są wymienieni imiennie. Nie ma problemu z identyfikacją panujących w Raciborzu i Oświęcimiu, gdyż w pierwszym przypadku był to Leszek, a w drugim Władysław. Jeśli chodzi o Bytom, sprawa też wydaje się pewna, ponieważ do końca maja 1316 r. trzymał go Siemowit (ostatni dokument księcia z tytułaturą bytomską pochodzi z 27 maja). Jego brat Władysław książę kozielski zajął Bytom przed 28 października 1316 r. (z tego dnia mamy jego dokument, gdzie używa już tytułatury kozielskiej i bytomskiej), CDS, Bd. 18, Hg. C. Grünhagen, K. Wutke, Breslau 1898, nr 3678, 3624; J. Horwat, *Księstwo bytomskie i jego podziały do końca XV wieku*, Gliwice 1993, s. 21.

padku części z nich, miały na to wpływ powiązania rodzinne. Tak zapewne było w przypadku Władysława oświęcimskiego, który kilka lat wcześniej (1304–1309), zawarł małżeństwo z Eufrozyną, córką księcia płockiego Bolesława, brata stryjecznego a jednocześnie sojusznika politycznego Łokietka³³. Niewątpliwie późniejszym skutkiem tych dobrych stosunków Łokietka z księciem oświęcimskim było małżeństwo jego córki Anny z dostojnikiem węgierskim Tomaszem Széchényim zawarte w 1332 r., a zaaranżowane najpewniej już przez Elżbietę Łokietkównę, królową Węgier³⁴. Należy przypuszczać, że także w przypadku Leszka raciborskiego jego przejście do obozu władcy Polski było spowodowane powiązaniami rodzinnymi. Książę raciborski był bowiem wnukiem Konrada czerskiego i wnukiem stryjecznym Bolesława płockiego, a siostrzeńcem stryjecznym Trojdena czerskiego (syna Bolesława), którzy byli sojusznikami Łokietka³⁵. Natomiast w przypadku Siemowita bytomskiego związanie się z władcą Krakowa wynikało zapewne z kontynuacji linii politycznej ojca Kazimierza, a także znaczenia siostry Marii, żony króla Węgier Karola Roberta, sojusznika Łokietka. Jednak już rok później, w 1316 r., pozycja polityczna Siemowita legła w gruzach, gdyż między majem i październikiem tego roku jego brat Władysław kozielski zajął księstwo bytomskie i od tego momentu reprezentował na zewnątrz całe księstwo bytomsko-kozielskie (Siemowit otrzymał po pewnym czasie Gliwice)³⁶. Wkrótce po przejściu Bytomia Władysław udał się do Krakowa, w celu – jak można się domyślać – ułożenia poprawnych stosunków z Łokietkiem. W trakcie spotkania, 8 grudnia, Władysław Łokietek, w obecności bratanków Przemysława i Kazimierza książąt kujawskich, zwrócił Władysławowi (określanemu w dokumencie jego synowcem) wieś Psary leżącą na pograniczu krakowsko-bytomskim. Był to niewątpliwie akt dobrej woli z jego strony, ponieważ wspomniana wieś przekazana kiedyś przez Leszka Czarnego Kazimierzowi bytomskiemu w bliżej nieznanych okolicznościach znalazła się ponownie w granicach ziemi krakowskiej³⁷. W okresie późniejszym król Polski wsparł starania Władysława bytomskiego w kurii papieskiej o uzyskanie zgody na małżeństwo z Ludgardą, utożsamianą przez historyków

Wszystko zatem wskazuje na to, że informacja o sojuszniku bytomskim Łokietka z 1315 r. odnosi się do Siemowita.

³³ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 592–593.

³⁴ S.A. Sroka, *Piastówna oświęcimska Anna na Węgrzech w XIV wieku*, w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich*, s. 103–111.

³⁵ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 592–593.

³⁶ J. Horwat, *Księstwo bytomskie*, s. 21; J. Sperka, Siemowit (ok. 1292–1342/przed 1355), w: *Książęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 108; D. Halmer, *Między Czechami a Polską. Z dziejów księcia kozielsko-bytomskiego Władysława*, w: *Kazimierz Wielki wobec Śląska-Śląsk wobec Kazimierza Wielkiego*, red. D. Halmer, Rybnik 2012, s. 53; tenże, *Władysław kozielsko-bytomski (1277/1283–ok. 1352). Ambitny władca średniowiecznego Górnego Śląska*, *Zabrze-Kotórz Mały 2020* (Górnośląskie Zeszyty Biograficzne, nr 1), s. 23–24.

³⁷ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław-Kraków 1969, nr 894; J. Sperka, *Kształtowanie się granicy małopolsko-śląskiej w średniowieczu na obszarze na Przemśa i Brynicę*, w: *Osadnictwo nad Przemśą i Brynicą w średniowieczu*, red. J. Sperka, przy współpracy S. Witkowskiego, Sosnowiec-Cieszyn 2005, s. 104; D. Halmer, *Między Czechami a Polską*, s. 53.

z córką księcia meklemburskiego Przybysława II lub Henryka II Lwa³⁸. Doprowadzenie do tego mariażu ok. 1327 r. z pewnością było też dziełem Łokietka, który w tym czasie ściśle współpracował z książętami zachodniopomorskimi, budując koalicję antybrandenburską. Sam związek, jak wynika z tekstu dyspensy papieskiej, zawarty został „pro bono pacis et concordie ac utilitate communi terrarum et solidatione regni Polonie”³⁹. Słusznie kiedyś zauważył Kazimierz Jasiński, że Łokietek był pierwszym z naszych władców, który na większą skalę swatał małżeństwa dynastyczne⁴⁰.

Jeśli chodzi o linię świdnicką, bliskie relacje z Łokietkiem panowały przynajmniej od około 1310 r., kiedy Bernard świdnicki (syn Henryka Brzuchatego) poślubił najstarszą jego córkę Kunegundę. Nie wiadomo jednak nic o kulisach tego małżeństwa. Możemy się jedynie domyślać, że pozyskanie sojusznika, kiedy wspólnym wrogiem obydwu stron byli książęta glogowscy, warte było każdego mariażu⁴¹. Nawiązane wtedy dobre relacje już po kilku latach przełożyły się dla obydwu stron na konkretne korzyści polityczne.

Należy jednak pamiętać, że nawiązywanie przez Władysława Łokietka dobrych relacji z książętami śląskimi, kiedy po powrocie z wygnania zaczął już świadomie prowadzić działania zmierzające do zjednoczenia ziem polskich, ścierały się z zabiegami (przez długi czas tylko dyplomatycznymi) władców czeskich zmierzających do podporządkowania sobie tych książąt i ich księstw. W polu zainteresowania Waclawa II Śląsk ponownie znalazł się wkrótce po jego polskiej koronacji. Już w 1303 r. przejął on opiekę nad synami zmarłego księcia wrocławskiego Henryka V Brzuchatego. W tym roku potwierdził przywileje mieszczanom Wrocławia, ale przede wszystkim wydał swoją córkę Małgorzatę za Bolesława III legnicko-brzeskiego, który kolejne co najmniej dwa lata przebywał na dworze praskim, a to dawało władcy czeskiemu możliwość dalszego sprawowania rządów opiekuńczych. Natomiast następcę tronu, Waclawa III, ożenił w 1305 r. z Wiolą, córką księcia cieszyńskiego Mieszka⁴². Po wymarcu Przemyślidów

³⁸ Na temat genealogii Ludgardy zob. K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 528–530; tenże, *Ludgarda (zm. po 1362)*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej cyt. PSB), t. 18, Wrocław–Kraków 1973, s. 88; E. Rymar, *Pochodzenie Ludgardy, żony Władysława księcia bytomsko-kozielskiego*, „Zapiski Historyczne”, t. 55, 1990, z. 1, s. 713; J. Horwat, *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*, Ruda Śląska 2005, s. 71–73.

³⁹ *Analecta Vaticana 1202–1366*, w: *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914, nr 234 (bull. z 16 kwietnia 1328); K. Jasiński, *Podłoże polityczne pomorsko-śląskich koligacji dynastycznych w latach 1316–1325/28*, w: *Ars historica. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 60-lecia prof. Gerarda Labudy*, Poznań 1976, s. 459–461; E. Rymar, *Pochodzenie Ludgrady*, s. 13–19; D. Halmer, *Między Czechami*, s. 55.

⁴⁰ K. Jasiński, *Powiązania genealogiczne Piastów (małżeństwa piastowskie)*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia Piastów*, red. R. Heck, Wrocław–Kraków 1975, s. 139.

⁴¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 300; tenże, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 152; J. M. Gruzla, *Podłoże polityczne koligacji dynastycznych i kierunki polityki Piastów linii świdnickiej (1278–1368)*, „Rocznik Świdnicki”, t. 25, 1997, s. 8–32.

⁴² B. Włodarski, *Polska a Czechy*, s. 173; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 168, 598–599; A. Barciak, *Postrzeżenie Polski i polskiej polityki władców czeskich przez autorów Kroniki zbrasławskiej*, w: *In tempore belli et pacis. Ludzie – miejsca – przedmioty*, red. T. Grabaczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2001, s. 56; tenże, *Polityka władców czeskich*, s. 45–46.

do tej „miękkiej” polityki ekspansji w kierunku ziem śląskich powrócił Jan Luksemburski. Dla niego – prócz pretensji do tronu polskiego jako spadkobiercy Waławów – głównym celem stało się odzyskanie wpływów w graniczących z ziemiami czeskimi księstwach śląskich. Kontakty z książętami śląskimi Jana Luksemburczyka datować można od 1311 r., kiedy Bolesław III legnicko-brzeski, mąż Małgorzaty córki Waławu II wraz z braćmi oddał (za 8000 grzywien) Luksemburczykowi przejętą w 1309 r., jako zabezpieczenie posagu żony, Opawszczynę. Wkrótce Bolesław III stał się wiernym sojusznikiem króla, od 1315 r. przebywał często w Czechach, wspierając go w umacnianiu władzy. Podobnie postępował w tym czasie też książę Henryk jaworski, który w 1316 r. poślubił Agnieszkę, córkę króla Waławu II i Ryksy Elżbiety⁴³.

Koronacja Władysława Łokietka 20 stycznia 1320 r., symbolizująca odrodzenie Królestwa Polskiego, stworzyła dla dzielnicowych książąt śląskich zupełnie nową sytuację polityczną. Dla nich, którzy nadal tkwili w epoce rozbitcia dzielnicowego, reprezentując ukształtowane wtedy poglądy – dobitnie wyrażone przez Jana z Czarnkowa piszącego o równości wszystkich książąt polskich i ich jednakowym prawie do odziedziczonej ojcowizny⁴⁴ – trudno było przyjąć myśl o uznaniu władzy zwierzchniej krakowskiego monarchy. Przecież tylko samodzielność gwarantowała im nieograniczone dzierżenie księstw, korzystanie z ich dochodów, zaspokajała rządzącej władzy. W pamięci wielu książąt tkwiły wspomnienia o roli ich przodków i ich samych w procesie odbudowy *Regnum Polonie*, o ich panowaniu w Krakowie czy Poznaniu. Bolesław III Rozrzutny legnicko-brzeski tytułował się w swej młodości dziedzicem Królestwa Polskiego, walczył po śmierci Waławu III o opanowanie Wielkopolski i wyniesienie na tron polski. Wielkie aspiracje mieli synowie Henryka III głogowskiego (Bolesław oleśnicki, Henryk Wierny żagański, Jan ścinawski, Przemek głogowski), w których rękach do niedawna była Wielkopolska, którzy też tytułowali się dziedzicami Królestwa Polskiego. Ale i niezbyt wpływowy Bolko I opolski próbował zabrać Łokietkowi Kraków. To wszystko z pewnością nastawiało dużą część Piastów śląskich negatywnie do Władysława Łokietka, uzurpującego sobie przez koronację przewodnictwo wśród książąt polskich. Łokietek z kolei widział w nich swoich konkurentów, gotowych może nie odebrać mu koronę, ale zająć utracone ziemie. Książęta śląscy nie byli jednak w stanie prowadzić wspólnej polityki, ponieważ na drodze stała wzajemna niechęć, a nieraz wrogość, która prowadziła do ostrych konfliktów zbrojnych. I tutaj Władysław Łokietek próbował wykorzystać swoją pozycję, wchodząc w sojusze czy występując w roli arbitra, budując tym samym swoją pozycję i prestiż.

⁴³ LBS, Bd. 2, s. 466, nr 7 (dokument dotyczący wykupu Opawszczyzny); B. Włodarski, *Polityka Jana Luksemburczyka wobec Polski w czasach Władysława Łokietka*, Lwów 1930, s. 26n.; K. Jasiński, *Rodowód Piastów Śląskich*, s. 304; W. Nowacki, *Śląsk a Królestwo Czeskie*, s. 241; A. Barciak, *Polityka władców czeskich*, s. 46–47.

⁴⁴ *Kronika Jana z Czarnkowa*, wyd. J. Szlachtowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, Lwów 1872, s. 645–646; *Kronika Jana z Czarnkowa*, tłum. Jan Żerbiło, wyd. 2, wstęp J. Wyrozumski, Kraków 1996, s. 35.

Wśród waśni między Piastami śląskimi tuż po koronacji Władysława Łokietka wysuwa się na pierwszy plan konflikt w latach 1321–1323 książąt wrocławsko-legnickich z książętami głogowskimi. Jego przyczyna tkwiła jeszcze w latach 90. XIII w., kiedy po śmierci Henryka IV Probusa, księcia wrocławskiego, doszło do sporu o jego władztwo między Henrykiem I głogowskim, któremu zmarły zapisał księstwo, a Henrykiem V Brzuchatym, księciem legnickim, któremu wrocławianie, wbrew woli zmarłego, chcieli oddać władzę. Wojna, która z tego powodu wybuchła, zakończyła się w 1296 r. podziałem księstwa wrocławskiego; część południowa z Wrocławiem i Brzegiem przypadła książętom legnickim, natomiast północna, z Oleśnicą i Namysłowem, książętom głogowskim. Kiedy jednak na początku 1321 r. zmarł bezpotomnie Bolesław oleśnicki, syn Henryka głogowskiego, a jego księstwo przejął jego brat Konrad namysłowski, książę Henryk VI wrocławski, syn Henryka V Brzuchatego wystąpił z pretensjami do spadku. Księcia wrocławskiego wsparł Bernard świdnicki, ale przede wszystkim król Władysław Łokietek, który przy okazji tej sprawy widział dogodną sposobność ostatecznego wyparcia Głogowczyków z południowej Wielkopolski i jeszcze w 1321 r. z posiłkami litewskimi najechał posiadłości Konrada. Pokonany książę zawarł z Henrykiem VI 10 stycznia 1322 r. pokój, umocniony małżeństwem z jego córką Elżbietą. Jednak warunki pokoju uderzały w dotychczasowego sojusznika księcia wrocławskiego, Władysława Łokietka, ponieważ książęta głogowscy zamiast osłabienia, zyskali na znaczeniu. Były one również nie do przyjęcia dla brata Henryka VI, Bolesława III Rozrzutnego legnicko-brzeskiego, któremu w tej sytuacji groziła utrata dziedzicznych praw do księstwa wrocławskiego, gdyż w perspektywie dziedzictwo to mogło przejść potomstwu Konrada i Elżbiety. W tej sytuacji zeszyły się drogi Władysława Łokietka i Bolesława legnicko-brzeskiego, niedawnego sojusznika króla czeskiego Jana Luksemburskiego. Zawarty między nimi układ – wsparty przez Bolesława II opolskiego, który od księcia brzesko-legnickiego otrzymał wtedy (2 listopada 1321) za pomoc niewielkie terytorium między Odrą a Stobrawą – doprowadził do wznowienia w czerwcu 1322 r. działań wojennych przeciw książętom głogowskim. Najazdy spadły nie tylko na księstwo głogowskie, ale również wrocławskie, gdyż Henryk VI wspierał teraz swego zięcia⁴⁵. Niewykluczone, że ratujący się wtedy książę wrocławski podporządkował się na krótko Władysławowi Łokietkowi. Do tej sytuacji odnosi się (ale może też do okresu późniejszego, po pokoju krakowskim z 1323 r., o czym dalej) najpewniej późniejsza tradycja, oparta jednak na dobrych informacjach, którą odnotował Jan z Czarnkowa. Kronikarz podaje, że Henryk VI wrocławski, w związku z tym, że jego brat Bolesław III legnicko-brzeski przekupiony przez Jana Luksemburczyka czynił mu ciągłe przykrości i wyrządzał wielkie szkody, postanowił przekazać swoje księstwo królowi polskiemu. Łokietek przejął Wrocław, ale za sprawą swoich doradców zwrócił go Henrykowi⁴⁶. Najtrafniejszą interpre-

⁴⁵ Wojnę na Śląsku w latach 1321–1323 szczegółowo omówił J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 357–365; zob. też: K. Maleczyński, *Historia Śląska*, t. 1, cz. 1, Wrocław 1960, s. 547–550.

⁴⁶ *Kronika Jana z Czarnkowa*, wyd. J. Szlachetowski, s. 688; *Kronika Jana z Czarnkowa*, tłum. J. Żerbiłło, s. 78.

tację opisanych wydarzeń, jak się wydaje, zaproponował Roman Heck⁴⁷. Zwrócił uwagę, że tym, co skłoniło Henryka do ofiarowania Łokietkowi Wrocławia, była najpewniej chęć wyłączenia znenawidzonego brata Bolesława III Rozrznego z dziedziczenia. Nie jest natomiast jasne, jak należy rozumieć owe ofiarowanie, mogło to być zatem ofiarowanie z zachowaniem dożywocia lub też ofiarowanie księstwa, aby otrzymać je z powrotem na warunkach lennych z zastrzeżeniem praw dziedzicznych córek, ponieważ synów Henryk nie posiadał. W świetle późniejszego postępowania (o czym dalej), obie ewentualności są możliwe. W każdym razie zwykła rezygnacja na rzecz polskiego króla wydaje się wykluczona. Natomiast przyczyny, które skłoniły Władysława Łokietka i jego doradców do odrzucenia oferty, wydają się oczywiste w ówczesnej sytuacji politycznej. Mianowicie przyjęcie w jakiegokolwiek formie Wrocławia uderzałoby w interesy sojusznika Łokietka Bolesława III, mającego niepodważalne prawa do dziedziczenia księstwa. Z kolei jego przyjęcie na warunkach lennych z zapewnieniem dziedziczenia lenna przez córki Henryka doprowadziłoby do wzmocnienia Konrada I oleśnickiego. Natomiast przyjęcie darowizny po śmierci Henryka VI zwróciłoby przeciw Łokietkowi nie tylko Bolesława III, ale także innych książąt mających według zwyczajowego prawa bliższe prawa niż Łokietek. W tej sytuacji, chcąc utrzymać sojusz z Bolesławem III i nie zrażać sobie innych Piastów, ofiarowanego Wrocławia nie przyjęto⁴⁸. Ta chłodna kalkulacja wydaje się racjonalna, ale z drugiej strony niepodjęcie ryzyka przez Łokietka pchnęło Henryka VI wprost w ręce przeciwników króla polskiego i w efekcie doprowadziło w krótkim czasie do przejęcia księstwa przez króla czeskiego (o czym dalej).

Wszystko wskazuje na to, że wyprawa Łokietka z lata 1322 r. dotknęła też domeny księcia niemodlińskiego Bolesława Pierworodnego, pozostającego w sojuszu – inaczej niż Bolesław II opolski – z Henrykiem VI wrocławskim⁴⁹. Najpewniej również wtedy król polski odebrał mu ziemię wieluńską⁵⁰, a także zajął część ziem wielkopolskich pozostających w rękach Głogowczyków. Natomiast ciosy wymierzone Konradowi I w drugiej połowie 1322 r. były na tyle dotkliwie, że wedle *Kroniki książąt polskich* utracił on całe księstwo i „nie posiadał nic poza koniem, na którym odziany w lniany płaszcz jeździł”⁵¹. Wydawało się, że korzyści, jakie wyciągnął Władysław Łokietek, podejmując współpracę z Bolesławem III Rozrznym legnicko-brzeskim, a zwłaszcza interwencja w sprawy śląskie podjęta w okresie zaangażowania Jana Luksemburskiego w walki w Rzeszy, przyniosą mu hegemonię i zwierzchnictwo nad skłóconymi książętami śląskimi. Obie walczące strony zdały się zresztą na jego sąd rozjemczy. Ustanowiony za pośrednictwem

⁴⁷ R. Heck, *Piastowie śląscy a Królestwo Polskie w XIV–XV w.*, w: *Piastowie*, s. 72–73.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Sojusz podbudowany został w 1324 lub na początku 1325 r. małżeństwem córki Henryka VI, Eufemii z Bolesławem Pierworodnym, K. Jasiński, *Rodowód Piastów Śląskich*, s. 179, 536.

⁵⁰ J. Sperka, *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2016, s. 34.

⁵¹ *Kronika książąt polskich*, wyd. Z. Węcławski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878, s. 514; *Kronika Książąt Polskich*, tłum. i oprac. J. Wojtczak-Szyszkowski, Opole 2019, s. 129.

króla polskiego pokój 10 sierpnia 1323 r. w Krakowie między Bolesławem i Konradem zakładał, że dzielnicę namysłowską przejmie Bolesław, a Konrad zachowa dzielnicę oleśnicką. Jednocześnie, jak wynika z jednego z dokumentów pokojowych (z 12 sierpnia), Bolesław III legnicko-brzeski i Konrad namysłowski uznali zwierzchnictwo Łokietka, tytułując go „wyniosłym księciem, panem naszym, sławetnym królem Polski”⁵². Historycy studzą jednak te górnolotne sformułowania, zgodnie podkreślając, że nie było to zwierzchnictwo według zachodnich reguł feudalnych, ale raczej uznanie przodownictwa Władysława Łokietka wśród książąt śląskich wynikające z jego tytułu królewskiego i przypominające dawną zasadę pryncypatu⁵³.

Niewątpliwie jednak pod wpływem tych sukcesów i uznania pozycji królewskiej Władysława Łokietka w gronie książąt śląskich Henryk Wierny żagański w połowie 1323 r. zaprzestał używać tytułu dziedzica Królestwa Polskiego⁵⁴. W połowie lat 20. król polski dysponował wyraźną przewagą polityczną na Śląsku, a do grona sprzyjających mu książąt zaliczali się: Bernard świdnicki, Bolesław III legnicko-brzeski, Konrad oleśnicki, Bolesław II opolski, Przemek głogowski, a może również Jan ścinawski. Do tego dochodzili Piastowie bytomscy z księciem Władysławem na czele, księżę oświęcimski Władysław i Leszek raciborski⁵⁵. Nawet kapituła wrocławska po śmierci biskupa Henryka z Wierzbna w listach do Łokietka (a także do arcybiskupa gnieźnieńskiego i kapituły krakowskiej) uznała go swoim panem i tytułowała naszym królem („dominus noster rex”)⁵⁶. W tym czasie król polski, budując sojusze polityczne, zainspirował i doprowadził do skutku małżeństwa swoich wnuczek, córek Bernarda świdnickiego i Kunegundy. Elżbieta poślubiła Bolka II opolskiego (1325/1326)⁵⁷, a w dyspensie papieskiej znalazła się wzmianka, że małżeństwo zostało zawarte za radą Władysława Łokietka dla położenia kresu nieprzyjaźni między Bolesławem II opolskim a Bernardem świdnickim⁵⁸. Z kolei zawarcie małżeństwa Konstancji z Przemkiem głogowskim datuje się na lata 1324–1326, ze wskazaniem na rok 1325⁵⁹. Z pewnością związek ten zaważył na orientacji politycznej młodego księcia, który podobnie jak brat Konrad i teść Bernard świdnicki znalazł się w obozie zwolenników króla polskiego, a przeciwników Jana Luksem-

⁵² LBS, Bd. 2, s. 12–14, nr 9, 10 (*excelsum principem dominum nostrum inclitum Polonie regem*); J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 361–362.

⁵³ R. Heck, *Piastowie śląscy*, s. 72.

⁵⁴ J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 364; K. Maleczyński, *Historia Śląska*, s. 549.

⁵⁵ W akcie przymierza Władysława Łokietka z książętami pomorskimi zawartego w Nakle w 1325 r., jako jego sprzymierzeńcy zostali wymieni: Bernard świdnicki, Bolesław brzeski i Konrad głogowski – *Lites ac res gestae inter Polonos Oridemque Cruciferorum* (dalej *Lites*), t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1892 (wyd. II), s. 431; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 364–366.

⁵⁶ CDS, Bd. 5, Hg. W. Wattenbach, Breslau 1862, s. 227–230, nr 21–23; A. Kłodziński, *Ślady przelotnego zwierzchnictwa Łokietka nad Śląskiem*, w: *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie*, t. 24, 1919, s. 18; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 358–359.

⁵⁷ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 321, 536–537.

⁵⁸ *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, wyd. A. Theiner, t. 1, Romae 1860, t. 1, nr 382.

⁵⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 319, 377.

burskiego. Przemko jako jedyny z braci oparł się też naciskom króla czeskiego, wywiezianemu szczególnie w czasie pobytu we Wrocławiu w kwietniu 1329 r. we Wrocławiu i nie złożył mu hołdu lennego, utrzymując do końca życia niezależność⁶⁰. Według tradycji spisanej w *Kronice książąt polskich* miał oświadczyć, że woli na jednym koniu opuścić ojcowiznę, niż stać się poddanym jakiegoś władcy⁶¹. Po jego śmierci w 1331 r. Luksemburczyk zajął Głogów, usuwając Konstancję, która miała zapisane na nim dożywocie. Przygarnął ją król Kazimierz Wielki, który uposażył ją dobrami w Sądeckiem; później księżna wstąpiła do klasztoru klarysek w Starym Sączu⁶².

Jednak równocześnie do sukcesów Władysława Łokietka na Śląsku kształtował się coraz wyraźniejszy kierunek mu nieprzychylny, a gotowy – w przeciwieństwie do strzegących swej niezawisłości książąt głogowskich, świdnickich, brzeskich – podporządkować się obcemu władcy. Drogę torował mu Henryk VI wrocławski, poszkodowany w walce o Oleśnicę, rozżalony na Łokietka i na brata Bolesława III Rozrzutnego legnicko-brzeskiego za ich działania, które zwróciły przeciw niemu zięcia Konrada. Odpowiedzią na traktat krakowski z 1323 r. – wydaje się, że książę zwracał się do króla polskiego z prośbą zmiany jego niekorzystnych postanowień i wzięcia go w obronę przed bratem Bolesławem, może nawet oddania księstwa pod jego zwierzchnictwo, ale nie znalazł posłuchu⁶³ – było poddanie się 20 kwietnia 1324 r. Cesarstwu i oddanie księstwa wrocławskiego w lenno Ludwikowi Wittlesbachowi. Ten zagwarantował mu prawo dziedziczenia lenna w linii żeńskiej, co tylko uwypukliło główną intencję Henryka, a mianowicie wykluczenie od spadku znieawidzonego brata Bolesława, a jednocześnie przeciągnięcie na swoją stronę zięcia Konrada, któremu postanowienia cesarskie otwierały drogę do spadku wrocławskiego⁶⁴. Następnie książę zawarł 5 maja 1326 układ przyjaźni z Krzyżakami, a jednocześnie za sprawą mieszczan wrocławskich widzących korzyści ze związku z Królestwem Czeskim rozpoczął rokowania z królem Janem Luksemburskim. Sfinalizowano je już po wyprawie krakowskiej króla czeskiego i zhołdowaniu książąt górnośląskich 6 kwietnia 1327 r. we Wrocławiu. W zamian za dożywotnie nadanie ziemi kłodzkiej i rocznej renty w wysokości 1000 grzywien Henryk VI uznał władzę królów czeskich i przekazywał im księstwo, zatrzymując sobie tylko dożywotnie rządy, jednak już bez warunku sukcesji swoich córek⁶⁵.

Sukcesy Władysława Łokietka odnoszone na Śląsku w pierwszej połowie lat 20., które dawały iluzję jego zwierzchnictwa, chociaż nieformalnego, nad częścią tamtejszych

⁶⁰ A. Wędzki, *Przemko (ur. między r. 1300 a r. 1308–1331), książę głogowski*, w: PSB, t. 28, Wrocław–Kraków 1984–1985, s. 725–726; J. Sperka, *Przemko*, w: *Piastowie*, s. 635.

⁶¹ *Kronika książąt polskich*, s. 537; *Kronika Książąt Polskich*, s. 151.

⁶² S. Kuraś, *Konstancja (ur. ok. 1313, zm. między 1360 a 1363), księżna śląska*, w: PSB, t. 13, Wrocław–Kraków 1968, s. 602–603.

⁶³ Wskazują na to fragmenty z aktu przymierza Henryka VI z zakonem – *Lites*, t. 1 (wyd. II), s. 434 – na co zwrócił uwagę J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 368.

⁶⁴ LBS, Bd. 1, s. 65, nr 7; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 366.

⁶⁵ *Lites*, t. 1 (wyd. II), s. 434; LBS, Bd. 1, s. 66–67, nr 8.

książąt okazały się jednak nietrwałe. Legły w gruzach w ciągu zaledwie dwóch lat, a właściwie dwóch kampanii przeprowadzonych przez króla czeskiego. Kiedy na początku 1327 r. Jan Luksemburski, roszczący sobie prawa do korony polskiej, ruszył z wielką wyprawą na Kraków, pierwsi wyszli mu naprzeciw książęta górnośląscy, bynajmniej nie po to, by mu się przeciwstawić, tylko dobrowolnie się podporządkować. W Opawie 18–19 lutego Bolesław Pierworodny niemodliński, Kazimierz cieszyński, Leszek raciborski i Władysław bytomsko-kozielski złożyli mu – jako królowi Czech i Polski – hołdy lenne. Do grona lenników dołączył kilka dni później Jan oświęcimski, który dopełnił ceremonii w Bytomiu 24 lutego⁶⁶. Mimo że wyprawa przeciw Łokietkowi nie zakończyła się sukcesem, a od klęski uratowała go interwencja dyplomatyczna króla Węgier, królowi czeskiemu hołd dobrowolnie złożyli jeszcze we Wrocławiu 5–6 kwietnia Bolko II opolski oraz wspomniany Henryk VI wrocławski⁶⁷. To dobrowolne oddanie się książąt śląskich pod władzę obecnego monarchy ostro skomentował Jan z Czarnkowa: „na wstyd i hańbę Królestwa Polskiego”⁶⁸. Dzieło podporządkowania książąt śląskich król czeski dopełnił wiosną 1329 r. Było to po niepowodzeniach polskiego króla w wojnie z Krzyżakami, a sukcesach Luksemburczyka, który pomógł zdobyć zakonowi ziemię dobrzyńską, a sam podporządkował sobie księstwo płockie. W kwietniu i maju, w rezultacie presji politycznej, hołdy złożyli mu Bolesław III brzesko-legnicki, Jan ścinawski, Konrad oleśnicki i Henryk Wierny żagański. Po tych aktach niezależni i sympatyzujący z Polską zostali tylko Piastowie linii świdnickiej oraz Przemek głogowski⁶⁹. Wkrótce też dały się odczuć skutki nowej podległości politycznej książąt śląskich, a przykładem nich będzie Leszek raciborski, niedawny sojusznik Władysława Łokietka, który w 1332 r. ożenił się z Agnieszką żagańską. Małżeństwo, prócz zabezpieczenia dziedzictwa (do tego czasu książę pozostawał w stanie bezżennym) miało wyraźny podtekst antypolski, gdyż Leszek raciborski wiązał się z córką Henryka Wiernego księcia głogowsko-żagańskiego, lennika Jana Luksemburskiego od 1329 r., a jednocześnie zaciętego przeciwnika Władysława Łokietka, który jeszcze w 1332 r., o czym już wspomniałem, stracił na rzecz króla polskiego Kościan, resztkę wielkopolskiego dziedzictwa po ojcu. Presja musiała być jednak duża, skoro małżeństwo zawierano mimo przeszkód z powodu bliskiego pokrewieństwa (3 i 4 stopień), na co papież *post factum* udzielił dyspensy (3 stycznia 1333)⁷⁰.

Na koniec należy oczywiście postawić pytanie, czy ta historia mogła potoczyć się inaczej. W ówczesnej sytuacji politycznej, biorąc pod uwagę potencjał militarno-eko-

⁶⁶ LBS, Bd. 2, s. 303 (nr 5), 379–380 (nr 1), 417 (nr 2), 559 (nr 1), s. 560 (nr 2); J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 371, 374–375, 377; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 98–99.

⁶⁷ LBS, Bd. 1, s. 66–67, nr 8; Bd. 2, s. 304, nr 6; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 377; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 99.

⁶⁸ *Kronika Jana z Czarnkowa*, wyd. J. Szlachtowski, s. 645–646; *Kronika Jana z Czarnkowa*, tłum. J. Żerbiłło, s. 35.

⁶⁹ J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 377; B. Nowacki, *Czeskie roszczenia*, s. 99–101.

⁷⁰ *Vetera*, nr 453; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska*, s. 411; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 381–382, 539–540.

nomiczny króla polskiego i czeskiego oraz atrakcyjność cywilizacyjno-kulturową Krakowa i Pragi, wydaje się że nie. Władysław Łokietek, zaangażowany w ostre konflikty z zakonem krzyżackim, Brandenburczykami i królem czeskim Janem Luksemburskim nie był w stanie odpowiednio zająć się sprawami śląskimi. Tym bardziej że poza faktem koronacji nie potrafił w żaden inny sposób wywieść swych praw zwierzchnich wobec książąt śląskich. I nie pomogły tu aranżowane małżeństwa, które wiązały go rodzinie z częścią książąt. Tym z kolei trudno było uznać nagłe wywyższenie Łokietka dokonane przez koronację i zgodzić się na jego zwierzchnictwo, gdyż równałoby się to z utratą suwerenności, a odnosiło się zarówno do jego śląskich sojuszników, jak i przeciwników. W powszechnym mniemaniu przecież wszyscy książęta piastowscy byli sobie równi. Natomiast rozwiązanie siłowe nie wchodziło w grę, ponieważ możliwości króla polskiego, jego ewentualnych działań militarnych, były ograniczone, nieporównywalne do takich króla czeskiego. Wydaje się też, że sytuacja przerosła zdolności polityczne Władysława Łokietka i jego otoczenia. Widać to wyraźnie chociażby na przykładzie Henryka VI wrocławskiego, który odrąbany przez Łokietka, zwrócił się do jego przeciwników, gdzie znalazł zrozumienie i opiekę. Polityka bowiem nie znosi próżni, a ten, kto nie podejmuje wyzwań, wydawałoby się na pierwszy rzut oka karkołomnych, sukcesów nie osiąga.

Bibliografia

Źródła

- Analecta Vaticana 1202–1366*, w: *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914.
- Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 5, 7/3, 18, wyd. C. Grünhagen, Breslau 1862, 1886, 1898.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 2, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1878.
- Kronika Jana z Czarnkowa*, tłum. Jan Żerbiłto, wyd. 2, wstęp. J. Wyrozumski, Kraków 1996.
- Kronika Jana z Czarnkowa*, wyd. J. Szlachtowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, Lwów 1872.
- Kronika Książąt Polskich*, tłum. i oprac. J. Wojtczak-Szyszkowski, Opole 2019.
- Kronika książąt polskich*, wyd. Z. Węclewski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, Bd. 1–2, Hg. C. Grünhagen, H. Markgraf, Leipzig 1881–1883.

- Lites ac res gestae inter Polonos Oridemque Cruciferorum*, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1892 (wyd. II).
- Petra Žitavského kronika zbraslavská*, wyd. J. Emler, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. 4, Praga 1884.
- Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, ed. A. Theiner, t. 1, Romae 1860, t. 1.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław–Kraków 1969.

Literatura

- Antonín R., *Malopolsko jako objekt zahraniční politiky Václava II. v letech 1289–1300*, „*Mediaevalia Historica Bohemica*”, t. 11, 2007.
- Antonín R., *Zahraníční politika krále Václava II. v letech 1283–1300*, Brno 2009.
- Antonín R., *Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu krakowskiego wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013 („*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*”, nr 133, *Studia Historica XIII*, wydanie specjalne).
- Balzer O., *Królestwo Polskie 1295–1370*, Kraków 2005 (wyd. II).
- Barciak A., *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIX wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*, Katowice 1992.
- Barciak A., *Księżę Przemek ścinawski i bitwa siewierska*, w: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000.
- Barciak A., *Postrzeżenie Polski i polskiej polityki władców czeskich przez autorów Kroniki zbrasławskiej*, w: *In tempore belli et pacis. Ludzie – miejsca – przedmioty*, red. T. Grabczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2001.
- Barciak A., *Bolesław I opolski w czeskich średniowiecznych źródłach narracyjnych*, „*Opolski Rocznik Muzealny*”, t. 20, 2014.
- Barciak A., *Polityka władców czeskich wobec księztw śląskich w końcu XIII i na początku XIV wieku (do 1335 roku)*, w: *Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*, red. W. Mrozowicz, Wrocław–Oleśnica 2017.
- Baszkiewicz J., *Polska czasów Łokietka*, Warszawa 1968.
- Charvátová K., *Václav II. Král český a polský*, Vyšehrad 2007.
- Dąbrowski J., *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933.
- Długopolski E., *Bunt wójta Alberta*, „*Rocznik Krakowski*”, t. 7, 1905.

- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Kraków 2009 (wyd. II).
- Grabowska A., *Opolski sprzymierzeniec czeskich Wacławów. Polityka międzynarodowa księcia opolskiego Bolesława I w latach 1290–1306*, w: *Primum vivere deinde philosophari. O ludziach czynu w dziejach Europy Wschodniej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Rzońcy z okazji siedemdziesiątych urodzin*, red. M. Białokur, A. Szczepaniak, Opole–Toruń 2009.
- Grabowska A., *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013 („Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, nr 133, *Studia Historica XIII*, wydanie specjalne).
- Grodecki R., *Dzieje polityczne Śląska do roku 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933.
- Gruzla M., *Podłoże polityczne koligacji dynastycznych i kierunki polityki Piastów linii świdnickiej (1278–1368)*, „Rocznik Świdnicki”, t. 25, 1997.
- Halmer D., *Między Czechami a Polską. Z dziejów księcia kozielsko-bytomskiego Władysława, w: Kazimierz Wielki wobec Śląska-Śląsk wobec Kazimierza Wielkiego*, red. D. Halmer, Rybnik 2012.
- Halmer D., *Władysław kozielsko-bytomski (1277/1283–ok. 1352). Ambitny władca średnio-wiecznego Górnego Śląska*, Zabrze-Kotórz Mały 2020 (Górnośląskie Zeszyty Biograficzne, nr 1).
- Heck R., *Piastowie śląscy a Królestwo Polskie w XIV-XV w.*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia Piastów*, red. R. Heck, Wrocław-Kraków 1975.
- Horwat J., *O hołdzie praskim księcia bytomskiego Kazimierza z 1289 roku*, „Zaranie Śląskie”, t. 52, 1989.
- Horwat J., *Jeszcze o hołdzie praskim w 1289 r.*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego – Historia”, t. 5, 1990.
- Horwat J., *Księstwo bytomskie i jego podziały do końca XV wieku*, Gliwice 1993.
- Horwat J., *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*, Ruda Śląska 2005.
- Jan L., *Václav II. Král na stříbrném trůnu*, Praha 2015.
- Jasiński K., *Ludgarda (zm. po 1362)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław-Kraków 1973.
- Jasiński K., *Powiązania genealogiczne Piastów (małżeństwa piastowskie)*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia Piastów*, red. R. Heck, Wrocław-Kraków 1975.
- Jasiński K., *Podłoże polityczne pomorsko-śląskich koligacji dynastycznych w latach 1316–1325/28*, w: *Ars historica. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 60-lecia prof. Gerarda Labudy*, Poznań 1976.

- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśnicy, opolscy, cieszyński i oświęcimscy*, Kraków 2007.
- Jurek T., *Henryk Probus i Henryk głogowski. Stosunki wzajemne w latach 1273–1290*, „Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. 42, 1987.
- Jurek T., *Dziedzic Królestwa Polskiego, książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Poznań 1993.
- Jurek T., *Plany koronacyjne Henryka Probusa*, w: *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, red. K. Wachowski, Wrocław 2005.
- Jurek T., *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006.
- Kłodziński A., *Ślady przelotnego zwierzchnictwa Łokietka nad Śląskiem*, w: *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie*, t. 24, 1919.
- Kuraś S., *Konstancja (ur. ok. 1313, zm. między 1360 a 1363), księżna śląska*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, Wrocław–Kraków 1968.
- Maleczyński K., *Historia Śląska*, t. 1, cz. 1, Wrocław 1960.
- Musiał S., *Bitwa pod Siewierzem i udział w niej Wielkopolan*, w: *Przemysł II. Odnowiciel Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997.
- Nowacki B., *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987.
- Nowacki B., *Przemysł II, książę wielkopolski, król Polski 1257–1295*, Poznań 1995.
- Nowacki W., *Śląsk a Królestwo Czeskie w dobie jednoczenia państwa polskiego. Obszar wpływów – lenno – kraj koronny*, w: *Czechy – Polska – Wielkopolska*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań 2009.
- Nowakowski T., *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992.
- Orzechowski K., *Stosunek prawny książąt śląskich do króla czeskiego w świetle aktów z lat 1289 i 1291*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, Historia Śląska, t. 1, Opole 1966.
- Pietras T., *„Krwawy wilk z pastorałem”. Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Plany koronacyjne Bolka I opolskiego*, w: *Jak powstawało Opole? Miasto i jego książęta*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2006.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Pod panowaniem Piastów (ok. 985–1532)*, w: *Opole. Dzieje i tradycja*, red. B. Linek, K. Tarka, U. Zajączkowska, Opole 2011.
- Rajman J., *Wiola-Elżbieta*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999.
- Rosin R., *Ziemia wieluńska w XII–XVI w. Studia z dziejów osadnictwa*, Łódź 1961.
- Rymar E., *Pochodzenie Ludgardy, żony Władysława księcia bytomsko-kozielskiego*, „Zapiski Historyczne”, t. 55, 1990, z. 1.

- Sperka J., *Siemowit (ok. 1292–1342/przed 1355)*, w: *Książęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995.
- Sperka J., *Przemko*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999.
- Sperka J., *Kształtowanie się granicy małopolsko-śląskiej w średniowieczu na obszarze na Przemsza i Brynicą*, w: *Osadnictwo nad Przemszą i Brynicą w średniowieczu*, red. J. Sperka, przy współpracy S. Witkowskiego, Sosnowiec–Cieszyn 2005.
- Sperka J., *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2016.
- Sroka S.A., *Kariery kościelne Piastów śląskich na Węgrzech w pierwszej połowie XIV wieku*, w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu. Szkice*, Kraków 1995.
- Sroka S.A., *Piastówna oświęcimska Anna na Węgrzech w XIV wieku*, w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu. Szkice*, Kraków 1995.
- Sroka S.A., *Piastówna śląska Maria królową Węgier*, w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu. Szkice*, Kraków 1995.
- Sroka S.A., *Węgierskie beneficja polskich i śląskich duchownych w XIV – I połowie XV wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 85, 1996.
- Sroka S.A., *Genealogia Andegawenów węgierskich*, Kraków 1999 (wyd. II, Kraków 2015).
- Šusta J., *Kral cizinec*, w: *Česke dějiny*, t. 2, cz. 2, Praha 1939.
- Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, Wrocław–Kraków 1990.
- Wędzki A., *Przemko (ur. między r. 1300 a r. 1308–1331), książę głogowski*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław–Kraków 1984–1985.
- Włodarski B., *Polityka Jana Luksemburczyka wobec Polski w czasach Władysława Łokietka*, Lwów 1930.
- Włodarski B., *Polska a Czechy w drugiej połowie XIII i na początku XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931.
- Wyrozumski J., *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992.
- Zajchowski S., *Książę Bolko I opolski – próba rysu biograficznego*, w: „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia Śląska”, t. 1, Opole 1966.

Streszczenie

Koronacja Władysława Łokietka symbolizująca odrodzenie Królestwa Polskiego stworzyła dla dzielnicowych książąt śląskich nową sytuację polityczną. Ci jednak nadal tkwili w epoce rozbitcia dzielnicowego, a myśl o uznaniu władzy zwierzchniej krakowskiego monarchy utrudniały powszechne przekonanie o równości wszystkich książąt polskich i ich jednakowe prawo do odziedziczonej ojcowizny. Dużą

część Piastów śląskich była nastawiona negatywnie do Władysława Łokietka jako uzurpującego sobie przewodnictwo wśród książąt polskich. Łokietek z kolei widział w nich swoich konkurentów, gotowych może nie tyle odebrać mu koronę, ile zająć utracone ziemie. W okresie poprzedzającym koronację najlepsze stosunki polityczne miał Łokietek z drobnymi książętami górnośląskimi, sąsiadującymi od zachodu z ziemią krakowską oraz z książętami linii świdnickiej. Łokietek próbował wykorzystać swoją pozycję, wchodząc w sojusze podbudowywane zawieraniem z jego inspiracji małżeństwami, występował w roli arbitra (konflikt między książętami wrocławsko-legnickimi i głogowsko-oleśnickimi), budując swoją pozycję i prestiż. Sukcesy Łokietka wobec książąt śląskich okazały się jednak nietrwałe. Rozwiązanie siłowe nie wchodziło w grę, ponieważ możliwości króla polskiego, jego ewentualnych działań militarnych, były ograniczone. Wydaje się, że sytuacja przerosła zdolności polityczne polskiego króla i jego otoczenia, a w efekcie król Jan Luksemburski, dysponujący przewagą polityczno-ekonomiczną, w latach 1327–1329 zhołdował większość książąt śląskich.

Słowa kluczowe: Władysław Łokietek, książęta śląscy, Śląsk

Position of Silesian dukes with regard to Władysław the Elbow-High and his coronation

Abstract

The coronation of Władysław the Elbow-High, symbolizing the rebirth of the Kingdom of Poland, put the dukes of Silesian provinces in a new political situation. However, they were still stuck in the era of the fragmentation, and the common belief about the equality of all Polish dukes and their equal right to the inherited patrimony made it difficult to consider recognizing the supreme power of the Cracow monarch. Many of the Silesian Piasts were negatively inclined towards Władysław the Elbow-High, perceiving him as usurping the leadership among the Polish dukes. In turn, Władysław saw them as his competitors, prepared maybe not to strip him of the crown, but to take the lost lands. In the period preceding the coronation, Władysław the Elbow-High enjoyed the best political relations with minor dukes of Upper Silesia, neighbouring to the west with Cracow territories, and with the dukes of the Świdnica line. Władysław the Elbow-High tried to take advantage of his position by entering into alliances underpinned by marriages concluded at his inspiration, acting as an arbiter (the conflict between the dukes of Wrocław-Legnica and Głogów-Oleśnica), building up his position and prestige. Elbow-High's successes against the Silesian dukes, however, proved short-lived. A forcible solution was out of the question, as the Polish king's capacity for military action was limited. The situation seems to have surpassed the political skills of the Polish king and his entourage, and as a result, King John of Luxembourg, possessing political and economic advantage, in the years 1327–1329 accepted a vow of fealty from most of the Silesian dukes.

Keywords: Władysław Łokietek, Silesian princes, Silesia

Władysław Łokietek – Bolesław I opolski. Biografie paralelne

Wprawdzie w średniowieczu wszyscy Piastowie byli ze sobą blisko spokrewnieni, to jednak Władysława Łokietka z księżętami opolskimi łączyły więzy szczególne. Jego matką bowiem była córka Wioli (Bułgarka)¹ oraz księcia opolskiego Kazimierza I², księżniczka opolska Eufrozyna³. Małżeństwo, zawarte zapewne z inspiracji brata księżniczki – księcia Władysława I opolskiego, datowane jest na 1257 r.⁴ Badacze wskazują, że u podstaw tego związku leżał sojusz księcia Kazimierza kujawsko-łęczyckiego z księciem opolskim, skierowany przede wszystkim przeciwko Bolesławowi Wstydliwemu. Wydaje się, że obie strony były w równym stopniu zainteresowane tym sojuszem⁵. Kazimierz z jego

¹ Pochodzenie Wioli nie jest do końca znane. „Bułgarką” nazwał ją już Jan Długosz (*Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. VII, tłum. S. Gawiejnowicz, Warszawa 1974, s. 95). W jej bułgarskie pochodzenie wątpił W. Swoboda (*Księżna kaliska Bułgarką? Przyczynek do rozbioru krytycznego „Annalium” Długosza*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 13, 1980, s. 61–78), uznając ją za księżniczkę ruską bądź węgierską. Za córkę króla Emeryka węgierskiego uznaje ją też J. Horwat (*Książęta piastowscy z domu Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*, Ruda Śląska 2005, s. 26–27). Wydaje się, że rację ma jednak W. Dziewulski (*Bułgarka księżną opolską*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. 24, 1969, z. 2, s. 159–183), uważając ją za córkę cara Kolojana lub jego siostrzeńca Borila.

² Na temat Kazimierza zob. zwłaszcza: K. Jasiński, *Rodowód Piastów Śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy, oleśnicy, opolscy, oświęcimscy i cieszyńscy*, Kraków 2007, s. 501–503; J. Rajman, *Kazimierz*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 1999, s. 715–717; J. Sperka, *Kazimierz*, w: *Książęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 69–70. Zob. też ostatnio w wersji popularnonaukowej H. Welc, *Kazimierz I opolski i jego czasy*, Opole 2016.

³ Eufrozyna (imię odziedziczyła po swej ciotce, siostrze ojca) była najmłodszą córką Wioli i Kazimierza. Data jej narodzin nie jest znana, możliwe, że urodziła się już po śmierci ojca (czyli ok. 1230 r.). Zob. K. Jasiński, *Rodowód*, s. 513–515; S.A. Sroka, *Eufrozyna*, w: *Piastowie. Leksykon*, s. 723–724; J. Sperka, *Eufrozyna*, w: *Książęta i księżne*, s. 44–46.

⁴ W lutym 1257 r. zmarła poprzednia żona Kazimierza Konstancja, K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 63.

⁵ O tym, jak bardzo Kazimierzowi zależało na tym małżeństwie świadczy fakt, że poślubił opolską księżniczkę zaledwie 3 miesiące po śmierci swej poprzedniej żony, szerzej na ten temat ostatnio A i J. Szymczakowie, *Księżniczki śląskie w Łęczycy w XIII wieku*, w: *Klio viae et invia. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*, red. A. Odrzywolska-Kidawa, Warszawa 2010, s. 751–764. Politykę Władysława I opolskiego w tym czasie scharakteryzował W. Dominiak, zob. *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, Racibórz 2009, s. 245–248.

powodu osobiście udał się do Opol⁶, skracając do minimum okres żałoby po śmierci pierwszej żony Konstancji, Władysław zaś nie zawahał się oddać mu swej (niemłodej już jak na owe czasy⁷) siostry, wyciągając ją prawdopodobnie z klasztoru norbertanek w Czarnowasach, gdzie przebywała wcześniej pod opieką swej siostry Więcesławy⁸. Z tego związku w 1260 r. przyszedł na świat pierworodny syn, znany jako Władysław Łokietek. Warto w tym miejscu zatrzymać się nad imieniem pierwszego dziecka książęcej pary. Imię to, jakkolwiek należące do dynastycznych wśród władców piastowskich, nie występowało do tej pory w linii książąt-juniorów, a więc potomków Bolesława Krzywoustego i Salomei z Bergu. Nosił je bowiem wypędzony z Polski przez juniorów książę senior Władysław, zwany Wygnańcem. Po nim imię to otrzymał brat Eufrozyny, matki Łokietka – wspomniany powyżej Władysław opolski⁹. Występowało ono także wśród Piastów dolnośląskich. Ewidentnie wpływ na nadanie imienia najstarszego syna księcia kujawskiego miała jego matka – księżniczka opolska Eufrozyna. Nie po raz pierwszy objawił się tu zdecydowany charakter księżnej¹⁰.

Niemal równolatkiem Władysława Łokietka był jego brat cioteczny, syn Eufemii wielkopolskiej i Władysława I opolskiego – Bolesław (I), który po ojcu objął stołeczne Opole. Narodziny księcia datuje się bowiem na lata 1254–1258¹¹. Obu ciotecznych braci, a w polityce przełomu XIII i XIV wieku – także konkurentów – dzieliło zaledwie kilka lat.

W chwili śmierci ojca Władysław Łokietek miał 7 lat¹². Opiekę nad nim oraz jego dwoma młodszymi braćmi – Kazimierzem i Siemowitem – sprawowała Eufrozyna. Podlegały jej Kujawy południowe, ze stolicą w Brześciu Kujawskim, ziemia dobrzyńska i księstwo łęczyckie. Ze względu na pretensje księcia Ziemomysła (syna Kazimierza kujawskiego z poprzedniego związku), Eufrozyna poddała siebie i dzieci pod opiekę księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego. Sam Władysław został wysłany na dwór Bolesława Wstydliwego¹³. Rządy regencyjne Eufrozyny trwały do 1275 r., choć już 2 lata wcześniej występuje na dokumencie ze swoim pierworodnym synem¹⁴. Próby osadzenia Władysława na Pomorzu w wyniku małżeństwa matki z księciem pomor-

⁶ Potwierdza to dokument wydany 3 maja 1257 r., *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 1, Kraków 1879, nr 48.

⁷ W chwili zawarcia małżeństwa Eufrozyna miała co najmniej 27 lat.

⁸ Więcesława (zwana też Wienčysławą) była najstarszą córką Wioli i Kazimierza. W 1228 r. wstąpiła do klasztoru norbertanek w Czarnowasach, przeniesionego w tym czasie przez jej ojca z Rybnika. W czarnowąskiej wspólnotce pełniła godność ksieni, niewykluczone więc, że po śmierci matki (1251 r.) wzięła pod opiekę swą młodszą siostrę Eufrozinę.

⁹ Na temat imienia księcia szerzej zob. W. Dominiak, *Ostatni władca*, s. 26–30.

¹⁰ Przez autora *Kroniki wielkopolskiej* została ona oskarżona o próbę otrucia swoich pasierbów, zob. A. i J. Szymczakowie, *Księżniczki śląskie w Łęczycy*, s. 761.

¹¹ W sprawie daty narodzin księcia zob. K. Jasiński, *Rodowód*, s. 520–521.

¹² Kazimierz I książę kujawski zmarł w 1267 r.

¹³ A. i J. Szymczakowie, *Księżniczki śląskie*, s. 761.

¹⁴ Zob. dokumenty z 7 sierpnia 1273 r. (*Kodeks Dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Ryszewski, A. Muczkowski, t. II, cz. 1, Warszawa 1848, nr 102 oraz z 1 maja 1275 r., tamże, cz. 2, Warszawa 1852, nr 458).

skim Mszczujem nie powiodły się¹⁵. Do śmierci Leszka Czarnego (1288 r.) Władysław sprawował władzę na wyznaczonym mu przez ojca dziedzictwie wspólnie z dwoma młodszymi braćmi. Śmierć przyrodniego brata Leszka spowodowała, że przejął po nim księstwo sieradzkie. Wkrótce wszyscy Kazimierzowice wsparli w walce o Kraków swego stryjcznego brata – księcia Bolesława płockiego¹⁶.

W chwili śmierci ojca Bolesław I opolski miał ok. 25–27 lat¹⁷. Jednak jego debiut polityczny przypada na podobne lata co Władysława Łokietka (krótco przed 1275 r.) Możliwe, że wkrótce po nieudanej próbie zajęcia Krakowa jego ojciec Władysław, dokonał podziału swego władztwa¹⁸. Bolesławowi, mimo iż był trzecim w kolejności synem¹⁹, w udziale przypadło stołeczne Opole wraz ze Strzelcami Opolskimi, Niemodlinem, Olesnem, Białą i Głogówkiem. Po raz pierwszy jako książę opolski wydał dokument w 1279 r.²⁰ Jednak już dwa lata wcześniej, w 1277 r. Bolesław wraz z ojcem uczestniczył w zjeździe we Wrocławiu, któremu przewodniczył król czeski Przemysław Ottokar II²¹. Trzy lata później (1280 r.) młody książę opolski, także wraz z ojcem, brał udział w zjeździe w Wiedniu, podczas którego książęta (nie tylko) opolscy złożyli hołd Rudolfowi I Habsburgowi²². W 1285 r. Bolesław, wspólnie z księciem wrocławskim, Henrykiem IV Prawym, spotkał się w Zgorzelcu z margrabią Brandenburgii Ottonem V Długim²³. W trakcie znanego konfliktu między biskupem wrocławskim Tomaszem II a Henrykiem Prawym,

¹⁵ Eufrozyna wyszła za mąż za Mszczuja, księcia pomorskiego w 1275 r. Powodem zawarcia tego małżeństwa ze strony władcy gdańskiego była chęć zapewnienia sobie męskiego potomstwa. Eufrozyna, która niemłodemu przeciwieź Kazimierzowi w krótkim czasie urodziła trzech synów, uchodziła za dobrą kandydatkę na żonę i matkę. Problem polegał jednak na tym, że księżna w chwili ślubu z Mszczujem miała już 45 lat, więc szanse na wydanie potomstwa były nikłe. Zamiarem księżnej było prawdopodobnie zapewnienie dziedziczenia po drugim mężu przez Władysława Łokietka. Plan ten jednak się nie powiódł. Mszczuj po kilku latach oddalił żonę, a na mocy układu w Kępnie swoim następcą uczynił Przemysła II wielkopolskiego, J. Bieniak, *Postanowienia układu kępińskiego (15 lutego 1282)*, „Przegląd Historyczny”, t. 32, 1991, z. 2, s. 209–232.

¹⁶ E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 1–8; J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego (na przełomie XIII i XIV wieku)*, Warszawa 1954, s. 265–267; J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–12193*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, Historia, t. 6, 1987, s. 43–67; M. Barański, *Księżęta i społeczeństwo wobec zjednoczenia Polski na przełomie XIII i XIV wieku*, w: *Polska około roku 1300: państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 26–29.

¹⁷ Dokładna data śmierci księcia Władysława I opolskiego nie jest znana. Autor biografii księcia datuje ją na 27 sierpnia lub 13 listopada 1281 r., W. Dominiak, *Ostatni władca*, s. 279–280.

¹⁸ Tamże, s. 277–279.

¹⁹ Kolejność potomstwa Eufemii i Władysława wyznacza lista świadków na dokumencie dla cystersów w Rudach z 21 października 1258 r. Synowie księżęcej pary wymienieni są w następującej kolejności: Mieszko, Kazimierz, Bolesław, *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. III, Hg. W. Irgang, Köln 1984, nr 277.

²⁰ Tamże, Bd. IV, Hg. W. Irgang, Köln–Wien 1988, nr 378 i 382.

²¹ Potwierdza to dokument wydany przez króla czeskiego 15 lipca 1277 r., *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, Hg. C. Grünhagen i H. Markgraf, Bd. I, Leipzig, 1881, nr 1.

²² K. Wuttke, *Überschlesische Formelbücher des Mittelalters*, Breslau 1919, nr XIV, s. 61.

²³ K. Maleczyński, *Polska, Austria, Czechy i Brandenburgia w latach 1278–1290*, s. 198.

książę opolski lawirował pomiędzy obiema stronami konfliktu²⁴. Z jednej strony wspierał swego szwagra w jego działaniach politycznych (uczestnicząc m.in. w słynnym turnieju rycerskim w biskupiej Nysie), z drugiej starał się doprowadzić do ugody, organizując spotkanie pojednawcze w Opolu²⁵. Po śmierci Leszka Czarnego pozostał wierny swemu sojusznikowi Henrykowi IV Prawemu i razem z nim wyruszył do Krakowa.

Interesujący nas bracia cioteczni (Władysław i Bolesław), podobnie jak inni Piastowicze, spotkali się po dwóch przeciwnych stronach pod Siewierzem (*iuxta Bytom*, a więc na terytorium księstwa Kazimierza bytomskiego, brata Bolka I), w trakcie bitwy, która miała miejsce 26 lutego 1289 r.²⁶

Bitwa, na której czele po stronie książąt mazowiecko-kujawskich stał Władysław Łokietek, zakończyła się porażką koalicji wojsk śląskich, a ranny Bolesław opolski dostał się do niewoli księcia sieradzkiego. Zdania na temat okresu niewoli są podzielone. Niektórzy badacze uważają, że Bolesław wrócił do swego księstwa dopiero na wiosnę 1290 r.²⁷ Inni, że nastąpiło to przed grudniem 1289 r.²⁸ Wydaje się, że do uwolnienia księcia (zapewne za odpowiednią rekompensatą) przyczyniła się jego rodzina – albo ciotka Eufrozyna (przypomnijmy – matka Władysława Łokietka), albo jego bracia – Kazimierz (bytomski) i Mieszko (cieszyński). Bez względu jednak na to, jak długo trwała ta niewola, z pewnością przyczyniła się do tego, że od tej pory władca Opola stawał po stronie przeciwników Władysława Łokietka.

²⁴ Zob. J. Horwat, *Stosunki między książętami opolskimi a Henrykiem IV Probusem w latach 1278–1288*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach”, t. VI, 1990, s. 9–21.

²⁵ Z. Zielonka, *Henryk IV Prawy*, Katowice 1982, s. 131; zob. też W. Karasiewicz, *Jakób Świnka arcybiskup gnieźnieński 1283–1314*, Poznań 1948, s. 262 oraz A. Pobóg-Lenartowicz, *Jeszcze o początkach klasztoru dominikanów w Opolu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego”, seria Historia, t. 35, 1998, s. 7–22.

²⁶ Szczegółowy opis bitwy przedstawia Jan Długosz, *Roczniki czyli kroniki*, ks. VII, s. 327–328. Bitwa doczekała się już wielu analiz w literaturze przedmiotu, zob. chociażby B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII wieku i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1933, s. 111; T. Jurek, *Dzieńdzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2006, s. 22–24 (autor ten podaje błędną datę dzienną bitwy, s. 24); A. Barciak, *Książę Przemek ścinawski i bitwa siewierska*, w: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Prof. Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 275–282; S. Musiał, *Bitwa pod Siewierzem i udział w nich Wielkopolan*, w: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 161–166.

²⁷ Badacze ci sugerują się datą wydania przez Bolesława I pierwszego dokumentu po bitwie siewierskiej – 21 marca 1290 r., zob. chociażby J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998, s. 185 czy J. Horwat, *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta – miasta – Kościół – urzędy – własność prywatna*, Rzeszów 2002, s. 51.

²⁸ Świadczyć ma o tym obecność księcia opolskiego na zjeździe w Erfurcie w grudniu 1289 r. Tak chociażby K. Maleczyński, *Polska, Austria, Czechy i Brandenburgia w latach 1278–1290*, w: *Wiek średnie – Medium Aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1962, s. 199; c. s. 199. A. Grabowska uważa, że Bolesław został wypuszczony w efekcie zawarcia układu pomiędzy Łokietkiem a Henrykiem IV Prawym w sierpniu 1289 r. Podczas tych rozmów obecni byli bracia księcia opolskiego – Mieszko i Kazimierz. Ich obecność ma świadczyć o tym, że na spotkaniu poruszano kwestię wypuszczenia z niewoli Bolesława (A. Grabowska, „Książę opolski Bolesław I (ok. 1254/1256–1313)”, praca doktorska napisana na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2012, Biblioteka Główna UO, s. 211–214).

Po niespodziewanej śmierci Henryka IV Prawego w 1290 r. książę opolski – według T. Jurka – miał zostać jego następcą w Krakowie²⁹. Wkrótce jednak poparł dążenia Wacława II czeskiego do opanowania tego miasta i stał się jednym z najwierniejszych sojuszników Przemysłidy w Polsce³⁰. W latach 1291–1292 obaj bracia cioteczni spotkali się ponownie w przeciwnych obozach, walcząc o władzę w Małopolsce. We wrześniu 1292 r. Bolesław opolski (wraz z bratem Kazimierzem) był świadkiem upokorzenia Władysława Łokietka po bitwie pod Sieradzem. Do niewoli w trakcie bitwy dostał się z kolei brat Łokietka Kazimierz. Wiosną tego roku miały też miejsce najazdy Litwinów na południowe Kujawy i północną część ziemi łęczyckiej (do niewoli dostał się najmłodszy brat Łokietka – Siemowit)³¹. Władysław Łokietek musiał więc pożegnać się nie tylko z planami opanowania Krakowa czy części Małopolski, ale także walczyć o utrzymanie należnej mu ojcowizny³².

W tym samym czasie Bolesław opolski został z nadania Wacława II czeskiego mianowany pierwszym starostą krakowskim³³. Przed wyprawą na Sieradz w Opolu miała miejsce uroczystość pasowania późniejszego króla Czech na rycerza. Prócz książąt opolskich wzięli w nich udział także margrabia brandenburski Otto V Długi³⁴.

Po raz kolejny widzimy naszych dwóch głównych bohaterów na polu walki w 1296 r., po śmierci Przemysła II wielkopolskiego. Wówczas to w Krzywiniu zawarty został rozejm pomiędzy Władysławem Łokietkiem a Henrykiem głogowskim, wspieranym przez Bolka opolskiego. Ten ostatni, za wsparcie udzielone Głogowczykowi, otrzymał część ziemi kłobuckiej³⁵. Był to okres największej aktywności politycznej księcia opolskiego. W 1297 r. jako jeden z licznych znamienitych gości, wzięli udział w koronacji Wacława II

²⁹ T. Jurek, *Testament Henryka IV Prawego. Autentyk czy falsyfikat?*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 35, 1994, s. 79–99.

³⁰ Na temat rządów Wacława w Polsce zob. między innymi: B. Włodarski, *Polska i Czechy w II połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931; A. Barciak, *Polityka czeska wobec ziem polskich za panowania ostatnich Przemysłidów i Jana Luksemburskiego*, w: *Polska około roku 1300*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 225–246; T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 187–220; K. Charvátová, *Václav II. kral český a polský*, Vyšehrad 2007; R. Antonin, *Zahraniční politika krále Václava II. V letech 1283–1300*, Brno 2009; A. Grabowska, *Opolski sprzymierzeniec czeskich Wacławów. Polityka międzynarodowa księcia opolskiego Bolesława I w latach 1291–1306*, w: *Primum vivere – deinde philosophari. O ludziach czynu w dziejach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. M. Białokur, A. Szczepaniak, Opole–Toruń 2009, s. 32–39 (tam dalsza literatura).

³¹ A. i J. Szymczakowie, *Księżniczki śląskie*, s. 763–764.

³² Zob. chociażby J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969.

³³ Okres sprawowania tej funkcji przez Bolesława jest przedmiotem dyskusji. Szczegółowo przedstawia ją A. Grabowska, *Książę opolski Bolesław I*, s. 261–273.

³⁴ A. Grabowska uważa, że obecność margrabiego brandenburskiego związana była ze ślubem Bolka I opolskiego z księżniczką brandenburską Agnieszką, córką bądź bratanicą Ottona V Długiego. Za tą hipotezą może świadczyć fakt, że po zjeździe w Opolu Otton V wrócił do Salzwedel, nie biorąc już udziału w wyprawie na Władysława Łokietka, tamże, s. 33–36. Zob. też A. Pobóg-Lenartowicz, *Jeszcze o pochodzeniu Agnieszki, żony Bolesława I*, w: *Totius mundi philohistor. Studia Georgio Strzelczyk octu-agenario oblata*, red. M. Delimata-Proch, J. Kujawiński, A. Krawiec, Poznań 2021, s. 567–576.

³⁵ J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa*, s. 258–262; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa*, s. 31–35.

na króla Czech. Rok później razem z Albrechtem Habsburgiem wziął udział w zjeździe w Wiedniu, a następnie wspólnie z Albrechtem w wyprawie przeciwko królowi niemieckiemu Adolfowi von Nassau. Z ramienia króla Czech, Waclawa II, uczestniczył w posiadzeniu kolegium elektorskim Rzeszy Niemieckiej w Moguncji, na którym doszło do detronizacji Adolfa nassauckiego i powołanie na jego miejsce Albrechta Habsburga³⁶.

W tym samym czasie Władysław Łokietek objął władzę na Pomorzu Gdańskim³⁷. Próbował też wymigać się od zobowiązań wobec Henryka głogowskiego w sprawie Wielkopolski, urządzając co jakiś czas najazdy na śląskie władztwo Głogowczyka. Po sojuszu Henryka III z królem Czech Waclawem II, Łokietek zdecydował się na potwierdzenie swej rezygnacji z praw do Małopolski. Dwa lata później (1299 r.) w Kłęce Władysław Łokietek zobowiązał się do złożenia hołdu lennego Waclawowi z posiadanych przez siebie ziem³⁸. Ponieważ nie wywiązał się z warunków umowy, w lipcu 1300 r. doszło do wyprawy króla czeskiego i książąt opolskich – w tym Bolesława opolskiego – na Wielkopolskę. W jej wyniku Władysław Łokietek uciekł z kraju, a Waclaw II w sierpniu 1300 r. koronował się na króla Polski. Świadkiem jego koronacji był między innymi Bolesław I opolski.

Okres kolejnych siedmiu lat w życiu Bolesława I można zaliczyć do bardziej udanych, jeśli chodzi o ugruntowanie jego pozycji, także na arenie międzynarodowej. Należy przypuszczać, że to właśnie on stał za rozmowami związanymi z zawarciem małżeństwa pomiędzy synem i następcą Waclawa – Waclawem III a bratanicą Bolka – Wiolą-Elżbietą³⁹. Wiola była córką Mieszka cieszyńskiego⁴⁰. Należy jednak przypuszczać, że do związku z Waclawem, który – mimo młodego wieku – zaliczył już epizod jako król Węgier i po śmierci ojca był naturalnym kandydatem na tron czeski i polski – walnie przyczynił się Bolesław opolski. Tylko on bowiem miał takie możliwości ze względu na bliską współpracę z Waclawem II. Małżeństwo zostało zawarte w październiku 1305 r. Wkrótce jednak, jak wiemy, Waclaw III, wówczas już król Czech i Polski, został zamordowany w Ołomuńcu. Prawdopodobnie tuż po utracie przez Przemyślidę tronu węgierskiego (1305 r.) Bolko opolski rozpoczął rozmowy na temat związku kolejnej swej bratanicy, tym razem księżniczki bytomskiej Marii z nowo powołanym królem Węgier Karolem Robertem Andegawerskim. Do ślubu doszło w 1306 r.⁴¹ Bolkowi udało się więc doprowadzić do sojuszków z dwoma najważniejszymi sąsiadami Polski i Śląska.

³⁶ Zob. zwłaszcza A. Barciak, *Czechy a ziemia*, s. 137–141, 146–149.

³⁷ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 33–43.

³⁸ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa*, s. 37–41; M. Barański, *Książęta i społeczeństwo wobec zjednoczenia Polski na przełomie XIII i XIV wieku*, w: *Polska około roku 1300*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 38–41.

³⁹ Bolesław I miał samych synów, stąd na potrzeby swej polityki dynastycznej wykorzystał bratanicę.

⁴⁰ B. Włodarski, *Elżbieta-Wiola*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989, s. 259–260; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 598–599; tenże, *Uwagi o Mieszku – pierwszym księciu cieszyńskim*, „Rocznik Cieszyński”, t. 6/7, 1991, s. 25–31.

⁴¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 534–535; S.A. Sroka, *Piastówna śląska Maria, królową Węgier*, w: tenże, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu. Szkice*, Kraków 1995, s. 17–28.

Pierwsze siedem lat XIV wieku dla Władysława Łokietka nie były udane. Pozbawiony jakiegokolwiek władzy i posiadłości musiał uciekać z kraju. Nie wiemy dokładnie, gdzie w tym czasie przebywał. Z pewnością, szukając poparcia na Węgrzech, przyłączył się do tamtejszego obozu antyczeskiego⁴². Po raz kolejny stanął więc w przeciwnym obozie niż jego opolski kuzyn. Wkrótce z pomocą wojsk węgierskich przedostał się na teren Małopolski i w 1304 r. zajął Wiślicę. Nic więc dziwnego, że książe kujawski wymieniany był jako jeden ze zleceńodawców mordu na Waławie III. Z wszystkich bowiem potencjalnych mocodawców najwięcej zyskał na śmierci ostatniego Przemyśłydy. Mimo wyeliminowania konkurentów do tronu, odzyskanie władzy na posiadanych wcześniej terytoriach nie przyszło Łokietkowi łatwo. O Wielkopolskę upomnieli się książęta śląscy – Henryk III głogowski i Bolesław III Rozrutny⁴³. Na Łokietkowej ojcowiznie usamodzielnili się jego bratankowie. Pomorze Gdańskie, decyzją jeszcze Waławia II miało przypaść Askańczykom, ostatecznie jednak zajęli je Krzyżacy, za przyzwoleniem samego Łokietka. Kraków po raz kolejny zbuntował się przeciwko Władysławowi. Na czele buntu stanął wójt Albert⁴⁴. I tu po raz kolejny – jak się potem okazało ostatni – drogi interesujących nas tu braci ciotecznych skrzyżowały się.

Pojawienie się w Krakowie księcia opolskiego Bolesława w literaturze przedmiotu, zwłaszcza dawniejszej, traktowane jest jako akcja wspierająca wójta Alberta, a pośrednio – nowego króla czeskiego Jana Luksemburskiego. Dopiero najnowsze badania wskazują, że Bolesław pojawił się w Krakowie, realizując swój własny zamiar polityczny⁴⁵. Zastanawiając się, jak to się stało, że mieszkańcy Krakowa otworzyli bramy miasta przez opolskim władcą, zamykając je natomiast po raz kolejny przed Władysławem, musielibyśmy stwierdzić, że:

1. Bolesław kontynuował działania swojego ojca i pradziada w celu zdobycia władzy w Krakowie, przy czym ten drugi – Mieszko Laskonogi – jako jedyny z władców śląskich pochowany został na Wawelu⁴⁶. Bolko spokrewniony był również z Przemyśłem II wielkopolskim, bowiem jego matka, Eufemia, była ciotką późniejszego króla

⁴² Władysław wsparł działania obozu antyczeskiego na Węgrzech, popierając dążenia do tronu węgierskiego Karola Roberta Andegaweńskiego.

⁴³ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa*, s. 63–75.

⁴⁴ Literatura na temat buntu jest obszerna, zob. ostatnio: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, t. 133, Studia Historica, t. 13 (wydanie specjalne), red. J. Rajman, Kraków 2013, tam dalsza literatura.

⁴⁵ A. Grabowska, *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: tamże, s. 19 – 31 (tam przegląd literatury).

⁴⁶ Mieszko Laskonogi *vel* Płatonogi, syn Władysława II Wygnańca opanował Kraków pod koniec swego życia, badacze spierają się jednak, czy miało to miejsce już w roku 1207 czy dopiero w 1210. Panował w nim do swojej śmierci w 1211 r., zob. N. Miła, *Mieszko, syn Władysława II Wygnańca, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski*, Racibórz 2006, s. 162–172 (tam dalsza literatura). Władysław I opolski opanował Kraków w 1273 r., W. Dominiak, *Ostatni władca*, s. 260–269 (tam dalsza literatura).

- Polski. Nie można też wykluczyć praw do Krakowa przypisanych mu przez Henryka Prawego⁴⁷.
- Bolesław znany był krakowianom, nie tylko jako sojusznik Henryka IV Prawego i Wacława II, ale przede wszystkim jako starosta krakowski. Widocznie jego rządy w tym charakterze zaliczano do udanych, skoro zdecydowano się wpuścić go do miasta.
  - Zarówno Bolesław, jak i zwłaszcza jego ojciec, byli hojnymi fundatorami i dobrodziejami różnego rodzaju instytucji religijnych. Władysław I opolski fundował w sumie 8 klasztorów, wiele innych zaś wspierał finansowo. Były wśród nich także klasztory proveniencji małopolskiej – bożogrobcy z Miechowa (tu książęta opolscy mogli zawsze liczyć na wsparcie), benedyktyni z Tyńca czy cystersi z Jędrzejowa⁴⁸. Bolko I poszedł w ślady ojca. Dzięki niemu powstał klasztor cystersów w Jemielnicy, dominikanów w Opolu. Wsparł także – i to znacznie – opolskich franciszkanów po pożarze kościoła i klasztoru w 1307 r.⁴⁹ Efektem tych działań było wybudowanie nowego kościoła z kaplicą św. Anny, zwaną dziś Piastowską, w których znajdujemy sarkofagi książąt opolskich (w tym Bolka I)⁵⁰. W momencie pojawienia się w Krakowie Bolko mógł liczyć na wsparcie ówczesnego biskupa krakowskiego – Ślązaka z pochodzenia – Jana Muskaty⁵¹. Trzeba też pamiętać, że godność kanonika w krakowskiej kapitule katedralnej pełnił w tym czasie jego brat Mieszko cieszyński⁵².
  - Bolesław kontynuował politykę ojca w zakresie rozwoju gospodarczego swojej dzielnicy. Przypisuje mu się lokowanie przynajmniej 6 miejscowości, w kilku innych wsparł działalność osadniczą duchownych bądź możnych⁵³. Księstwo opolskie bez-

⁴⁷ Zob. przypis 29.

⁴⁸ O polityce fundacyjnej Władysława I opolskiego zob. zwłaszcza W. Dominiak, *Ostatni władca*, s. 188–223.

⁴⁹ A. Pobóg-Lenartowicz, *Działalność fundacyjna książąt opolskich w średniowieczu*, w: *Milenium Kościoła na Śląsku*, red. J. Kopiec, Opole 2000, s. 89–103; też, *Książęta opolscy a klasztor Dominikanów w Opolu*, w: *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2008, s. 124–134; też, *Książęta opolscy wobec klasztoru franciszkanów w Opolu*, w: *Kościół i państwo w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*, red. M. Stawski, Warszawa 2008, s. 83–92; też, *Polityka fundacyjna Bolka I – dominikanie i franciszkanie w Opolu*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 20, 2014, s. 69–78.

⁵⁰ B. Czechowicz, *Mauzoleum książąt opolskich w średniowieczu (1309–1532)*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 15, 2004, s. 9–25; tenże, *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2005, s. 361–367; tenże, *Śladami Bolkowego dziedzictwa. O niektórych nośnikach sukcesji władzy w Opolu z okresu od XIV do XX wieku*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 20, 2014, s. 79–100; T. Mikołajczak, *Kilka uwag na temat genezy artystycznej i ideowej nagrobków tumbowych w Opolu*, w: *Sztuka dawnego Opolu*, red. B. Czechowicz, J. Filipczyk, A. Kozień, Opole 2018, s. 17–26.

⁵¹ Na temat biskupa zob. ostatnio: T. Pietras, *Krwawy wilk z pastorałem: biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.

⁵² Nie mamy bezpośrednich dowodów, aby Mieszko przebywał w Krakowie w czasie opanowania miasta przez Bolesława, ale z pewnością książę opolski mógł wykorzystać koneksje brata nie tylko w kapitule katedralnej. Na temat Mieszka zob. K. Jasiński, *Rodowód*, s. 515–517; B. Snoch, *Mieszko I*, w: *Książęta i księżne*, s. 91–92.

⁵³ Na temat polityki gospodarczej księcia opolskiego zob. I. Panic, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice 1992; J. Horwat, *Formowanie się miast księstwa opolsko-*

pośrednio sąsiadowało z ziemią krakowską⁵⁴. Obie dzielnice łączyły więzy gospodarcze – ostatecznie Kraków w 1257 r. lokowali Ślązacy, a wśród krakowskiego mieszczaństwa znajdujemy wielu Ślązaków, głównie tych z księstwa opolskiego⁵⁵.

5. Bolesław I znany był ze swych umiejętności mediacyjnych. W czasie głośnego sporu między Henrykiem IV Prawym a biskupem wrocławskim Tomaszem II, starał się utrzymywać dobre stosunki z obiema stronami, podejmując próbę mediacji w Opolu w obecności biskupa krakowskiego Pełki i arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Świnki⁵⁶. Nie zerwał też kontaktów z Henrykiem Prawym nawet wtedy, gdy ten odesłał do Opolu nieznaną z imienia siostrę Bolka⁵⁷. Był oddanym sprzymierzeńcem Waclawa II. W oczach opinii publicznej jawił się jako książę spokojny, gospodarny i przewidywalny.

W przeciwieństwie do niego, Władysław Łokietek, nie miał „dobrej prasy”, czego przykładem są opinie na jego temat zawarte w *Roczniku kapituły poznańskiej*⁵⁸. Te awanturnicze zachowania księcia brzesko-kujawskiego wynikały zapewne z tego, że przez niemal całe życie musiał walczyć o władzę: na terenie Kujaw z przyrodnim starszym rodzeństwem, a potem z bratankami, o Kraków – z Henrykiem IV Prawym, Przemysłem II wielkopolskim, Waclawem II czeskim, w końcu z Bolesławem I opolskim, o Wielkopolskę – z Przemysłem II, z książętami śląskimi (głównie Henrykiem III głogowskim), z Waclawem II, o Pomorze – z Waclawem II, Askańczykami, w końcu z Krzyżakami. Wielokrotnie w czasie tych walk zmuszony był do ucieczki z posiadanego terytorium, a także – przez wiele lat – z kraju. Na te wszystkie polityczne akcje potrzebował pieniędzy i zdobywał je nie zawsze w uczciwy i honorowy sposób⁵⁹. Także sojusze zawierane przez Władysława nie spotykały się z społeczną aprobatą. Notorycznie korzystał z pomocy Krzyżaków⁶⁰ (dopóki oni nie nadużyli jego zaufania), wojsk ruskich czy węgierskich,

-raciborskiego do połowy XIV wieku, Gliwice 1996; a zwłaszcza A. Grabowska, Książę opolski Bolesław, s. 107–154.

⁵⁴ Szerzej na ten temat J. Rajman, *Pogranicze Śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998.

⁵⁵ Zob. zwłaszcza wyniki badań J. Rajmana: *Z badań nad mieszczanami górnośląskimi w średniowiecznym Krakowie*, „Studia Śląskie”, t. 48, 1990, s. 205–221; tenże, *Kraków zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczenie do roku 1333*, Kraków 2004; tenże, *Przybysze z miast księstwa opolskiego w czternastowiecznym Krakowie*, w: *Bunt wójta Alberta*, s. 107–118.

⁵⁶ Tak było chociażby w marcu 1287 r. czy w maju tegoż roku, zob. *Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. V, nr 320 i 333, a także A. Pobóg-Lenartowicz, *Jeszcze o początkach klasztoru dominikanów*, s. 9–10.

⁵⁷ W przeciwieństwie do swoich braci – Kazimierza i Mieszka. Na temat małżeństwa Henryka Prawego z księżniczką opolską zob. A. Pobóg-Lenartowicz, *Jeszcze o imieniu księżniczki opolskiej, córki Władysława I, żony Henryka IV Prawego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. LXIX, 2014, z. 3, s. 129–138.

⁵⁸ *Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, w: *Monumenta Poloniae Historica*, seria nowa, t. VI, Warszawa 1962, s. 53.

⁵⁹ Ciekawą propozycję dotyczącą pozyskiwania środków finansowych przez Władysława Łokietka przedstawił ostatnio Tomasz Jasiński w artykule *Handel miedzią węgierską a restytucja rządów Władysława Łokietka w Polsce*, „Roczniki Historyczne”, t. 84, 2018, s. 93–138.

⁶⁰ Tu zwłaszcza J. Karwasińska, *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, w: *Wybór pism. Kujawy i Mazowsze*, Warszawa 1997.

nawiązywał przeróżne sojusze z książętami śląskimi, często nie dotrzymując wcześniej danego słowa. Jak już wspomniano, oskarżano go o zlecenie mordu na młodocianym Waławie III. Wielokrotnie narażał się duchowieństwu wyższego i niższego szczebla, co przekładało się na brak poparcia chociażby wśród mieszczan. Nie dziwny się więc, że tak trudno było mu o wsparcie mieszkańców Krakowa czy – jeszcze bardziej – Poznania (jego „wyczyny” na terenie Wielkopolski były szczególnie pamiętane)⁶¹.

Bolesław opolski pojawił się w Krakowie wiosną 1312 r. Przebywał w nim prawdopodobnie tylko kilka tygodni. W czerwcu tego roku po negocjacjach ze swym ciotecznym bratem Władysławem, zdecydował się oddać mu miasto, wywożąc z niego przywódcę buntu – wójta Alberta⁶². Wtrącił go do lochu nowo wybudowanej w Opolu wieży, zwanej dzisiaj Piastowską. W znanej *Pieśni o wójcie Albercie* czytamy, że warunki w opolskim więzieniu nie należały do najlepszych⁶³. Świadczyłoby to na korzyść hipotezy, że przywódca buntu nie został wywieziony przez Bolesława w celu uniknięcia kary ze strony Łokietka, ale w celu uzyskania zań okupu od Jana Luksemburskiego. To jeden z mocniejszych dowodów na to, że Bolesław nie działał w imieniu króla czeskiego⁶⁴. Nie mamy pewności, czy Władysław zapłacił kuzynowi za oddanie mu miasta. Wspomina o tym tylko jedno źródło (*Rocznik małopolski*⁶⁵), ale gdyby tak było, oznaczałoby, że Łokietek wypłacił te pieniądze jako rekompensatę za zrzeczenie się przez Bolka praw do Krakowa⁶⁶. Kuzynowie rozstali się w zgodzie. W przeciwieństwie do innych uczestników buntu, Bolesław nie poniósł żadnych konsekwencji z powodu opanowania miasta, nie niepokojony przez wojska Łokietka, spokojnie wrócił do Opoli. Tam zmarł niespełna rok później – 14 maja 1313 r.

Jego cioteczny brat przeżył wszystkich swoich konkurentów do tronu polskiego, także tych pochodzących ze Śląska. Gdy w 1315 r. montował koalicję przeciwko Brandenburgii⁶⁷, wśród książąt śląskich nie znaleźli się jednak władcy opolscy. Wynikało to jednak

⁶¹ O błędach popełnionych przez Łokietka pisze już J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa*, s. 269–270; zob. też K. Jasiński, *Rola polityczna możnowładztwa wielkopolskiego w latach 1284–1314*, „Roczniki Historyczne”, t. 29, 1963, s. 215–250. Z kolei sytuację w Polsce w chwili koronacji ocenia J.M. Kurtyka, *Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle najnowszych badań*, Kraków 2001, s. 11–35; W wersji popularnonaukowej przedstawił te kwestie ostatnio W. Pasiowiec, *Dole i niedole Władysława Łokietka, czyli o życiu małego księcia, który został wielkim królem*, w: *Odrodzenie Państwa Polskiego, 700. rocznica koronacji Władysława Łokietka*, Kraków 2020, s. 51–90.

⁶² Literaturę na temat udziału księcia opolskiego w buncie wójta Alberta przedstawia ostatnio A. Grabowska, *Bunt wójta Alberta w historiografii*.

⁶³ Pieśń tę ostatnio przeanalizował W. Mrozowicz, *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie – przekaz historyczny w poetyckim szafarze*, w: *Bunt wójta Alberta*, s. 32–42 (tam dalsza literatura).

⁶⁴ Potwierdzają to też ostatnie badania nad polityką władcy czeskiego, zob. R. Antonin, *Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu krakowskiego wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, w: tamże, s. 8–18.

⁶⁵ *Rocznik małopolski*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878, s. 188.

⁶⁶ Tak uważa chociażby A. Kłodziński, autor biogramu Bolka I w PSB (A. Kłodziński, *Bolesław I (Bolko I) książę opolski, Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 268).

⁶⁷ L. Koczy, *Przymierze polsko-duńskie w 1315 roku na tle stosunków polsko-brandenburskich*, „Roczniki Historyczne”, t. 7, 1931, s. 31–81.

pewnie nie tyle z odziedziczonej po ojcu niechęci do wuja, ile z tego, że ich matką była księżniczka brandenburska Agnieszka⁶⁸. Po jej śmierci udało się bowiem wciągnąć syna Bolka I – Bolesława II opolskiego – do sojuszu z Łokietkiem. Widowym tego efektem było małżeństwo Bolka z wnuczką Łokietka Elżbietą świdnicką⁶⁹. Pierworodny syn tej pary, który po pradziadkach z obu stron dostał imię Władysław, wkrótce zrobi wielką międzynarodową karierę na dworze węgierskim, dzięki wsparciu swej ciotecznej babki Elżbiety Łokietkówny⁷⁰. Ta z kolei zastąpiła u boku króla węgierskiego Karola Roberta inną cioteczną babkę Władysława Opolczyka – Marię bytomską. Mimo jednak tych związków, natury dynastycznej i politycznej, syn Bolesława I – Bolko II, podobnie jak inni książęta śląscy, jako ostatni w 1327 r. złożył hołd Janowi Luksemburskiemu.

Bibliografia

Źródła

- Jan Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. VII, tłum. J. Mruk, Warszawa 1974.
- Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, tłum. K. Abgarowicz, Kraków 2010.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 1, Kraków 1879.
- Kodeks Dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Ryszewski, A. Muczkowski, t. II, cz. 1, Warszawa 1848.
- Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, Hg. C. Grünhagen i H. Markgraf, Bd. I, Leipzig, 1881.
- Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, w: *Monumenta Poloniae Historica*, seria nowa, t. VI, Warszawa 1962.
- Rocznik małopolski*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878.
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. III, Hg. W. Irgang, Köln 1984.
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. IV, Hg. W. Irgang, Köln-Wien 1988.
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. V, Hg. W. Irgang, Köln-Weimar-Wien 1993.
- Wuttke K., *Überschlesische Formelbücher des Mittelalters*, Breslau 1919.

⁶⁸ Zob. wyżej przypis 34.

⁶⁹ Szerzej na ten temat chociażby R. Heck, *Piastowie śląscy a Królestwo Polskie w XIV–XV wieku*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*, red. R. Heck, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 69–75.

⁷⁰ Na temat Władysława Opolczyka zob. zwłaszcza J. Sperka, *Władysław, książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2012 (tam dalsza literatura). O Elżbiecie Łokietkównie pisał S. Sroka, zob. *Elżbieta Łokietkówna*, Bydgoszcz 2000.

Literatura

- Antonin R., *Zahraniční politika krále Václava II. V letech 1283–1300*, Brno 2009.
- Antonin R., *Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu krakowskiego wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, t. 133, *Studia Historica*, t. 13 (wydanie specjalne), red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 8–18.
- Barański M., *Księżęta i społeczeństwo wobec zjednoczenia Polski ma przełomie XIII i XIV wieku*, w: *Polska około roku 1300: państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 9–56.
- Barciak A., *Księżę Przemek ścinawski i bitwa siewierska*, w: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Prof. Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 275–282.
- Barciak A., *Polityka czeska wobec ziem polskich za panowania ostatnich Przemysławów i Jana Luksemburskiego*, w: *Polska około roku 1300*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, s. 225–246.
- Baszkiewicz J., *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego (na przełomie XIII i XIV wieku)*, Warszawa 1954.
- Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969.
- Bieniak J., *Postanowienia układu kępińskiego (15 lutego 1282)*, „Przegląd Historyczny”, t. 32, 1991, z. 2, s. 209–232.
- Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, t. 133, *Studia Historica*, t. 13 (wydanie specjalne), red. J. Rajman, Kraków 2013.
- Charvátová K., *Václav II. kral český a polský*, Vyšehrad 2007.
- Czechowicz B., *Mauzoleum książąt opolskich w średniowieczu (1309–1532)*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 15, 2004, s. 9–25.
- Czechowicz B., *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2005.
- Czechowicz B., *Śladami Bolkowego dziedzictwa. O niektórych nośnikach sukcesji władzy w Opolu z okresu od XIV do XX wieku*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 20, 2014, s. 79–100.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Dominianiak W., *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, Racibórz 2009.
- Dziewulski W., *Bułgarka księżną opolską*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. 24, 1969, z. 2, s. 159–183.

- Grabowska A., *Opolski sprzymierzeniec czeskich Wacławów. Polityka międzynarodowa księcia opolskiego Bolesława I w latach 1291–1306*, w: *Primum vivere – deinde philosophari. O ludziach czynu w dziejach Europy Środkowej i Wschodniej*, red. M. Białokur, A. Szczepaniak, Opole–Toruń 2009, s. 32–39.
- Grabowska A., „Książę opolski Bolesław I (ok. 1254/1256–1313)”, praca doktorska napisana na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2012, Biblioteka Główna UO.
- Grabowska A., *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, t. 133, *Studia Historica*, t. 13 (wydanie specjalne), red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 19–31.
- Heck R., *Piastowie śląscy a Królestwo Polskie w XIV – XV wieku*, w: *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*, red. R. Heck, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 69–95.
- Horwat J., *Stosunki między książętami opolskimi a Henrykiem IV Probusem w latach 1278–1288*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach”, t. VI, 1990, s. 9–21.
- Horwat J., *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV wieku*, Gliwice 1996.
- Horwat J., *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta – miasta – Kościół – urzędy – własność prywatna*, Rzeszów 2002.
- Horwat J. (*Książęta piastowscy z domu Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*, Ruda Śląska 2005.
- Jasiński K., *Rola polityczna możnowładztwa wielkopolskiego w latach 1284–1314*, „Roczniki Historyczne”, t. 29, 1963, s. 215–250.
- Jasiński K., *Uwagi o Mieszku – pierwszym księciu cieszyńskim*, „Rocznik Cieszyński”, t. 6/7, 1991, s. 25–31.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśnicy, opolscy, oświęcimscy i cieszyńscy*, Kraków 2007.
- Jasiński T., *Handel miedzią węgierską a restytucja rządów Władysława Łokietka w Polsce*, „Roczniki Historyczne”, t. 84, 2018, s. 93–138.
- Jurek T., *Testament Henryka IV Prawego. Autentyk czy falsyfikat?* „Studia Źródłoznawcze”, t. 35, 1994, s. 79–99.
- Jurek T., *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2006
- Jurek T., *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 187–220.
- Karasiewicz W., *Jakób Świnka arcybiskup gnieźnieński 1283–1314*, Poznań 1948.

- Karwasińska J., *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, w: tejże, *Wybór pism. Kujawy i Mazowsze*, Warszawa 1997.
- Kłodziński A., *Bolesław I (Bolko I) książę opolski*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 268.
- Koczy L., *Przymierze polsko-duńskie w 1315 roku na tle stosunków polsko-brandenburskich*, „Roczniki Historyczne”, t. 7, 1931, s. 31–81.
- Kurtyka J.M., *Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001.
- Maleczyński K., *Polska, Austria, Czechy i Brandenburgia w latach 1278–1290*, w: *Wiek średnie – Medium Aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1962, s. 185–199.
- Mika N., *Mieszko, syn Władysława II Wygnańca, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicy władcy Polski*, Racibórz 2006.
- Mikołajczak T., *Kilka uwag na temat genezy artystycznej i ideowej nagrobków tumbowych w Opolu*, w: *Sztuka dawnego Opolu*, red. B. Czechowicz, J. Filipczyk, A. Kozieł, Opole 2018, s. 17–26.
- Mrozowicz W., *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie – przekaz historyczny w poetyckim szarfarzu*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, t. 133, *Studia Historica*, t. 13 (wydanie specjalne), red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 32–42.
- Musiał S., *Bitwa pod Siewierzem i udział w niej Wielkopolan*, w: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 161–166.
- Panic J., *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice 1992.
- Pasiowiec W., *Dole i niedole Władysława Łokietka, czyli o życiu małego księcia, który został wielkim królem*, w: *Odrodzenie Państwa Polskiego, 700. rocznica koronacji Władysława Łokietka*, Kraków 2020.
- Pietras T., *Krwawy wilk z pastorałem: biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Jeszcze o początkach klasztoru dominikanów w Opolu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego”, seria Historia, t. 35, 1998, s. 7–22.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Działalność fundacyjna książąt opolskich w średniowieczu*, w: *Milennium Kościoła na Śląsku*, red. J. Kopiec, Opole 2000, s. 89–103.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Książęta opolscy a klasztor Dominikanów w Opolu*, w: *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2008, s. 124–134.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Książęta opolscy wobec klasztoru franciszkanów w Opolu*, w: *Kościół i państwo w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*, red. M. Stawski, Warszawa 2008, s. 83–92.

- Pobóg-Lenartowicz A., *Polityka fundacyjna Bolka I – dominikanie i franciszkanie w Opolu*, „Opolski Rocznik Muzealny”, t. 20, 2014, s. 69–78.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Jeszcze o imieniu księżniczki opolskiej, córki Władysława I, żony Henryka IV Prawego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 2014, t. LXIX, z. 3, s. 129–138.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Jeszcze o pochodzeniu Agnieszki, żony Bolesława I*, w: *Totius mundi philohistor. Studia Georgio Strzelczyk octuagenario oblata*, red. M. Delimata-Proch, J. Kujawiński, A. Krawiec, Poznań 2021, s. 567–576.
- Rajman J., *Z badań nad mieszczanami górnośląskimi w średniowiecznym Krakowie*, „Studia Śląskie”, t. 48, 1990, s. 205–221.
- Rajman J., *Kazimierz*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 1999, s. 715–717.
- Rajman J., *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998.
- Rajman J., *Kraków – zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004.
- Rajman J., *Przybysze z miast księstwa opolskiego w czternastowiecznym Krakowie*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, t. 133, Studia Historica, t. 13 (wydanie specjalne), red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 107–118.
- Snoch B., *Mieszko I*, w: *Księżęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 91–92.
- Sperka J., *Eufrozyna*, w: *Księżęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 44–46.
- Sperka J., *Kazimierz*, w: *Księżęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 69–70.
- Sperka J., *Władysław, książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2012.
- Sroka S.A., *Piastówna śląska Maria, królową Węgier*, w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu. Szkice*, Kraków 1995, s. 17–28.
- Sroka S., *Elżbieta Łokietkówna*, Bydgoszcz 2000.
- Sroka S.A., *Eufrozyna*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 1999, s. 723–724.
- Swoboda W., *Księżna kaliska Bułgarką? Przyczynek do rozbioru krytycznego „Annalium” Długosza*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 13, 1980, s. 61–78.
- Szymczakowie A. i J., *Księżniczki śląskie w Łęczycy w XIII wieku*, w: *Klio viae et invia. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*, red. A. Odrzywolska-Kidawa, Warszawa 2010, s. 751–764.
- Włodarski A., *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII wieku i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1933.

Włodarski B., *Elżbieta-Wiola, Polski słownik biograficzny*, t. 6, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989, s. 259–260.

Tęgowski J., *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–12193*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, Historia, t. 6, 1987, s. 43–67.

Welc H., *Kazimierz I opolski i jego czasy*, Opole 2016.

Zielonka Z., *Henryk IV Prawy*, Katowice 1982.

Streszczenie

Wprawdzie w średniowieczu wszyscy Piastowie byli ze sobą blisko spokrewnieni, to jednak Władysława Łokietka z księżętami opolskimi łączyły więzy szczególne, a to za sprawą jego matki, księżniczki opolskiej Eufrozyny. Tak się jednak złożyło, że niemal od początku kariery politycznej księcia brzesko-kujawskiego jego brat cioteczny, władca Opola, Bolesław I znajdował się w gronie jego przeciwników. Po śmierci Leszka Czarnego Bolesław wsparł bowiem księcia wrocławskiego Henryka IV Prawego w jego walce o Kraków. Skończyło się to niewolą Bolesława w bitwie pod Siewierzem w 1289 r. Po śmierci Henryka Probusa książę opolski stał się jednym z najwierniejszych sojuszników Wacława II czeskiego. Był świadkiem upokorzenia swego ciotecznego brata Władysława pod Sieradzem w 1292 r. Po zamordowaniu Przemysła II uczestniczył wraz z Henrykiem głogowskim w wyprawie na Wielkopolskę (skierowanej również przeciw Łokietkowi). W czasie tzw. buntu wójta Alberta Bolesław opolski zajął Kraków, by w 1312 r. dogadać się z Łokietkiem i przekazać mu władzę w stołecznym mieście. Warto zastanowić się, dlaczego Bolesław opolski z taką determinacją zwalczał swego ciotecznego brata i czy miał jakiegokolwiek szanse, by samemu sięgnąć po władzę w Krakowie? Po śmierci Bolesława I kontakty Łokietka z księżętami opolskimi uległy zmianie, czego dowodem jest małżeństwo syna Bolesława I, Bolka II opolskiego z wnuczką Łokietka, Elżbietą świdnicką. Mimo jednak intensywnej akcji dyplomatycznej prowadzonej w latach dwudziestych XIV w. na Śląsku przez Władysława Łokietka, książę Bolesław II opolski w 1327 r., podobnie jak i większość władców śląskich, złożył hołd Janowi Luksemburskiemu.

Słowa kluczowe: Dynastia Piastów, Kraków, XIII i XIV wiek

Władysław the Elbow-High – Bolesław I of Opole. Parallel biographies

Abstract

Although in the Middle Ages all the Piasts were closely related to each other, Władysław the Elbow-High had special ties with the dukes of Opole, thanks to his mother, Princess Eufrosina of Opole. However, it so happened that almost from the beginning of the political career of the Duke of Brześć and Cuiavia, his cousin, the ruler of Opole, Bolesław I was among his opponents. After the death of

Leszek the Black, Bolesław supported the Duke of Wrocław, Henry IV Probus, in his fight for Cracow. It ended with Bolesław's capture in the Battle of Siewierz in 1289. After the death of Henry Probus, the Duke of Opole became one of the most faithful allies of Wenceslaus II of Bohemia. He witnessed the humiliation of his cousin Władysław at Sieradz in 1292. After the murder of Przemysł II, he took part in a campaign against Greater Poland (also against the Elbow-High) together with Henry of Głogów. During the so-called Mayor Albert's rebellion, Bolesław of Opole occupied Cracow, and in 1312 came to an agreement with the Elbow-High and handed over the rule over the capital city to him. It is worth considering why Bolesław of Opole fought with such a determination against his cousin and whether he had any chance to reach for power in Cracow himself? After the death of Bolesław I, relations between the Elbow-High and the Opole dukes changed, which was proved by the marriage of Bolesław I's son, Bolko II of Opole to the Elbow-High's granddaughter, Elizabeth of Świdnica. However, despite the intensive diplomatic action conducted in Silesia by Władysław the Elbow-High in the 1320s, the Duke Bolesław II of Opole, like most Silesian rulers, paid homage to John of Luxembourg in 1327.

Keywords: The Piasts Dynasty, Cracow, 13th and 14th centuries

Biskupi płocky wobec tendencji zjednoczeniowych na przełomie XIII i XIV wieku

Biskupi w omawianym okresie zarówno troszczyli się o życie religijne wiernych i sprawne administrowanie powierzonym sobie terytorium, jak również zajmowali różne stanowiska w administracji dzielnicowej i państwowej. Należeli do najbardziej wykształconej warstwy społecznej. Wielu z nich zasłynęło swą wiedzą, mądrością a także talentami politycznymi. Reprezentowali władcę przy załatwianiu określonych spraw, towarzyszyli mu podczas licznych podróży oraz występowali w charakterze świadków na dokumentach królewskich lub książęcych¹. Nic więc dziwnego, że kiedy pod koniec XIII w. nastąpiło ożywienie myśli zjednoczeniowej, zakotwiczonej m.in. w tradycji dawnego Królestwa Polskiego, ideę tę wspierał Kościół i gnieźnieńska prowincja kościelna, a szerzenie kultu św. Stanisława (kanonizacja w 1253 r.), było ważnym jej składnikiem. Idea ta nieobca była biskupom płockim przełomu XIII i XIV w., których aktywność widoczna jest przede wszystkim w relacji do miejscowej dynastii Piastów. Kiedy po nieudanej próbie zdobycia grodu krakowskiego (po śmierci księcia Leszka Czarnego (30 września 1289 r.))² przez księcia płockiego Bolesława II (ok. 1251–1313)³ doszło do wieloletniej rywalizacji o tron krakowski, w której brali udział: książę wrocławski i krakowski Henryk IV Prawy (1257/8–1290), Wacław II (1271–1305) – król czeski, Przemysław II (1257–1296) – książę wielkopolski, i Władysław Łokietek (1260/1–1333) – książę kujawsko-łęczycki. Porażka, jaką poniósł książę Bolesław II, sprawiła, że koncentrował swoje wysiłki raczej na utrzymaniu terytorium i niezawisłości władztwa mazowieckiego. W zależności od aktualnych układów sił zawierał sojusze. Najpierw w 1292 r. wspomagał króla czeskiego Wacława w wyprawie mającej na celu podporządkowanie Małopolski, a od roku

¹ W. Graczyk, *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439–1463)*, Płock 1999, s. 9–10.

² E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 228; W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. 2: *Książęta małopolscy i kujawscy oraz królowie polscy z domu Piastów i z domu andegaweńskiego*, Warszawa 1959, tabela 3.

³ Książę płocki i mazowiecki Bolesław II urodził się po 1251 roku a zmarł 20 kwietnia 1313 roku. W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. 2, tabela 4; B. Horodyski, *Bolesław II (zm. 1313)*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 2, red. W. Konopczyński, Kraków 1936, s. 267.

1296 stał się sprzymierzeńcem księcia Władysława Łokietka⁴. W poparciu udzielonym Łokietkowi trudno upatrywać dowodu poparcia dla idei zjednoczenia Polski pod rządami piastowskimi. Była to raczej wzajemna pomoc, jaką zwykli świadczyć sobie sprzymierzeni książęta.

Doraźne interesy polityczne książąt Mazowsza niosły ze sobą zaangażowanie po ich stronie biskupów płockich. W tym należy upatrywać faktu obecności biskupa płockiego Gosława h. Gryf (1294–1296)⁵ w koronacji królewskiej Przemysława II, która odbyła się 26 czerwca 1295 r. w archikatedrze gnieźnieńskiej⁶. Obecność biskupa płockiego na uroczystościach koronacyjnych była następstwem reorientacji politycznej księcia mazowieckiego Bolesława II. Książę na początku lat 90. XIII w. znajdował się w obozie króla czeskiego Waclawa II⁷. Przykładem jest choćby jego obecność pod Sieradzem 9 października 1292 r., kiedy Władysław Łokietek zrzekł się praw do ziem krakowskiej i sandomierskiej, a także złożył hołd lenny królowi Czech⁸, a przede wszystkim małżeństwo księcia Bolesława II z siostrą króla Waclawa II Kunegundą (1265–1321)⁹. Dynastyczny związek mazowieckich Piastów z czeskimi Przemyślidami uległ osłabieniu, kiedy Bolesław II wzmocnił swoją pozycję polityczną po śmierci swego brata i księcia czeskiego Konrada II (1250–1294), w Czerwińsku 24 czerwca 1294 r., zajmując jego dzielnicę ze stołecznym Czerskiem. Ten krok Bolesława II sprawił, że skupił w swoim ręku władzę w całej dzielnicy mazowieckiej¹⁰. Na osłabienie relacji z Przemyślidami miały również wpływ problemy z wypłacaniem posagu dla małżonki księcia Bolesława, księżnej Kunegundy¹¹. Definitywny rozpad małżeństwa Bolesława II z Kunegundą nastąpił w 1302 r., kiedy powróciła ona do Pragi¹². Napięcie na linii książę mazowiecki Bolesław II – król

⁴ E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 231.

⁵ S. Bońkowski, *Gosław*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski, P. Hemperek, , Lublin 1985, kol 1318; M.M. Grzybowski, L. Zygner, *Episkopat płocki w latach 1075–2015*, Płock 2015, s. 57; J. Maciejewski, *Episkopat Polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków–Bydgoszcz 2003, s. 250.

⁶ K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII i XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 3, 1978, s. 595.

⁷ A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II mazowiecki. Na szlakach ku jedności (ok. 1253/1258–24 IV 1313)*, Kraków 2015, s. 80–81; K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce*, „Kwartalnik historyczny”, t. 85, 1978, s. 594.

⁸ *Nowy Kodeks Dyplomatyczny Mazowsza. Część II. Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś przy współudziale K. Pacuskiego i H. Wajsa, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, nr 91, s. 86.

⁹ Siostra króla Czech Waclawa II, ur. 1265 r., w 1291 r. wydana za mąż za księcia mazowieckiego Bolesława II, K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, Poznań–Wrocław 1998, s. 119; J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019, s. 64–66.

¹⁰ *Spominki sochaczewskie*, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878, s. 119; J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, Kraków 2012, s. 274. Konrad II pozostawił po sobie ze związku z Jadwigą córką Bolesława Rogatki tylko córkę Jadwigę.

¹¹ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, Kraków 2012, s. 53. Trudno oszacować wysokość posagu, gdyż nie zachowały się przekazy źródłowe na ten temat. J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego Państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1954, s. 210.

¹² K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 21–23; A. Salina, *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011, s. 39–40.

czeski Wacław II dało się zauważyć choćby w 1300 r., kiedy w czasie powrotu Wacława II z Pomorza (po koronacji w Gnieźnie 25 lipca 1300 r.) złupił on rejon Gostynina i zagroził stołecznemu Płockowi¹³. Przejście księcia mazowieckiego Bolesława II do obozu Władysława Łokietka było zdaniem Kazimierza Pacuskiego zwycięstwem idei budowy silnej monarchii piastowskiej¹⁴.

W tych procesach przemian politycznych przełomu XIII i XIV w. obecni byli również biskupi płocki, aktywnie wspierający działalność polityczną książąt Mazowsza. Następca biskupa Gosława h. Gryf (1294–1296), Jan Wysoki h. Dołęga (1297–1310), swoją karierę rozpoczął, pełniąc urząd kanclerza księcia Bolesława II¹⁵. Zresztą nie bez poparcia księcia otrzymał w 1297 r. biskupstwo płockie, wakujące po śmierci biskupa Gosława, piastując wcześniej godność prepozyta w kapitule katedralnej płockiej, która dawała mu wysoką pozycję w gremium kapitulnym¹⁶. Będąc w obozie księcia Bolesława II, a tym samym księcia Władysława Łokietka, nie wziął udziału w uroczystości koronacji królewskiej Wacława II czeskiego, która miała miejsce 25 grudnia 1300 r. w archikatedrze gnieźnieńskiej¹⁷.

Również ze środowiska kancelaryjnego księcia Bolesława II i katedralnego w Płocku wywodził się następca biskupa Jana Wysokiego h. Dołęga, biskup Jan h. Nałęcz (1310–1318)¹⁸. Po raz pierwszy jako prepozyt płocki został odnotowany w źródłach pod datą 20 grudnia 1297 r.¹⁹, kilka miesięcy później, 4 maja 1298 r., występuje już jako kanclerz księcia Bolesława II²⁰. Na urzędzie kanclerskim pozostawał do 4 kwietnia 1304 r.²¹.

Obydwaj wymienieni biskupi płocki zanim dostali się do kancelarii książęcej piastowali godność prepozyta w kapitule katedralnej płockiej. Dawało im to możliwość znajomości spraw kościoła płockiego a przede wszystkim wpływu na gremium kapitulne. Warto podkreślić, że Jan h. Nałęcz zanim został kanclerzem księcia Bolesława miał już za sobą doświadczenie pracy na tym urzędzie w kancelarii księcia kujawskiego Władysława Łokietka w latach 1287–1297²². Nie dziwi więc, że przechodząc później do kancelarii

¹³ A. Salina, *Polityka książąt mazowieckich*, s. 40.

¹⁴ K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę, w Polsce na przełomie XIII i XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 3, 1978, s. 603.

¹⁵ E. Suchodolska, *Kancelarie na Mazowszu 1248–1345*, Warszawa 1977, s. 68; M.M. Grzybowski, L. Zygner, *Episkopat płocki w latach 1075–2015*, Płock 2015, s. 58.

¹⁶ Po raz pierwszy jako prepozyt płocki wystąpił na dokumencie wystawionym przez biskupa włocławskiego Wisława 28 kwietnia 1288 r., por. A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w.*, t. 1: *Prałaci*, Toruń 1991, s. 90.

¹⁷ A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II Mazowiecki. Na szlakach ku jedności (ok. 1253/58–24 IV 1313)*, Kraków 2015, s. 88.

¹⁸ M.M. Grzybowski, L. Zygner, *Episkopat płocki w latach 1075–2015*, s. 60; T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 35.

¹⁹ A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w.*, t. 1: *Prałaci*, s. 91.

²⁰ E. Suchodolska, *Kancelarie na Mazowszu 1248–1345*, s. 69.

²¹ Tamże.

²² K. Jasiński, *Uwagi nad kancelarią Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego Toruńskiego”, t. 19, 1953, s. 78–79; M. Niwiński, *Dokumenty Łokietka dla opactwa wąchockiego*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 46, 1932, s. 375; A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły*

księcia mazowieckiego, posiadał znajomość realiów polityki tego księcia. Analogicznie jak miało to miejsce w przypadku biskupa Jana Wysokiego h. Dołęga, również i biskup Jan Herbu Nałęcz (1310–1318), uzyskał urząd biskupa płockiego w 1310 r. dzięki silnemu poparciu księcia Bolesława II. Osadzenie na płockim biskupstwie Jana dokonano się w 1310 r., czyli już w schyłkowym okresie rządów Bolesława II na Mazowszu (zm. w Wyszogrodzie 24 kwietnia 1313 r., pochowany w katedrze płockiej). Zdaniem Janusza Grabowskiego Mazowsze wtedy było jeszcze jednolite, do ostatecznego podziału Mazowsza pomiędzy synów Bolesława II nie doszło za życia ojca²³. Po jego śmierci Siemowit II²⁴ objął południowo-zachodnią, centralną i północno-wschodnią część Mazowsza, z kasztelaniami rawską, sochaczewską, zakroczymską, ciechanowską oraz wiską z Nowogrodem i Goniądzem; Trojden I²⁵ odziedziczył kasztelanie czerską i warszawską oraz Kamieniec nad Bugiem i Liw, Waclaw²⁶ zaś przejął dzielnicę płocką wraz z Gostyninem i Wyszogrodem²⁷.

W okresie rządów synów księcia Bolesława II (pomiędzy 1313 a 1345 r.) sytuacja polityczna uległa dużej zmianie. Wzrost znaczenia Litwy oraz państwa zakonnego w Prusach wymagał w drugiej i trzeciej dekadzie XIV w. znacznej rewizji prowadzonej przez Mazowsze polityki. Podporządkowanie Wielkopolski i Małopolski przez Władysława Łokietka sprawiło, że zebrani w 1318 r. na wiecu w Sulejowie, postanowili wystosować prośbę do papieża Jana XXII o zgodę na koronę dla Władysława Łokietka. Wysłany w tym celu biskup kujawski Gerward, jeden z najwierniejszych stronników Łokietka, powrócił z oczekiwaną i pożądaną papieską decyzją²⁸. Udzielona zgoda na koronację sprawiła, że 20 stycznia 1320 r. w katedrze krakowskiej arcybiskup gnieźnieński Janisław koronował Władysława Łokietka na króla²⁹.

W swoich staraniach Łokietek początkowo widział w Mazowszu sprzymierzeńca, ale gdy zawarł przymierze z Litwą, uważając książąt za sojuszników Krzyżaków, w latach 20. XIV w. wraz z Litwinami zaczął najeżdżać ziemie Mazowsza³⁰. Siłą rzeczy musiały

katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w., t. 1: *Prace*, s. 90–91. Będąc kanclerzem w kancelarii księcia Władysława Łokietka, otrzymał z jego protekcji kanonię w kapitule gnieźnieńskiej. Por. E. Suchołowska, *Kancelarie na Mazowszu 1248–1345*, s. 69–70.

²³ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 57.

²⁴ Siemowit II (1283–1345), syn Bolesława II; 1310–1313 książę warszawski i liwski; od 1313 r. książę rawski; 1336–1340 regent w Płocku, K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 28–30.

²⁵ Trojden I (1284/1288–1341), syn Bolesława II; 1310 r. książę czerski; od 1313 r. dodatkowo w Warszawie i Liwie; 1336–1240 regent w Płocku, K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 30–36.

²⁶ Waclaw (Wańko) płocki (ok. 1295–1337/38), syn Bolesława II; książę płocki od 1313 r.; lennik czeski od 1329 r., K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 42–48.

²⁷ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 62; P.E. Herod, *Rozwój prawa mazowieckiego na tle przeobrażeń polityczno-ustrojowych Mazowsza do XVI wieku*, Kraków 2016, s. 38.

²⁸ J. Maciejewski, *Episkopat Polski doby dzielnicowej 1180–1320*, s. 157–158.

²⁹ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 63.

³⁰ „[F]uit discordia inter regem Poloniae [...], et Wancko dux Masoviae [...], propter quod rex terram ipsius spoliari fecit et vastari”, *Chronica Olivensis. Auctore Stanislao abbate Olivensi*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Warszawa 1961, s. 327.

też ulec rewizji postawa biskupów płockich, tym bardziej że od tego czasu rozpoczyna się podkreślanie niezależności Mazowsza. Apogeum tej postawy było wystąpienie na synodzie w Łęczycy w 1425 r. archidiacona płockiego Stanisława Pawłowskiego, który w imieniu księcia Siemowita IV (ok. 1352–1426) oraz biskupa płockiego Jakuba z Korzkwi (ok. 1450–1425) złożył deklarację niezależności Mazowsza. Wystąpienie to wiązało się z nałożeniem przez króla Władysława Jagiełłę, za zgodą papieża Marcina V (1369–1431), na gnieźnieńską prowincję kościelną *subsidiium charitativum* w wysokości 20 tysięcy florenów³¹. Wówczas przedstawiciel księcia oświadczył, że polecenie Stolicy Apostolskiej nie dotyczy diecezji płockiej. Diecezja ta leży na ziemi mazowieckiej, która ma swoich własnych niezależnych książy. Nie podlegają oni królowi polskiemu ani też innemu władcy³².

Na lata 20. XIV w. przypada w diecezji płockiej pontyfikat biskupa Floriana z Kościelca h. Leszczyc (1318–1333)³³. Zanim objął stolicę biskupią w Płocku dzięki poparciu księcia płockiego Waclawa, pełnił funkcję kapelana księcia mazowieckiego Bolesława II. Jako kapelan wystąpił na dokumencie księcia wydanym w Płocku 6 sierpnia 1299 r., w którym to książę odstąpił biskupowi płockiemu Janowi część wsi Reczyno, Młodochowo i Sowo-kłęcz w zamian za części we wsiach Dziarnowo, Łbowo i Minino³⁴. Warto podkreślić, że dwaj bracia Floriana z Kościelca – Wojciech i Bogumił – piastowali ważne urzędy na dworze księcia Władysława Łokietka, pierwszy z nich był wojewodą brzeskim, drugi – kasztelanem bydgoskim³⁵. To pozwala twierdzić, że Leszczyc z Kościelca pozostawali w tym czasie w otoczeniu politycznym księcia Władysława Łokietka.

Florian z Kościelca najpierw pozostawał w otoczeniu księcia Bolesława II, pełniąc funkcję jego kapelana, następnie – zapewne dzięki protekcji Bolesława II – po 15 sierpnia 1310 r. otrzymał wysoki urząd prepozyta w kapitule katedralnej płockiej³⁶. Oprócz prepozytury płockiej posiadał kanonię w kapitule katedralnej gnieźnieńskiej. Z grona kapituły gnieźnieńskiej został wyznaczony elektorem do wyboru na urząd arcybiskupa w Gnieźnie, wakujący po śmierci 4 marca 1314 r. arcybiskupa Jakuba Świnki. Kolegium elektorów wybrało 1 maja 1314 r. na arcybiskupa gnieźnieńskiego Borzysława

³¹ Papież zezwolił królowi polskiemu na finansowe obciążenie prowincji gnieźnieńskiej, ale pod warunkiem, że zorganizuje wyprawę przeciwko herezji husyckiej szerzącej się w Czechach, H. Samsownik, *Przesłanki tworzenia się narodu mazowieckiego na przełomie XV i XVI wieku*, w: *Narody, jak powstawały i jak wybijały się na niepodległość*, Warszawa 1989, s. 147; W. Graczyk, *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439–1463)*, s. 40–41.

³² W. Graczyk, *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439–1463)*, s. 40–41.

³³ M.M. Grzybowski, L. Zygnier, *Episkopat płocki w latach 1075–2015*, s. 62–4; J. Maciejewski, *Episkopat Polski doby dzielnicowej 1180–1320*, s. 252; J. Karwasińska, *Florian, biskup płocki (zm. 1133)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, red. W. Konopczyński, Kraków 1948–1958, s. 38–40.

³⁴ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. 2. *Dokumenty z lat 1248–1355*, nr 105, s. 100–101; A. Teterycz-Puzio, *Bolesław II Mazowiecki*, s. 123, 155; A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w.*, t. 1: *Prałaci*, s. 76.

³⁵ A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w.*, t. 1: *Prałaci*, s. 76.

³⁶ Tamże, s. 76.

(zm. 1317)³⁷. Nowy arcybiskup gnieźnieński pozostawał wcześniej w bliskim otoczeniu księcia mazowieckiego Bolesława II, w 1311 r. wymieniony jest jako kanclerz księcia na dokumencie biskupa kujawskiego Gerwarda³⁸. Arcybiskup gnieźnieński Borzysław i kanonik gnieźnieński oraz prepozyt płocki Florian związani więc byli z tym samym środowiskiem politycznym księcia mazowieckiego Bolesława. Kiedy po śmierci księcia Bolesława II (24 kwietnia 1313 r.) przejął w posiadanie dzielnicę mazowiecką z Płockiem, Wyszogrodem, Gostyninem i Gąbinem, księżę Waclaw, najmłodszy syn Bolesława i Kunegundy, siostry króla czeskiego Waclawa II, Florian pozostał w kręgu najbliższych współpracowników księcia. O dobrych relacjach między panującym a Florianem z Kościelca świadczy to, że wskutek opróżnienia urzędu biskupa płockiego po śmierci Jana h. Nałęcz w 1318 r., dzięki poparciu księcia płockiego Waclawa, został wybrany po 26 maja 1318 r. jego następcą³⁹. Jego rządy wpisały się w skomplikowaną mozaikę stosunków politycznych pomiędzy Polską Władysława Łokietka, Litwą, zakonem a Mazowszem. I trzeba powiedzieć, że działalność biskupa Floriana z Kościelca odzwierciedla aktualny interes polityczny księcia mazowieckiego Waclawa. Jeszcze zanim otrzymał sakrę biskupią jesienią 1318 r. był świadkiem sojuszu mazowiecko-litewskiego, którego przypieczętowaniem był ożenek księcia płockiego Waclawa z córką księcia Giedymina Elżbietą (1306–1364). Według najnowszej historiografii i ustaleń, małżeństwo to miało miejsce nie jak dotąd sądzono w 1320, lecz już w 1316 r.⁴⁰ Zdaniem Jarosława Nikodema ani Polska, ani Mazowsze z punktu widzenia strategicznego nie interesowały Giedymina. Podejmowane przez niego działania miały na celu uzyskanie doraźnych korzyści w szerszej perspektywie czasowej⁴¹.

W początek rządów królewskich Władysława Łokietka (1320 r.) wpisuje się proces polsko-krzyżacki 1320/1321. Jeszcze przed koronacją królewską w 1319 r. biskup kujawski Gerward⁴², w imieniu Władysława Łokietka, wniósł do papieża Jana XXII skargę na zakon. Przychylając się do prośby strony polskiej, papież wyznaczył trzech arbitrów do rozśądzenia sporu: arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława, biskupa poznańskiego Domarata oraz opata klasztoru w Mogilnie Mikołaja⁴³. Swoje zastrzeżenia, co do stronnictwa składu sędziowskiego wniósł zakon, reprezentowany przez Zygryda von Papauem. Mimo protestów strony krzyżackiej proces rozpoczął się w kwietniu

³⁷ K. Śmigiel, *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polskich*, Poznań 2002, s. 50–51.

³⁸ E. Suchodolska, *Kancelarie na Mazowszu w latach 1248–1345*, s. 70; J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łączyska i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 245.

³⁹ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 280; J. Maciejewski, *Episkopat Polski doby dzielnicowej*, s. 252; M.M. Grzybowski, L. Zygnier, *Episkopat Płocki w latach 1075–2015*, s. 62–63; Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrzdku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, Rzym 1954, s. 57.

⁴⁰ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 69; J. Nikodem, *Litwa*, Poznań 2018, s. 331.

⁴¹ J. Nikodem, *Litwa*, s. 331.

⁴² P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 115.

⁴³ K. Śmigiel, *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, s. 51–54.

1320 r. i trwał do lutego roku następnego⁴⁴. Przesłuchania świadków odbywały się w Inowrocławiu oraz Brześciu Kujawskim. W sumie przesłuchano 25 świadków, a wśród nich biskupa wrocławskiego Gerwarda, biskupa płockiego Floriana i księcia płockiego Waclawa⁴⁵. 10 lutego 1321 r. arbitrzy wydali wyrok: zakon został zobowiązany do oddania stronie polskiej zagarniętego Pomorza Gdańskiego, wypłaty odszkodowania w wysokości 30 tysięcy grzywien i pokrycia kosztów procesu⁴⁶. Zdaniem Janusza Grabowskiego ostrożne wypowiedzi podczas procesu księcia płockiego Waclawa były raczej wyrazem zachowania neutralnej postawy w konflikcie polsko-krzyżackim⁴⁷. Równie powściągliwe były zdaniem Jadwigi Karwasińskiej wypowiedzi biskupa płockiego Floriana⁴⁸.

Proces inowrocławsko-brzeski stanowi punkt zwrotny w politycznej optyce księcia płockiego Waclawa i biskupa płockiego Floriana. Dwa miesiące po ogłoszeniu wyroku w procesie polsko-krzyżackim (14 kwietnia 1321 r.) w Golubiu książę płocki Waclaw zawarł układ z mistrzem krajowym Fryderykiem von Wildenbergiem, w którym za radą i w obecności biskupa płockiego Floriana oraz wojewody płockiego Krystyna, kasztelana płockiego Leonarda i sędziego płockiego Henryka, zobowiązał się nie popierać Litwinów ani innych nieprzyjaciół zakonu w zamian za umorzenie wzajemnych przegranicznych zatargów⁴⁹. Według Janusza Grabowskiego może to świadczyć o dużym wpływie biskupa płockiego Floriana na księcia Waclawa⁵⁰. Wydawać się może dziwne, że książę Waclaw, będąc w sojuszu z Litwą poprzez małżeństwo z Elżbietą Giedyminówną (ok. 1316 r.), zawarł układ z Krzyżakami *de facto* skierowany przeciwko Litwie. Być może wynikało to z politycznego realizmu księcia Waclawa, bowiem zatargi na pograniczu mazowiecko-krzyżackim, polepszające się relacje Polski z Litwą, przypieczętowane później w 1325 r. małżeństwem syna Władysława Łokietka, Kazimierza z córką księcia Gedymina Aldoną (młodsza siostra Elżbiety żony księcia płockiego Waclawa), zawierały w sobie załączek zmian w polityce tak polskiej, jak i mazowieckiej⁵¹. Mimo zawartego przez księcia Waclawa w 1321 r. sojuszu z zakonem, skierowanym przeciwko Litwie, nie widać ze strony Gedymina natychmiastowej reakcji w postaci najazdu ziem nielojal-

⁴⁴ Proces inowrocławsko-brzeski 1320/21 nie był pierwszym procesem polsko-krzyżackim. Poprzedziły go trzy procesy – dwa wytoczone przez krzyżaków książętom pomorskim Świętopełkowi w latach 1245–1248 i Mściwojowi II w latach 1281–1282, oraz proces z 1310 r. w sprawie zbrodni popełnionych przez krzyżaków w Inflantach, Prusach (Braniewo) i w Gdańsku, por. A. Wojtkowski, *Procesy polsko-krzyżackie przed procesem z lat 1320/1321*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie”, t. 1, 1972, s. 90.

⁴⁵ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 69; J. Karwasińska, *Florian, biskup płocki (zm. 1133)*, w: PSB, t. 7, s. 39; M.M. Grzybowski, L. Zygnier, *Episkopat Płocki w latach 1075–2015*, s. 63.

⁴⁶ M. Biskup, G. Łabuda, *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, Gdańsk 1986, s. 345.

⁴⁷ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 69.

⁴⁸ J. Karwasińska, *Florian, biskup płocki (zm. 1133)*, w: PSB, t. 7, s. 39.

⁴⁹ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. 2. Dokumenty z lat 1248–1355, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, nr 158, s. 154–155; J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019, s. 87.

⁵⁰ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 69–70.

⁵¹ Tamże.

nego zięcia. Co więcej, we wrześniu 1323 r. na prośbę Waclawa Giedymin zorganizował wyprawę na ziemię dobrzyńską, by wesprzeć go w konflikcie z księżną dobrzyńską Anastazją⁵². Być może tym czynnikiem łagodzącym była żona Waclawa i córka Giedymina Elżbieta. Pogorszenie relacji mazowiecko-litewskich i mazowiecko-polskich nastąpiło dopiero w 1325 r. Książęta mazowieccy i bracia księcia płockiego Waclawa, Siemowit II i Trojden, wysłali poselstwo do Awinionu, do papieża Jana XXII, w którym znalazł się również biskup płocki Florian, które prosiło papieża o zwolnienie zakonu krzyżackiego z wierności układowi z Litwinami, którzy swym najazdem na Mazowsze sami pogwałcili warunki traktatu⁵³. Prośba ta odnosiła się do dwóch najazdów litewskich na Mazowsze: z lipca 1324 r. (na dzielnicę Trojdena) i z listopada 1324 r. na dzielnicę księcia Siemowita II. W czasie tych najazdów zostały również zniszczone dobra biskupa płockiego Floriana, przede wszystkim biskupi Pułtusk⁵⁴. W obronie Mazowsza przed najazdami litewskimi oraz wzmacniającej się pozycji Władysława Łokietka należy upatrywać okoliczności układu zawartego przez książąt mazowieckich Waclawa, Siemowita II i Trojdena I z wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego Wernerem von Orselnem w styczniu 1326 r. w Brodnicy. Miał on na celu zagwarantowanie obrony przeciwko wspólnym wrogom. Książęta mazowieccy przyrzekli nie zawierać żadnych umów ani wszczynać zatargów bez konsultacji z zakonem⁵⁵. Warto podkreślić, że wielki mistrz dzięki temu sojuszowi stawał się niejako gwarantem niezależności i integralności Mazowsza⁵⁶. Pokój na granicy mazowiecko-krzyżackiej dawał gwarancję stabilizacji i bezpieczeństwa ze strony silniejszego przeciw sąsiada. Zwrot ku zakonowi należy również rozumieć jako potrzebę szukania sprzymierzeńców przed podporządkowaniem politycznym, zwłaszcza odkąd Władysław Łokietek zjednoczył państwo polskie. Od tego też czasu rozpoczyna się podkreślanie niezależności Mazowsza⁵⁷.

Odwetem ze strony króla za sojusz Mazowsza z Krzyżakami był najazd Władysława Łokietka na Mazowsze w lipcu 1327 r. Wojska Władysława Łokietka zniszczyły ziemię płocką, obległy zamki w Płocku i Gostyninie. Z odsieczą sojusznikowi ruszyli Krzyżacy, którzy zaatakowali Kujawy. Zdecydowanie mniejsza liczba wojska zmusiła Polaków

⁵² E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, s. 238–239.

⁵³ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, cz. 2: Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, nr 178, s. 176–178.

⁵⁴ E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, s. 239.

⁵⁵ *Iura Masoviae Terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego*, wyd. J. Sawicki, w: *Fontes Historiae Masoviensis*, t. 1: (1228–1471), Warszawa 1972, s. 6; J. Grabowski, *Poczet książąt i książęcych mazowieckich*, s. 89; H. Samsonowicz, *Piastowskie Mazowsze a Królestwo Polskie w XIII–XV wieku*, w: *Piastowie w dziejach Polski*, red. R. Heck, Wrocław 1975, s. 122. Układ zawarł wielki mistrz Werner von Orseln z każdym z książąt mazowieckich: Siemowitem II, Trojdenem I i Waclawem. Por. E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, s. 241.

⁵⁶ D. Makiła, *Mazowsze w polityce zakonu krzyżackiego*, w: *Mazowsze w retrospektywie badawczej. Dynastia, instytucje, społeczeństwo*, red. W. Graczyk, J.M. Marszalska, B. Dźwigała, Kraków 2016, s. 79–80; S. Zajączkowski, *Polska a Zakon krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929, s. 111–114.

⁵⁷ W. Graczyk, *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439–1463)*, s. 35–36.

do wycofania się. Rozejm podpisany we Włocławku zakończył konflikt⁵⁸. Niepokojącym symptomem zaraz po nierozstrzygniętej wojnie było widoczne zbliżenie między zakonem i królem Czech Janem Luksemburczykiem a jednocześnie zerwanie sojuszu księcia Waclawa z Krzyżakami⁵⁹. Król czeski upominał się o Polskie dziedzictwo Waclawa II, do którego miał powszechnie respektowane tytuły, stąd też nie zamierzał porzucać starań o koronę Polską. Na efekty koalicji nie trzeba było długo czekać. W 1328 r. Jan Luksemburski postanowił wesprzeć zakon w jego wyprawie (krucjacie) na Litwę. Z pomocą Litwie przyszedł Władysław Łokietek, który najechał ziemię chełmińską. Najazd ten wywołał w Europie duży oddźwięk dzięki krzyżackiej propagandzie. Z kolei Krzyżacy wraz z królem czeskim w 1329 r. zdobyli najpierw ziemię dobrzyńską, a później ruszyli na Mazowsze. Wraz z oddziałami króla czeskiego przystąpili do oblężenia Płocka. Pomimo wsparcia udzielonego księciu płockiemu Waclawowi przez króla Władysława Łokietka, książę Waclaw skapitulował. W obozie pod Płockiem 29 marca 1329 r. złożył hołd, wskutek czego stał się wasalem króla czeskiego⁶⁰. Pewną rolę w doprowadzeniu do takiego finału działań wojennych odegrał biskup płocki Florian, który przywiesił swą pieczęć do wystawionego 29 marca 1329 r. dokumentu hołdowniczego księcia Waclawa. Być może kierowały nim obawy przed zniszczeniem dóbr biskupich wskutek przedłużających się działań wojennych a może przekonanie o nieuchronności sytuacji politycznej, w jakiej znalazło się Mazowsze⁶¹. Zdaniem Anny Saliny przywieszenie pieczęci do dokumentu hołdowniczego biskupa, było wyrazem poparcia udzielonego księciu w odróżnieniu od innych urzędników z rady książęcej, których na dokumencie zabrakło – co równało się braku akceptacji najbliższych współpracowników do takiego posunięcia politycznego⁶². Był to ostatni akt politycznej aktywności tego ambitnego biskupa płockiego, który wkrótce, 21 czerwca 1333 r., zmarł w zamku biskupów płockich w Pułtusku⁶³.

Wspomniani biskupi płocki z przełomu XIII i XIV w. aktywnie włączali się w życie polityczne dzielnic mazowieckiej. Dobrą szkołą przygotowania do roli, jaką pełnili, obejmując urząd biskupa płockiego była służba w kancelarii książęcej oraz godności kościelne, jakie uzyskiwali w kapitule katedralnej płockiej oraz innych kapitułach. Ich postawa polityczna była odzwierciedleniem bieżących kierunków politycznych książąt mazowieckich i zasadniczo oscylowała pomiędzy Polską, zakonem i Litwą. Opcja była zależna od bieżących sojuszy i układu sił. Paradoksalnie zjednoczenie Królestwa Pol-

⁵⁸ J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, s. 89.

⁵⁹ J. Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich*, s. 71.

⁶⁰ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. 2: *Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, nr 194, s. 193–195; E. Suchodolska, *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, s. 243–244.

⁶¹ J. Grabowski, *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, s. 90.

⁶² A. Salina, *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV do 1526 roku*, Poznań 2011, s. 171–172.

⁶³ J. Karwasińska, *Florian, biskup płocki (zm. 1133)*, w: PSB, t. 7, s. 40; M.M. Grzybowski, L. Zygmunt, *Episkopat Płocki w latach 1075–2015*, s. 64.

skiego i koronacja księcia Władysława Łokietka na króla, a także dokonujący się podział polityczny dzielnic mazowieckiej doprowadziły do przeorientowania lokalnej polityki. W tym należy upatrywać zwrotu książąt mazowieckich w latach 20. XIV w. w kierunku zakonu, a tym samym również biskupów płockich, ściśle powiązanych w swojej działalności z miejscową dynastią. Nie dziwi więc, że biskup płocki Florian wspierał swoim autorytetem a może i inspirował księcia Waława do działań w tym kierunku. Czy chłodna ocena politycznych realiów dokonywanych przez płockich hierarchów była czynnikiem przeważającym?, czy może też obawa przed stratami materialnymi, poniesionymi wskutek najazdów i wojen?. Wydawać się może, że jedno i drugie. Na pograniczu mazowiecko-krzyżackim znajdował się duży kompleks dóbr, zwany kluczem górzneńskim, stanowiący uposażenie biskupstwa płockiego. Pod koniec XIII w. na tym terenie rozpoczął się proces szeroko zakrojonych reform gospodarczych, skutkujący przenoszeniem i zakładaniem wsi na prawie niemieckim. W wydarzeniach, w których aktywnie uczestniczyli płoccy biskupi z przełomu XIII i XIV w., dostrzegali chyba nieuchronność procesów dziejowych.

Bibliografia

Źródła drukowane

Chronica Olivensis. Auctore Stanislao abbate Olivensi, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 6, Warszawa 1961.

Iura Masoviae Terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego, wyd. J. Sawicki, w: *Fontes Historiae Masoviensis*, t. 1: (1228–1471), Warszawa 1972.

Nowy Kodeks Dyplomatyczny Mazowsza. Część II. Dokumenty z lat 1248–1355, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś przy współudziale K. Pacuskiego i H. Wajsa, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.

Spominki sochaczewskie, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.

Literatura

Baszkiewicz J., *Powstanie zjednoczonego Państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1954.

Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969.

- Biskup M., Labuda G., *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, Gdańsk 1986.
- Bońkowski S., *Gostaw*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski, P. Hemperek, Lublin 1985, kol 1318.
- Dworzaczek W., *Genealogia, cz. 2: Książęta małopolscy i kujawscy oraz królowie polscy z domu Piastów i z domu andegaweńskiego*, Warszawa 1959.
- Grabowski J., *Dynastia Piastów mazowieckich*, Kraków 2012.
- Grabowski J., *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019.
- Graczyk W., *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439–1463)*, Płock 1999.
- Grzybowski M.M., Zygmunt L., *Episkopat płocki w latach 1075–2015*, Płock 2015.
- Herod P.E., *Rozwój prawa mazowieckiego na tle przeobrażeń polityczno-ustrojowych Mazowsza do XVI wieku*, Kraków 2016.
- Horodyski B., *Bolesław II (zm. 1313)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, red. W. Konopczyński, Kraków 1936, s. 267.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów mazowieckich*, Poznań–Wrocław 1998.
- Jasiński K., *Uwagi nad kancelarią Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego Toruńskiego”, t. 19, 1953, s. 57–101.
- Karwasińska K., *Florian, biskup płocki (zm. 1133)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, red. W. Konopczyński, Kraków 1948–1958, s. 38–40.
- Maciejewski J., *Episkopat Polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków–Bydgoszcz 2003.
- Makiła D., *Mazowsze w polityce zakonu krzyżackiego*, w: *Mazowsze w retrospektywie badawczej. Dynastia, instytucje, społeczeństwo*, red. W. Graczyk, J.M. Marszałka, B. Dźwigała, Kraków 2016, s. 75–92.
- Nikodem J., *Litwa*, Poznań 2018.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Niwiński M., *Dokumenty Łokietka dla opactwa wąchockiego*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 46, 1932, s. 371–377.
- Pacuski K., *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII i XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, 3, 1978, s. 585–604.
- Radziwiński A., *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w.*, t. 1: *Prałaci*, Toruń 1991
- Salina A., *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011.
- Samsonowicz H., *Przesłanki tworzenia się narodu mazowieckiego na przełomie XV i XVI wieku*, w: *Narody, jak powstawały i jak wybijały się na niepodległość*, Warszawa 1989, s. 146–153.
- Samsonowicz H., *Piastowskie Mazowsze a Królestwo Polskie w XIII–XV wieku*, w: *Piastowie w dziejach Polski*, red. R. Heck, Wrocław 1975, s. 115–134.

- Suchodolska E., *Dzieje polityczne (połowa XIII – połowa XIV w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 213–256.
- Suchodolska E., *Kancelarie na Mazowszu 1248–1345*, Warszawa 1977.
- Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, Rzym 1954.
- Śmigiel K., *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polskich*, Poznań 2002.
- Teterycz-Puzio A., *Bolesław II mazowiecki. Na szlakach ku jedności (ok. 1253/1258–24 IV 1313)*, Kraków 2015.
- Wojtkowski A., *Procesy polsko-krzyżackie przed procesem z lat 1320/1321*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie”, t. 1, 1972, s. 3–101.
- Zajączkowski S., *Polska a Zakon krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929.
- Żebrowski T., *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976.

Streszczenie

Biskupi płoccy z przełomu XIII i XIV w.: Gosław h. Gryf (1294–1296), Jan Wysoki h. Dołęga (1297–1310), a przede wszystkim Florian z Kościelca h. Leszczyc (1318–1333) aktywnie uczestniczyli w ówczesnych rozgrywkach politycznych, reprezentując doraźne interesy polityczne książąt Mazowsza. Przykładem jest obecność biskupa Gosława h. Gryf (1294–1296) w koronacji królewskiej Przemysława II w 1295 r. Dobrą szkołą przygotowania do roli, jaką pełnili, obejmując urząd biskupa płockiego, była służba w kancelarii książęcej oraz godności kościelne, jakie uzyskiwali w kapitule katedralnej płockiej oraz innych kapitułach. Ich postawa polityczna była odzwierciedleniem bieżących kierunków politycznych książąt mazowieckich i oscylowała pomiędzy Polską, zakonem i Litwą. Opcja była zależna od bieżących sojuszy i układu sił. Paradoksalnie zjednoczenie Królestwa Polskiego i koronacja księcia Władysława Łokietka na króla oraz dokonujący się podział polityczny dzielnic mazowieckiej doprowadził do przeorientowania lokalnej polityki. W tym należy upatrywać zwrotu książąt mazowieckich w latach 20. XIV w. w kierunku zakonu, a tym samym biskupów płockich ściśle powiązanych w swojej działalności z miejscową dynastią. Perspektywa zarówno polityczna, jak i gospodarcza, była czynnikiem przesądzającym o kierunku zwrotu politycznego książąt mazowieckich i biskupów płockich.

Słowa kluczowe: Mazowsze, biskupi płoccy, dynastia książąt Mazowsza, polityka mazowiecka, zjednoczenie Królestwa Polskiego

Płock bishops' position regarding unification trends at the turn of 13th and 14th century

Abstract

The bishops of Płock at the turn of the 13th and 14th centuries: Gosław of Gryf house, (1294–1296), Jan Wysoki of Dołęga house (1297–1310) and, above all, Florian of Kościelec of Leszczyc house (1318–1333) actively participated in the political games of those times, representing short-term political interests of the Mazovian dukes. A good example is the presence of Bishop Gosław of Gryf house (1294–1296) at the coronation of King Przemysław II in 1295. A good way for the future bishops of Płock to prepare for their role was their service in the ducal chancellery as well as church dignities which they received in the Płock Cathedral Chapter and other chapters. Their political stance reflected current political leanings of the Mazovian dukes and generally oscillated between Poland, the Teutonic Order and Lithuania. The option depended on current alliances and the balance of power. Paradoxically, unification of Polish Kingdom and coronation of duke Władysław the Elbow-High as king, as well as ongoing political division of the Mazovian province led to a reorientation of local politics. This should be seen as the reason for Mazovian princes' turn towards the Teutonic Order in the 1320s, which was also a turn towards the bishops of Płock, whose activities were closely connected with the local dynasty. Both political and economic perspective were factors determining the political turn of the Mazovian dukes and the bishops of Płock.

Key words: Mazovia, bishops of Płock, ducal dynasty of Mazovia, Mazovian politics, reunification of the Kingdom of Poland

Władysław Łokietek a klasztor cystersów w Szczyrzycu

Jesienią 1304 r. Władysław Łokietek wrócił z wygnania, co wywołało bunt przeciwko czeskim rządóm w Małopolsce. Szybko odbudowywał utraconą pozycję polityczną, 1 lutego 1305 r. uczestniczył w Wiślicy na wiecu, na którym byli obecni możni ziemi sandomierskiej¹. Kilka miesięcy później (21 czerwca 1305 r.) zmarł król Wacław II, co znacznie osłabiło czeskie panowanie w Polsce. Władzę Łokietka najpierw uznał Kraków i biskup Muskata, następnie Pomorze Gdańskie i część Wielkopolski (Konin i Nakło)². Podporządkowując swojej władzy kolejne ziemie, przyjął tytuł „dziedzica całego Królestwa Polskiego” (*heres tocius Regni Polonie*)³. Przejmując i umacniając władzę w Małopolsce, Władysław Łokietek zdawał sobie sprawę, że musi zabezpieczyć podstawy gospodarcze swego panowania. Stąd udzielane przywileje i nadania zarówno osobom zasłużonym dla księcia, jak i instytucjom, w tym również klasztorom.

Jednym z klasztorów, w którego archiwum zachowały się dokumenty przywilejów i nadań Władysława Łokietka, jest klasztor cystersów w Szczyrzycu. Pierwotna fundacja tego klasztoru miała miejsce w 1234 r., gdy biskup krakowski Wisław udzielił zgody wojewodzie Teodorowi na ufundowanie klasztoru i wybudowanie kościoła w Ludźmierzu⁴. Dla klasztoru w Ludźmierzu wojewoda zakupił dwie wsie: Goduszę i Gruszowiec⁵. Dość szybko, bo już w 1243 r., klasztor z Ludźmierza został translokowany do Szczyrzycu. Bezpośrednią przyczyną translokacji był prawdopodobnie najazd tatarski w 1241 r. Pierwsza wzmianka źródłowa o cystersach w Szczyrzycu (*monasterio de Cyrich*) pochodzi z dokumentu księcia Bolesława Wstydliwego (1243–

¹ A. Marzec, *Urządnicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 21–27.

² T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego. Książę głogowski Henryk 1274–1309*, Kraków 2006, s. 104–116.

³ A. Świeżawski, *Dux regni Poloniae i haeres regni Poloniae. Ze studiów nad tytulaturą władców polskich na przełomie XIII i XIV wieku*, „Przegląd Historyczny”, t. 89, 1989, s. 429–438.

⁴ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 16, s. 22; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku. Dzieje, gospodarka, kultura*, Kraków 2011, s. 39.

⁵ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr 18, s. 24.

1279) z 1243 r., potwierdzającym sprzedaż wsi Mogilany⁶. Pierwotne uposażenie klasztoru cystersów w Ludźmierzu-Szczyrzycu, od 1234 r. do chwili śmierci Teodora w 1238 r., obejmowało następujące miejscowości wraz z dziesięcinami: Brunaczów, Długopole, Godusza, Gruszowiec, Krzyszkowice, Latoszyn, Ludźmierz, Mogilany, Niedzieliska (łąki), Straszęcin i Szczyrzyc⁷. Jego majątek nieruchomy (do 1238 r.) stanowiło 20 wsi skupionych na Nowotarszczyźnie. W następnych wiekach majątek ulegał powiększaniu m.in. poprzez zakup ziemi. Już w 1252 r., klasztor zakupił dwie wsie: Kurdwanów i Ściborzyce. Pierwsza z wymienionych została zakupiona przez opata szczyrzyckiego Tecelina od norbertanów z Brzeska i norbertanek ze Zwierzyńca krakowskiego za kwotę 30 grzywien⁸. Nie wiadomo, kiedy i w jakich okolicznościach wieś została sprzedana. Wiadomo jedynie, że 16 maja 1304 r. opat Theobald odkupił Kurdwanów od Wojysława, syna Wojysława, zwanego Wierzich, za kwotę 33 grzywien⁹. Również w 1252 r. klasztor zakupił za 83 grzywien od Ścibora i Strachoty, synów Mikołaja, wieś Ściborzyce¹⁰. Potwierdził tę transakcję książę Bolesław Wstydlivy dokumentem wydanym w Urzutach koło Opatowca 14 V 1252 r.¹¹ W skład uposażenia klasztoru przed XV w. wchodziła wieś Mszana. Potwierdza to zapis w kopiarzu klasztornym *Origo II*: „Mszana, villa parochialem, ecclesiam habent in se, cuius proprietas ad Monasterium Ciricensis pertinet”¹². *Liber Beneficiorum* Jana Długosza informuje, że Mszana nie należy do dóbr klasztornych, musiała zatem zmienić właściciela przed XV w.¹³ Kolejną wsią, która weszła do uposażenia klasztoru, były Popowice. Wymienia ją przywilej z 1254 r., w którym Marek i Klemens, bratankowie Teodora Gryfity, potwierdzili nadanie jednej części tej wsi dla klasztoru w Szczyrzycu¹⁴. Nie wiadomo jak długo

⁶ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr 26, s. 31–32; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku*, s. 42–43.

⁷ J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku*, s. 51.

⁸ Arch. i BOCist. dok. perg. sygn. 9; B. Reydlewicz, *Provisio ad mensam Conventualem Scirciensem Ordinis Cisterciensis, Cracoviensis Dioecesis pro fratribus Ab Illustrissimo Revrendissimo Duo Joachimo de Mstow Mstowski Abbate Regulari huius Conventus Anno Domini 1642, Die 24 gloris Assignata ac de Determinata [...] Anno 1760*, Arch. i BOCist., sygn. 754, s. 228; *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr 39, s. 43–44; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku*, s. 53.

⁹ „In Nomine Dni Amen. Ad perpetuum rei memoriam. Nos Ioannes Dei Gratia Episcopus Cracoviensis protestamur publice per presentes quod Dnus Woislaus Dni Woislai dicti Wierzich in presentia nostra personaliter constitutus cum Dno Abbate Thibaldo de Czirzich Ordinis Cisterciensis est clare et publice confessus dicto Abbati et Sui Conventui villam Curdwanow, et Domino restituisse pro triginta tribus marcis argenti puri”. Por. *Zbiór Dokumentów Małopolskich*, wyd. S. Kuraś, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, nr 15, s. 21–22; Z. Strychowski, *De Origine et Fundatione Monasterij Ciricensis [...]*, A.D. 1627, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 22v; B. Reydlewicz, *Provisio I [...]*, s. 228; Arch. i BOCist., sygn. 754.

¹⁰ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr 38, s.43.

¹¹ Tamże; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku*, s. 54.

¹² Z. Strychowski, *De Origine [...]*, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k.98v; J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. 3, s. 445; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku*, s. 54.

¹³ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. 3, Cracoviae 1864, s. 445.

¹⁴ „[C]um una sorte Popowicz”, *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, s. 45.

klasztor posiadał tę wieś. W 1600 r. Piotr Jordan z żoną swą Magdaleną z Gerałtowic darowali Mikołajowi Stadnickiemu swe dobra: Brzączowice (Brząszowice), Popowice, Słona i Podolany¹⁵. Również w dokumencie z 1254 r. wymieniona jest wieś Pogorzany jako należąca do klasztoru¹⁶. Kopiarz klasztorny *De Origine*, odnotowuje dawną przynależność do klasztoru w Szczyrzycu wsi Poręba. Miała ona zostać utracona za czasów opata Henryka (1377 – ok. 1382) w bliżej nieznanych okolicznościach¹⁷. Ten sam kopiarz odnotowuje również dawną przynależność do uposażenia klasztoru wsi Szaflary, zaznaczając jednocześnie, że „odeszła od klasztoru” (nie wiadomo wskutek sprzedaży czy zamiany) w 1381 r.¹⁸ Być może do pierwotnego uposażenia należała wieś Włosań. Pierwsze potwierdzone źródłowo informacje pochodzą z 1368 r. i dotyczą sporu, jaki miał miejsce między konwentem szczyrzyckim a Spytkiem – dziekanem z kościoła św. Floriana w Krakowie w sprawie dziesięcin ze wsi klasztornych Głogoczów i Włosań¹⁹. Również i w tym przypadku nie wiadomo, w jaki sposób klasztor wszedł w jej posiadanie. Kopiarz *Origo II* lakonicznie odnotowuje: „Villa haec donata est a Fundatore huius Monasterij una cum alijs villis fuit Monasterium in eius possessione per 300 plus minus annos”²⁰.

Na podstawie tego, co zostało powiedziane, widać bardzo intensywny rozwój podstawy gospodarczej klasztoru cystersów w Szczyrzycu w XIII w. Tej intensywności nie dostrzega się już w wiekach następnych, co najwyżej koncentrowanie się klasztoru na obronie własności choćby przed nieuczciwymi sąsiadami. Zarówno w odniesieniu do Szczyrzycy, jak i innych klasztorów cysterskich na terenie Rzeczypospolitej zdaniem Józefa Dobosza i Andrzeja Marka Wyrwy nabywane dobra stworzyły wokół siedzib klasztornych dobrze prosperujące latyfundia, zapewniające wspólnotom klasztorным trwałe podstawy gospodarcze²¹. O ile w początkowym okresie fundacji klasztory cysterskie

¹⁵ Arch. i BOCist. sygn. XX. 51.

¹⁶ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, s. 45.

¹⁷ Z. Strychowski, *De Origine [...]*, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 118v.

¹⁸ „Abstractum una cum villis a Monasterio Anno Domini 1381”, Z. Strychowski, *De Origine II [...]*, k. 123, sygn. 3263. Z. Strychowski i B. Reydlawicz wzmiankują o Szaflarach po raz pierwszy pod rokiem 1353 r. w kontekście wybudowania zamku w Szaflarach. Ta informacja została zaczerpnięta prawdopodobnie od Jana Długosza „Schefflary, fortalitium et filla, per monasterium Czirczicense constructum, sub parochia de [...] sita, et tam fortalitium, quam villa ad monasterium Czirczicense pertinet, pertinereque debet de iure”. Por. J. Długosz, *Liber beneficiurum dioecesis cracoviensis*, t. 3, s. 443.

¹⁹ „Dominus Spitko, decanus Ecclesie sancti Floriani prope Cracoviam, Canonicus Cracoviensis, hominibus seu kmethonibus Venerabilis patris fratris Hugonis Abbatis et conventus monasterij de Cyrizc, Ordinis Cysterciensis Cracoviensis dyocesis, de hijs villis, videlicet Glogoczow et de Wloszan super decimis de ipsorum araturis movisset questionem”. *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr CCIX, s. 352–353; Z. Strychowski *De Origine II [...]*, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 190; B. Reydlawicz, *Provisio II*, Arch. i BOCist., sygn. 754/II, s. 19.

²⁰ Z. Strychowski, *De Origine [...]*, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 135; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku*, s. 55.

²¹ J. Dobosz, A.M. Wyrwa, *Działalność gospodarcza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu*, w: *Monasticon cisterciense Poloniae*, t. 1, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 210.

koncentrowały się na powiększeniu stanu posiadania (do końca XIII w. powstało 25 klasztorów m.in. w: Jędrzejowie (ok. 1140), Łeknie-Wągrowcu (1142/1153), Kołbaczu (1173), Łądzie (1175), Sulejowie (1176/1177), Wąchocku (1179), Koprzywnicy (1185), Oliwie (1186), Kacicach-Mogile (1218/1222), Henrykowie (1227) i Paradyżu-Gościkowie (1230)²², o tyle od drugiej połowy XIII w. poprzez wiek XIV obserwujemy nasilenie procesów osadniczych przede wszystkim poprzez kolonizację na prawie niemieckim lub rodzimym²³.

Potwierdzeniem tego kierunku działania jest przywilej wydany przez księcia Władysława Łokietka (ok. 1260–1333) w Krakowie 29 maja 1308 r., na mocy którego klasztor szczyrzycki otrzymał możliwość zakładania wsi na prawie magdeburskim. Osadnicy klasztorni mieli podlegać władzy sądowniczej zakonników lub ustanowionych przez nich sołtysów „cum hoc cenobio et ipsius de Szczyrzyc ob. remedium nostrorum peccaminum et salutem graciam facimus speciale, dantes eis liberam et perpetuam facultatem locatas seu locandas iure quo voluerint villas, grangias et allodia, nemora nec non sylvas ad ipsum cenobium pertinentes, vel si quas possessiones in posterum acquisierint, ponendi seu locandi in eisdem homines cuiuscumque lingue vel nationis, quos nullus tenebitur iudicare, nisi Sculteti eorum aut domini ipsorum dicti fratres”²⁴. Zdaniem dwudziestowiecznego opata klasztoru szczyrzyckiego Benedykta Birosa uzyskanie takiego przywileju było docenieniem przez panującego dotychczasowej pracy kolonizacyjnej i równocześnie otwierało pole do nowej, przyszłej działalności²⁵.

Analogiczne przywileje od księcia Władysława Łokietka otrzymały klasztory cysterskie w Jędrzejowie, Koprzywnicy czy Wąchocku²⁶, klasztor cystersów w Łądzie zaś otrzymał od Władysława Łokietka 13 września 1314 r. potwierdzenie wszystkich nabytków uzyskanych przez klasztor cystersów w Łądzie od chwili objęcia rządów w Polsce przez króla czeskiego Wacława II: „quod cum viri religiosi abbas et fratres de Landa, ordinis Cisterciensis, in presencia nostra nostrorumque militum fuisset constituti, a nobis intuitu Dei et suorum oracionum humilium humiliter et devote postularunt genibus provolutis, ut bona seu hereditates empticias domuseorum a nobilibus terre et eciam

²² A.M. Wyrwa, *Cystersi. Geneza, duchowość, organizacja życia w zakonie (do XV wieku) i początki fundacji na ziemiach polskich*, w: *Cystersi w Polsce*, red. D. Olszewski, Kielce 1990, tabela 3, s. 35; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, Tyniec-Kraków 2006, s. 9.

²³ J. Dobosz, A.M. Wyrwa, *Działalność gospodarcza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu*, w: *Monasticon cisterciense Poloniae*, t. 1, s. 205–206; B. Zientara, *Źródła i geneza prawa niemieckiego na tle ruchu osadniczego w Europie Zachodniej i Środkowej w XI–XII w.*, „Przegląd Historyczny”, t. 69, 1978, s. 60.

²⁴ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr CXL, s. 169–170; Z. Strychowski, *De Origine II [...]*, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 165v–166; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku*, s. 61; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, s. 31.

²⁵ Arch. i BOCist., B. Biros, „Dzieje opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu”, (mps), s. 28, bez sygn.

²⁶ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr DXLV, s. 212; nr DXLVI, s. 213.

donatas a christifidelibus in elemosinam ob. amorem devocionis rata et gratuita habentes ab illo tempore, quo ollustris princeps felicis recordacionis Wenczeslaus rex Bohemie de terra Regni Poloniae se intromisit, usque ad hoc tempus ratificaremus scriptis nostris confirmantes²⁷.

Kolonizacja na prawie niemieckim miała duże znaczenie w procesie jednoczenia się państwa polskiego w XIII w. Zdaniem Sławomira Gawlasa oprócz aspektów gospodarczych zaważyła na ustroju Polski średniowiecznej i nowożytnej²⁸. Uzyskany przez klasztor szczyrzycki od księcia Władysława Łokietka przywilej świadczył o dobrych relacjach pomiędzy księciem a klasztorem. Jest to o tyle istotne, że właśnie w 1308 r. doszło do zatargu pomiędzy księciem Władysławem Łokietkiem a biskupem krakowskim Janem Muskatą. Księżę cofnął przywileje, jakie posiadał biskup w Małopolsce. Znamienny jest fakt, że księcia w jego zatargu poparł arcybiskup gnieźnieński Jakub Świnka, który nałożył na biskupa stosowne kary kościelne i zawiesił go w wykonywaniu czynności biskupich. Ostatecznie spór, który trwał aż 10 lat, zakończył się zwycięstwem księcia i popierającego go rycerstwa²⁹.

Wspomniany przywilej udzielony przez księcia Władysława Łokietka klasztorowi w Szczyrzycu w 1308 r. dzięki zapobiegliwości opata Dionizego (ok. 1327–1353) został potwierdzony przez papieża Jana XXII (1316–1334) w bulli protekcyjnej dla klasztoru szczyrzyckiego. Dokument został wystawiony w kurii papieskiej w Awinionie 12 czerwca 1329 r. Papież potwierdził wszystkie wcześniejsze przywileje udzielone cystersom szczyrzyckim, zarówno przez swoich poprzedników na Stolicy Świętej, jak i królów, książąt oraz możnych świeckich: „Iohannes episcopus servus servorum dei. Dilectis filijs [...] Abbati et Conventui Monasterij de Chiritz Cisterciensis ordinis, Cracoviensis diocesis, Salutem et apostolicam benedictionem. [...] omnes libertates et imunitates a predecessoribus nostris Romanis Pontificibus sive per privilegia vel alias indulgentias vobis et Monasterio vestro concessas, Necnon libertates et exemptiones secularium exactionum a Regibus et Principibus vel alijs christi fidelibus rationabiliter vobis et Monasterio vestro predicto indultas [...] auctoritate apostolica confirmamus³⁰. Warto dodać, że ten sam opat wystarał się też o potwierdzenie u papieża Klemensa VI (1342–1352) wcześniejszych nadań biskupa i kapituły krakowskiej na rzecz klasztoru szczyrzyckiego dokumentem z 4 czerwca 1343 r.: „Abbas et conventus monasterii de Czircz, Cisterciensis ordinis, Cracoviensis diocesis, quod iam dudum bone memorie

²⁷ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 6, wyd. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz, Warszawa–Poznań 1982, nr 84.

²⁸ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego królestwa: niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski*, Warszawa 2000, s. 89–90.

²⁹ J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, s. 31–32.

³⁰ Arch. i BOCist. dok. perg. sygn. 14; *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr CLXXIX, s. 213–214; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, s. 34–35.

Wislaus, tunc Cracoviensis episcopus, prout spectabat ad ipsum cum expresso consensu capituli sui [...] quatenus concessionem et donacionem huiusmodi pie et providere factam dignetur auctoritate apostolica ex certa scientia confirmare³¹.

Zapobiegliwy opat klasztoru szczyrzyckiego Dionizy (ok. 1327–1353) wystarał się również o potwierdzenie przywileju Władysława Łokietka, udzielonego klasztorowi w Szczyrzycu 29 maja 1308 r. przez jego następcę Kazimierza Wielkiego, koronowanego w Krakowie 25 kwietnia 1333 r. Kazimierz Wielki zrobił to 4 października 1333 roku: „Quod nostram nostrorumque baronum presentiam accedens Religiosus vir frater Dionisius, Abbas nonasterij de Szczyrzycz, obtulit nobis privilegium Reverendissimi Domini Vladislai pie memorie patris nostri ad huc tempore sui ducatus pro comodo subditorum monasterij eiusdem collatum per ipsum, cuius quidem privilegij tenor talis erat³².

O tym, że przywilej księcia Władysława Łokietka dla klasztoru w Szczyrzycu z 1308 r., w którym książe zezwalał na zakładanie wsi na prawie magdeburskim w dobrach klasztornych nie był martwą literą prawa, świadczy działalność opata szczyrzyckiego Dionizego, który 24 sierpnia 1327 r. wraz ze swoim konwentem i wójtem Bochni Albertem udzielił przywileju niejakiemu Pawłowi na założenie miejscowości po obu stronach rzeki Czarny Dunajec. W tym celu wymieniony w dokumencie Paweł otrzymał w posiadanie las o powierzchni 54 łanów frankońskich, po którego wykarczowaniu miał założyć miejscowość na prawie magdeburskim. On i jego następcy otrzymali również prawo sądzenia swoich poddanych. W lokowanej miejscowości miały też powstać: młyn, rzeźnia, karczma, krawczarnia i kuźnia. Założoną miejscowość zwolniono na 16 lat z wszelkich zobowiązań poddańczych. Po upływie tego czasu poddani zobowiązani byli do uiszczania na rzecz klasztoru po 8 skojców czynszu z każdego łanu oraz tytułem dziesięciny po jednym fertonie z łanu, płatnym na dzień św. Marcina. Ponadto zarówno sołtys, jak i wszyscy mieszkańcy wsi zostali zobowiązani do przyjmowania opata trzy razy w roku i przyrządzania dla niego obiadu wartości 1 fertona. W dokumencie zapisano, że podczas swojego pobytu opat dwa razy miał zatrzymywać się u mieszkańców wsi a jeden raz u sołtysa: „Quod nos frater Dyonisius Cisterciensis abbas domus Ciricensis (et) universus fratrum conventus domus eiusdem a parte una, et comes Albertus Bochnensis Advocatus a parte altera, heredes silve, silvarum a longi Campi super Dunaiecz [...] et donamus discreto viro Paulo [...] qui quaginta quatour mansos mensure franconiensis protensive iure Teutonici quod Ius Novi fori nuncupatur, populandam, et omne ius, quod ad predicti Iuris Iurisdictionem pertinet³³.

³¹ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3., 1202–1366, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914, nr 301, s. 306–307.

³² *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr CXCI, s. 228; Z. Strychowski, *De Origine [...]*, Arch. i BOCist., sygn.3263, k. 166.

³³ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr CLXXV, s. 207–209; Z. Strychowski, *De Origine II [...]*, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 34v–35; R. Raj, *Klasztor Matki Boskiej w Szczyrzycu*, k. 35. rkps, Arch. i BOCist., brak sygn.; B. Biros, *Dzieje opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu*, (mps), Arch. i BOCist. s. 32, bez sygn.;

Również w 1337 r. opat Dionizy wydał dokument dla Mikołaja Kuznicha, nadając mu prawo wykarczowania lasów w celu założenia osady nad rzeczką Lepietnicą, naprzeciw Krauszowa i lasów leżących po obu brzegach Dunajca i Rogoźnika, nazwaną Ludźmierz. Uposażeniem wsi lokowanej na prawie magdeburskim miało być 16 łanów frankońskich. Z nich sołtys został zobowiązany zostawić „unum mansum liberum praeter decimam”, karczmę i młyn, w którym ma mleć zboże prepozyta ludźmierskiego. Dokument wylicza również różne prawa i obowiązki sołtystwa, w tym wolność od danin dla klasztoru na okres 18 lat. Opat zastrzegł sobie pasiekę dla kościoła³⁴.

Warto wspomnieć o jeszcze jednym dokumencie, który choć nie odnosi się wprost do klasztoru cystersów w Szczyrzycu, to został wydany przez króla Władysława Łokietka w klasztorze szczyrzyckim 25 listopada 1324 r. Król nadał w nagrodę wieś Wilkowisko swemu poddanemu, Piotrowi Kunickiemu, zmieniając zarazem jej lokację z prawa polskiego na niemieckie: „Rndos attendentes et considerantes fidelia servitia fidelis nostri Petri dicti Kuniczki quae nobis multipliciter ex hibuit ac adhuc in future animo diligenti mittitur exhibere. Et ut ipsum Petrum ad nostra Servitia redderemus promptiorem Sibi haereditatem sua Wilkowisko vulgariter dicta et in terra Sciricensis Situata prout in suis terminis quibus et limitibus circum terentiarum est distincta de Iure Polonico in Ius Theutonicum [Sciticz] novi fori quod Sredensis vulgariter dicitur ipsentibus duscimus transferendas”³⁵. Wystawienie dokumentu w klasztorze szczyrzyckim potwierdza zapis w Kopiarzu szczyrzyckim drugim: „Actum apud Claustum Sciricz in die Beate Catherinae Anno Dni Millesimo Trecentesimo vicesimo quarto”³⁶. Z powyższego zapisu należy wnosić, iż król Władysław Łokietek przebywał wówczas w klasztorze szczyrzyckim. Zarówno wydanie dokumentu, jak i obecność koronowanego przez arcybiskupa Janisława 20 stycznia 1320 r. Władysława Łokietka na króla Polski w klasztorze szczyrzyckim były wydarzeniami dużej wagi. Choć koronacja królewska Łokietka zamknęła pewien etap jednoczenia państwa, to jednak do jego pełnego zakończenia było jeszcze daleko. Co więcej, król zaangażował się w wieloletni spór z zakonem krzyżackim o odzyskanie Pomorza Gdańskiego, który od początku przybrał znamiona sporu międzynarodowego, gdyż Krzyżacy podlegali bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Król potrzebował więc sojuszników i wsparcia w realizacji swoich planów. Po jego stronie w sporze z Krzyżakami opowiedział się arcybiskup gnieźnieński Janisław, który z nominacji papieża Jana XXII w 1319 r. wszedł w skład sądu, który miał rozstrzygnąć wspomniany problem. Wyrok ogłoszono 10 lutego 1321 r. w Inowrocławiu. Na jego mocy

J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, s. 35.

³⁴ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr CXCV, s. 229–230.

³⁵ Z. Strychowski, *De Origine II* [...], Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 139v.

³⁶ Tamże, k. 140.

Krzyżacy zostali zobowiązani do zwrotu Pomorza Gdańskiego i zapłacenia Polsce odszkodowania w wysokości 30 tys. grzywien³⁷.

Podsumowując analizę związków klasztoru cystersów w Szczyrzycu z królem Władysławem Łokietkiem, należy wspomnieć jeszcze o jednej transakcji, jaka miała miejsce w początkach października 1329 r. Odnosiła się do klasztornej wsi Ściborzyce, zakupionej przez cystersów Szczyrzycu w 1252 r. od Ścibora i Strachoty, synów Mikołaja³⁸. Opat klasztoru szczyrzyckiego Dionizy 6 października 1329 r. w Krakowie w obecności króla Władysława Łokietka sprzedał sołectwo tej wsi Janowi z Obrowca za 30 grzywien groszy: „domino Dionisio abbate ac toto capitulo seu conventu suo monasterij de Cziricz iudicialiter movisset questionum, tandem causa hinc inde agitata sufficienter, ad ultimum talem amicabilem concordiam inierunt: Quod idem Ioannes triginta marcas grossorum recepit”³⁹. Dziesięć lat później, 8 października 1339 r. z polecenia opata Dionizego „frater Iohannes” uczestniczył w zakończeniu sporu dotyczącego dziesięcin ze wsi Krzyszkowice (należały do pierwotnego uposażenia klasztoru w Szczyrzycu przed 1238 r.). Kanonik krakowski Dzierżko zrzekł się dziesięcin z Krzyszkowic na rzecz opata i konwentu szczyrzyckiego: „decimam post kmethones ville predictae, tamen cum sit de Iure et presertim ex consevetudine terre Cracoviensis, quod ubicumque aratur pro Monasterio proprijs sumptibus, decima non pertinent nec transit in Gonituam, sed pro Monasterio eodem”⁴⁰.

Reasumując, należy podkreślić znaczenie przywileju wydanego przez księcia Władysława Łokietka 29 maja 1308 r. klasztorowi cystersów w Szczyrzycu. Możliwość, jaką otrzymał klasztor na zakładanie wsi na prawie magdeburskim w dobrach klasztornych, przyczyniła się do rozwoju społeczno-gospodarczego dominium klasztornego w XIV i XV w. Ten dobry okres rozwoju gospodarczego klasztoru, zapoczątkowany w XIV w. skończył się wraz z upadkiem Rzeczypospolitej pod koniec XVIII stulecia. Przywilej Władysława Łokietka zapoczątkował zatem gospodarczą aktywność cystersów ze Szczyrzycy, stając się ważnym impulsem do realizacji polityki osadniczej i agrarnej w średniowieczu i epoce nowożytnej.

³⁷ *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań 1974, s. 217–218; K. Śmigiel, *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Poznań 2002, s. 51–54.

³⁸ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr 38, s. 43.

³⁹ Tamże, nr CLXXX, s. 214.

⁴⁰ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr CCIX, s. 247–248; Z. Strychowski, *De Origine II* [...], Arch. i BOCist. sygn. 3263, k. 189–189v; Arch. i BOCist. dok. perg. sygn. 15; Arch. i BOCist. sygn. VII. 41B.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum klasztoru cystersów w Szczyrzycu

Arch. i BOCist. dok. perg. sygn. 9.

Arch. i BOCist. dok. perg. sygn. 15.

Arch. i BOCist. sygn. VII. 41B.

Biros B., „Dzieje opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu”, (mps), s. 28, bez sygn.

Raj R., *Klasztor Matki Boskiej w Szczyrzycu*, rkps, Arch. i BOCist., brak sygn.

Reydwlewiec B., *Provisio ad mensam Conventualem Sciriciensem Ordinis Cisterciensis, Cracoviensis Dioecesis pro fratribus Ab Illustrissimo Revrendissimo Duo Joachimo de Mstow Mstowski Abbate Regulari huius Conventus Anno Domini 1642, Die 24 gloris Assignata ac de Determinata [...] Anno 1760*, Arch. i BOCist., sygn. 754.

Reydwlewiec B., *Provisio II*, Arch. i BOCist., sygn. 754/II.

Strychowski Z., *De Origine et Fundatione Monasterij Ciricensis [...]*, A.D. 1627, Arch. i BOCist., sygn. 3263.

Źródła drukowane

Długosz J., *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. 3, Cracoviae 1864.

Kodeks Dyplomatyczny Małopolski, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876.

Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, t. 6, wyd. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz, Warszawa–Poznań 1982.

Monumenta Poloniae Vaticana, t. 3: 1202–1366, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914.

Zbiór Dokumentów Małopolskich, wyd. S. Kuraś, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962.

Literatura

Dobosz J., Wyrwa A.M., *Działalność gospodarcza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu*, w: *Monasticon cisterciense Poloniae*, t. 1, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 189–212.

Gawlas, *O kształt zjednoczonego królestwa: niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, Warszawa 2000.

Historia Kościoła w Polsce, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań 1974.

Jurek T., *Dziedzic Królestwa Polskiego. Książę głogowski Henryk 1274–1309*, Kraków 2006.

- Marszalska J.M., Graczyk W., *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, Tyniec–Kraków 2006.
- Marszalska J.M., *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku. Dzieje, gospodarka, kultura*, Kraków 2011
- Marzec A., *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Wladyslawa Lokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006.
- Śmigiel K., *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Poznań 2002.
- Świeżawski A., *Dux regni Poloniae i haeres regni Poloniae. Ze studiów nad tytulaturą władców polskich na przełomie XIII i XIV wieku*, „Przegląd Historyczny”, t. 89, 1989, s. 429–438.
- Wyrwa A.M., *Cystersi. Geneza, duchowość, organizacja życia w zakonie (do XV wieku) i początki fundacji na ziemiach polskich*, w: *Cystersi w Polsce*, red. D. Olszewski, Kielce 1990.
- Zientara B., *Źródła i geneza prawa niemieckiego na tle ruchu osadniczego w Europie Zachodniej i Środkowej w XI–XII w.*, „Przegląd Historyczny”, t. 69, 1978, s. 47–74.

Streszczenie

Klasztor cystersów w Szczyrzycu został ufundowany przez wojewodę krakowskiego Teodora Gryfitę w 1234 r. w Ludźmierzu i ok. 1243 r. przeniesiony do Szczyrzycza. Praktycznie do końca XIII w. trwał intensywny rozwój podstaw działalności gospodarczej klasztoru. W wieku XIV zauważalne stają się procesy kolonizacyjne i osadnicze w dobrach klasztornych. Impulsem do tych zmian był przywilej udzielony przez księcia Władysława Łokietka 29 maja 1308 r. cystersom w Szczyrzycu, dzięki któremu otrzymali prawo zakładania wsi na prawie magdeburskim w swoich dobrach. Na mocy udzielonego przywileju osadnicy klasztorni mieli podlegać władzy sądowniczej cystersów lub ustanowionych przez nich sołtysów.

Korzystając z udzielonego przywileju, opat szczyrzycki Dionizy 24 sierpnia 1327 r. wraz ze swoim konwentem i wójtem Bochni Albertem udzielił przywileju Pawłowi, na założenie miejscowości po obu stronach rzeki Czarny Dunajec. Założona miejscowość miała być zwolniona przez okres 16 lat z zobowiązań poddańczych. Również w 1337 r. opat Dionizy wydał dokument dla Mikołaja Kuznicha, nadając mu prawo wykarczowania lasów dla założenia osady nad rzeczką Lepietnicą, naprzeciw Krauszowa i lasów leżących po obu brzegach Dunajca i Rogoźnika, nazwaną Ludźmierz. Dokument wylicza również różne prawa i obowiązki sołtystwa, w tym zwolnienie z danin na rzecz klasztoru na 18 lat. Przywilej Władysława Łokietka odegrał dużą rolę w gospodarczej aktywności cystersów ze Szczyrzycza i stał się ważnym czynnikiem realizacji ich polityki osadniczej i agrarnej.

Słowa kluczowe: Szczyrzyc, opactwo, klasztor, przywileje, Władysław Łokietek

Władysław the Elbow-High and the Cistercian monastery in Szczyrzyc

Abstract

The Cistercian monastery in Szczyrzyc was founded by Voivode of Cracow, Teodor Gryfita, in 1234 in Ludźmierz and transferred to Szczyrzyc around 1243. Practically until the end of the 13th century the monastery intensively developed its economic base. In the 14th century, colonization and settlement processes in the lands belonging to the monastery became more pronounced. The impulse for these changes was the privilege granted to the Cistercians in Szczyrzyc by Duke Władysław the Elbow-High on 29 May 1308, which gave them the right to establish villages under the Magdeburg Law on their lands. By virtue of the privilege granted, the monastic settlers were to be subject to the judicial power of the Cistercians or village administrators appointed by them.

Exercising the privilege, the abbot of Szczyrzyce Dionysius, together with his convent and Albert, the mayor of Bochnia, on 24 August 1327 granted a privilege to Paweł to establish a village on both sides of the Czarny Dunajec river. The village was to be exempt from all serf obligations for a period of 16 years. Also in 1337, abbot Dionysius issued a document for Mikołaj Kuznich granting him the right to clear forests in order to build a settlement by the Lepietnica river, opposite Krauszów and opposite the forests lying on both banks of the Dunajec and Rogoźnik rivers, called Ludźmierz. The document also lists various rights and obligations of the village administrator, including the freedom from paying tribute to the monastery for 18 years. Władysław the Elbow-High's privilege had a significant bearing on economic activity of the Cistercians from Szczyrzyc and became an important factor in carrying out their settlement and agrarian policy on their lands.

Keywords: Szczyrzyc, monastery, abbey, privileges, Władysław Łokietek

Buntownicy czy niesłusznie oskarżeni? Bożogrobcy miechowscy i ich relacje z Władysławem Łokietkiem

Książę Władysław Łokietek był w Miechowie postacią dobrze znaną na długo zanim objął tron krakowski. Ani bożogrobcy, ani mieszczenie miechowscy nie mieli powodów, aby z ufnością patrzeć na działania księcia kujawskiego, skoro prawdopodobnie trzykrotnie inicjował lub był współsprawcą zniszczeń Miechowa należącego do klasztoru bożogrobców. Oddalone od zamku krakowskiego o 40 kilometrów, miasto było osiągalne dla jeźdźców podczas jednego dnia, mogło zatem stanowić dogodną bazę wypadową i zapewne to było powodem ataków. Z podobnego powodu w 1291 r. oddziały składające się z Węgrów, wspomagające Łokietka, toczyły w 1291 r. walki o zdobycie Prandocina (30 km od Krakowa, w pobliżu tej samej drogi, co Miechów) należącego do klasztoru cystersów w Mogile¹. Pierwszy najazd na Miechów spadł w 1292 r. i również miał związek z krokami wojennymi Łokietka przeciwko Waławowi II². Z pobytu Władysława Łokietka pod Miechowem („ante Miechow”) pochodzi jego dokument dla katedry płockiej, datowany na maj 1292 r.³ Nie ma wątpliwości, że chodzi o Miechów na północ od Krakowa, gdyż dokument precyzuje, że było to „in domino Cracoviensi”. *Rocznik miechowski* odnotował pod 1292 r., że „kościół w Miechowie został spalony”. Stało się to „in rogacionibus feria tertia”, czyli w środę, w Dni Krzyżowe przed świętem Wniebowstąpienia Pańskiego, co daje drugą połowę maja⁴. Obok tej notki dopisano, że także

¹ S.A. Sroka, *Kontakty Władysława Łokietka z Węgrami w świetle nowych dokumentów*, „Studia Historyczne”, t. 38, 1995, z. 3, s. 304–307. Źródła, które autor ten przytacza, poświadczają walki o „castrum Pradatin”. Zamku w Prandocinie jednak nigdy nie było, toteż należy to rozumieć jako walki o inkastelowany kościół św. Jana w Prandocinie.

² T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1993, s. 47; szerzej A. Marzec, *Między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem, czyli kilka uwag o Królestwie Polskim na przełomie XIII i XIV wieku*, „Roczniki Historyczne”, t. 78, 2012, s. 83–106, tam literatura.

³ *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, wyd. B. Ulanowski, w: *Archiwum Komisji Historycznej*, 4(22), Kraków 1888; *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, cz. 2, Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś przy współpracy K. Pacuskiego i H. Wajsa, Wrocław 1989, nr 90; T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 47, który wykazuje, że Łokietek podczas walk w kwietniu 1292 r. korzystał z pomocy węgierskiej.

⁴ W 1292 r. Niedziela Wielkanocna przypadała 6 kwietnia, H. Wąsowicz, *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013, s. 509.

„miasto Miechów spłonęło”⁵. Sprawcą kolejnego najazdu był sojusznik Łokietka, książę mazowiecki Bolesław II. W 1296 r. porzucił on przymierze z Waławem II i wspomógł Łokietka w zajęciu znacznej części Wielkopolski⁶. Wojska Bolesława II, według *Rocznika miechowskiego* złupiły miasto i zginęło wówczas „wielu mieszczan”⁷. Zapiska ta, wciągnięta w źródle pod 1297 r., wzbudziła wiele kontrowersji wśród badaczy⁸. Nie wdając się z braku miejsca w dyskusję, uznajemy jej prawdziwość, ale w odniesieniu do roku 1296. Z kolei pod 1300 r. *Rocznik miechowski* opisuje najazd Kumanów i Węgrów, których zagony dotarły do Miechowa, a skutkiem było spalenie kościoła⁹, zapewne po jego wcześniejszym ograbieniu¹⁰. Najeźdźcy nie pojawili się przypadkowo – byli to pomocnicy Władysława Łokietka w walce o tron krakowski¹¹.

Wspomnieliśmy wyżej o strategicznym położeniu Miechowa przy drodze z Krakowa na Mazowsze, co mogło być jedną z przyczyn ataków. Wydaje się to ważniejsze niż ewentualne nastroje proczeskie w mieście i w klasztorze. Trzeba przy tym podkreślić, że nie tylko bożogrobcy zyskali na objęciu władzy przez Waławę II, ale omówienie tego zagadnienia wymagałoby znacznie więcej miejsca. Dokument z 1295 r. ukazuje wzajemny szacunek zakonu i króla Waława II¹². I właśnie w tym samym okresie widzimy

⁵ *Rocznik miechowski*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, „Studia Źródłoznawcze”, t. 5, 1960, (dalej: RMiech.), s. 124. *Rocznik miechowski* w obecnej postaci pochodzi on z początku XV w. Wówczas przepisano jego starszą wersję, ale dokonano wówczas skrótów i przeróbek. Wiadomość i data zasługują na wiarę. Walki z Łokietkiem w 1292 r. poświadcza bowiem zarówno czeska *Kronika zbrasławska*, por. P. Žitavský, *Kronika zbraslavská*, w: *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. 4, wyd. J. Emler, Praha 1884, cap. XLIII; jak i polski: *Rocznik Traski*, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, Lwów 1872, s. 852.

⁶ J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego (na przełomie XIII i XIV w.)*, Warszawa 1954, s. 279; K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII–XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 85, 1978, s. 595.

⁷ RMiech. s. 124.

⁸ Za element wyprawy Bolesława II na Kraków uważali ją E. Długopolski (*Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, s. 36) i B. Włodarski (*Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV w.*, Lwów 1931, s. 150). Wyrażano także wątpliwości wobec wiarygodności tej informacji. K. Pacuski (*Mazowsze wobec walk o władzę*, s. 595) dopuszczał, że albo mogła ona mieć związek z wyprawą Łokietka przeciwko Henrykowi Głogowczykowi, albo że jest to całkowita pomyłka źródła (autor uważał, że świadczy o tym imię wójta, którym nie mógł być Adam); H. Łowmiański (*Początki Polski*, t. 6, cz. 2, Warszawa 1985, s. 882) uważał, że wiadomość o złupieniu Miechowa odnosi się do roku 1300, a *Rocznik miechowski* błędnie rozdzielił wydarzenia 1300 r.

⁹ RMiech, s. 124. Najbardziej prawdopodobna jest pomyłka *Rocznika* w dacie rocznej.

¹⁰ O ograbieniu pisał Z. Pęcowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967 s. 363 i T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”: biskup krakowski Jan zwany Muskatą, Warszawa 2001, s. 54.

¹¹ T. Pietras, *Krwawy wilk*, s. 54, 124–125.

¹² *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905 (dalej: KMP.), t. 2, nr 530. Interpretacja W. Bukowskiego, *Miechów*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (dalej: SHG), cz. 4, z. 2, oprac. W. Bukowski, J. Laberschek, A. Marzec, M. Wolski, M. Zdanek, współpraca archeologiczna S. Kołodziejki, red. W. Bukowski, Kraków 2009, s. 373; jakoby dokument ten mówił o „poparciu” bożogrobców dla Przemyśłidy, jest zbyt daleko idąca. Liczne przywileje Waława II dla klasztorów małopolskich wskazują na chęć zjednienia sobie środowisk zakonnych. Pogląd J. Baszkiewicza (*Powstanie zjednoczonego państwa*, s. 313) jakoby duchowieństwo małopolskie stało w opozycji do Waława II nie wydaje się trafny, por. B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony polskiej w latach 1290–1335*, Poznań 1987, s. 38–40.

niczmy nieusprawiedliwione trzykrotne napaści na Miechów i aż dwukrotne ataki na kościół Grobu Bożego. Nie było zatem u zakonników dylematu, w czyjej intencji wznosić modły w miechowskim kościele. Nie ulega także wątpliwości, że bożogrobcy wysłali skargę do Rzymu¹³, która z pewnością nie mogła być obojętna dla szukającego tam poparcia w staraniach o tron krakowski księcia Władysława. Mógłby się on od króla Waława II wiele nauczyć, jak postępować wobec poddanych¹⁴. Na razie nie szukał dróg kompromisu. Z 1304 r. pochodzi wzmianka, że Władysław Łokietek nadał węgierskiemu możnowładcy Piotrowi z Dronowa wieś Chmielów¹⁵. Była to posiadłość bożogrobców miechowskich w komitacie Szarysz, z nadania króla węgierskiego Andrzeja II¹⁶. Stronnikiem Łokietka był Piotr Somossy z rodu Aba¹⁷. Dług wdzięczności Łokietka wobec rycerza Piotra Somossy był na tyle silny, że akt nadania mu Chmielowa ksiązę ponowił 1 lutego 1305 r. dokumentem wydanym w Wiślicy. Tytułował się w nim księciem krakowskim, mimo że formalnie władzę sprawował wciąż król Waław II. W dokumencie tym stwierdzał, że rycerze Piotr z Dronowa i jego brat Jan „toczą codzienną walkę z nieprzyjaciółmi księcia”. Nadał im w podzięce wieś Chmielów w komitacie szaryskim. Ksiązę w dokumencie potwierdza, że posiadłość ta należała „do klasztoru krzyżowców w Miechowie” i zapowiada, że wynagrodzi to klasztorowi nadaniem w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej¹⁸. Można od razu stwierdzić, że żadnego ekwiwalentu klasztor nie otrzymał¹⁹. Przykład Chmielowa – mniej znany od nadania Węgram Biecza – wskazuje, że potrzeba wynagrodzenia stronników była dla księcia paląca, ale wybrał osobiwą formę wynagradzania swoich stronników dobrami, które do niego nie należały, na cudzym terytorium. Osobą, która mogłaby ewentualnie rościć sobie prawa do Chmielowa, byłby wyłącznie król Węgier, jako sukcesor króla Andrzeja II.

¹³ KMp 2, nr 535, regest: *Bullarium Poloniae*, 1–4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Rzym–Lublin 1982–1992 (dalej: BP), 1, nr 941.

¹⁴ Charakterystykę rządów Waława II w Polsce przedstawił T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec i M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 187–220.

¹⁵ Dokumenty polskie, t. 1, nr 6, pisownię przyjmują za wydawcą regestu; F. Uličny (*Dejiny osídlenia Šariša*, Košice 1990, s. 104) podaje, że był to Piotr z Dreniowa.

¹⁶ Miedzianki i Zimná Studňa zostały nadane w 1212 r. Por. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, wyd. R. Marsina, t. 1, Bratysława 1971, nr 175. O nadaniu Chmielowa podaje dokument z 1313 r., *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, t. 1, ed. V. Sedlák, Bratislaviae 1980, nr 1079. O posiadaniu Chmielowa przez bożogrobców miechowskich przed 1305 r. świadczy niezbiecie dokument księcia Władysława Łokietka, zob. *Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier*, t. 1, wyd. S. Sroka, Kraków 1998, nr 7 (cytuje: Dokumenty polskie).

¹⁷ S. Sroka, *Kontakty Władysława Łokietka z Węgrami w świetle nowych dokumentów*, „Studia Historyczne”, t. 38, 1995, z. 3, s. 304–307; T. Pietras, *Krwawy wilk*, s. 75.

¹⁸ *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 1–8, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Kraków–Wrocław 1962–1975 (dalej: ZDM), t. 4, nr 889; *Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier*, t. 1, nr 7; T. Pietras, *Krwawy wilk*, s. 76 pisze o nadaniu Chmielowa na podstawie dokumentu z 1 lutego 1305 r., co jego zdaniem dowodzi „sporych sukcesów w opanowaniu obu ziem małopolskich”. Należy sprostować, że Chmielow nie znajdował się w Małopolsce. O nadaniu Chmielowa zob. S. Sroka, *Kontakty Władysława Łokietka*, s. 305.

¹⁹ Zob. w tym artykule s. 8.

W *Roczniku miechowskim* odnotowano pod 1306 r., że książę Władysław „zwany Łokietkiem” wszedł w posiadanie Krakowa („intrať Cracoviam”), dodając, że stało się to przy pomocy Węgra Amadeja²⁰. Można przypuszczać, że nastroje zarówno prepozyta Henryka, jak i konwentu wobec Władysława Łokietka były co najmniej powściągliwe. Świeża była pamięć o konfiskacie Chmielowa, a pamiętano również niewątpliwie o roli tego księcia i jego sojuszników w spowodowaniu zniszczeń Miechowa w 1292, 1296 i 1300 roku. Ewidentna próba odebrania miechowitom Chmielowa układa się w złowrogi dla klasztoru ciąg niesprawiedliwych działań Łokietka jeszcze zanim objął on księstwo krakowskie. W Miechowie niewątpliwie obawiano się dalszych konfiskat.

Po objęciu władzy w 1306 r. książę Władysław wystawił pierwsze przywileje (jeszcze w tym samym roku) dla biskupa Jana Muskaty, dla Krakowa i wójta Alberta oraz dla Nowego Sącza²¹, ale już rok później potwierdził przywilej dla wójta dziedzicznego Miechowa. 17 czerwca 1307 r. wójt Gerard wraz z synami (niewymienionymi z imienia) otrzymał w Krakowie potwierdzenie swojego przywileju na dziedziczne wójtostwo Miechowa, a książę Władysław uczynił to w uznaniu zasług, jakie wyświadczył mu mieszczanin krakowski Gerard, zaznaczając, że on i jego synowie służą mu wiernie²². W potwierdzeniu przywileju na wójtostwo z 1307 r. są znaczące zmiany w stosunku do przywileju księcia Przemysła II z 1290 r. Należy podkreślić, że książę Przemysł II, zezwalając na lokację Miechowa w 1290 r., dał w tym samym przywileju również zgodę na wybudowanie fortyfikacji. Można w tym widzieć przykład wyjścia naprzeciw typowej polityki klasztorów, dążących do zwiększenia bezpieczeństwa swojego i mieszczan²³. W przypadku Miechowa był to przykład klasztoru ciężko doświadczonego. W konfirmacji księcia Władysława z 1307 r. nie ma śladu książęcej zgody na budowę fortyfikacji. Oznacza to, że tę ważną koncesję anulował zaraz po objęciu tronu krakowskiego²⁴. Ponowne przywileju dla Gerarda z 1307 r. nie zawiera także klauzuli o zgodzie na

²⁰ RMiech. s. 124; o roli Amadeja w popieraniu dążeń Łokietka ostatnio T. Jasiński, *Handel miedzią a restytucja rządów Władysława Łokietka w Polsce (1304–1312)*, „Roczniki Historyczne”, t. 84, 2018, s. 108, tam literatura.

²¹ A. Marzec, *Urzednicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 25.

²² „[A]ttendentes fidelia servicia [...] sibi nostre gracie beneficium inpendentes, cum nostra defensione et presidio egeat specialius communiri”, Kmp 2, nr 544; J. Ptaśnik (*Studia nad patrycjatem krakowskim*, cz. 1, „Rocznik Krakowski”, t. 15, 1913, s. 32) twierdził na tej podstawie, że wójt Gerard nie wziął udziału w buncie, w przeciwieństwie do klasztoru bożogrobców. Przywilej pochodzi jednak z 1307 r., inaczej należy zatem traktować kwestię postawy wójtów miechowskich w 1311 r. E. Długopolski (*Władysław Łokietek*, s. 166) nie omawia w ogóle kwestii udziału wójtów miechowskich w buncie mieszczaństwa z 1311–1312 r.

²³ J. Augustyniak (*Funkcje obronne założeń klasztornych na przykładzie opactwa cysterskiego w Sulejowie, w: Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996, s. 369–382) ukazuje na przykładzie opactw cysterskich, że przykładały wielką wagę do swej obronności i same budowały fortyfikacje.

²⁴ Kmp 2, nr 544. B. Krasnowolski (*Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV w.*, cz. 1, Kraków 2004, s. 130) podaje nieścisłe, że zgodę na fortyfikacje książę Władysław cofnął dopiero przed 1318 r.

lokowanie przezeń wsi pod Miechowem, jak również pomniejsza o dwa łany posiadany areal. Klasztor miechowski nie stanowił realnej siły militarnej, nawet gdyby Miechów miał mury obronne. Sens cofnięcia tych zezwoleń jest oczywisty – widzieć w tym należy dążenie Łokietka, aby nie dopuścić do wzrostu obronności Miechowa i do osłabienia pozycji wójta. Znamienne również, w jaki sposób książę w tym dokumencie odnosi się do klasztoru bożogrobców. Książę potwierdza Gerardowi prawo lokowania miasta Miechowa, na którą niegdyś wyrazili zgodę Piotr prepozyt, Henryk kustosz i Bogułał przeor, bracia „tamtejszego klasztoru”. „Domus Miechoviensis” został wzmiankowany jeszcze trzykrotnie, bez jakiegokolwiek dodatkowego określenia. Próżno szukać w tym dokumencie tak typowych wyrazów czci dla zakonu Grobu Bożego, jakich nie brakuje w dokumentach innych władców, zwłaszcza u Wacława II. Na ich tle Łokietkowy dokument z 1307 r. stanowi *curiosum*. Nie znajdziemy instytucji kościelnej w ziemi krakowskiej tak wyraźnie postępowanej przez księcia Władysława, jak klasztor bożogrobców w Miechowie. Wskazać jeszcze trzeba, że Miechów został splądrowany przez żołądków biskupa Jana Muskaty, ale – co ciekawe – żaden bożogrobiec nie zeznawał w procesie przeciwko biskupowi²⁵, a powrót Muskaty na tron biskupi został z uznaniem przyjęty przez *Rocznik miechowski*. Z drugiej strony brakuje jakichkolwiek dowodów, by relacje Muskaty z klasztorem miechowskim były co najmniej tak dobre, jak z dominikanami krakowskimi czy cystersami mogińskimi²⁶.

Wydarzenia określane w historiografii jako bunt wójta Alberta mają solidną i różnorodną podstawę źródłową. Składają się nań źródła rocznikarskie i literackie, zapiska w księdze miejskiej Krakowa, dokumenty księcia Władysława Łokietka i księżnej Jadwigi oraz relacja Jana Długosza²⁷.

²⁵ Zeznanie w tej sprawie złożyło przed sądem arcybiskupa Jakuba Świnki czterech dostojników małopolskich. Kasztelan krakowski Wierzbęta, wojewoda krakowski Mikołaj, wojewoda sandomierski Wojciech i kasztelan sandomierski Prędotą stwierdzili, że zbójckiego napadu na Miechów dokonali słudzy biskupi Sygard i Pieszko, operujący z zamku w Lipowcu. Ich ofiarą padły także Wieliczka i Skalbmierz. W skardze czytamy, że wielu ludzi w Miechowie zostało zabitych i ranionych. Por. *Monumenta Poloniae Vaticana*, wyd. J. Ptaśnik, t. 3, Kraków 1913, s. 87–88. Analizę zeznań i pochodzenia świadków przedstawił S. Gawlas, „*Verus heres*”. *Z badań nad świadomością polityczną obozu Władysława Łokietka w początku XIV wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 1, 1988, s. 82–85. Ostatnio T. Pietras (*Krwawy wilk*, s. 150) podaje, że Miechów ucierpiał z rąk Muskaty, ale z faktu, że nikt z klasztoru miechowskiego nie zeznawał przeciwko Muskacie, zdaje się wnioskować, że uważa te zniszczenia za epizod. Podkreśla, że żaden z zakonników miechowskich nie zeznawał. Można jednak przypuszczać, że ranga zeznających w sprawie Miechowa nadaje temu zeznaniu znacznie większe znaczenie, niż gdyby przed sądem pojawił się szeregowy bożogrobiec.

²⁶ O relacjach biskupa z dominikanami i cystersami T. Pietras, *Krwawy wilk*, s. 112, 114, 136. Z braku miejsca nie możemy przedstawiać szerszej zagadnienia relacji biskupa z bożogrobcami.

²⁷ Bunt wójta Alberta posiada obszerną literaturę, z której wymienimy jako najważniejsze: E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, „Rocznik Krakowski”, t. 7, 1905, s. 135–186; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Warszawa 1951 – w tekście cytuję według reprintu, Kraków 2009, s. 159–172; J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992; A. Grabowska, *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, *Studia Historica*, t. 13, 2013, s. 19–31.

Zarówno w historiografii czasów Władysława Łokietka²⁸, jak również w literaturze poświęconej bożogrobcom miechowskim²⁹, wspomina się często o udziale bożogrobców w buncie wójta Alberta. Padają przy okazji ciężkie oskarżenia wobec klasztoru. Pisano w dawniejszej literaturze naukowej, że klasztor zajął „proniemieckie stanowisko”³⁰. W nowszej także demonizuje się bożogrobców, pisząc o „zdradzieckich mnichach z Miechowa”³¹ oraz że klasztor miechowski był „filarem panowania czeskiego w Małopolsce”³² i „ogniskiem buntu”³³. Informacje, że klasztor miechowski zbuntował się przeciwko księciu Władysławowi, znajdują się we wszystkich nowszych podręcznikach-syntezach akademickich³⁴. Wydawać by się mogło, że posiada to solidną, niebudzącą wątpliwości podstawę źródłową³⁵.

Źródła, które dotyczą klasztoru i księcia Władysława, ukazują niezwykle dotkliwie i brutalne działania księcia, nie ma natomiast żadnego przekazu, który mówiłby o odpowiedzialności klasztoru za udział w buncie. Gdybyśmy mieli traktować wejście ludzi księcia na teren Miechowa jako odwet za bunt, znaczyłoby to, że bożogrobcy przed 1311 r. buntowali się przeciwko Łokietkowi trzykrotnie. Zwrócimy uwagę także, że żaden z badaczy nie napisał, na czym miałyby polegać „bunt” klasztoru: odmowie świadczeń należnych skarbowi państwowemu?, potępieniu księcia Władysława z ambony?,

²⁸ E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 135–186; tenże, *Władysław Łokietek*, s. 166; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski*, Warszawa 2000, s. 94. Autor pisał o buntowniczym „związku miast” oraz o jego sojusznikach-klasztorach, wymieniając bożogrobców w Miechowie, cystersów w Jędrzejowie i Mogile. Na marginesie zauważymy, że już E. Długopolski (*Władysław Łokietek*, s. 168) uważał opactwo jędrzejowskie za sojusznika Łokietka. Rozbieżność poglądów nakazywałaby szczegółowe przyjrzenie się roli poszczególnych klasztorów. Obraz powiązań gospodarczych mieszczaństwa dał H. Samsonowicz (*Miasta wobec zjednoczenia Polski w XIII/XIV wieku*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, Poznań 1976, s. 425–436), jego ważne, aczkolwiek zbyt jednostronnie odrzucające związki z Czechami, uzupełnienie dał T. Jasiński w: *Handel miedzią a restytucja rządów Władysława Łokietka w Polsce (1304–1312)*, „Roczniki Historyczne”, t. 84, 2018, s. 123. Analizę elity urzędniczej przedstawił A. Marzec w: *Urzednicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006. W pracy tej są także interesujące rozważania nad zakresem pojęcia „bunt” (zob. s. 23). We wspomnianej pracy T. Jasińskiego (*Handel miedzią*, s. 124) za bunt autor uznaje „wypowiedzenie Łokietkowi posłuszeństwa”.

²⁹ Z. Pećkowski, *Miechów*, s. 311; A. Wędzki, *Miechów w średniowieczu. Studia z dziejów miasta i klasztoru. Zagadka Jaksy*, Warszawa 2014, s. 162; R. Skrzyniarz, *Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu*, Lublin 2015, s. 148, 196; w tych pracach także szczegółowa literatura.

³⁰ Z. Kaczmarczyk, *Polska czasów Kazimierza Wielkiego*, Kraków 1964, s. 149.

³¹ T. Pietras, *Krwawy wilk*, s. 106.

³² Tamże, s. 174.

³³ Tamże, s. 105, autor określa klasztor jako „mniejsze ognisko buntu” dla odróżnienia od Krakowa.

³⁴ J. Wyrozumski (*Dzieje Polski Piastowskiej*, Kraków 1999, s. 292) pisał o „niesubordynacji czy innym akcie oporu ze strony klasztoru bożogrobców w Miechowie”. S. Szczur (*Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002, s. 339) pisał o „oporze związku miast małopolskich”, do którego weszły m.in. „opactwa w Miechowie, Jędrzejowie i być może w Mogile”. Ostatnio T. Jurek i E. Kizik (*Historia Polski do 1572 r.* Warszawa 2013, s. 272) piszą, że bunt „objął” także klasztor miechowski.

³⁵ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 167 jako jedyne źródło rzekomo poświadczające udział bożogrobców w buncie wymieniał przekaz Długosza o Łętkowicach (konstatacja ta jest błędna, gdyż Długosz nie wiązał bożogrobców z udziałem w buncie).

przyjęciu opieki księcia opolskiego Bolesława I³⁶? Bożogrobcy nie posiadali własnych oddziałów wojskowych, jak biskup Jan Muskata. Miechów nie miał fortyfikacji, a panowanie nad tym miastem czy samym klasztorem nie warunkowało rządów w Krakowie. Cóż zatem uczynili kanonicy Grobu Bożego, że doczekali się tak negatywnych opinii w historiografii? Chcemy spróbować wniknąć w przebieg wydarzeń zwanych buntem wójta Alberta z perspektywy klasztoru miechowskiego, był on bowiem mimowolnym, jak sądzimy, uczestnikiem tych wydarzeń.

Kraków pod wodzą wójta Alberta wypowiedział posłuszeństwo księciu Władysławowi Łokietkowi. Podobną postawę zajęły Sandomierz i Wieliczka. Nie wchodząc w omawianie poglądów na temat przyczyn tych decyzji, należy przypomnieć, że o zdradzie wójtów sandomierskich jest mowa w dokumencie Władysława Łokietka z 31 października 1311 r., a o zdradzie „mieszczan miasta Krakowa” – w dokumencie tegoż księcia z 21 grudnia 1311 r.³⁷ W obu przypadkach doszło do konfiskat majątków buntowników zarządzonych przez księcia Władysława.

Konfiskaty dotknęły także klasztor miechowski, ale dopiero od Długosza dowiadujemy się, że ich sprawcą był książę Władysław Łokietek. O konflikcie klasztoru z bliżej nieokreślonymi „rabusiami” mówi jednak przede wszystkim bulla papieża Klemensa V z 12 października 1311 r.³⁸ Daje ona pewną możliwość datowania tego konfliktu, uwarunkowaną hipotetycznymi założeniami co do czasu podróży³⁹. Skoro papież wystawił bullę 12 października 1311 r., oznacza to, że posłaniec z Miechowa musiał wyruszyć najpóźniej na początku września tego roku. W tym więc miesiącu klasztor miechowski doznał znaczących strat majątkowych⁴⁰.

³⁶ Klasztor miechowski wprawdzie posiadał niewielki majątek na terenie księstwa opolskiego (Kolnowice koło Prudnika), nie można się jednak doszukać żadnych powiązań między miechowitami a Bolesławem I, księciem opolskim.

³⁷ J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, s. 208.

³⁸ KMp 2, nr 554.

³⁹ Przyjąłem hipotetycznie, że trasa wiodła przez Wenecję, co daje około 1700 km odległości między Miechowem a Awinionem. Przyjąłem, że jeździec pokonywał w ciągu dnia 50 km, co daje 34 dni podróży, bez dnia przerwy. Tak z pewnością nie było, jakieś przerwy w tak długiej podróży musiałyby następować, choćby z powodu nieprzewidzianych sytuacji. Doliczyć trzeba także nieznaną bliżej czas oczekiwania na audiencję i na wystawienie dokumentu. Łącznie czas ten szacuję na ok. 50 dni.

⁴⁰ Jest to także wskazówka co do datowania początku buntu. Za majem 1311 r. opowiedział się E. Długopolski, przeciwko tej dacie ważne zastrzeżenia zgłosił J. Wyrozumski (*Dzieje Krakowa*, s. 207), o maju jako początku buntu pisze znów A. Marzec (*Urzednicy*, s. 33). Ostatnio T. Jasiński (*Handel miedzią*, s. 124) wypowiada się obszernie na temat datowania początku buntu. Autor ten przyjął jako datę *post quam* 5 października 1311 r. (tamże s. 125), co jest zdecydowanie zbyt późne i ma źródłowe zaprzeczenie. W tym bowiem czasie z całą pewnością konfiskaty majątków klasztoru miechowskiego dzierżawionych przez mieszczan krakowskich – buntowników (w tym Alberta) były już faktem. Jasiński zna oczywiście bullę Klemensa V z 1311 r., ale traktuje je jako dowód kar, które spadły na klasztor, nie dostrzegając, że na klasztor kary te (konfiskaty) dotknęły rykoszetem, gdyż w istocie były wymierzone w mieszczan buntowników (analogicznie jak w przypadku siedmiu sołectw opactwa w Tyńcu). Autor ponadto niesłusznie kwestionuje, że pod określeniami „rabusie” itp. kryją się ludzie Łokietka. Naszym zdaniem bulla z 12 października 1311 r. mówi o konfiskacie Łętkowic i Krzesławic przez księcia (zob. w tym artykule s. 6) przyjąć zarazem trzeba, że mieszczanie

Z 12 października pochodzą dwie bulle i prawdopodobnie obie związane są z konfliktem klasztoru z księciem Władysławem. W pierwszej papież potwierdza klasztorowi posiadłości i przywileje nadane przez poprzednich papieży, w tym zwłaszcza wolność od podatków świeckich nakładanych przez królów lub książąt⁴¹. Jest zatem możliwe, że bogaty klasztor odmówił świadczeń na rzecz księcia krakowskiego. Może więc na tym polegał jego „bunt”⁴². W drugiej bulli z tego samego dnia⁴³ papież stwierdza, że dowiedział się od prepozyta i braci klasztoru w Miechowie, że doznał on niesprawiedliwych krzywd. Klemens V polecił arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, aby wziął w obronę klasztor i przeciwstawił się „zuchwałstwu rabusiów, rozbójników i tych, którzy nieprawnie weszli w posiadanie”⁴⁴. W innym miejscu tego tekstu osoby, które wyrządziły te krzywdy klasztorowi, zostały określone jako ci, „którzy nadużywają imienia Pańskiego”⁴⁵. Krzywdziciele klasztoru są tu wymienieni w liczbie mnogiej i ogólnikowo, ale nikt inny oprócz księcia krakowskiego Władysława Łokietka nie mógł być za to wówczas odpowiedzialny. Nie wiemy, w jaki sposób „krzywdę” klasztoru przedstawił wysłannik miechowitów. Możemy spekulować, że imię księcia padło w rozmowie posłańca miechowskiego z papieżem, który zdecydował, aby sprawców nie napiętnować imiennie. Zainteresowani wiedzieli o kogo chodzi, a na podkreślenie zasługuje fakt, że obronę klasztoru papież powierzył najwyższej rangi polskiemu duchownemu. W grę wchodziła zapewne sprawa mediacji z księciem i do tego najlepiej nadawał się arcybiskup gnieźnieński Jakub Świnka. Wskazuje to także na wielką wagę, jaką papież przykładał do tej sprawy⁴⁶.

Z rozkazu księcia Władysława Łokietka, o czym czytamy w jego dokumencie z 21 grudnia 1311 r., uległo konfiskacie kilka sołectw należących do opactwa w Tyńcu. Powodem konfiskaty był zdaniem księcia fakt, że sołtysami byli mieszczanie krakowscy, którzy zbuntowali się przeciwko jego władzy⁴⁷. Książę, zabierając siedmiu miesz-

---

zostali ukarani już we wrześniu tego roku, to zaś wyklucza datowanie początku buntu na okres po śmierci Amadeja.

⁴¹ „[L]ibertates et exemptiones secularium exactionum a regibus et principibus...”, Kmp 2, nr 553.

⁴² Przykładem takiego „buntu” jest np. postawa klasztoru klarysek w Starym Sączu w czasach Leszka Czarnego i Henryka Probusa. Już E. Długopolski (*Władysław Łokietek*, s. 57) stawiał pytanie o podstawy finansowe działalności Łokietka. T. Jasiński (*Handel miedzią*, s. 123) pisze o nakładaniu na Kraków podatków przez Łokietka, ale tylko na podstawie Długosza, tymczasem bulla z 1311 r. stanowi wprowadzie ogólnikowe, ale współczesne tym wydarzeniom źródło.

⁴³ Kmp 2, nr 554; regest: BP 1, nr 1020.

⁴⁴ „[C]ontra raptorum, praedonum et invasorum audaciam”, Kmp 2, nr 554; por. W. Bukowski, *Miechów*, SHG s. 346.

⁴⁵ „[Q]ui nomen Domini in vacuum recipere non formidant”, Kmp 2, nr 554; E. Długopolski (*Bunt wójta Alberta*, s. 165) przyjął, że niewymienionym z imienia sprawcą konfiskat był Władysław Łokietek.

⁴⁶ Klasztor miechowski był bez wątpienia najbardziej uprzywilejowaną przez papieństwo instytucją zakonną w Polsce. Jednak przyczyną jego pewnej „słabości” jest brak opiekunów w postaci rodu fundatora.

⁴⁷ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego*, wyd. S. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875 (dalej: KTyń.), nr 41. Dodać tu można jeszcze, że opat tyński Michał był zaufanym człowiekiem Jana Muskaty, T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 89.

czanom-buntownikom sołectwa, uderzał majątkowo zarówno w mieszczan-sołtysów, jak i w dochody klasztoru tynieckiego (sołtysi byli przecież zobowiązani do określonych świadczeń). Książę jednak zwrócił sołectwa klasztorowi.

Nie posiadamy niestety żadnego analogicznego, jak ten z 21 grudnia 1311 r. dokumentu książęcego, który ukazywałby konfiskaty wymierzone w klasztor miechowski. W literaturze naukowej podaje się jednak, że „szereg dóbr” zostało klasztorowi bożogrobców skonfiskowane jako kara za udział w buncie⁴⁸. W istocie rzeczy były tylko dwie konfiskaty o identycznym charakterze, jak te tynieckie, zachowane zaś w tej sprawie źródła absolutnie wykluczają łączenie ich z karą, jaka miałyby spaść na klasztor za bunt. Konfiskacie uległy Krzesławice nad Dłubnią i to z tego samego powodu, co sołectwa opactwa tynieckiego. Dokładne wyjaśnienie odnajdujemy w dokumencie króla Władysława z 1325 r.⁴⁹, a zatem od osoby, która była aktorem dramatycznych wydarzeń 1311–1312 r. Dokument jest niezwykle interesujący, gdyż zawiera opisanie, skrótowne rzecz jasna, losów tej wsi od 1311 do 1325 r. Jest to tym bardziej frapujące, że król Władysław wraca wspomnieniami do buntu mieszczaństwa krakowskiego. Czytamy tam, że klasztor bożogrobców sprzedał niegdyś tę wieś wójtowi krakowskiemu Jaškowi i mieszczaninowi Walterowi. Po pewnym czasie klasztor anulował obowiązek zapłaty i przekazał wójtowi tę wieś z obowiązkiem płacenia klasztorowi co roku 4 grzywien czynszu. Z dokumentu można ponadto wnioskować, że w posiadaniu wójta Jaška było sołectwo w Targowisku i że sołectwo to wójt Jaško oddał klasztorowi w zamian za prawa do Krzesławic. Wójt Jaško wziął udział w buncie mieszczaństwa krakowskiego⁵⁰. W 1325 r. Krzesławice były jeszcze w posiadaniu monarchy, gdyż za udział w buncie skonfiskował on tę wieś wójtowi Jaškowi, a także anulował dotyczące jej postanowienia klasztoru⁵¹.

Konfiskatę Łętkowic przez księcia Władysława opisał Długosz w *Rocznikach* pod 1313 r. Jego zdaniem książę Władysław, aczkolwiek już zakończył karanie winnych, a większość oszczędził, nie mógł się jednak powstrzymać od dalszej zemsty na Albercie. Piętnastowieczny historyk wplata tu problem emocjonalny, jaki targał księciem, gdyż mimo że Albert został już ukarany, to „ciągle się wzmagał gniew księcia Władysława na byłego wójta krakowskiego”⁵². Ponieważ Albert, jak wiadomo, zdołał uciec, książę „posunął się do takiej zawziętości, że domagał się zemsty na nieobecnym, której nie

⁴⁸ Tak A. Marzec, *Michałowice*, SHG cz. 4, s. 302, przyp. 3.

⁴⁹ KMp. 2, nr 588.

⁵⁰ W 1294 r. wystąpił po raz pierwszy jako wójt krakowski, a ostatni raz na tym urzędzie widzimy go 10 kwietnia 1310 r., ZDM 4, nr 887; KRK nr 97. Dzielił ten urząd ze swoimi braćmi Albertem i Henrykiem. Na okres między 1294 a kwietniem 1310 r. datować więc można oddanie mu przez klasztor Krzesławic.

⁵¹ KMp. 2, nr 588. Dodać jeszcze trzeba, że książę nie oddał Krzesławic za darmo, gdyż klasztor miał mu za to przekazać Solec w ziemi sandomierskiej. Krzesławice były dla klasztoru, posiadającego co także inne dobra pod Krakowem, zdecydowanie bardziej atrakcyjne.

⁵² Cyt. według tłumaczenia polskiego, J. Długosz, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 9, Warszawa 1975, s. 107.

mógł wyrzucić – na Albercie – wskutek ucieczki”. Z tego powodu zagarnął położoną na żyznych glebach wieś Łętkowice nad rzeką Szreniawą, należącą do klasztoru bożogrobców w Miechowie. Nie było, jak pisze Długosz, żadnego innego powodu zabrania tej wsi klasztorowi, jak ten, że w jej posiadaniu był niegdyś wójt Albert⁵³. Długosz dodaje jeszcze, że Albert otrzymał Łętkowice dożywotnio od prepozyta miechowskiego, ale jako wójt krakowski „popelniał oszustwo” wobec księcia⁵⁴. Podkreślając kilka razy ewidentną winę Alberta, samą konfiskatę dokonaną przez księcia na klasztorze Długosz nazywa „bezprawną i niesłuszną”⁵⁵. Relacja Długosza ukazuje losy Łętkowic analogicznie jak w przypadku Krzesławic – wieś klasztorna przeszła w ręce mieszczanina krakowskiego biorącego aktywny udział w buncie. Identyczną sytuację mieliśmy w przypadku sołectwa tynieckiego. Długosz stwierdza wyraźnie, że to nie klasztor brał udział w buncie, a wójt Albert. Wykładnię tę przyjęli późniejsi kronikarze⁵⁶. Długosz ukazał konfiskatę tej wsi jako karę za bunt, ale napisał, że była ona wymierzona w wójta Alberta, który wieś tę dzierżawił od klasztoru. Należy podkreślić, że powodem konfiskaty Łętkowic była ze strony księcia Władysława chęć zemsty na wójcie Albercie. Ani jednym słowem Długosz nie wskazuje na jakąkolwiek winę klasztoru, wręcz przeciwnie – pisze, że książę odebrał ją klasztorowi „iniusto brachio”, czyli bezprawnie⁵⁷. Gdyby Długosz chciał napomknąć o udziale miechowitów w buncie, to sprawa Łętkowic byłaby doskonałą okazją. Konfiskatę łączył tylko z postawą wójta Alberta, a nie klasztoru⁵⁸. Podobną opinię powtórzył

⁵³ („nullo alio interveniente demerito, nisi quia idem Albertus [...] temporalii donacione optinebat”), I. Długossy, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Warszawa 1978, s. 87.

⁵⁴ J. Długosz, *Roczniki*, ks. 9, s. 107; J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, wyd. A. Przeździecki, t. 3, Kraków 1864, s. 7.

⁵⁵ I. Długossy, *Annales*, lib. 9, s. 86–87.

⁵⁶ Tamże, s. 87: schemat faktograficzny Długosza przyjął M. Miechowita (*Chronica Polonorum*, Kraków 1521, s. CCV (ks. IV)), który pod 1311 r. zamieścił obszerną relację o buncie wójta Alberta. Pisze o przekazaniu Łętkowic przez prepozyta miechowskiego swemu bratu rodzonemu wójtowi Albertowi, a następnie o tym, że Łętkowice zostały bezprawnie przez księcia Łokietka zabrane klasztorowi. Podobnie M. Bielski (*Kronika polska*, wyd. K.J. Turowski, Sanok 1856, t. 1, s. 337), który również nie pisał o buncie miechowitów przeciwko Łokietkowi, a tylko że książę Władysław Łokietek odebrał Łętkowice, znakomitą wieś klasztoru, którą dzierżawił wójt krakowski. Również historyograf zakonny S. Nakielski (*Miechovia sive promptuarium antiqvitatum monasterij Miechouiensis*, Kraków 1634) nigdzie na kartach swego dzieła nie wypowiada się, że bożogrobcy wzięli udział w buncie przeciwko Władysławowi Łokietkowi.

⁵⁷ I. Długossy, *Annales*, lib. 9, s. 86–87.

⁵⁸ O konfiskacie jako karze dla klasztoru za jego bunt pisał już E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 167. Ostatnio zmienił wymowę relacji Długosza M. Wolski, *Łętkowice*, w: SHG cz. 3, zesz. 4, oprac. W. Bukowski, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, A. Marzec, F. Sikora, M. Wilamowski, M. Wolski, współpraca archeologiczna S. Kołodziejki, red. F. Sikory, Kraków 2003, s. 936. Pisze bowiem, że konfiskata Łętkowic spotkała klasztor „za bunt”. Podobnie W. Bukowski (*Miechów*, w: SHG cz. 4, zesz. 2, s. 347) podaje pod 1312 r., że „Władysław Łokietek konfiskuje za bunt klasztoru miechowskiego Łętkowice”. Również J. Kurtyka (*Tęczyński. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 112) stwierdzał, że „część klasztorna została bożogrobcem skonfiskowana przez Władysława Łokietka za udział w buncie wójta Alberta w 1312 r.” W opisie prebendy „Łętkowskiej” Długosz nie zamieścił żadnych informacji ani o Albercie, ani o klasztorze miechowskim. Podał natomiast, że wieś była osadzona na 30 łanach, był to zatem spory majątek, J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, wyd. A. Przeździecki, t. 1, Kraków 1863, s. 59–60.

także w swym późniejszym dziele. Pisał w *Liber beneficiorum*, że wieś „została zabrana klasztorowi w czasie, kiedy Albert krewny prepozyta miechowskiego, urzędujący wójt Krakowa popełnił zdradę przeciwko królowi Władysławowi Łokietkowi, oddając Kraków księciu opolskiemu Bolesławowi w 1312 r.”⁵⁹. Widzimy zatem, że Długosz zarówno skorygował datę (w *Rocznikach* podawał pod 1313 r.), jak i wprowadził niezwykle frapujący wątek pokrewieństwa między wójtem Albertem a prepozytem Henrykiem⁶⁰. Konfiskata zarówno Łętkowic, jak i Krzesławic, miała zapewne miejsce jednak nie w roku 1312, lecz wcześniej, gdyż o rabunku dóbr klasztornych podaje papież Klemens V w bulli z 12 października 1311 r. Alienacji uległy także klasztorne Michałowice, ale żadne ze źródeł nie daje podstaw do łączenia tego z konfiskatą książęcą⁶¹. Reasumując, można wykazać, że książę Władysław Łokietek wszedł w „bezprawne posiadanie” Chmielowa w 1304 r. oraz Łętkowic i Krzesławic w 1311 r. Klasztor miechowski walczył, jak dowodzi bulla z 12 października 1311 r., o zwrot zagrabionych posiadłości. Chmielow był dowodnie w rękach klasztoru miechowskiego w marcu 1313 r.⁶², co wskazuje, że klasztor odzyskał tę miejscowość. Jest to także dowód, że książę Władysław nie dał bożogrobcom obiecane go w 1305 r. ekwiwalentu. Krzesławice wróciły do rąk zakonników, jak wykazywaliśmy wyżej, dopiero w 1325 r., Łętkowic zaś klasztor nie odzyskał nigdy. Analiza źródeł dotyczących konfiskat nie daje podstaw do uznania ich za dowody udziału klasztoru w buncie mieszczaństwa krakowskiego. Powody konfiskat Krzesławic i Łętkowic, pomijając ewidentny rabunek Chmielowa, były takie same, jak w przypadku sołectw opactwa tynieckiego.

⁵⁹ J. Długosz, *Liber beneficiorum*, t. 3, s. 7.

⁶⁰ Do kwestii pokrewieństwa między prepozytem Henrykiem i wójtem Albertem nie ma niestety innych źródeł niż Długosz. E. Długopolski (*Władysław Łokietek*, s. 166–167) twierdził, że Albert miał, co prawda, brata Henryka, ale chodzi tu o wójta Henryka. Jako brat Alberta poświadczony jest w *Najstarszych księgach i rachunkach miasta Krakowa*, wyd. F. Piekosiński i J. Szujski, Kraków 1878 (dalej KRK), nr 3; podobnie ostatnio R. Skrzyński, *Kanonicy*, s. 148; o prepozycie Henryku jako krewnym wójta Alberta zob. T. Nowakowski, *Małopolska elita*, s. 89.

⁶¹ W 1300 r. sołectwo w tej wsi prepozyt Henryk przekazał mieszczaninowi krakowskiemu, lekarzowi Marcinowi synowi Rinolda, KMp. 2, 539. Sołectwo to odpadło od dóbr klasztornych, na co wskazuje poświadczona kilkakrotnie w XIV w. własność mieszczańska w Michałowicach (po raz pierwszy w 1313 r. w rękach Teodora, mieszczanina z ul. Św. Floriana w Krakowie). Inna część znalazła się w rękach Spicymira herbu Leliwa, nie wiemy ani kiedy, ani z jakiego powodu. Własność Spicymira w Michałowicach poświadczają dopiero dokument z 1325 r., KMp 2, nr 586. Ówczesny wojewoda krakowski przekazał wówczas klasztorowi wieś Michałowice wraz z połową czynszu pobieranego „od chmielu”. Wojewoda uczynił to z wdzięczności za „wielką łaskę, której doznał od klasztoru Grobu Bożego” (KMp 2, nr 586), co wskazuje na pobudki religijne (w ten sposób widział to W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV–XV*, Warszawa 1971, s. 82), a nawet na jakiś szczególny związek, który łączył Spicymira z klaszturem miechowskim. Inna rzecz, że wojewoda nie uczynił tej cesji za darmo, gdyż prepozyt miechowski przekazał mu w zamian wieś Targowisko nad Rabą. W każdym razie nie odnajdujemy w dokumencie z 1325 r. jakichkolwiek przesłanek, które wskazywały, że wieś ta została klasztorowi odebrana za udział w buncie (jak ostatnio A. Marzec, *Michałowice*, SHG cz. 4, s. 294). Za prawdopodobne uważam, że Spicymir wziął Michałowice od klasztoru w dzierżawę.

⁶² Prepozyt miechowski Henryk zamienił z możnowładcą węgierskim 7 marca 1313 r. klasztor Chmielow na Lendak na Spiszu, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, t. 1, ed. V. Sedláč, Bratislaviae 1980, nr 1079. Jest w tej sprawie obszerny odpis u Nakielskiego, zob. *Miechovia*, s. 240.

Drugi wątek powiązany z domniemanym buntem klasztoru miechowskiego opiera się na zapiskach *Rocznika miechowskiego* wciągniętych pod 1311 i 1314 r.⁶³ Pierwsza z nich (jedyna wiadomość w tym roczniku pod 1311 r.) donosi, że „kościół miechowski został inkastelowany przez Jana, syna Budziwoja”. Kolejne zapiski w *Roczniku miechowskim* przynoszą rozmaite, bardzo cenne wiadomości. Pod 1312 r. czytamy o śmierci księcia bytomskiego Kazimierza i objęciu władzy w Krakowie przez księcia opolskiego Bolesława po wypędzeniu księcia Władysława. Pod 1313 r. zapisano o śmierci księcia mazowieckiego Bolesława i śmierci księcia opolskiego Bolesława, a pod 1314 r. o śmierci arcybiskupa Jakuba i wakansie czterech lat oraz o tym, że książę Władysław odzyskał Wielkopolskę. Pomiędzy te dwie zapiski z 1314 r. wciągnięta została frapująca wiadomość, że „kościół miechowski został przywrócony zakonnikom”.

Badacze zajmujący się czy to dziejami Miechowa, czy przebiegiem i konsekwencjami buntu wójta Alberta, zazwyczaj łączą informacje o inkastelacji kościoła w 1311 r. i zwróceniu kościoła zakonnikom w 1314 r. Ich związek jawi się jako naturalny, skoro bowiem „kościół został zwrócony”, to znaczy, że wcześniej zakonnicy byli go pozbawieni. Inkastelację i zabór kościoła interpretuje się jako podporządkowanie Miechowa przez księcia Władysława⁶⁴. Proceder czynienia z kościołów punktów obronnych uprawiali książęta walczący o tron krakowski już w pierwszej połowie XIII w.⁶⁵ Inkastelacja polegała na otoczeniu murem obronnym, ale praktykowano także dostawianie do kościoła wieży z oknami strzelniczymi⁶⁶. O formie inkastelacji kościoła miechowskiego, jednej z wielu w ziemi krakowskiej, panują rozbieżne poglądy. Budowę muru otaczającego kościół i klasztor należy raczej wykluczyć z rozważań o inkastelacji w 1311 r., gdyż *Rocznik miechowski* przypisuje tę inwestycję dopiero działaniom prepozyta Stanisława Stojkowica w 1385 r.⁶⁷ Pozostaje zatem wieża, najbardziej typowa forma inkastelacji kościoła. Zauważono w literaturze, że plan podstawy wieży miechowskiej stanowi kwadrat o wymiarach 4,5 na 4,5 metra. Wieże krakowskie z tego okresu miały takie

⁶³ RMiech., s. 124 (obie zapiski są na tej samej stronie).

⁶⁴ J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, s. 208–209; E. Długopolski (*Władysław Łokietek*, s. 178) pisał, że Miechów został „zdobyty ...przy pomocy posiłków węgierskich”. Tu znów nie możemy tego przyjąć bez postawienia pytania, kto i jak bronił Miechowa? Brakuje przesłanek, by twierdzić, że bożogrobcy wystawili oddział zaciężny, a tylko w takiej sytuacji powstałaby konieczność zdobywania Miechowa.

⁶⁵ Informacje na temat inkastelacji w klasztorze jędrzejowskim, kościołach w Prandocinie, św. Andrzeja na Okole i w Skalbmierzu (zarówno przez Henryka Brodatego, jak i Konrada Mazowieckiego) podaje *Kronika Wielkopolska*, w: MPHsn, t. 8, wyd. B. Kurbis, Warszawa 1970, s. 82.

⁶⁶ M. Sokołowski, G. Worobjew i J. Zubrzycki (*Kościół cmentarze warowne w Polsce*, w: *Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce*, t. 7, Kraków 1906, kol. 485–486) podawali, że istnienie murowanej wieży jest dowodem, że kościół spełniał funkcje obronne. Obronny charakter zachowały do dziś wieże kościoła w Żarnowie (koło Opoczna), w Prandocinie, św. Andrzeja w Krakowie, kolegiaty w Łęczycy, kościoła NMP w Czerwińsku, kościoła NMP w Inowłodzu.

⁶⁷ R. Miech., s. 125–126. W *Katalogu zabytków sztuki* (t. 1: *Województwo Krakowskie*, red. J. Szablowski, Warszawa 1953, s. 235) wyrażono pogląd, że mała baszta w murze okalającym klasztor, wykonana z kamienia polnego, powstała jako część inkastelacji w 1311 r.

same wymiary podstawy, co świadczy, że Jan, syn Budziwoja, wzorował się na rozwiązaniach krakowskich⁶⁸, co do dyskusji o buncie nic jednak nie wnosi, gdyż Miechów, jako taki, wzorował się na Krakowie. Zachowana do dziś okazała, trójkondygnacyjna wieża przy kościele miechowskim z pewnością nie jest tym obiektem, który wybudował Jan Budziwojowic⁶⁹. Przyjąć można jedynie, że w 1311 r. powstała jakaś wieża obronna przy kościele Grobu Bożego. Autor tej inkastelacji jest niewątpliwie tożsamy ze wzmiankowanym w dokumencie Łokietka w 1322 r. stolnikiem krakowskim Jeszkiem (Jaśkiem), synem Budziwoja⁷⁰. Płyne stąd wniosek, że musiał zaliczać się już 11 lat wcześniej do zaufanych ludzi księcia, skoro Łokietek powierzył mu to kontrowersyjne przedsięwzięcie. O tej sprawie nie pisał Długosz, dopiero kronikarz zakonny S. Nakielski sądził, że Jan Budziwojowic był „namiestnikiem” narzuconym Miechowowi przez Władysława Łokietka. Pogląd ten jest wśród badaczy powszechnie przyjęty⁷¹. Nawet jednak przyjmując, że Jan Budziwojowic wybudował z rozkazu księcia wieżę obronną przy kościele Grobu Bożego, należy stwierdzić, że cel tej inkastelacji nie jest jasny. Jeśli Łokietek spodziewał się nadejścia wrogich wojsk, czy to czeskich⁷², czy Bolesława opolskiego, to na pewno nie od strony Miechowa. Budowa murowanej wieży przy kościele była przedsięwzięciem kosztownym i czasochłonnym. Posiadanie umocnionego punktu w Miechowie w żaden sposób nie przekłada się na sukces w obleganiu czy utrzymywaniu Krakowa, a w okresie buntu wójta Alberta dla księcia najważniejszy był Kraków⁷³, a nie

⁶⁸ P. Pencakowski, *Przemiany formy i funkcji wieży kościoła parafialnego (dawniej bożogrobców) w Miechowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. 36, 1991, z. 3, s. 207–222.

⁶⁹ P. Pencakowski (*Przemiany formy i funkcji wieży*, s. 209) pisze, że do budowy dolnych kondygnacji wieży użyto wtórnie ciosów romańskich z rozbiórki kościoła. Autor nie dostrzega, że kościół romański w Miechowie został rozebrany dopiero w 1394 r., toteż Jan Budziwojowic nie mógł w 1311 r. użyć pochodzących z niego materiałów budowlanych.

⁷⁰ A. Marzec, *Urzędnicy*, s. 45, 90, 190. Można także przypuszczać, że jest on tożsamy z wymienionym w 1319 r. podstolim krakowskim Janem, zob. *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochackła, P. Wojciechowski, B. Wyrzumska, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, s. 105.

⁷¹ S. Nakielski, *Miechovia*, s. 237; E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 165. Z. Pęcowski, *Miechów*, s. 53; P. Pencakowski, *Przemiany formy i funkcji wieży*, s. 210–212.

⁷² R. Antonin (*Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu krakowskiego wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, w: *Bunt wójta Alberta*, s. 18) stara się udowodnić, że pomiędzy Janem Luksemburskim a buntownikami nie było żadnego porozumienia. Nie negując źródłowej wartości tych ustaleń, należy zauważyć, że przyzwany do Krakowa książę opolski Bolesław nie mógł równać się z Władysławem Łokietkiem, niewątpliwie zatem wójt Albert liczył w ostateczności na kogoś znacznie potężniejszego. Bolesław opolski był lennikiem króla Wacława II, a jego sukcesor Jan Luksemburski w 1310 r. przyjął tytuł króla Polski (datę tę przyjmuję za L. Bobková, *Jan Lucemburský: Otec slavného syna*. Praha–Vyšehrad, 2018, s. 207, choć J. Kurtyka (*Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001, s. 15) datował to na okres po 1311 r.). Ostatnio T. Jasiński (*Handel miedzią*, s. 129) sugeruje istnienie porozumienia między Karolem Robertem a buntownikami krakowskimi. Węgierska inspiracja buntu wydaje mi się bardzo mało prawdopodobna, ale analiza przyczyn buntu wójta Alberta nie wchodzi w zakres tego artykułu.

⁷³ *Kronika katedralna krakowska* (MPH 3, s. 208–209) podała, że książę Władysław zdołał utrzymać Wawel, a jego wojska otoczyły Kraków, co skłoniło Bolka opolskiego do wydania mu miasta.

Miechów czy inne miasta. Nie tracimy z pola widzenia możliwości, że budowę wieży nakazał prepozyt Henryk, chcąc stworzyć zakonnikom schronienie w razie ataku⁷⁴.

Należy zwrócić uwagę, że w bullach papieskich z października 1311 r., które omawialiśmy wcześniej, nie ma nic, co by wykraczało poza kwestie szkód majątkowych wyrządzonych klasztorowi. Nie wyczytamy z nich, że bożogrobcy zostali wypędzeni ze swego klasztoru. Gdyby taki fakt miał miejsce w 1311 r., to niewątpliwie znalazłby odzwierciedlenie w papieskich decyzjach. Podkreślimy ponadto, że dokumenty z 1312 r., w tym bulla papieża Klemensa V z grudnia tego roku, poświadczają funkcjonowanie klasztoru miechowskiego i nic nie wskazuje, by zakonnicy mieli się znajdować poza Miechowem⁷⁵. Również działalność prepozyta Henryka jest dobrze oświetlona źródłowo również dla okresu po buncie wójta Alberta. Żadne ze źródeł nie zawiera najmniejszej nawet aluzji, że miał on przebywać na wygnaniu⁷⁶.

⁷⁴ Zapiska „kościół miechowski został inkastelowany przez Jana, syna Budziwoja” wskazuje na wykonawcę, nie daje informacji o pomysłodawcy. Nie wiemy, jakie związki łączyły owego Jana z dworem Łokietka w 1311 r., gdyż podstolim został w 1319 r. Warto w kontekście Jana Budziwojowicza zwrócić uwagę na fakt, że w 1349 r. włodarzem klasztoru miechowskiego w Kalinie Małej i Stawianach był „Jan stolnik”, KMp 3, nr 692. Ponieważ stolnikiem krakowskim był wówczas Dzierżaw z Chrząstowic, określenie „stolnik” przy włodarzu klasztorowym Janie może być tylko przydomkiem, nawiązującym do dawno pełnionej funkcji. Jako alternatywne rozwiązanie przyjmujemy, że ów włodarz Jan Stolnik był tożsamy z Janem synem Budziwoja, który w 1322 r. został stolnikiem. Skoro został później, po zakończeniu krótkiej kariery urzędniczej, włodarzem klasztornym, to musiał cieszyć się wśród bożogrobców dobrą opinią. Klasztor nie miałby żadnego powodu, aby powierzać włodarstwo komuś, kogo zapamiętano jako gnębielca. Reasumując, Jan synem Budziwoja mógł być włodarzem miechowskim w 1311 r. i z polecenia prepozyta Henryka przeprowadzać ufortyfikowanie klasztoru. Jego kariera na dworze Władysława Łokietka wiąże się z okresem, kiedy stosunki między księciem a klasztorem uległy normalizacji. Jest to alternatywna hipoteza do powszechnie przyjętego poglądu, że inkastelacja kościoła w Miechowie dokonana się z rozkazu Łokietka.

⁷⁵ Wiadomo, że w 1312 r. toczył się spór między bożogrobcami a klaryskami starsządeckimi o prawo patronatu kościoła w Łącku. Klasztor miechowski prezentował na probostwo łąckie kleryka Henryka z Dachbech, *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, t. 1 wyd. S. Kuraś, Lublin 1965, nr 17; kolejne dokumenty w tej sprawie tamże, nr 18–27. Nie sądzę, aby klasztor toczył ten spór, będąc na wygnaniu.

⁷⁶ KMp 2, nr 559 (bez adnotacji o miejscu wystawienia); *Dokumenty polskie*, t. 1, nr 9; ważny jest dokument wystawiony przez niego w 1318 r. w Miechowie (ZDM 1, nr 22), gdyż w oczywisty sposób obala on relację S. Nakielskiego (*Miechovia*, s. 241), że prepozyt Henryk zmarł w 1314 r. Kronikarz zakonu nie znał również miejsca jego śmierci skoro pisał o „Pradze, Nysie lub Lendaku”. Błędnie o śmierci w Pradze w 1314 r. pisał E. Długopolski w: *Władysław Łokietek*, s. 167. Prepozyt Henryk zmarł niewątpliwie w Miechowie po 1318 r. Por. w tej sprawie Z. Pęcowski, *Miechów*, s. 16 i W. Bukowski, *Miechów*, s. 396. F. Piekosiński pisał w komentarzu do dokumentu wystawionego przez prepozyta Henryka w 1313 r. (KMp 2, nr 559), że prepozyt wyjechał na Węgry, aby uniknąć zemsty ze strony Łokietka, której powodem był udział w buncie. Hipotezę o wygnaniu miechowitów przedstawił E. Długopolski (*Bunt wójta Alberta*, s. 164 i *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 146), co jawiło się jako konsekwencja ich udziału w buncie przeciwko Łokietkowi. Powtórzył to J. Reychman (*Klasztor w Lendaku i jego dawna przynależność do opactwa miechowskiego*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 19, 1964, s. 37–40), a hipotezę dodatkowo utrwalił Z. Pęcowski (*Miechów*, s. 53 i 311), aczkolwiek zwracał on uwagę na błędy w relacji Nakielskiego. W nowszej literaturze o wygnaniu bożogrobców piszą M. Starnawska (*Między Łukowem a Jerozolimą. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999, s. 80) i T. Maroš (*Príspevok k dejinám kláštora križovníkov Svätého Hrobu w Lendaku*, w: *Studia historica Tyrnaviensia*, t. 3, red. J. Šimončič, Trnava 2003, s. 107), który wszelako słusznie stwierdza, że rok 1314 jako data śmierci prepozyta Henryka jest nie do przyjęcia.

Należy podkreślić, że w zapisie *Rocznika miechowskiego* z 1314 r. jest mowa o zwrocie zakonnikom „kościola w Miechowie”⁷⁷. Nie wiemy, co kryje się pod tą informacją. Gdyby tłumaczyć tę zapiskę dosłownie, musielibyśmy przyjąć, że bożogrobców pozbawiono najpierw dostępu do kościoła, a teraz – w 1314 r. – cofnięto ten zakaz. Nie wydaje się jednak prawdopodobne, by książę Władysław, przy całej swej niechęci do kanoników Grobu Bożego, powążył się na zabór świątyni. Wątpliwe również, aby podjął on próbę narzucenia bożogrobcom prepozyta⁷⁸. Postawienie wieży wiązało się zapewne z wprowadzeniem na teren kościoła miechowskiego załogi wojskowej. Jeśli miało to miejsce w 1311 r., to nasuwa się domysł, że zajęcie Miechowa mogło mieć związek z przygotowaniem bazy wypadowej do ewentualnego ataku na Kraków. Mogły być również inne cele. Widzimy bowiem, że zwrócenie zakonnikom kościoła w Miechowie przypada na ten sam rok, co odzyskanie przez Łokietka władzy w Wielkopolsce – obie te informacje sąsiadują zresztą w *Roczniku miechowskim*. Przypomnimy, że przez Miechów biegła jedna z dwóch najważniejszych dróg do Wielkopolski, możliwe zatem, że wieżę obronną kazał książę zbudować, aby zapewnić sobie kontrolę nad tą drogą. Stacjonowała w niej załoga kuszników, możliwe też, że jakiś oddział konny był rozlokowany na terenie klasztoru. Gdy sytuacja w Wielkopolsce została przez księcia w 1314 r. opanowana, załogę tę wycofano z Miechowa. Przedstawiamy tu hipotetyczną próbę odczytania sensu zapisek z 1311 i 1314 r. Za wątpliwe uznajemy tym samym, aby inkastelacja była wyrazem tłumienia buntu klasztoru bożogrobców.

Z późniejszego okresu pochodzą trzy dokumenty Władysława Łokietka wystawione dla klasztoru miechowskiego. Najważniejszym z punktu widzenia interesującej nas problematyki jest omówiony już dyplom z 1325 r., na mocy którego król zwraca klasztorowi wieś Krzesławice⁷⁹. Należy podkreślić, że w dokumencie tym jest wspomnienie buntu mieszczaństwa i była to dobra okazja, aby przypomnieć klasztorowi jego udział, gdyby rzeczywiście fakt taki miał miejsce. I wreszcie w 1331 r. król dokumentem wystawionym w Chęcinach, „doceniając pobożność i zasługi braci krzyżowców zakonu Grobu Bożego w Miechowie”, zatwierdził wszystkie przywileje immunitetowe nadane klasztorowi przez jego poprzedników⁸⁰. Rok później monarcha przeniósł wszystkie wsie klasztoru miechowskiego z prawa polskiego na prawo średzkie i uwolnił poddanych klasztoru

⁷⁷ E. Długopolski (*Bunt wójta Alberta*, s. 164) dokonał istotnej zmiany, pisał bowiem o „zwrocie klasztoru braciom bożogrobcom”, to zaś stało się punktem wyjścia do rozwijania wątku o wygnaniu zakonników. Uczyniwszy tę zamianę słów raz, wspomniany badacz konsekwentnie pisał o „zajęciu klasztoru i baniacji zakonników”, co rzekomo nastąpiło już w 1311 roku, a także o zmianie klasztoru w „gródek”. Ponadto podkreślić należy, że miechowici nie mogli się w 1311 r. udać na wygnanie do Lendaku, gdyż jeszcze wówczas tej miejscowości nie posiadali.

⁷⁸ Król Kazimierz Wielki narzucił klasztorowi miechowskiemu swojego prepozyta (podobnie czynił wobec innych małopolskich klasztorów), toteż w 1370 r. odnotowano w *Roczniku miechowskim*, na s. 126, że „klasztor miechowski został przywrócony zakonnikom”. Zapiska mówi jednak o zwróceniu klasztoru, a w 1314 r. pisano o zwróceniu kościoła.

⁷⁹ KMp 2, nr 588.

⁸⁰ Tamże, nr 604.

od władzy swoich urzędników⁸¹. W żadnym z tych dokumentów nie ma najmniejszej choćby aluzji do rzekomego udziału w buncie. Nigdzie też w źródłach nie odnajdujemy tak chętnie dzisiaj przypisywanej rzekomej niemieckości bożogrobców, mimo że przetoczyła się wówczas szeroka fala pomówień i oskarżeń o sprzyjanie „Niemcom”⁸². Pojawiłyby się one, gdyby istotnie bożogrobcy „wzięli udział” w buncie wójta Alberta.

Chcąc dać jednoznaczną odpowiedź na pytanie zawarte w tytule tego artykułu, należy podkreślić, że żadne ze źródeł nie mówi o udziale bożogrobców w buncie wójta Alberta ani o ich współodpowiedzialności za ten bunt. Nigdy taki zarzut nie padł z ust księcia Władysława Łokietka, mimo że nie zaniedbywał on okazji, aby wypominać innym, nawet po latach, udział w buncie. Bożogrobcy zostali zatem niesłusznie oskarżeni przez historiografię o udział w buncie, która ponadto uchyliła się od próby odpowiedzi, na czym miałyby polegać udział zakonników w rebelii. Trudno jednak uznać klasztor miechowski za przychylny księciu Władysławowi, na to jednak złożyło się wiele przyczyn. Łokietek zapisał się, na długo przed buntem wójta Alberta, wrogimi działaniami przeciwko klasztorowi bożogrobców w Miechowie. Należały do nich ataki jego stronników na miasto i klasztor w 1292, 1296 i 1300 r., następnie całkowicie bezprawny i nieusprawiedliwiony żadnym „buntem” zabór Chmielowa w 1304–05 r., a także cofnięcie miasta w 1307 r. zgody na fortyfikacje. Stylistyka dokumentu księcia z 1307 r. jest wyrazem lekceważenia bożogrobców. Klasztor odpowiedział, jak sądzimy, oporem przed świadczeniami pieniężnymi na rzecz księcia Władysława, uzasadnionym przywilejami papieskimi. Dwór krakowski miał zatem pewne podstawy, aby uważać klasztor za buntownika, co zapewne pogłębiły również jego bliskie kontakty z elitą mieszczańską Krakowa. Nie czynią one z klasztoru miechowskiego zjawiska wyjątkowego, bowiem podobne więzi łączyły miasto z klasztorem tyńskim i klasztorem mogińskim. We wrześniu 1311 r. książę skonfiskował majątki bożogrobców dzierżawione przez zdradzieckich mieszczan – wójta Alberta (Łętkowice) i wójta Jaśka (Krzesławice), ale nie zwrócił ich klasztorowi, chcąc zapewne zrekompensować sobie brak świadczeń pieniężnych od klasztoru. Spowodowało to szybką reakcję papieża Klemensa V na skargę wniesioną przez kanoników Grobu Bożego. Nie wymieniając z imienia księcia, papież w ostrych słowach 12 października 1311 r. potępił sprawców rabunku dóbr bożogrobców i nakazał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu obronę klasztoru. Bunt mieszczan krakowskich był już wówczas w toku. Łokietek w bliżej nieznanym momencie oddał klasztorowi Chmielow, nie zwrócił jednak Łętkowic, a Krzesławice dopiero w 1325 r.. Konflikt z księciem niewątpliwie zaognił się, gdy nakazał on Jaśkowi Budziwojowicowi w 1311 r. wybudowanie wieży obronnej koło kościoła miechowskiego. Towarzyszyło temu wprowadzenie załogi wojskowej, która stacjonowała do czasu odzyskania przez księcia władzy nad Wielkopolską w 1314 r. W buncie mieszczan pod wodzą wójta Alberta i przywołaniu Bolesława

---

⁸¹ Tamże, nr 605.

⁸² Por. S. Gawlas, *Verus heres*, s. 90–94; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, s. 16.

księcia opolskiego na tron krakowski klasztor bożogrobców ani mieszczanie Miechowa nie wzięli udziału. Podkreślić także trzeba, że żaden z dokumentów tego czasu nie potwierdza ani wygnania bożogrobców z Miechowa, ani śmierci prepozyta Henryka na wygnaniu w 1314 r.

Bibliografia

- Antonin R., *Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu krakowskiego wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, *Studia Historica*, t. 13, 2013, s. 8–18.
- Augustyniak J., *Funkcje obronne założeń klasztornych na przykładzie opactwa cysterskiego w Sulejowie*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996, s. 369–382.
- Baszkievicz J., *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego (na przełomie XIII i XIV w.)*, Warszawa 1954.
- Bobkova L., *Jan Lucemburský: Otec slavného syna*, Praha–Vyšehrad 2018.
- Bukowski W., *Miechów*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 4, z. 2, oprac. W. Bukowski, J. Laberschek, A. Marzec, M. Wolski, M. Zdanek, współpraca archeologiczna S. Kołodziejski, red. W. Bukowskiego, Kraków 2009.
- Długopolski E., *Bunt wójta Alberta*, „Rocznik Krakowski”, t. 7, 1905, s. 135–186.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Warszawa 1951 (reprint Kraków 2009).
- Dworzaczek W., *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV–XV*, Warszawa 1971.
- Gawlas S., *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski*, Warszawa 2000.
- Gawlas S., „*Verus heres*”. *Z badań nad świadomością polityczną obozu Władysława Łokietka w początku XIV wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 95, 1988, nr 1, s. 77–104.
- Grabowska A., *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, *Studia Historica*, t. 13, 2013, s. 19–31.
- Jasiński T., *Handel miedzią a restytucja rządów Władysława Łokietka w Polsce (1304–1312)*, „Roczniki Historyczne”, t. 84, 2018, s. 93–138.
- Jurek T., *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec i M. Wilamowski Kraków 2006, s. 187–220.

- Jurek T., Kidzik E., *Historia Polski do 1572 r.*, Warszawa 2013.
- Kaczmarczyk Z., *Polska czasów Kazimierza Wielkiego*, Kraków 1964.
- Katalog Zabytków Sztuki*, t. I: *Województwo krakowskie*, red. J. Szablowski, Warszawa 1953.
- Krasnowolski B., *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV w.*, cz. I, Kraków 2004.
- Kurtyka J., *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Łowmiański H., *Początki Polski*, t. 6, cz. 2, Warszawa 1985.
- Maroš T., *Príspevok k dejinám kláštora križovníkov Svätého Hrobu v Lendaku*, w: *Studia historica Tyrnaviensia*, t. 3, red. Jozef Šimončič, Trnava 2003, s. 105–112.
- Marzec A., *Michałowice*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 4, z. 2, oprac. W. Bukowski, J. Laberschek, A. Marzec, M. Wolski, M. Zdanek, współpraca archeologiczna S. Kołodziejski, red. W. Bukowski, Kraków 2009.
- Marzec A., *Między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem, czyli kilka uwag o Królestwie Polskim na przełomie XIII i XIV wieku*, „Roczniki Historyczne”, t. 78, 2012, s. 83–106.
- Marzec A., *Urzędnicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006.
- Nowacki B., *Czeskie roszczenia do korony polskiej w latach 1290–1335*, Poznań 1987.
- Nowakowski T., *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1993.
- Pacuski K., *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII–XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 85, 1978, s. 585–604.
- Pencakowski P., *Przemiany formy i funkcji wieży kościoła parafialnego (dawniej bożogrobców) w Miechowie*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. 36, 1991, z. 3, s. 207–222.
- Pęckowski Z., *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967.
- Pietras T., *„Krwawy wilk z pastorałem”: biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.
- Ptaśnik J., *Studia nad patrycjatem krakowskim*, cz. 1, „Rocznik Krakowski”, t. 15, 1913, s. 22–95.
- Reychman J., *Klasztor w Lendaku i jego dawna przynależność do opactwa miechowskiego*, „Nasza Przeszłość”, t. 19, 1964, s. 33–60.
- Samsonowicz H., *Miasta wobec zjednoczenia Polski w XIII/XIV wieku*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, Poznań 1976, s. 425–436.

- Sokołowski M., Worobjew G., Zubrzycki J., *Kościół cmentarze i warowne w Polsce, w: Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce, t. 7*, Kraków 1906.
- Skrzyniarz R., *Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu*, Lublin 2015.
- Sroka S.A., *Kontakty Władysława Łokietka z Węgrami w świetle nowych dokumentów*, „Studia Historyczne”, t. 38, 1995, z. 3, s. 299–307.
- Starnawska M., *Między Łukowem a Jerozolimą. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999.
- Szczur S., *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002.
- Uličny F., *Dejiny osídlenia Šariša*, Košice 1990.
- Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochackła, P. Wojciechowski, B. Wyrozumska, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990.
- Wąsowicz H., *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2013.
- Wędzki A., *Miechów w średniowieczu. Studia z dziejów miasta i klasztoru. Zagadka Jaksy*, Warszawa 2014.
- Włodarski B., *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV w.*, Lwów 1931.
- Wolski M., *Łętkowice, Słownik historyczno–geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, z. 4, oprac. W. Bukowski, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, A. Marzec, F. Sikora, M. Wilamowski, M. Wolski, współpraca archeologiczna S. Kołodziejki, red. F. Sikora, Kraków 2003.
- Wyrozumski J., *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992.
- Wyrozumski J., *Dzieje Polski Piastowskiej*, Kraków 1999.

Streszczenie

Autor podjął temat relacji między klasztorem bożogrobców w Miechowie a księciem Władysławem Łokietkiem. Relacje te z winy księcia układały się źle. Księżę odpowiada zarówno za zniszczenia miasta i klasztoru, jak i konfiskatę Chmielowa w latach 1304–1305. Można wykazać, że księżę, po objęciu tronu krakowskiego w 1306 r., zmierzał do ograniczenia autonomii Miechowa i do podporządkowania sobie klasztoru. Na podstawie analizy bull papieskich z 12 października 1311 r. autor wykazuje, że klasztor miechowski domagał się od księcia Władysława zarówno zaprzestania nakładania nań świadczeń pieniężnych, jak i zwrotu utraconych dóbr. Fakt, że księżę zwrócił Chmielów (przed marcem 1313 r.) oznacza, że musiał się ugiąć przed interwencją papieską. W artykule starano się udowodnić, że klasztor miechowski nie brał udziału w buncie wójta Alberta, a dominująca w historiografii opinia nie ma uzasadnienia w źródłach. Autor analizuje następnie hipotetyczne przyczyny wybudowania w Miechowie w 1311 r. wieży obronnej, przyjmując, że stało się to z rozkazu księcia, jak i wycofania załogi wojskowej z Miechowa w 1314 r. To ostatnie wydarzenie autor wiąże z opanowaniem Wielkopolski przez księcia Władysława.

Słowa kluczowe: klasztor bożogrobców, Miechów, bunt wójta Alberta, Kraków, Władysław Łokietek, konfiskaty, wieża obronna przy kościele

Rebels or unjustly accused? Order of the Holy Sepulchre in Miechów and their relations with Władysław the Elbow-High

Abstract

The author discusses the relations between the monastery of the Holy Sepulchre in Miechów and Duke Władysław the Elbow-High. These relations, by the fault of the duke, were very bad. The duke was responsible both for the destruction of the town and the monastery, as well as confiscation of Chmielów in 1304–1305. It can be demonstrated that the duke, after ascending to Cracow's throne in 1306, sought to limit Miechów's autonomy and to bring the monastery under his control. Based on the analysis of papal bulls from 12 October 1311, the author demonstrates that Miechów monastery demanded from Duke Władysław to stop imposing monetary levies on it, and to return the lost lands. The fact that the duke returned Chmielów (before March 1313) means that he must have yielded to papal intervention. The article tries to prove that the Miechów monastery did not participate in Mayor Albert's rebellion, and the opinion prevalent in historiography is not justified by the sources. The author then analyses hypothetical reasons for building a defensive tower in Miechów in 1311, assuming that it was done on the Duke's order, as well as for withdrawing the military detachment from Miechów in 1314. The author attributes the latter event to Duke Władysław's conquest of Greater Poland.

Keywords: Monastery of the Holy Sepulcher, Miechów, rebellion of mayor Albert, Kraków, Władysław Łokietek, confiscations, defensive tower at the church

Władysław Łokietek w perspektywie dziejopisarstwa czeskiego XIV wieku

Uprzedzając dalszy wywód, wypada stwierdzić, że książę brzesko-kujawski nie należał do największych bohaterów historiografii czeskiej XIV w. Z pewnością wpływ na taki stan rzeczy miała ranga jego dokonań, nie można jednak również tracić z pola widzenia usytuowania Łokietka w odniesieniu do władców czeskich i realizowanej przez nich polityki. Myślę o Waławie II i później Janie Luksemburskim, gdyż epizody Waławaw III, Rudolfa Habsburga i Henryka Karyńskiego na tronie czeskim można w szerszej perspektywie pominąć. Przeciwnik królów czeskich nie mógł cieszyć się w piśmiennictwie naszych południowych sąsiadów sympatią i trudno się temu dziwić. Warto także pamiętać o sytuacji Europy Środkowej przełomu XIII i XIV w., który w dziejach tego obszaru był momentem zwrotnym. Zmierzch rodzimych dynastii w krajach „trójkąta wyszehradzkiego” spowodował nieznane wcześniej komplikacje. Polska próbowała „stanąć na nogi” po 150 latach bezładu i chaosu, koniec dynastii Arpadów na Węgrzech spowodował reorientację polityki kraju nad Dunajem, Czechy zaś dążyły do aktywnej stabilizacji po upadku mierzącego w najwyższe cele Przemysła Ottokara II.

W tej bardzo złożonej sytuacji pojawia się Władysław Łokietek, postać zdecydowanie nietypowa na tle karier dynastycznych średniowiecznej Europy. Znamy co prawda przypadki sukcesów bohaterów przychodzących znikąd, ale wieloletnie zmagania Łokietka prowadzące do szczęśliwego dlań finału zasługują na uwagę. Musimy jednak na wstępie odróżnić niechęć do „małego księcia” jako rywala władców czeskich od pewnego ogólnego nastawienia czeskiej opinii publicznej. Była ona – mówiąc w uproszczeniu – życzliwa Polsce i Polakom, pod warunkiem jednak, że współpraca czy współdziałanie Polski i Czech będzie się odbywać pod berłem władcy czeskiego. Pojawia się też idea wspólnoty polsko-czeskiej oparta na wspólnych słowiańskich korzeniach w opozycji do naporu germańskiego, co stało się przyczynkiem do dyskusji nad kształtowaniem się świadomości narodowej w środkowej Europie¹. Odwołania do bliskiego pokrewieństwa i – co istotne – podobieństwa języków znajdują odzwierciedlenie w piśmiennictwie epoki. Modelowym przykładem może być znany

¹ Z ogromnej literatury na ten temat por. J. Kłoczowski, *Młodsza Europa*, Warszawa 2003, s. 430n.

opis narady możnowładztwa wielkopolskiego, które zastanawiało się nad wyborem i cechami odpowiedniego kandydata na władcę Polski. Zawdzięczamy go najcenniejszemu czeskiemu źródłu narracyjnemu XIV w. *Kronice zbrasławskiej*: „starszyzna owego królestwa zebrała się pospołu celem pełnych troski narad nad nowym księciem, któremu należałoby powierzyć bezpieczeństwo swoje i kraju [...] Mówili bowiem tak: sławny ten król [Wacław II] jest przepotężny, jest krzewicielem i miłośnikiem pokoju, ma olbrzymie skarby, posiada prawie wszystkie ziemie w sąsiedztwie naszym, przeto najlepiej będzie nas bronił od najazdów nieprzyjacielskich ...tak będziemy mieli my i Czesi jednego króla i wspólne prawa przyjacielskiego współżycia. Zgodzą się bowiem na osobę i radować się będą posiadaniem jednego królestwa ci, którzy niewiele różnią się w wymowie słowiańskiego języka: albowiem mówiący jednym i tym samym językiem częstokroć obejmują się więzami silniejszych uczuć miłości”². Mamy tutaj zestaw cech, którymi powinien się charakteryzować dobry kandydat, powinien być bogaty i potężny, zapewnić krajowi bezpieczeństwo, a wartością dodatkową jest fakt, że sąsiadujące ludy mówią podobnym językiem, co sprzyja wzajemnej sympatii. Te wszystkie okoliczności miałyby zapewnić przewagę Wacławowi II nad polskimi kandydatami do korony, w tym nad Władysławem Łokietkiem, *Kronika zbrasławska* sugeruje tu chyba kierowanie się przez wielkopolskie elity polityczną racją stanu.

W przytoczonym wyżej fragmencie bohater tego szkicu nie jest wymieniony *expressis verbis*. Wspomniano już, że pojawia się on – i trudno się temu dziwić – jedynie w momentach koincydencji dziejów Czech i ziem polskich. Spróbujmy zatem prześledzić te „klatki filmowe” z udziałem Władysława Łokietka. Pierwszy taki moment związany jest z wydarzeniami roku 1292. Wypada zacząć od *Kroniki zbrasławskiej*, gdzie przeczytamy: „król [Wacław II] przybył do Krakowa, gdzie go z niezmierną radością przywitała cała szlachta tego księstwa. Gdy bardzo starannie uzgodnili warunki pokoju, król zdecydował się kontynuować wyprawę i po przygotowaniu wozów i jazdy przybył do Sieradza. Tam postawił namioty i w dzień św. Wacława Męczennika szturmem zdobył to miasto i poddał prawom swej zwierzchności burzycieli pokoju, czyli księcia Łokietka wraz z bratem. A gdy naprawił sytuację tej krainy, powrócił król do domu po osiągnięciu szczęśliwego zwycięstwa”³. W późniejszej nieco *Kronice Franciszka Praskiego* znajdu-

² *Chronicon Aulae regiae*, ed. J. Emler, Praha 1884, *Fontes rerum Bohemicarum* 4, s. 81: „maiores natu regni illius pariter convenerunt et de principe alio, cui se terramque securius subiicere valeant, sollicitate tractaverunt...dixerunt enim: Rex iste inclitus prepotens est, autor et amator pacis est, thesaurus plurimos habet, terras fere in circuitu nostro omnes possidet, unde optime ab hostium incursibus nos defendet...sic erit Bohemis et nobis unus rex et communis convivendi amicitialis lex. Convenient enim in rege et sub uno gaudebunt principe, qui non multum dissonant in idiomate Slavice lingue. Nam qui idem linguagium locuntur, plerumque amoris se arcioris nexibus complectuntur”.

³ *Chronicon Aulae regiae*, s. 54: „rex ulterius proficiscens in Cracoviam venit, ubi ab universis eiusdem ducatus nobilibus cum ingenti leticia susceptus fuit. Consiliis autem pacis ibidem pertractatis diligencius ulterius proficisci disposuit et mox quadrigis adaptatis et equitibus in Zyradiam venit, ubi figens tentoria in die beati Wenceslai martyris potenter ipsum oppidum expugnavit, turbatores

jemy niemal dosłownie powtórzony⁴ fragment z *Kroniki zbrastawskiej*, ale charakterystyczne, że zawartość wcześniejszej kroniki była wykorzystywana przez całą późniejszą historiografię czeską XIV w. Pochodzące z lat 70. tego stulecia *Kronika Pulkavy*, dzieło, które według oczekiwań cesarza Karola IV miało przedstawić dzieje ziem czeskich na tle historii świata, z finałem na panowaniu Karola IV, zawiodło oczekiwania cesarza, gdyż doprowadziło narrację tylko do roku 1330, wzbogaca wersję poprzedników o jeden szczegół. Dodaje bowiem Pulkava, że Władysław Łokietek i kilku książąt zostało wziętych do niewoli⁵. W relacji czeskich kronik książę brzesko-kujawski jawi się jako „burzyciel”, ale jego rola jest dość istotna, przecież kapitulację w Sieradzu możemy uznać za pierwszy znaczący sukces czeskich kręgów dynastycznych i możnowładczych. Odizolowanie Łokietka od jego wcześniejszych sojuszników i pozyskanie książąt Bolesława Mazowieckiego, Przemysła Wielkopolskiego i innych – a w obozie Wacława II znalazł się także arcybiskup gnieźnieński Jakub Świnka – wprowadziło całkiem nowy układ sił. Zaraz po kapitulacji Łokietka król czeski wkroczył jako zwycięzca do Krakowa i wydał kilka dokumentów z użyciem nowej pieczęci królewskiej, gdzie obok czeskiego lwa zajęł miejsce krakowski orzeł.

Niepowodzenie Łokietka w Sieradzu uwieczniono także w *Roczniku Henryka Heimburgskiego*, gdzie zanotowano: „król Wacław wkroczył przez Kraków do Polski przeciw Bolesławowi Łokietkowi, którego ujął w mieście Sieradzu, a także sam oraz wielu innych został pasowany na rycerza”⁶. Pomijając pomyłkę kopisty w imieniu Łokietka, horyzont geograficzny i polityczny został zakreślony precyzyjnie. Idzie o rozróżnienie Krakowa i Wielkopolski (określanej jako Polska). Kopista, być może ze względu na skrótowość zapisu, niedokładnie przedstawił kolejność zdarzeń. Kapitulacja Łokietka miała miejsce 9 października 1292 r., pasowanie Wacława II na rycerza zaś dokonało się – za pośrednictwem margrabiego brandenburskiego Ottona – w sierpniu tegoż roku⁷.

Na następne kilkanaście lat Władysław Łokietek znika z kart historiografii czeskiej. Selekcja wydarzeń z perspektywy obserwatorów i pisarzy czeskich z pewnością oddaje rangę zjawisk i ich wpływu na politykę czeską. Stwierdziliśmy już, że Władysław Łokietek w ich narracji nie zajmuje zbyt eksponowanego miejsca. Jednak nieobecność pewnych spraw może zaskakiwać, ale – powtórzmy – istotne dla historii Polski nie były widać

quoque pacis, videlicet ducem Loketkonem cum fratre suo captivitate sue legibus mancipavit. Statu igitur terrarum earundem in melius reformato ad propria rex rediit et palmam victoriae adeptus”.

⁴ *Chronicon Francisci Pragensis*, ed. J. Zachová, *Fontes rerum Bohemicarum. Series nova*, 1, Praha 1997, s. 24

⁵ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkava Chronicon Bohemiae*, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum* 5, Praha 1893, s. 176: „...dictum Loketkonem cum nonnullis aliis principibus captivavit”.

⁶ *Annales Heinrici Heimburgensis*, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum* 3, Praha 1882, s. 320: „Rex Wenceslaus intravit per Krakow in Poloniam contra Boleslaum Loketkonem, quem cepit in civitate Syram; se et multos cinxit gladio”.

⁷ *Chronicon Aulae regiae*, s. 54; por. K. Charvátová, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, s. 142; o pasowaniu w Czechach zob. W. Iwańczak, *Pasowanie rycerskie na ziemiach czeskich – ceremonia symboliczna i instrument polityki*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 2, 1984, s. 255–277.

aż tak godne uwagi dla naszych południowych sąsiadów. Przykładem układ w Kłęcz z 27 sierpnia 1299 r.⁸, gdy Łokietek próbował jeszcze ratować swe mocno zagrożone panowanie w Wielkopolsce za cenę kolejnego upokorzenia wobec Waclawa II. Król czeski obiecał księciu kujawskiemu 4000 grzywien polskich i dochody z kopalni w Olkusz pod warunkiem, że w najbliższe święta Bożego Narodzenia przybędzie do Pragi i złoży Waclawowi II hołd lenny ze wszystkich swych ziem, czyli Wielkopolski z Poznaniem, Pomorza, Kujaw, Łęczycy i Sieradza. W przypadku niedotrzymania tych zobowiązań poddani Łokietka uzyskaliby zwolnienie z przysięgi na wierność, a wszystkie ziemie przejąłby na własność król czeski. Było więcej niż pewne, że do spełnienia przysięgi przez Łokietka nie dojdzie i konsekwencją układu w Kłęcz będzie zabór ojcowizny polskiego księcia. Uzyskanie przez Waclawa II legalnych uprawnień do znacznej części ziem polskich wydaje się faktem dość istotnym, ale widać z perspektywy czeskiej nie na tyle ważnym, by je odnotować. To chyba mieści się w ogólnej poetyce źródeł czeskich, dla których Łokietek, książę czy król „krakowski”, nie był równorzędnym partnerem dla Waclawa II.

Nasz bohater „wraca do gry” w piśmiennictwie czeskim w roku 1306, tak brzemienne w skutki dla nadwęłtawskiego królestwa. *Kronika zbrastawska* pod tym rokiem notuje: „Tymczasem książę Łokietek sprawił wiele złego na szkodę tego młodego króla czeskiego [Waclawa III]. Aby ukrócić jego zuchwalstwo, król, w oparciu o radę swych panów, ogłosił we wszystkich zakątkach ziem czeskich pospolite ruszenie, które miało być skierowane na Kraków. To ogłoszenie zabrzmiało jako zapowiedź groźnej burzy i przyszłej klęski i stopniowo przeraziło cały naród. Potem król, po zebraniu mnóstwa wojowników, szybko wyruszył pospieszając w stronę Krakowa, a w czasie owego marszu wojsko wyrządziło wiele szkód biedakom i majątkom kościelnym⁹. Finał tej wyprawy jest dobrze znany, w czasie popasu w Ołomuńcu zamordowany został ostatni przedstawiciel rodzimej dynastii Przemyślidów Waclaw III. Rzec można, że w dziejach Czech zakończyła się pewna epoka. Rola Łokietka jawi się tutaj jako bardzo ważna, bowiem to z jego przyczyny młodziutki monarcha podjął ekspedycję do Polski. Oczywiście trzeba pamiętać o wszystkich okolicznościach tej tragicznej kampanii. Waclaw III rządził krótko i nieszczęśliwie, po śmierci Waclawa II państwo czeskie chyliło się ku upad-

⁸ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 2, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1878, s. 178, nr 818; *Češi a Poláci v minulosti*, wyd. J. Macůrek, Praha 1964, s. 81; H. Samsonowicz, *Łokietkowe czasy*, Kraków 1989, s. 15; T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”. *Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001, s. 53; W. Iwańczak, *Miejsce Polski w polityce Waclawa II*, w: *Zamek królewski w Chęcinach na tle Europy Środkowej. Geneza, funkcje, znaczenie*, red. B. Wojciechowska, S. Konarska-Zimnicka, Kielce 2018, s. 82.

⁹ *Chronicon Aulae regiae*, s. 107n.: „Interea dux Lokethco plurima mala in preiudicium huius regis invenis Bohemie perpetravit, ad cuius edomandam proterviam baronum consilio fretus suorum generalem expeditionem in omnibus finibus Bohemie proclamari rex precepit versus Cracoviam dirigendam.. Huius itaque expeditionis preconium tamquam dire tempestatis et calamitatis venture preambulum statim cum insonuit, et maxime cum invaluit, conturbabat populum uniwersum. Porro congregata maxima bellatorum multitudine, ut in Cracoviam properet, iter rex arripit, sed in ipso transitu pauperes ac bona ecclesiastica exercitus multum lesit”.

kowi. Na Węgrzech Karol Robert umacniał swe panowanie i Wacław III zrezygnował tam ze swych pretensji. Habsburgowie uaktywnili się w Europie Środkowej, a władca czeski zawarł układ pokojowy z Albrechtem Habsburgiem, godząc się na niewielkie ustępstwa terytorialne. Udało mu się doraźnie porozumieć z władcami Karyntii i Tyrolu, dokończył też rokowania z margrabią brandenburskim, zapoczątkowane jeszcze przez Wacława II. W ich wyniku król czeski zatrzymał Miśnię, a Pomorze przekazał Marchii Północnej za obietnicę margrabię brandenburskiego pomocy w rozwiązaniu spraw polskich, gdzie władza czeska była już bardzo iluzoryczna, Łokietek zajął Sandomierz i Kraków, a do Wielkopolski powrócił Henryk głogowski.

Zabójstwo młodzieńczego Wacława III stanowi jedną z wielkich zagadek¹⁰. Aresztowano na miejscu zbrodni rycerza znanego nam z imienia, ale czy był to właściwy morderca czy tylko świadek zabójstwa, tego nie wiemy. Zainteresowanych takim przebiegiem wydarzeń było wielu. Mógł wchodzić w grę człowiek wynajęty przez któregoś z możnych, którzy byli oburzeni dążeniami młodego władcy do odzyskiwania majątków królewskich. Nie można wykluczyć udziału człowieka wynajętego przez Łokietka wprost albo zwolennika jego władzy w Polsce, oprócz tego na śmierci Wacława III mogli skorzystać jego rywale na Węgrzech oraz król rzymski Albrecht Habsburg. Poszukując motywów zbrodni, należy jeszcze rozważyć, czy była ona skierowana personalnie przeciw młodemu monarsze czy przeciw dynastii. Jeśli sprawca zamierzał położyć kres Przemyślidom, to moment wybrał najlepszy z możliwych, gdyż na świecie nie było jeszcze następcy tronu.

Wydarzenia z roku 1306 dostrzegły również późniejsze dzieła historiografii czeskiej. *Kronika Franciszka Praskiego* ograniczyła się do streszczenia wyводу *Kroniki zbrasławskiej*¹¹, natomiast niewielką korektę wniosła kronika pióra Beneša Krabice z Weitmile, członka kapituły przy katedrze św. Wita w Pradze, autora podstawowego źródła dla znacznej części panowania Karola IV. Beneš otóż powiada, że do Czech przybyli posłowie i wysłannicy z Polski z wiadomością, iż ziemie poddane królowi czeskiemu są tragicznie zniszczone i spustoszone przez księcia Łokietka, więc Wacław III, nie mieszkając, wyruszył na swą ostatnią wyprawę¹². Niestety informacji, kim byli posłowie i wysłannicy z Polski przybyli z prośbą o ratunek, pisarz nam poskąpił. Rzecz interesująca, autor winą za śmierć ostatniego Przemyśłidy obarcza urzędników królewskich, którzy nie zachowali należytej ostrożności, by zapobiec nieszczęściu.

Książę brzesko-kujawski dostrzeżony został również jako jeden z aktorów aktywnych w dramacie Wacława III przez *Kronikę Pulkavy*. Jej autor, piszący w latach 70. XIV w. Přibík Pulkava z Radenína, prawdopodobnie przedstawiciel niższej szlachty, wykształcony laik, zarządca szkoły św. Idziego w Pradze, również nie przepadał za Łokietkiem. Powtarzał

¹⁰ Por. C. Hádek, *Konec Přemyslovců v Čechách*, Praha 2006.

¹¹ *Chronicon Francisci Pragensis*, s. 49.

¹² *Chronicon Benessii de Weitmil*, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Praha 1884, s. 465: „veniunt de Polonia nuncii et legati”.

za poprzednikami, że król czeski wyruszył ze zbrojną ekipą, by ukarać zuchwałość polskiego księcia, który przynosił legalnemu władcy wiele szkód, ale dodaje pewne konkrety. Oto Łokietek czynił te szkody dzięki temu, że podstępnie porozumiał się z polskimi możnymi i krakowskimi mieszczanami, czego efektem było zajęcie Sandomierza i Krakowa¹³. Pulkava wyróżnia jeszcze małego księcia osobną wzmianką, która nie ma już wzoru we wcześniejszej historiografii, kreśli bowiem krótki szkic sytuacyjny stanu spraw w Europie Środkowej po zabójstwie ostatniego Przemyślidy: „Po śmierci wzmiankowanego króla Waclawa III, księżę sieradzki Władysław, jako najbliższy dziedzic zmarłego polskiego króla Przemysła, pozostawił sobie miasto Kraków i królestwo polskie. Z kolei na króla węgierskiego Węgrzy wybrali księcia bawarskiego Ottona, a Karol, syn króla Sycylii i Apulii Karola, zwanego Martelem, wszczął z nim walkę o władzę. Wreszcie po długich sporach królestwo węgierskie otrzymał powyższy Karol”¹⁴. Pulkava przypomniał tu, że Waclaw III jesienią 1305 r. zrzekł się pretensji do tronu węgierskiego na rzecz Ottona Bawarskiego, a Karol Robert Andegaweński objął na Węgrzech władzę dopiero w roku 1308. Godna podkreślenia jest umiejętność przedstawienia przez Pulkavę syntetycznego obrazu państw „trójkąta wyszehradzkiego” i zrozumienia – po 70 latach od opisywanych wydarzeń – wagi przełomu, jaki stanowił schyłek dynastii Przemyślidów. Zresztą Pulkava to człowiek o szerokich horyzontach, imponuje np. jego doskonała znajomość geografii, co demonstruje w wielu miejscach swego dzieła¹⁵.

Okoliczności śmierci Waclawa III przedstawił także – z interesującego nas punktu widzenia – opat Neplach, opat benedyktyńskiego klasztoru w Opatowicach nad Łabą, autor, który pisał w trzeciej ćwierci XIV w. Był dość blisko związany z dworem Karola IV, ale trudno uznać go za oficjalnego kronikarza dworskiego, jak chociażby Pulkavę, Neplach obracał się raczej w kręgach klasztornych, korzystał nie tylko ze źródeł pisanych, ale też z tradycji i własnych obserwacji. Szkicując kontekst zamordowania Waclawa III, zapisał, że księżę sieradzki Władysław pobił na ziemi krakowskiej księcia opawskiego Mikołaja i z tego powodu Czesi utracili tę ziemię¹⁶. Wydaje się, że wzmianka ta może odnosić się do sprawowania przez księcia opawskiego funkcji starosty Waclawa II, którą później utracił, poza tym Neplach popełnia drobne błędy w chronologii, więc nie wiadomo, czy z tego zapisu można wydobyć coś więcej.

¹³ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkava Chronicon*, s. 186.

¹⁴ Tamże, s. 187: „Item post obitum dicti regis Wenceslai tercij Wladislaus, dux Syradie, pro se civitatem Cracovie et regnum Polonie tanquam Przemyslai, quondam regis Polonie heres propinquior, detinuit. Sed et Otto, Bavarie dux, in regem Ungarie per Ungaros est electus. Cum quo pretextu regni huiusmodi Karolus, filius Karoli dicti Marcelli, Sicilie et Apulie regis, dissensionis movit materiam et guerram. Tamen post discordiarum multos amfractus tandem regnum Ungarie Karolus obtinuit supradictus”.

¹⁵ Por. W. Iwańczak, *Horyzont geograficzny dziejopisarstwa czeskiego czasów Karola IV na przykładzie Kroniki Pulkavy*, w: *Źródła kultury umysłowej w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2005, s. 56–71.

¹⁶ *Johannis Neplachonis, abbatis Opatovicensis, Chronicon*, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum* 3, Praha 1882, 478n.: „Item Nicolaus, dux Opaviensis, in terra Cracovie a Wladislao, duce Sirasyensi, opprimitur et sic terra a Boemis perditu”.

Koronacja Władysława Łokietka w roku 1320 nie mogła, rzecz prosta, ująć uwadze obserwatorów i pisarzy z południa¹⁷. Przywołajmy zatem te kolejne ustępy. *Kronika zbrasławska* powiada: „W tymże roku książę sandomierski Łokietek otrzymał od Stolicy Apostolskiej polską koronę królewską i został – ze szkodą króla czeskiego – koronowany przez arcybiskupa gnieźnieńskiego w Krakowie na władcę Królestwa Polskiego. Zaraz też zaczął płacić Stolicy Apostolskiej jako dziesięcinę od każdej głowy ludzkiej świętopietrze, które było wcześniej przez długi czas odrzucane, ale jedynie czynami, a nie przez stosowanie prawa. Ponieważ jednak książęta śląscy odmawiają uiszczania papieżowi tej dziesięciny pieniężnej, więc na ich krainie do dnia dzisiejszego ciąży kościelna klątwa”¹⁸. Koronacja Łokietka była majstersztykiem, zręcznym wykorzystaniem rozbieżności pomiędzy „wielkimi” ówczesnego świata: Luksemburgami, Habsburgami, Wittelsbachami i papieżem. Spory w literaturze przedmiotu wokół interpretacji i oceny tego wydarzenia będą pewnie trwały jeszcze długo, nas wszakże interesuje „czeski” punkt widzenia. Dodanie do informacji o koronacji Łokietka wzmianki o odmiennej postawie książąt śląskich nie jest przypadkowe. Mamy tu sugestię, że król czeski Jan Luksemburski, bardzo aktywny na Śląsku, nie był w najlepszych stosunkach z papieżem, chociaż sytuacja była delikatna, gdyż Luksemburg potrzebny był głowie Kościoła w rozgrywkach o tron cesarski¹⁹.

Kronika Franciszka Praskiego nie próbuje nic dodać od siebie, kopiuje praktycznie wiadomość dzieła ze Zbrasławia²⁰, natomiast późniejszy Beneš Krabice z Weitmile wniósł do przekazu sporo własnej inwencji. Informuje o koronacji Władysława Łokietka, ale już mówi otwartym tekstem, że książęta śląscy i opolscy trwali dalej przy Janie Luksemburskim i Koronie Królestwa Czeskiego. Następnie płynnie kronikarz „przeskakuje” lat 15 i stwierdza: „Wreszcie po negocjacjach i naradach król czeski Jan przyjął od polskiego króla Kazimierza wielką sumę pieniędzy i przestał się podpisywać jako król polski. Jednocześnie wszyscy wymienieni książęta śląscy i opolscy pozostali na wieczne czasy wasalami czeskiego królestwa i korony. Wszystko to potwierdziły dokumenty i gwarancje”²¹. Beneš Krabice piszący z perspektywy kilkudziesięciu lat od relacjono-

¹⁷ J. Nikodem, *Krakowska koronacja Władysława Łokietka*, w: *Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, wyd. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Poznań 2011, s. 273–284.

¹⁸ *Chronicon Aulae regiae*, s. 256: „Hoc anno Lokotko, dux Sandomerie, a sede apostolica obtinuit coronam regalem Polonie, et in preiudicium regis Boemie insigniri regio diademate super regnum Polonie ab Gnisnensi archiepiscopo in Cracovia se permisit. Incepitque statim denarium sancti Petri de uno quoque capite humano sedi apostolice decimaliter solvere, qui antea longo tempore denegatus fuerat, ut dicitur, de facto, non de iure. Verumptamen quia duces Slesie hunc dare decimalem denarium denegant apostolico, ipsorum dominia usque hodie stant sub ecclesiastico interdicto”.

¹⁹ Por. L. Bobková, *Územní polityka prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993; W. Iwańczak, *Polityka Luksemburgów wobec Śląska*, w: *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziewi Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019, s. 179–191.

²⁰ *Chronicon Francisci Pragensis*, s. 98.

²¹ *Chronicon Benessii de Weitmil*, s. 476: „Demum intervenientibus tractatibus Iohannes, rex Boemie, accepta maxima a Cazymiro, rege Polonie, cessavit se scribere regem Polonie, ita tamen, quod

wanych wydarzeń dokonał – skądinąd trafnej – syntezy i doszedł do ważnego punktu w kontaktach polsko-czeskich, czyli do układów w Trenczynie, w roku 1335²².

W jeszcze innym kontekście sytuje informację o koronacji Władysława Łokietka *Kronika Pulkavy*: „czeski król Jan miał dwie siostry, córki cesarza Henryka VII. Mężem jednej z nich był król węgierski Karol. Zmarła ona przy porodzie swego pierwszego potomka wraz z dzieckiem. Po jej śmierci król węgierski Karol ożenił się z córką Władysława, księcia sieradzkiego, krakowskiego i sandomierskiego, który władał Gnieznem i rozdrobnioną Polską. Tenże Władysław został także później, w roku 1320, przy wsparciu wspomnianego króla Karola Węgierskiego ...koronowany przez papieża Jana XXII królem w swych ziemiach polskich. Z polecenia papieża został też namaszczony i koronowany na króla”²³. Pulkava dodał w swym przekazie krótki wykład z genealogii i strategii małżeńskiej. Pierwszą żoną Karola Roberta Andegaweńskiego była Beatrycze Luksemburska, ale zmarła przed upływem roku małżeństwa. W roku 1320 Karol Robert wziął za żonę córkę Władysława Łokietka Elżbietę. Rzecz ciekawa, że oprócz Gniezna, Krakowa czy Sandomierza wysoką pozycję w hierarchii zajmuje dziedzictwo sieradzkiego polskiego monarchy.

Po kilku latach przerwy polski król znowu znalazł się w centrum wydarzeń, które odbiły się echem w Europie. Obszerny wywód na temat tego, co działo się w roku 1326, prezentuje nam *Kronika zbrasławska*: „W roku tym za przyzwoleniem papieża Jana zawarto na trzy lata przymierze przyjacielskie pomiędzy Krzyżakami Domu Niemieckiego w Prusach i poganami, zwanymi Litwinami z warunkami, że w tym trzyleciu nie mają sobie nawzajem przeszkadzać ani niepokoić się, a to niestety obróciło się na wielką szkodę chrześcijan i Kościoła. Oto zestarzały już Łokietek, król polski, chciał się przypodobać Stolicy Apostolskiej i papieżowi – jak twierdził – i zamierzając walczyć przeciw młodziutkiemu margrabiemu brandenburskiemu, synowi króla rzymskiego Ludwika Bawarskiego, najął niezliczone zastępy Litwinów i wpadł do Marchii Brandenburskiej i działał pod miastem Frankfurtem i w okolicy, siejąc terror i zniszczenia”²⁴.

predicti omnes duces Slezie et Oppulie vasalli feodales regni Boemie et corone temporibus perpetuis remanent, et sic factum est et firmatum litteris et munimentis”.

²² S. Szczur, *Zjazd wyszehradzki z 1335 roku*, „Studia Historyczne”, t. 35, 1992, s. 3–18; R. Marsina, *Trenčanska dohoda z augusta 1335 a jej osudy*, „Historický zborník”, t. 9, 1999, s. 50–57; charakterystyka argumentacji czeskiej do posiadania korony polskiej w: B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony polskiej w latach 1290–1335*, Poznań 1987.

²³ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkava Chronicon*, s. 202: „Hic Johannes, rex Boemie, duas sorores habuit, filias septimi Henrici imperatoris, quarum una Karolum, regem Ungarie, maritum habuit, que in partu prime prolis sue una cum fetu occubuit. Post cuius obitum idem Karolus, Ungarie rex, filiam Wladislai, Siradie et Cracovie et Sandomirie ducis, qui Gneznam Surdamque Poloniam habuit duxit uxorem; qui etiam Wladislaus postea, videlicet anno Dom. MCCCXX ex dicti Karoli Ungarie... promotione per XXI papam Johannem in dictis terris suis Polonie rex effectus est et eius mandato etiam coronatus et unctus in regem».

²⁴ *Chronicon Aulae regiae*, s. 278n.: „Hoc anno ex permissione Johannis pape inter Cruciferos domus Deutonice in Prussia et saracenos dictos Lythoanos sunt amicabilem per triennium facte treuge, ita sane, quod infra istud triennium se mutuo impedire non debeant aliquo modo vel turbare, quod heu in magnum detrimentum christianorum devenit et ecclesie. Nam inveteratus dierum

Potem pisarz dodaje jeszcze ustęp o pogańskich Litwinach pragnących przelewać krew chrześcijańską, palących wsie i miasta, a także plądrujących liczne klasztory. Po najeździe Litwini uprowadzić mieli jako zdobycz wojenną masę jeńców.

Spójrzmy jeszcze jak odnotowali te wypadki nasi dalsi informatorzy. Franciszek Praski zapisał jedynie krótki wyciąg z *Kroniki zbrastawskiej*, nic od siebie nie dodając²⁵, a Beneš z Weitmile zdobył się na jeszcze krótszą notatkę²⁶. Z kolei Pulkava opisał wydarzenie zwięźle, ale napastników podzielił na trzy grupy: niewiernych Litwinów, pogan i Rusinów (w innej kopii rękopisu może chodzić o pogańskich Rusinów)²⁷. Tych ostatnich wcześniejsi autorzy wśród uczestników nie dostrzegli. Wypada pokrótce skomentować ekspedycję, która nie przyniosła Łokietkowi dobrej sławy. Giedymin w roku 1324 ogłosił, że chce przyjąć chrześcijaństwo, i zawarł 4-letni rozejm z zakonem krzyżackim. Z kolei polski król zagrożony konfrontacją zbrojną z Krzyżakami szukał dość desperacko sprzymierzeńców i w 1325 r. zawarł sojusz z Litwą wsparty przez zawarcie małżeństwa syna Łokietka Kazimierza z córką Giedymina Aldoną. W roku następnym armie obu sojusznicznych krajów uderzyły na Brandenburgię. Wyprawa pod względem okrucieństwa i spowodowanych zniszczeń przekroczyła oczekiwania, a za jej inspiratora należy uznać papieża Jana XXII, który pragnął osłabić pozycję margrabiego brandenburskiego Ludwika, syna głównego przeciwnika kurii awiniońskiej, króla rzymskiego Ludwika Bawarskiego. Przedsięwzięcie nie przyniosło korzyści w żadnym wymiarze, ani militarnym, ani propagandowym. Oto minoryci popierający Ludwika Bawarskiego w jego konflikcie z papieżem głosili światu, że pogańscy Litwini sprzymierzeni z Władysławem Łokietkiem totalnie zdewastowali chrześcijańską Brandenburgię. Za inicjatora całej akcji uznano papieża, którego określono jako prawdziwego Antychrysta.

Jan Luksemburski pomimo zaangażowania w politykę europejską w dalszym ciągu rościł sobie prawa do tronu polskiego, mimo że realnie nie planował walki o rzeczywistą władzę monarszą w Polsce. „Karta polska” mogła mu jednak wciąż przynosić pewne korzyści. W roku 1327 zdecydował się na wyprawę zbrojną do Polski, a stany czeskie zgodziły się na nią i zaakceptowały uchwalenie nadzwyczajnego podatku, by zabezpieczyć ekspedycję od strony finansowej. Szybki przemarsz armii czeskiej i zajęcie kilku pogranicznych zamków polskich doprowadziły wyprawę pod Kraków. Dalszym sukcesem króla czeskiego skutecznie przeciwdziałał Władysław Łokietek, o czym tak napisano w *Kronice zbrastawskiej*: „wojska już zaczęły atakować miasto Kraków, ale król Łokietek, który tam był, przekazał wiadomość o nadejściu króla czeskiego swemu zię-

Lokotko, rex Polonie, volens sedi apostolice et pape complacere, ut asseruit, contra marchionem Brandinburgensem iuveniculum, Lodowici de Bawaria regis Romanorum, filium innumerabiles Lythowanorum turbas pugnaturus sibi assumit, marchionatumque Brandenburgensem invadit ac iuxta civitatem Frankinfurd et in universo ipsius confinio plagam in christianos exercuit et tyrannidem nimis magnam».

²⁵ *Chronicon Francisci Pragensis*, s. 115.

²⁶ *Chronicon Benessii de Weitmil*, s. 480.

²⁷ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkava Chronicon*, s. 203.

ciowi Karolowi, królowi węgierskiemu i prosił go o radę i pomoc. Przypomniat zatem król węgierski Karol czeskiemu królowi Janowi wcześniej zawartą między nimi umowę i prosił go, by nie robił krzywdy jego teściowi. Stwierdził także, przez posłów oraz na piśmie, że „jeśli uczynisz memu teściowi jakąś krzywdę, to będzie to równoznaczne z zabiciem na moich oczach mojego syna”²⁸. Naciski Łokietka doprowadziły też do tego, że Karol Robert wymógł zawarcie przez władców Węgier i Czech przymierza w Tarnawie. Planowano także niezrealizowane małżeństwo ich dzieci, a zdobyte na wyprawie przez Jana Luksemburskiego polskie zamki miały przejść pod tymczasowy zarząd króla węgierskiego.

Interwencja króla czeskiego w roku 1327 w Polsce nie przyniosła sukcesów militarnych, ale zrobiła wielkie wrażenie i przyspieszyła pewne procesy. Przede wszystkim spowodowała całą serię hołdów lennych książąt górnośląskich, którzy zdecydowali się oddać pod opiekę władcy luksemburskiego.

Ostatnie lata rządów Władysława Łokietka znalazły także kilkakrotnie miejsce w historiografii czeskiej. Właściwie niemal każdy rok obfitował w jakieś wydarzenia i zmiany na mapie politycznej. Jan Luksemburski, który musiał kilkakrotnie stawić czoło międzynarodowym koalicjom, potrafił wybrnąć z kłopotów i podejmować jeszcze aktywne działania. Oto w 1330 r. zakończyła swą egzystencję liga antyluksemburska, w której wziął udział, oprócz Wittelsbachów, Habsburgów, Węgier i Neapolu, także nasz bohater Łokietek, a król czeski już w roku następnym po raz kolejny wyruszył na podbój Polski i Śląska. W Głogowie zmarł bezdzietny książę Przemek, który był lennikiem Jana Luksemburskiego. Stamtąd – jak notuje *Kronika zbrastawska* – król czeski wraz z 700 wojownikami ruszył dalej i przystąpił do oblężenia Poznania. Po sześciu dniach, za pośrednictwem posłów, Jan zawarł z Władysławem Łokietkiem rozejm na okres jednego miesiąca. Polski władca określony jest przez kronikarza jako „król krakowski”, co podkreślało ciągłe pretensje króla czeskiego do Wielkopolski. Po zawarciu przymierza – jak czytamy – szybko zlikwidowano namioty dla wojska i maszyny oblężnicze, a Jan Luksemburski – jak zawsze w pośpiechu – udał się na pogranicze morawsko-węgierskie. Tam miał umówione spotkanie z królem Węgier Karolem Robertem, gdyż ten ostatni – po raz kolejny – planował pomóc Łokietkowi, swemu teściowi, królowi krakowskiemu, w konflikcie z królem czeskim²⁹.

Te manewry dyplomatyczno-polityczne trwały na początku lat 30. i Władysław Łokietek wykazywał w nich sporą aktywność, czego dowodem wzmianki kronikarzy cze-

²⁸ *Chronicon Aulae regiae*, s. 285: „Incipiebant namque iam premissi exercitus ipsam Cracoviam civitatem hostiliter impugnare; rex vero Lokotko, qui in civitate errat, adventum regis Boemie significat Karulo, regi Ungarie, suo genero, eum pro consilio ac auxilio implorando. Karulus itaque, rex Ungarie, Johannem, regem Boemie, de federe concordie inter ipsos prius habite ammonuit, ut et suum non offendat socerum, postulavit. Nunciis quoque et litteris regi Boemie taliter demandavit: Si aliquam meo socero molestiam intuleritis, simile opus committetis acsi meum filium sub meis oculis mactaretis”.

²⁹ *Chronicon Aulae regiae*, s. 310.

skich, oprócz najważniejszej dla naszej tematyki *Kroniki zbrastawskiej*, także na kartach dzieł Franciszka Praskiego i Beneša z Weitmile. Dwa pierwsze utwory wspominają np. o spotkaniu w Norymberdze w marcu–kwietniu 1331 roku pomiędzy cesarzem Ludwikiem Bawarskim i księciem Ottonem Habsburgiem³⁰. Obaj władcy uzgodnili tam, by nakłonić Karola Roberta i jego teścia Władysława Łokietka do energicznych działań przeciw Janowi Luksemburskiemu. Planowano połączenie w tym celu sił polskich, austriackich i węgierskich, aby zwalczać wspólnego wroga.

Śmierć małego księcia została odnotowana w piśmiennictwie czeskim, ale bardzo zwięźle. Zapisano, że był waleczny, że jego następcą został Kazimierz i że był królem polskim i krakowskim³¹.

Na koniec warto przywołać jeszcze jeden ustęp dziejopisarstwa, gdzie Łokietek występuje, ale jedynie pośrednio. Cysterski autor *Kroniki zbrastawskiej* zamieścił krótką, acz ciekawą biografię jednej z córek Jana Luksemburskiego: „Owa Jitka, druga w kolejności córka czeskiego króla Jana, miała dość zadziwiające koleje życia. Najpierw, w młodzieńczym wieku była zaręczona z synem króla krakowskiego Łokietkiem, potem z jedynym synem margrabiego Miśni Fryderyka, u którego przebywała niemal rok, ale jako panna, później z synem hrabiego Baru, potem z pierworodnym synem Ludwika Bawarskiego, potem ze swym krewnym księciem austriackim Ottonem, a działo się tak w różnych okresach wskutek konkretnych powodów. Ale, jak widać, Boża łaska zdecydowała inaczej, gdyż teraz jest połączona węzłem małżeńskim i cielesnym z synem wielkiego króla i będzie przyszłą francuską królową”³². Ciekawe, że o projekcie małżeństwa (jednym z pięciu!) z synem Władysława Łokietka (w grę wchodzić mógł jedynie Kazimierz Wielki) nie znajdujemy żadnego śladu w dokumentacji polskiej³³. Sprawa mogła być aktualna pomiędzy koronacją Łokietka i 22 maja 1322 roku, gdy Jitka zaręczyła się z Fryderykiem miśnieńskim. Pomysł związku polskiego królewicza i córki króla czeskiego wskazuje na próby ściślejszej współpracy, ale trudno powiedzieć, czy bardziej dążył do niej monarcha polski czy czeski.

Jak już wspomniano, Władysław Łokietek nie był pierwszoplanową postacią w historiografii czeskiej i pojawia się zazwyczaj wtedy, gdy jego działalność wchodzi w kolizję z interesami naszych południowych sąsiadów. Poza tym książę staje wręcz na drodze realizacji pewnych planów monarchów czeskich i stąd autorzy czescy patrzą na niego

³⁰ *Chronicon Francisci Pragensis*, s. 133;

³¹ *Chronicon Aulae regiae*, s. 315; *Chronicon Francisci Pragensis*, s. 139; *Chronicon Benessii de Weitmil*, s. 485.

³² *Chronicon Aulae regiae*, s. 314: „prefata Guta, Boemie Johannis regis filia secundogenita, satis mirabilia habuit vite sue fata. Primo quidem adhuc tenera Lokodkonis, regis Cracovie, filio, post hoc Friderici marchionis Misnensis unigenito, in cuius fere per annum mansit domo, tamen virgo, demum comitis Barrensis nato, tandem Lodowici Bawari primogenito, post hoc Ottoni, duci Austriae suo consangwineo, fuerat diverso tempore non sine causis racionabilibus desponsata. Sed aliter, ut cernitur, divina disposuit gracia, cum sit modo magni regis filio matrimonialiter et corporaliter copulata Francieque regina».

³³ J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław 1986, s. 18n.

często w sposób dość krytyczny. Wydaje się jednak, że jest w tym obrazie pewna ewolucja, wraz ze wzrostem znaczenia i konsekwencją działania Łokietka kronikarze dostrzegają tę aktywność i mówią o nim innymi słowami. To nie początkowy „burzyciel pokoju”, czyli typ awanturnika, ale księżę, potem król, który staje się poważnym partnerem w przestrzeni publicznej. Koronował się na szkodę Czechów, ale dogadał się ze Stolicą Apostolską, czyli był wrogiem, ale dość sprytnym, a to już niemało. Podkreśla się też niesłabnącą energią polskiego monarchy, nawet w dojrzałym wieku, co stanowi formę zawoalowanego komplementu.

Bibliografia

Źródła

- Annales Heinrici Heimburgensis*, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum*, 3, Praha 1882.
Chronicon Aulae regiae, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum*, 4, Praha 1884.
Chronicon Benessii de Weitmil, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum*, 4, Praha 1884.
Chronicon Francisci Pragensis, ed. J. Zachová, *Fontes rerum Bohemicarum*. Series nova, 1, Praha 1997.
Johannis Neplachonis, abbatis Opatovicensis, Chronicon, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum*, 3, Praha 1882.
Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. 2, red. I. Zakrzewski, Poznań 1878.
Przibiconis de Radenin dicti Pulkava Chronicon Bohemiae, ed. J. Emler, 5, Praha 1893.

Literatura

- Bobková L., *Územní polityka prvních Lucemburků na českém truně, Ústi nad Labem* 1993.
Charvátová K., *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007.
Češi a Poláci v minulosti, ed. J. Macůrek, Praha 1964.
Hádek C., *Konec Přemyslovců v Čechách*, Praha 2006.
Iwańczak W., *Horyzont geograficzny dziejopisarstwa czeskiego czasów Karola IV na przykładzie Kroniki Pulkawy*, w: *Źródła kultury umysłowej w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska*, ed. A. Barciak, Katowice 2005, s. 56–71.
Iwańczak W., *Pasowanie rycerskie na ziemiach czeskich – ceremonia symboliczna i instrument polityki*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 91, 1984, z. 2, s. 255–277.

- Iwańczak W., *Polityka Luksemburgów wobec Śląska, w: Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019, s. 179–191.
- Kłoczowski J., *Młodsza Europa*, Warszawa 2003.
- Marsina R., *Trenčanska dohoda z augusta 1335 a jej osudy*, „Historický Zborník”, t. 9, 1999, s. 50–57.
- Nikodem J., *Krakowska koronacja Władysława Łokietka, w: Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, red. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Poznań 2011, s. 273–284.
- Nowacki B., *Czeskie roszczenia do korony polskiej w latach 1290–1335*, Poznań 1987.
- Pietras T., *„Krwawy wilk z pastorałem”. Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.
- Samsonowicz H., *Łokietkowe czasy*, Kraków 1989.
- Szczur S., *Zjazd wyszehradzki z 1335 roku*, „Studia Historyczne”, t. 35, 1992, s. 3–18.
- Wyrozumski J., *Kazimierz Wielki*, Wrocław 1986.

Streszczenie

Dziejopisarstwo czeskie XIV wieku rozwijało się bogato, a najciekawszym źródłem z tego punktu widzenia jest *Kronika zbrasławska*. Dziejopisarstwo czeskie nie daje całościowego portretu Władysława Łokietka, ale skupia się na różnych epizodach w perspektywie stosunków polsko-czeskich. Przy takim ujęciu postrzeganie Władysława Łokietka zmienia się wraz ze zdobywaniem przezeń coraz większego znaczenia. Wyraźnie odnotowano brak poparcia przez Łokietka książąt śląskich, którzy jeden po drugim składali hołdy lenne władcy czeskiemu. W ramach ewolucji obrazu Łokietka w historiografii czeskiej obserwujemy malejący protekcjonalizm wobec władcy polskiego, początkowo określa się go jako „króla Krakowa”, ale po śmierci odnotowano zgon króla polskiego (czyli wielkopolskiego) i krakowskiego.

Słowa kluczowe: król, dziejopisarstwo, Polska, Czechy

Władysław the Elbow-High from the perspective of Czech chronicles of 14th century

Abstract

Czech historiography of the 14th century was rich and extensive; the most interesting source in this regard is the *Zbraslav Chronicle*. Czech historiography does not provide a comprehensive portrait of Władysław the Elbow-High, but focuses on various episodes in bilateral Polish-Czech perspective. With this approach, the perception of Władysław the Elbow-High changes as his importance grows. The lack of support by the Silesian dukes, who one by one offered homage to the Bohemian ruler, is

clearly noted. Evolution of Władysław the Elbow-High's image in Czech historiography is marked by gradually decreasing condescension towards the Polish monarch; initially he is referred to as the "king of Kraków", but his death is recorded as a death of the King of Poland (i.e. Greater Poland) and Kraków.

Keywords: king, historiography, Poland, Bohemia

Czym kierowali się kronikarze czescy w relacjach o Władysławie Łokietku

Postawione w tytule pytanie dotyczy postrzegania Władysława Łokietka przez kronikarzy jednego z naszych sąsiadów, pozostającego wówczas w ostrym konflikcie z polskim księciem, a następnie królem Władysławem Łokietkiem. Jest też pytaniem o podstawy ówczesnej polityki czeskich władców wobec księcia i Polski w ogóle, o jej uwarunkowania ideologiczne. A były to istotnie czasy przełomowe dla dalszych dziejów tych dwóch sąsiadów.

Królestwo Czech za czasów ostatnich Przemyślidów, rodzimej dynastii, która w XIII stuleciu osiągnęła dziedziczość tronu, było u szczytu potęgi. Wówczas to ziemie polskie znalazły się w polu czeskich zainteresowań. Luksemburgowie, jako obca dynastia, rozpoczynała dopiero w Czechach swoje rządy, nawiązując jednak do koncepcji politycznych ostatnich Przemyślidów. W tym czasie na polskich ziemiach pojawiły się realne szanse wyjścia z rozbitcia dzielnicowego, próby takie podejmował m.in. książę Władysław, zwany Łokietkiem. Prowadziło to do wspomnianych ostrych konfliktów, tym bardziej że czeski król Wacław II został koronowany również na króla całej Polski, co dało podstawy pretensjom do tego tronu przez jego następców.

Panowaniu, zwłaszcza Wacława II, a następnie pierwszych Luksemburgów, dużo miejsca poświęcili czescy średniowieczni kronikarze, powiązani zwykle z czeskimi kręgami władzy czy bezpośrednio z czeskimi władcami. Głównie ci z XIV w. pisali w porozumieniu czy wręcz na zlecenie czeskiego władcy. Prezentowali więc zwykle opinie czeskich kręgów władzy czy samego władcy, sprzyjając im i czeskim koncepcjom politycznym, dostarczając przy tym argumentów historycznych. Pisali zaś, jak już wspomniano, w ważnym dla Czech okresie dziejowym, w okresie czeskiej potęgi i największego znaczenia tego państwa.

Czescy średniowieczni kronikarze o polskich władcach piszą raczej wyjątkowo i tylko o tych, którzy rywalizowali z Czechami i toczyli z nimi wojny. Nasze stosunki z Czechami w najstarszym okresie układały się różnie, choć to właśnie na przełomie XIII i XIV wieku dochodziło do największych napięć. Polityka ostatnich Przemyślidów była skierowana na ziemie polskie, co po utracie ziem austriackich nabrało dla nich nowego znaczenia.

W polu czeskich zainteresowań znalazł się Śląsk i inne polskie ziemie, w tym Małopolska z Krakowem. Czeskie sukcesy na kierunku śląskim okazały się trwałe, w przeciwieństwie do tych wobec Małopolski i Krakowa. Na przełomie stuleci głównym antagonistą czeskich władców był jeden z wielu dzielnicowych władców ziem polskich Władysław Łokietek. Stąd też polskiemu władcy, różnie wprawdzie ocenianemu przez naszych historyków, którego ostatecznie sukces okazał się absolutny, czescy kronikarze poświęcili więcej uwagi.

Najwięcej i najobszerniej pisał o Łokietku współczesny mu kronikarz z cysterskiego, królewskiego Zbrasławia, aktywny politycznie Piotr (Łokietek pojawia się w jego dziele kilkanaście razy), który był bliskim współpracownikiem władcy czeskiego Karola IV i kontynuatorem rozpoczętej przez innego cystersa ze Zbrasławia, Ottona, wysoko cenionej kroniki¹. Nie wiemy, czy jako kontynuator rozpoczętego dzieła nie dokonał w tej części jakichś poprawek i czy znana nam dziś wersja jest w istocie oryginalną wersją wspomnianego Ottona. Pisał zaś ów Piotr, gdy czeskim władcom nadzieje na tron polski odbierał rosnący w siłę Władysław Łokietek. Wspominając o jego śmierci, kronikarz zanotował, że o jego walkach i czynach pisał dużo w różnych miejscach („De gestis et preliis huius principis plurima sunt notata superius locis suis”)².

Pierwszy z autorów kroniki, Otto, pisał swe dzieło, gdy Łokietek nie był jeszcze znaczącym księciem dzielnicowym, gdy doznał klęski i został, jak się miało okazać, tylko chwilowo wyeliminowany. Stąd Otton wspomniał o Łokietku właściwie tylko raz w krótkiej informacji o zajęciu przez Wacława II Sieradza i wzięciu do niewoli „turbatores pacis”, w tym samego Łokietka i jego brata³.

Obraz polskiego księcia i potem króla, opatrując opis jego czynów i dokonań licznymi komentarzami politycznymi, utrwalił drugi z autorów *Kroniki zbrasławskiej*, Piotr z Żytawy. Kronika jest uznawana za jedno z największych osiągnięć średniowiecznego kronikarstwa czeskiego i równocześnie najważniejszy czeski narracyjny przekaz o Łokietku. Stała się przy tym podstawowym źródłem informacji dla kolejnych kronikarzy, którzy powielali zaczerpnięte z tego dzieła informacje, w tym również ulegające zmianom wizerunek Łokietka. Nie wnosili przy tym zasadniczych uzupełnień, ograniczając się do uproszczania przekazu. Powielając podstawowe informacje, unikali przy tym pozytywnej oceny Łokietka, którą dostrzec można w dziele kronikarza Piotra⁴.

Piotr pisał o czasach, gdy Łokietek stawał się znaczącą postacią, gdy rosło jego znaczenie i starał się rywalizować z czesкими władcami. Pisał też o czasach jego

¹ Por. M. Bláhová, *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996, s. 363n.

² *Chronicon Aulae Regiae*, wyd. J. Emler, Fontes rerum Bohemicarum (dalej FRB IV), Praha 1884, s. 315.

³ Tamże, s. 54.

⁴ A. Barciak, *Od zwycięzcy do zwyciężonego. Władysław Łokietek w średniowiecznej historiografii czeskiej*, w: *Zwycięzcy i zwyciężeni w dziejach Czech i Polski*, red. W. Iwańczak, D. Karczewski, Kraków 2012, s. 27n.

największego triumfu, jego koronacji, których był naocznym świadkiem⁵. Pozostawiony przezeń obraz Łokietka i jego panowania jest zatem odbiciem poglądów czeskich kręgów władzy. Tłumaczy to zmieniającą się wizję polskiego księcia i jego panowania. To Piotr z Żytawy zbudował zatem obraz Władysława Łokietka, który w jego przekazach występuje początkowo jako jeden z mało znaczących polskich władców dzielnicowych, by w końcu stać się koronowanym władcą. Był to lekceważony początkowo książę, którego imię nie pojawia się w całej *Kronice zbrasławskiej*. Pierwsze przekazy o nim, zarówno kronikarza Ottona, jak i kronikarza Piotra, określają go mianem księcia, bez wymienienia nawet jego dzielnicy. W tych przekazach pojawia się tylko Łokietek „dux”⁶, samo zaś to określenie, o znamionach przewiska, zdaje się określeniem lekceważącym i pogardliwym. Informacje o polskim księciu wraz z jego sukcesami obudowywane zostają coraz obszerniejszymi komentarzami politycznymi, pisanymi z czeskiego punktu widzenia, które pozwalają tłumaczyć przyczyny zmian jego wizerunku. Równocześnie z upływem czasu kronikarz Piotr coraz mniej kryje podziw dla księcia, doceniając jego upór i waleczność, co znalazło się w informacji o jego śmierci.

Przełomem w ocenie polskiego władcy stała się koronacja Łokietka, którą kronikarz ze Zbrasławia potraktował jako uzurpację. Dla niego była to koronacja bezprawna, Łokietek bowiem „in preiudicium regis Bohemie insigniri regio diademate super regnum Polonie ab Gnisnensi archiepiscopo in Cracovia se permisit”⁷, oznaczała równoczesne zaprzepaszczenie realizacji idei połączenia ziem polskich z czeskimi, co w mniemaniu kronikarza zapowiadała polska koronacja Waclawa II w Gnieźnie na króla całej Polski. Koronacja Łokietka zdaniem kronikarza Piotra przyniosła więc wielką szkodę Królestwu Czeskiemu. Tytuł królewski księcia polskiego godził w strategię czeskich elit politycznych. Miał być Łokietek – określony, jak już wspomniano, jako „turbator pacis” – przeciwieństwem miłującego pokój Waclawa II (to „rex pacificus”)⁸, przeszkadzając i czyniąc szkody czeskim władcom, zarówno Waclawowi II, jak i jego następcy Waclawowi III („plurima mala in preiudicium huius regis iuvenis Bohemie perpetravit”)⁹, a potem również Janowi Luksemburskiemu.

Cały wysiłek pisarski Piotra koncentrował się odtąd na pomniejszaniu znaczenia koronacji Łokietka, co nie oznaczało jednak deprecjonowania jego osoby, porównywanej przecież przez kronikarza w kontekście informacji o jego zgonie z bogiem wojny

⁵ Por. M. Bláhová, *Sic et ego ea, que vidi, que certissime cognivi ruditer conscribere laborabo. Zur Arbeitsweise Peters von Zittau*, w: *Chronicon Aulae regiae – Die Königsaal Chronik. Eine Bestandsaufnahme*, Hg. S. Albrecht, Frankfurt am Main 2013, s. 99 n.

⁶ *Chronicon Aulae Reggae*, s. 54 i 107.

⁷ Tamże, s. 256.

⁸ *Chronicon Aulae Reggae*, s. 72, 91. Por. też R. Antonín, *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice, w: Stát, státnost a rituály Přemyslovského věku. Problemy, názory, otázky*, wyd. M. Wihoda, D. Malat'ák, Brno 2006.

⁹ *Chronicon Aulae Reggae*, s. 107, s 370.

Marsem¹⁰. Dla Piotra koronowany Łokietek to najpierw zaledwie ksiązę sandomierski, podobnie jak dla inicjatora *Kroniki zbrastawskiej*, Ottona, koronowany Przemysł to jedynie ksiązę kaliski. Według relacji Piotra ze Zbrasławia koronacja mało znaczącego księcia dzielnicowego była wyzwaniem dla Czech, a dla potężnego czeskiego władcy, potwarzą.

Tytuł królewski w Czechach i nie tylko tam miał swoją wagę, co znalazło odzwierciedlenie również w dziele Piotra¹¹. Przypomnijmy, że nie bez powodu Przemysł Otokar II czy Waław II na długo przed koronacją używali tego tytułu, a lansowana przez otoczenie ostatnich Przemysławidów idea królestwa odgrywała znaczącą rolę w ideologii czeskiego królestwa¹². Nie przypadkiem w intytulacji czeskich ostatnich Przemysławidów pojawiał się liczebnik, wskazujący na kolejnego koronowanego czeskiego władcę. Sama zaś koronacja stała się wydarzeniem szczególnym, najwyższej wagi. Przypomnijmy także przygotowania i długie oczekiwanie, kilkakrotne odkładane, koronacji Przemysław Otokara II czy Waław II¹³. Koronacja oznaczała szczególne wywyższenie, umocnione symbolami władzy a przy tym połączone z sakralizacją, namaszczeniem, najważniejszym elementem koronacji. W rozumieniu ówczesnych władza pochodzi przecież od Boga¹⁴. Czeskie koronacje królewskie ostatnich Przemysławidów były okazją do manifestowania potęgi i znaczenia koronowanych. Była to manifestacja wobec poddanych. Koronacja wymagała zgody papieża, zabiegali o nią sami władcy i otrzymali ją ostatni Przemysławidzi. W *Kronice zbrastawskiej* opisano okoliczności papieskiego pozwolenia na koronację Waław II¹⁵. Koronacji mógł zaś dokonywać sam arcybiskup moguncki, arcykanclerz Niemiec.

Deprecjonowanie koronacji Łokietka miało swoje trzy podstawowe źródła: 1) uznano, że była rezultatem korupcji, bo „Incepitque statim denarium sancti Petri de uno quoque capite humano sedi apostolice decimaliter solvere”¹⁶, a przy innej okazji wypominano uległość i chęć przypodobania się Łokietka papieżowi¹⁷, 2) że koronowano mało znaczącego księcia polskiego, który był sprawcą wielu krzywd kolejnych czeskich władców i był przy tym w dodatku burzycielem pokoju, a więc nie odpowiadał ówczesnemu wzorcowi idealnego władcy, którego głównym zadaniem ma być jego budowanie, 3) że odbyta została w Krakowie, a miejscem koronacji polskiej Waław II było Gniezno. Dla kroni-

¹⁰ Tamże, s. 315.

¹¹ Por. R. Antonín, *Könige und königliche Macht in der Königsaalr Chronik*, w: *Chronicon Aulae regiae – Die Königsaalr Chronik*, s. 123n.

¹² A. Barciak, *Czeskie koronacje drugiej połowy XIII wieku*, w: *Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, red. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Gniezno 2011, s. 245n.

¹³ Tamże, s. 247n. Por. też D. Malat’ák, *Koronovace přemyslovských králů*, w: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problemy, názory, otázky*, red. M. Wihoda, D. Malat’át, Brno 2006.

¹⁴ Por. H. Samsonowicz, *Idea władzy królewskiej*, w: *Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, wyd. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Gniezno 2011, s. 11n.

¹⁵ *Chronicon Aulae Regiae*, s. 72–73.

¹⁶ Tamże, s. 256.

¹⁷ Tamże, s. 279.

karza Piotra Łokietek został jedynie królem krakowskim, bo tytuł króla Polski przynależny był Janowi Luksemburskiemu¹⁸.

Kronikarz z królewskiego Zbrasławia starał się zatem podważyć legalność koronacji Łokietka, ale przede wszystkim zdyskredytować ją, wskazując, że korona polska należy do władców czeskich. Rezygnację Jana Luksemburskiego z praw do tej korony przedstawiono więc z największą dezaprobatą. Próby dyskredytowania koronacji Łokietka przypominają zabiegi pierwszego kronikarza ze Zbrasławia, Ottona, wobec koronacji księcia wielkopolskiego Przemysła. Kronikarz powiązał wówczas zgodę papieską na tę koronację ze sprzeniewierzeniem funduszy przez Aleksego, posła czeskiego władcy, który miał zabiegać o papieską zgodę na koronację Waclawa II. Ponadto koronacja Przemysła odbyła się w Gnieźnie, a nie w Krakowie, uznawanym w Czechach za stolicę¹⁹.

Koronacja oznaczała jednak nobilitację Łokietka, co docenił kronikarz. Znalazło to odbicie w jego informacji o śmierci naszego władcy, zawierającej obszerniejszą ocenę jego postaci, podkreślającą jego wytrwałość i waleczność (porównanie do Marsa, boga wojny) i w ogóle jego drogę do korony („mense Martis bellandi more non infimus imitator dominus Lokutco, rex Poloniae et Cracouie inveteratus dierum multorum, viam carnis subiit universe”²⁰). Wtedy to kronikarz Piotr nazwał go po raz pierwszy zarówno królem Polski, jak i Krakowa („rex Polonie et Cracouie”)²¹, a nie jak wcześniej jedynie królem krakowskim. Dowodzi to wpływu koronacji na postrzeganie tego polskiego władcy. Kronikarz, doceniając upór i waleczność Łokietka i ogólnie jego samego, nie mógł jednak pogodzić się z faktem jego koronacji, w dodatku koronacji dokonanej za zgodą papieską („a sede apostolica obtinuit coronam regalem Polonie”)²².

Najwyraźniej nie podobała się kronikarzowi Piotrowi koronacja w Krakowie, który w Czechach był traktowany jako bodaj najważniejsze polskie miasto o tradycjach stołecznych. W Czechach po 1295 r. zaczęto gromadzić dowody, że prastarą stolicą Polski jest Kraków. Pierwszy z kronikarzy Otto pisał: „Rectroactis siquidem temporibus, prout antiquorum narrant historie, reges Slavice gentis habuerunt, qui residentes in Cracouia totam Poloniam in potestatis sue dominio habentes, esse et dicti reges et domini tocius Polonie meruerunt”. Potem jednak Kraków miał zostać zniszczony najazdami Litwinów i Rusinów i królestwo stało się księstwem²³, ale korona miała pozostawać w Krakowie. Nie była to więc koronacja w Gnieźnie, gdzie na króla Polski koronował się Waclaw II. Stąd Łokietek zwany był w Czechach jedynie królem krakowskim. Koronacja Łokietka właśnie w Krakowie, nad czym zastanawiali się i nadal zastanawiają się historycy polscy,

¹⁸ Zagadnienia te posiadają obszerną literaturę, której nie będziemy tu przywoływać.

¹⁹ *Chronicon Aulae Regiae*, s. 59–61.

²⁰ Tamże, s. 315.

²¹ Tamże.

²² Tamże, s. 256.

²³ Tamże, s. 60. Por też J. Nikodem, *Krakowska koronacja Władysława Łokietka*, w: *Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, wyd. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Gniezno 2011, s. 282.

jak starał się wykazać niedawno J. Nikodem, warunkowana była czeskimi względami, choć była decyzją kurii papieskiej²⁴. Nowy król Polski w ten sposób nie został narażony na negatywne reakcje Jana Luksemburskiego, noszącego polski tytuł królewski, po koronowanym w Gnieźnie Waławie II. Koronacja w Krakowie warunkowa była zatem względami politycznymi, bo miasto to postrzegane było również w Polsce jako główny ośrodek polityczny w okresie rozbicia dzielnicowego. Wiązał się z tym ponadto rozwijający się kult Świętego Stanisława²⁵.

Koronacja Łokietka nie zakończyła w Czechach aspiracji do korony polskiej. Planami pozyskania Krakowa i Polski, w sumie korony polskiej, uzasadniał kronikarz Piotr planowaną i podjętą w 1327 r. wyprawę na Kraków Jana Luksemburskiego²⁶, który z dumą używał tytułu króla polskiego. Świadczy o tym wspomniany żal i irytacja w związku z rezygnacją Jana Luksemburskiego z praw do tytułu króla Polski, po 37 latach związku Królestwa Czeskiego i Królestwa Polskiego („Hoc itaque regnum Polonie, quo triginta septem annis in persona piissimi Wenceslai regis fuerat regno Bohemie unitum, ab ipso modo quibusdam adiectis codicionibus est divisum”²⁷). Częste określanie czeskich władców panami naturalnymi²⁸, przy utrwalonej w XIII w. w Czechach zasadzie dziedziczności tronu, najwyraźniej nie było bez znaczenia. Dla czeskiego kronikarza ze Zbrasławia oznaczało to zaprzepaszczenie koncepcji Waławie II połączenia pod jednym berłem dwóch bliskim narodów, z czego cieszył się, opisując koronację Waławie II na króla Polski w 1300 r.²⁹

Zdziwienie budzi fakt, że niewiele o Łokietku w swej autobiografii pisze Karol IV. Wymienia go jedynie, opisując rywalizację swojego ojca Jana Luksemburskiego z Kazimierzem i jego ojcem (Łokietkiem) „reges Cracovie seu Inferioris Polonie”, którego (czyli Łokietka) ten jeden raz nazwał jego imieniem Władysław³⁰. Wydaje się to osobliwe, gdyż polski książę a później król był dla ojca Karola, Jana Luksemburskiego, jednym z najważniejszych przeciwników, wygrywając w końcu rywalizację przynajmniej o panowanie w Polsce. Przyszły cesarz stosuje przy tym, by nie narażać pretensji ojca, podwójne pojęcie Polski, partykularne i uniwersalne, stosowane w Czechach, stąd Łokietek miał być królem nie całej Polski, ale jedynie „Inferioris Polonie”. Karol cieszył się przede wszystkim z sukcesów ojca na Śląsku.

Kolejni czescy kronikarze, jak już wspomniano, powielali informacje o Łokietku przekazane przez Piotra z Żytawy, unikając wszelkich przejawów uznania, które można znaleźć w dziele Piotra. Ich relacje nie wnoszą praktycznie nic nowego. Władysław Łokietek przedstawiany był jako król krakowski, szkodzący czeskim władcom, ale też ich

²⁴ Tamże, 275n.

²⁵ Tamże, s. 283n.

²⁶ *Chronicon Aulae Reggae*, s. 285.

²⁷ Tamże, s. 331

²⁸ Tamże, s. 72

²⁹ *Chronicon Aulae Reggae*, s. 81–82.

³⁰ *Vita Karoli IV imperatoris*, wyd. J. Emler, FRB III, Praha 1882, s. 351.

sojusznikom. Pulkava, którego kronika uznawana jest za niezwykle cenne źródło średniowieczne, wzmacnia jeszcze antyłokietkową retorykę. Kronikarze eksponują sojusz Łokietka z rywalami czeskich władców, władcami węgierskimi, sugerując, że to dzięki Węgom Łokietek unikał porażek, Pulkava zaś pisze nawet, że dzięki pomocy węgierskiego króla uzyskał od papieża koronę³¹.

Bibliografia

Źródła

Chronicon Aulae Regiae, wyd. J. Emler, Fontes rerum Bohemicarum (FRB IV), Praha 1884.
Przibiconis de Radenin dicta Pulkavae Chronicon Bohemiae, wyd. J. Emler, FRB V, Praha 1893.
Vita Karoli IV imperatoris, wyd. J. Emler, FRB III, Praha 1882.

Literatura

Antonín R., *Könige und königliche Macht in der Königsaal-Chronik*, w: *Chronicon Aulae regiae – Die Königsaal-Chronik. Eine Bestandsaufnahme*, Hg. S. Albrecht, Frankfurt am Main 2013.

Antonín R., *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*, w: *Stát, státnost a rituály Přemyslovského věku. Problemy, názory, otázky*, wyd. M. Wihoda, D. Malat'ák, Brno 2006.

Barciak A., *Czeskie koronacje drugiej połowy XIII wieku*, w: *Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, red. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Gniezno 2011,

Barciak A., *Od zwycięscy do zwycięzonego. Władysław Łokietek w średniowiecznej historiografii czeskiej*, w: *Zwycięscy i zwyciężeni w dziejach Czech i Polski*, red. W. Iwańczak, D. Karczewski, Kraków 2012.

Bláhová M., *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996.

³¹ *Przibiconis de Radenin dicta Pulkavae Chronicon Bohemiae*, wyd. J. Emler, FRB V, Praha 1893, s. 202.

- Bláhová M., *Sic et ego ea, que vidi, que certissime cognivi ruditer conscribere laborabo. Zur Arbeitsweise Peters von Zittau*, w: *Chronicon Aulae regiae – Die Königsaal Chronik. Eine Bestandsaufnahme*, Hg. S. Albrecht, Frankfurt am Main 2013.
- Malat'ák D., *Korunovace přemyslovských králů*, w: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problemy, názory, otázky*, red. M. Wihoda, D. Malat'át, Brno 2006.
- Nikodem J., *Krakowska koronacja Władysława Łokietka*, w: *Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, wyd. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Gniezno 2011.
- Samsonowicz H., *Idea władzy królewskiej*, w: *Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty*, wyd. J. Dobosz, M. Matla, L. Wetesko, Gniezno 2011.

Streszczenie

Postawione w tytule pytanie dotyczy w istocie postrzegania Władysława Łokietka, przez średnio-wiecznych kronikarzy czeskich. Czasy Łokietka to istotnie okres przełomowy dla dalszych stosunków polsko-czeskich.

Obraz polskiego księcia i potem króla, utrwalił Piotr, drugi z autorów, ważnego źródła jakim jest Kronika zbrasławska. Jego przekaz stał się podstawowym źródłem dla kolejnych kronikarzy, nie wnoszących przy tym zasadniczych uzupełnień. Powielając podstawowe informacje, unikali pozytywnej oceny Łokietka, którą dostrzec można w dziele kronikarza Piotra przy informacji o jego śmierci. Lekceważony początkowo książę Łokietek, który doszedł do korony, a jego koronacja, uznana wprawdzie za uzurpację, stała się przełomem w jego postrzeganiu przez wspomnianego kronikarza, oznaczając równoczesne zaprzepaszczenie realizacji idei połączenia ziem polskich z Czechami, co w mniemaniu kronikarza zapowiadała polska koronacja Wacława II w Gnieźnie na króla Polski. Cały wysiłek pisarski Piotra koncentrował się odtąd na pomniejszaniu znaczenia koronacji, co nie oznaczało jednak deprecjonowania samej osoby Łokietka.

Deprecjonowanie koronacji Łokietka opierało się zasadniczo na trzech podstawach: 1) że była rezultatem korupcji, 2) że koronowano mało znaczącego księcia polskiego, który był sprawcą wielu krzywd zadanych kolejnym czeskim władcom, 3) że miała miejsce w Krakowie, a miejscem koronacji polskiej Wacława II było Gniezno. Łokietek został uznany przez kronikarza za króla krakowskiego, bo tytuł króla Polski przynależał do Jana Luksemburskiego.

Słowa kluczowe: Władysław Łokietek, Królestwo Czech, kronikarze czescy

Czech historians approach to reporting activities of Władysław the Elbow-High

Abstract

The times of Władysław the Elbow-High were indeed crucial for Polish-Czech relations. The largest and most comprehensive chronicle regarding this monarch was written by his contemporary from Zbraslav, Peter, who was a close associate of the Czech king Charles IV and a continuator of the highly regarded chronicle started by another Cistercian from Zbraslav, Otto. The image of the Polish prince, and later king, with numerous political comments on his actions and achievements, was recorded by the above-mentioned Peter. His account has become the primary source for subsequent chroniclers, who copied from this work without contributing any substantial additions. While copying the basic information, they generally avoided any forms of positive opinions about Władysław the Elbow-High, which can be found in the information about his death in Peter's chronicle. Deprecation of Władysław the Elbow-High's coronation was essentially based on three arguments: 1) that it was achieved by corruption, 2) that it was a crowning of an insignificant Polish prince who had been the perpetrator of many wrongs inflicted on successive Bohemian rulers, and 3) that it was held in Cracow, while the place of the Polish coronation of Wenceslaus II was Gniezno. Władysław the Elbow-High was recognized by the chronicler only as King of Cracow, because the title of King of Poland belonged to John of Luxembourg.

Keyword: Wladyslaw the Elbow-High, Czech Kingdom, Czech chroniclers

Kujawy i ziemia dobrzyńska oraz ich elity rycerskie w Królestwie Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w latach 1320–1343

Kujawy i ziemia dobrzyńska były dziedzicznymi dzielnicami kujawskiej linii Piastów, z której wywodził się zarówno Władysław Łokietek, koronowany 20 stycznia 1320 r. na króla Polski, jak i jego jedyny syn, ostatni król Polski z dynastii piastowskiej, zmarły w 1370 r.

Dziejami tego terytorium w początkowym okresie istnienia zjednoczonego Królestwa Polskiego zajmowało się już stosunkowo spore grono współczesnych polskich badaczy-mediewistów. Genealogią książąt kujawskich wywodzących się od księcia Kazimierza Konradowica była przedmiotem badań Kazimierza Jasińskiego¹. Podziałami terytorialnymi i administracyjnymi oraz granicami i ich przemianami obu tych dzielnic szeroko zajmowali się Zenon Guldon i Jan Powierski², Ryszard Kabaciński³, Błażej Śliwiński⁴ oraz Janusz Bieniak⁵. Najpełniejszy obraz kujawskiej i dobrzyńskiej elity rycerskiej w interesującym nas okresie został nakreślony w licznych częściowych pracach

¹ K. Jasiński, *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 6, 1988, s. 13–20; tenże, *Kazimierz – książę gniewkowski i jego rodzina*, w: *Gniewkowo w średniowieczu. Książęta–księżstwo–miasto*, red. C. Sikorski, Gniewkowo 1993, s. 5–17; tenże, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.

² Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XIII–XIV wieku*, Warszawa–Poznań 1974, s. 192–214.

³ R. Kabaciński, *Terytorium księstwa gniewkowskiego w XIV wieku*, „Ziemia Kujawska”, t. 4, 1974, s. 15–30; tenże, *Księstwo gniewkowskie w XV w.*, w: *Gniewkowo w średniowieczu*, s. 18–48.

⁴ B. Śliwiński, *Kształtowanie się własności rycerskiej w północnej części ziemi dobrzyńskiej w XIII i XIV wieku*, *Zapiski Historyczne*, t. 50, 1985; tenże, *Leszek książę inowrocławski (1274/1275–po 27 kwietnia 1399)*, Kraków 2010; tenże, *Ziomomysł inowrocławski książę kujawski. Brat Leszka Czarnego i króla Władysława Łokietka (ok. 1247–początek października/25 grudnia 1297)*, Kraków 2017.

⁵ J. Bieniak, *Rola Kujaw w Polsce piastowskiej*, „Ziemia Kujawska”, t. 1, 1963, s. 50–68; tenże, *Przynależność administracyjno-polityczna kasztelanii nadgoplańskich w latach 1267–1327*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, *Historia*, 2, 1966, s. 59–66; tenże, *Odzyskanie zachodnich Kujaw przez Kazimierza Wielkiego w 1337 roku*, „Zapiski Historyczne”, t. 39, 1974, s. 69–95; tenże, *Kształtowanie się terytorium ziemi dobrzyńskiej w średniowieczu*, „Zapiski Historyczne”, t. 51, 1986, s. 16–29; tenże, *Kujawy a zjednoczenie państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, w: tenże, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Suplement*, Kraków 2005, s. 39–47.

przez wspomnianego J. Bieniaka⁶ oraz Joannę Karczewską⁷. Niezastąpiona dla badaczy tematu jest również nadal praca Jadwigi Karwasińskiej o sąsiedztwie kujawsko-krzyżackim do 1343 r.⁸

Brakuje wszakże jak do tej pory ujęcia łączącego zarówno rozważania o dziejach politycznych, jak i świeckiej elicie rycerskiej Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w latach 1320–1343. Uzasadnia to podjęcie próby zajęcia się tą właśnie tematyką w niniejszym przyczynku.

Na jego wstępie warto jednak rozwinąć problem zasygnalizowany już wyżej, a dotyczący szczególnych związków łączących Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego z Kujawami i ziemią dobrzyńską. Wynikały one z dynastycznego pochodzenia obu królów-Piastów. Ojcem Władysława Łokietka był bowiem książę Kazimierz Konradowic, którego udziałem stała się ostatecznie cała środkowopolska spuścizna jego z kolei ojca, księcia Konrada Mazowieckiego, składająca się z Kujaw, ziemi dobrzyńskiej, łęczyckiej i sieradzkiej. Zgodnie z ustaleniami dawniejszych badaczy to właśnie za jego rządów Kujawy i ziemia dobrzyńska ostatecznie ukształtowały się jako osobne dzielnice-ziemie Królestwa Polskiego⁹. Przyczyniły się wszakże do tego jeszcze podziały dzielnicowe pomiędzy jego synami. W ich wyniku Siemomysł Kazimierzowic, pochodzący z małżeństwa ojca z Konstancją, córką księcia wrocławskiego Henryka Pobożnego otrzymał początkowo Kujawy Północne i Zachodnie: kasztelanię inowrocławską, wyszogrodzką, gniewkowską, kruszwicką (z Radziejowem), słońską (wraz z terytorium ciągnącym się wzdłuż Drwęcy na obszarze późniejszej ziemi dobrzyńskiej) oraz michałowską¹⁰. Młodzi synowie Kazimierza Konradowica: Władysław Łokietek, Kazimierz i Siemowit, pochodzący z jego związku z Eufrozyną, córką księcia opolskiego Kazimierza, po śmierci ojca (1267) władali pospółu pod opieką matki ziemią brzeską, większą częścią ziemi dobrzyń-

⁶ Przykładowo: J. Bieniak, *Elita kujawska w średniowieczu*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski i in., Warszawa 1997, s. 302–303, 308–314; tenże, *Spółczesność Kujaw w średniowieczu*, w: *Dwie części Kujaw. Związki i podziały w dziejach regionu*, red. D. Karczewski, M. Krajewski, S. Roszak, Włocławek–Inowrocław 2001, s. 58–64 (tekst został ponownie przedrukowany pod tym samym tytułem i bez zmian w: *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2020, s. 173–194, tu wykorzystujemy pierwodruk), inne liczne prace tego badacza będą wykorzystane i cytowane w dalszych partiach tekstu.

⁷ J. Karczewska, *Urzednicy ksiązkt kujawskich Ziemomyslowicow*, cz. 1 (dalej: KarczewskaUrzednicy 1), „Ziemia Kujawska”, t. 12, 1997, s. 101–137; taż, *Urzednicy ksiązkt kujawskich Ziemomyslowicow*, cz. 2 (dalej: KarczewskaUrzednicy 2), „Ziemia Kujawska”, t. 13, 1998, s. 5–35; taż, *Ród Pomianów na Kujawach w średniowieczu*, Poznań–Wrocław 2003.

⁸ J. Karwasińska, *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927.

⁹ J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 42, 43; tenże, *Kształtowanie*, s. 7–9; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 166–170, 177–182; Jasiński, *Rodowód*, s. 56–65, 115, 116; D. Karczewski, *Miejsce Kujaw w strukturze administracyjnej Polski (XII–XX wiek)*, w: *Dwie części Kujaw*, s. 22; J. Tęgowski, *Stosunki rodzinne Kazimierza Konradowica księcia kujawskiego*, w: *Książę Kazimierz Konradowic i Kujawy jego czasów*, red. D. Karczewski, Kraków 2017, s. 33–43; J. Szymczak, *Łęczyccy Piastowie. Książęta, księżne i księżniczki w Łęczycy w XII–XIV wieku*, Płock–Łęczycza 2019, s. 52–87.

¹⁰ J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 43; tenże, *Przynależność administracyjno-polityczna kasztelanii nadgoplańskich*, s. 59–66; tenże, *Kształtowanie*, s. 9–11; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 183–190; K. Jasiński, *Rodowód*, s. 104, 105; B. Śliwiński, *Ziemomysł*, s. 21–23.

skiej (poza wspomnianym wyżej obszarem nad dolną Drwęcą) oraz ziemią łączyczką¹¹. W wyniku stopniowego usamodzielniania się dorastających książąt i kolejnych korekt ich udziałów Władysław Łokietek objął władzę nad całym południowym obszarem Kujaw (ziemią brzeską wraz z południową częścią kasztelanii kruszwickiej i kasztelanią radziejowską), Siemowit zaś stał się panem ziemi dobrzyńskiej (z wyjątkiem terytoriów znajdujących się pod władzą potomków Siemomysła: Leszka, Przemysła i Kazimierza Siemomysłowiców). Ostatecznie zatem w końcu XIII w. na terenie Kujaw i ziemi dobrzyńskiej ukształtowały się trzy księstwa: brzeskie, inowrocławsko-wyszogrodzko-gniewkowskie oraz dobrzyńskie¹². Wypada podkreślić, że księstwo brzeskie wraz z sieradzkim (od 1288) stanowiły dziedziczną bazę terytorialną, od której Władysław Łokietek rozpoczął swój udział w walkach o tron krakowski po śmierci przyrodniego brata Leszka Czarnego w 1288 r.¹³ Warto też zwrócić uwagę, że to właśnie na Kujawach Brzeskich w 1305 r. doszło do prolokietkowego powstania przeciwko rządóm czeskim, co świadczy o dużym przywiązaniu tamtejszej ludności do swego księcia nie tylko jako kandydata do tronu ogólnopolskiego, ale (i to chyba najważniejsze) do swego dzielnicowego dziedzicznego księcia. Dodajmy jeszcze, że wierni Łokietkowie rycerze południokujawscy byli przez swojego księcia popierani i nagradzani w rozmaity sposób w początkowym okresie jego ogólnopolskich rządów, nadal wiernie realizując jego politykę¹⁴.

W momencie koronacji Władysława Łokietka w styczniu 1320 r. Kujawy dzieliły się na dwie dzielnice: Kujawy Brzeskie, znajdujące się pod jego bezpośrednią władzą, oraz Kujawy Północne, podzielone między jego bratanków Siemomysłowiców¹⁵. Zgodnie z ostatecznym podziałem spuścizny po ich ojcu dokonanym w latach 1312–1315 Leszek został księciem inowrocławskim, Przemysł wyszogrodzkim, najmłodszy zaś Kazimierz gniewkowskim¹⁶. Do ich dominium nie należała już ziemia michałowska zastawiona przez Leszka Krzyżakom i nigdy niewykupiona¹⁷. Warto jednak podkreślić, że w 1320 r. Siemomysłowice uznawali zwierzchność króla Władysława, który jednocześnie był seniorem kujawskiej linii Piastów¹⁸. Zwierzchnictwo królewskie rozciągało się również na księstwo dobrzyńskie, gdzie po śmierci Siemowita, ok. 1312 r., władali jego niepełnoletni synowie: Bolesław i Władysław Garbaty, pod opieką matki, księżnej Anastazji oraz

¹¹ J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 43, 44; tenże, *Kształtowanie*, s. 9, 10; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 196–197; K. Jasiński, *Rodowód*, s. 115–119, 124–126, 128, 129; A. Tetrycz-Puzio, *Piastowskie księżne-regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII–początek XIV w.)*, Kraków 2016, s. 183, 184; J. Szymczak, *Łęczycy Piastowie*, s. 107–154.

¹² Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 183–193, 196–200, 203–205; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 8–14.

¹³ J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 51; K. Jasiński, *Rodowód*, s. 126; J. Szymczak, *Łęczycy Piastowie*, s. 121–124, 137, 142.

¹⁴ J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 52–53, 56; tenże, *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łączyczka i sieradzka wobec zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 27–77.

¹⁵ Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 194–196, 201, 202.

¹⁶ Tamże, s. 195, 196; B. Śliwiński, *Leszek*, s. 133–135.

¹⁷ Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 192, 193, 194; B. Śliwiński, *Leszek*, s. 94–98.

¹⁸ J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 17; B. Śliwiński, *Leszek*, s. 142–148.

stryja-króla¹⁹. Cały zatem obszar Kujaw i ziemi dobrzyńskiej stał się, choć na różnych zasadach, częścią Łokietkowego odnowionego Królestwa. Nie ma pewnych dowodów źródłowych dotyczących uczestnictwa bratanków Władysława Łokietka w końcowej fazie uzyskiwania przez niego korony królewskiej. Wiadomo, że w ogólnopolskim wiecu sulejowskim z 1318 r. uczestniczyli bliżej nienazwani książęta. Nie można wykluczyć, że byli to, jak sugerowali to Bieniak i Śliwiński, Siemomysłowice z Kujaw Północnych i Siemowitowice z ziemi dobrzyńskiej²⁰. Hipotezę, bardzo prawdopodobną, pozostaje również sugestia Śliwińskiego o uczestniczeniu przez synów Siemomysła w styczniowych uroczystościach koronacyjnych stryja w Krakowie w 1320 r.²¹ Powyższe przypuszczenie Bieniak rozciąga także na Siemowitowiców²².

Dekada następująca bezpośrednio po koronacji doprowadziła do znaczących zmian w strukturze administracyjnej na Kujawach. Jedno z najważniejszych posunięć króla Władysława dowodzi również, że jego bratankowie uznawali królewskie zwierzchnictwo. Chodzi tu o przesunięcie książąt: inowrocławsko-wyszogrodzkiego i dobrzyńskich do innych dzielnic. W przypadku Kujaw Inowrocławskich polski monarcha przejął księstwo inowrocławsko-bydgoskie Przemysła Siemomysłowica (jego brat Leszek odstąpił mu księstwo inowrocławskie przed wiosną 1324 r., i przeszedł na „polityczną emeryturę”, ostatnie lata życia spędzając w Sandomierzu), przekazując mu w zamian rządy nad księstwem/ziemią sieradzkiem. Zgodnie z ustaleniami literatury przedmiotu nastąpiło to pomiędzy 28 maja 1327 a 14 października 1328 r.²³ Przesunięcie Siemowitowiców z ziemi dobrzyńskiej do łęczyckiej nastąpiło natomiast pomiędzy jesienią 1327 r. (po 1 października), a początkiem roku 1328 r.²⁴ Obie te zamiany, jak udowodniono to już dawniej, miały związek z zagrożeniem północnych ziem Królestwa nowym konfliktem zbrojnym z zakonem krzyżackim, z którego państwem graniczyły władztwa wymienionych Łokietkowych bratanków. W przypadku władających ziemią dobrzyńską synów Siemowita wiadomo z zeznań świadków procesu warszawsko-uniejowskiego z 1339 r., że inicjatywa wyszła od nich – najwyraźniej nie mieli oni złudzeń, że będą

¹⁹ Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 206; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 16, 17; K. Jasiński, *Rodowód*, s. 130, 131, 174; A. Teterycz-Puzio, *Piastowskie księżne regentki*, s. 219–225; J. Szymczak, *Władysław Garbacz ostatni książę łęczycki (ok. 1327–1349, zm. 1351/1352)*, w: *Tractu temporis. Ludzie–regiony–fakty*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, Łódź–Wieluń 2018, s. 106; tenże, *Łęczyccy Piastowie*, s. 161.

²⁰ J. Bieniak, *Wiec ogólnopolski w Żarnowie 3–7 czerwca 1319 a geneza koronacji Władysława Łokietka*, *Przegląd Historyczny*, t. 64, 1973, s. 476; tenże, *Kształtowanie*, s. 17; B. Śliwiński, *Leszek*, s. 144, 145.

²¹ B. Śliwiński, *Leszek*, s. 148.

²² J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 17; podobnie: J. Szymczak, *Władysław Garbacz*, s. 108, 109 (tu z pewnością, co do uczestniczenia Siemowitowiców zarówno w wiecu sulejowskim, jak i koronacji stryja); tenże, *Łęczyccy Piastowie*, s. 163 (tu z pewnością o uczestnictwie ich w wiecu i hipotetycznie w koronacji).

²³ Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 196; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 18, 21; K. Jasiński, *Rodowód*, s. 146; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle najnowszych badań*, Kraków 2001, s. 23; B. Śliwiński, *Leszek*, s. 153–160; J. Szymczak, *Łęczyccy Piastowie*, s. 165, 166.

²⁴ J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 21, 22; K. Jasiński, *Rodowód*, s. 180; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, s. 23; J. Szymczak, *Władysław Garbacz*, s. 109, 110; tenże, *Łęczyccy Piastowie*, s. 165–167.

w stanie samodzielnie obronić się przed zakonem²⁵. Król przystał na tę propozycję, dzieląc ich wątpliwości w kwestii ich samodzielnych możliwości obrony. Podobne obawy żywił Łokietek zapewne również w przypadku Siemomysłowiców, nie ufając również ich zdolnościom i możliwościom. Przemysł był bowiem z ramienia stryja namiestnikiem na południowym obszarze Pomorza Gdańskiego z ośrodkiem w Świeciu podczas wojny z lat 1308–1309. Siemomysłowic nie zdołał jednak, pomimo starań (zorganizował obronę Świecia, a załogę opłacał z własnych środków), uchronić powierzonych sobie pomorskich ziem przed krzyżackim zaborem. Warto jednak podkreślić, że znacznie większą od Przemysła nieudolnością podczas wojny o Pomorze Gdańskie wykazał się jego młodszy brat Kazimierz, namiestnik środkowej części tego terytorium, rezydujący w Tczewie²⁶. Nieco lepsze zdanie miał chyba król o Władysławie Garbatym, skoro już podczas wznowionej fazy konfliktu powierzył mu w 1329 r. zarząd nad jego dziedziczną ziemią dobrzyńską, której jednak Siemowitowic nie uchronił przed krzyżacką okupacją, uciekając z niej podczas podboju²⁷. Łokietek podjął i sfinalizował te działania jako królewski zwierzchnik swoich bratanek, wydaje się jednak, że wykorzystał również swój autorytet seniora kujawskiej linii Piastów. Warto bowiem zwrócić uwagę, że wspomniane przesunięcia odbyły się w ścisłych granicach środkowopolskiego dziedzictwa potomków księcia Kazimierza Konradowica. Na tle tych działań bliższego wyjaśnienia nadal wymaga pozostawienie w księstwie gniewkowskim Kazimierza Siemomysłowica. Jego mikroskopijne władztwo graniczyło wszak również bezpośrednio z władztwem krzyżackim. Lewobrzeżna część z komturstwem nieszawskim, a prawobrzeżna z ziemią chełmińską²⁸. Hipotetycznie można tylko domniemywać, jak sugerował to już dawniej J. Bieniak, że ów bratanek Łokietka nie wyraził zgody na przeniesienie²⁹. Może nie odpowiadało mu terytorium oferowane w zamian za Gniewkowo, choć tu warto jeszcze zwrócić uwagę, nawiązując do tego, co napisaliśmy wcześniej, że i Łokietkowi brakowało już bezpiecznego od Krzyżaków ekwiwalentu terytorialnego w ramach ścisłego patrymonium jego linii dynastycznej.

Księstwo inowrocławsko-wyszogrodzkie po omówionej zamianie zostało po jego przejściu pod bezpośrednią władzę królewską najprawdopodobniej połączone pod

²⁵ J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 18.

²⁶ M. Biskup, *Wojny Polski z zakonem krzyżackim 1308–1521*, Gdańsk 1993, s. 12–13; B. Śliwiński, *Pomorze Wschodnie w okresie rządów księcia polskiego Władysława Łokietka w latach 1306–1309*, wyd. 2, Oświęcim 2016, s. 166–184, 335–352; 389–423; tenże, *Leszek*, s. 117, 121–123. J. Bieniak (*Kształtowanie*, s. 18) przypuszcza, że również w przypadku Przemysła inicjatywa dotycząca przeniesienia go z Inowrocławia do Sieradza mogła wyjść od niego, ponieważ podobnie jak książęta dobrzyńscy mógł się obawiać utraty swojego inowrocławskiego dziedzictwa i jego zaboru przez zakon.

²⁷ *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XII–XV wieku. Spisy* (dalej: UKD), oprac. J. Bieniak, S. Szybkowski, Kórnik 2014, s. 292; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 18; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, s. 23.

²⁸ R. Kabaciński, *Terytorium księstwa gniewkowskiego 4*, s. 15–30; tenże, *Księstwo gniewkowskie w XV w.*, w: *Gniewkowo w średniowieczu*, s. 18–48.

²⁹ J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 18.

względem administracyjnym z ziemią brzeską³⁰. Starosta królewski objął również z ramienia Władysława Łokietka ziemię dobrzyńską³¹.

Wojna polsko-krzyżacka rozpoczęta w 1327 r.³², choć zrazu przerywana rozejmami, okazała się brzemenna w skutki dla Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Terytoria te stały się bowiem jednym z najważniejszych teatrów działań wojennych, co skutkowało ich znacznymi zniszczeniami. Nadto finałem konfliktu było czasowe opanowanie wszystkich wymienionych ziem przez zakon.

Już w marcu 1329 r. wspólna wyprawa Krzyżaków oraz sprzymierzonego z nimi króla Czech Jana Luksemburskiego, roszczonego sobie pretensje do tronu polskiego, doprowadziła do okupacji całej ziemi dobrzyńskiej. Jej „idealną” połowę jeszcze w tym samym roku Luksemburczyk, uważający się za władcę Polski, nadał Krzyżakom, resztę zaś oddał im w zarząd, aby w roku następnym sprzedać zakonowi całe swoje prawa do tego obszaru za 4800 kop groszy praskich. Krzyżacy początkowo zarządzali nim, ustanawiając urząd komtura dobrzyńskiego (znany 1331–1331), rychło jednak zastąpiono go urzędnikiem w randze wójta (dowodnie od 1337), któremu podlegał prokurator rezydujący w Rypinie³³.

Z ziemi dobrzyńskiej Krzyżacy jeszcze w maju 1329 r. dokonali najazdu na Kujawy, poważnie je pustosząc, zgodnie z dotychczasową wiedzą nie dokonali jednak wówczas żadnych trwałych aneksji. Zmieniło się to podczas działań wznowionych w 1330 r., kiedy wojska zakonu trwale zajęły zamki w Wyszogrodzie i Bydgoszczy, zwrócone jednak królowi Władysławowi na mocy rozejmu zawartego w październiku tego roku. Ten ostatni ośrodek powrócił w ręce krzyżackie już w drugiej połowie roku następnego, po wznowieniu działań wojennych, które objęły już całość ziem środkowopolskich oraz znaczną część Wielkopolski. Nie doszło jednak do planowanego współdziałania korpusu krzyżackiego z wojskami Jana Luksemburskiego, krzyżacy zaś powrócili na Kujawy, szykując się, co najmniej, do zbrojnego zajęcia Brześcia Kujawskiego. Plany te udaremniła bitwa pod Starym Radziejowem-Płowcami 27 września 1331 r., w wyniku której krzyżacki korpus musiał się wycofać do ziemi chełmińskiej³⁴.

³⁰ Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 202.

³¹ UKD, s. 291, 292; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 18–20; J. Wroniszewski, *Pełka zwany Swank – pierwszy starosta dobrzyński. Pochodzenie i przynależność rodowa*, w: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, t. 1, red. W. Bukowski, T. Jurek, Kraków 2012, s. 305–319; J. Szymczak, *Łęczyccy Piastowie*, s. 166, 167.

³² S. Zajączkowski, *Polska a zakon krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929, s. 107–115; M. Biskup, *Wojny*, s. 19, 20.

³³ S. Zajączkowski, *Polska a zakon krzyżacki*, s. 130, 131; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 208, 209; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 23; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, s. 23.

³⁴ Walki na Kujawach omawiają wyczerpująco: S. Zajączkowski, *Polska a zakon krzyżacki*, s. 139–277 (tu szeroka panorama wojny polsko-krzyżackiej z lat 1329–1332); J. Karwasińska, *Sąsiedztwo*, s. 165–186; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 208, 209; M. Biskup, *Wojny*, s. 20–35. Nowsza literatura na temat bitwy pod Starym Radziejowem/Płowcami: M. Biskup, *Analiza bitwy pod Płowcami i je dziejowego znaczenia*, „Ziemia Kujawska”, t. 1, 1963; T. Jurek, *Uwagi o bitwie pod Płowcami*, „Ziemia Kujawska”, t. 9, 1993, s. 77–97 (tu zebrana dotychczasowa literatura przedmiotu); tenże, *Postscriptum do „Uwag*

Wojna na terenie Kujaw została wznowiona w kwietniu 1332 r. i skutkowałą zdobyciem obu głównych ośrodków administracyjnych tego terytorium (Brześcia i Inowrocławia) oraz opanowaniem całej dzielnicy do lipca tego roku³⁵. Również na tym obszarze zakon wprowadził własny system administracyjny, który najlepiej znamy z obszaru Kujaw Brzeskich. Ustanowiono tam komturstwa w Brześciu, Kowalu i Radziejowie oraz urząd wójta w Przedczu, położonym tuż przy granicy z pozostającą pod kontrolą strony polskiej ziemią łączyczką³⁶. Nie ma natomiast całkowitej pewności, w jaki sposób panowie pruscy zarządzali ziemią inowrocławską i bydgosko-wyszogrodzką. Wydaje się wszakże, że mogła ona być podporządkowana komturowi niezawskiemu³⁷.

W początkowym okresie okupacji Krzyżacy mogli planować trwałe przyłączenie podbitych terytoriów do swego władztwa. Przekonuje o tym chociażby wykupienie praw Jana Luksemburskiego do ziemi dobrzyńskiej, jak i wprowadzenie typowo pruskiego systemu administracyjnego zarówno tam, jak i na Kujawach. Nadto na ich dążenia wskazuje *passus* w traktacie sojuszniczym zawartym ze wspomnianym władcą Czech, w którym ten w 1332 r. zobowiązał się, że kiedy będzie zawierał pokój z królem Władysławem, postara się o pozostawienie całych Kujaw aż po rzekę Noteć w rękach swych zakonnych sprzymierzeńców. Wydaje się wszakże, że stosunkowo szybko okupacja tych terytoriów stała się w planach władz krzyżackich zabezpieczeniem, mającym na celu wymuszenie na stronie polskiej rezygnację z Pomorza Gdańskiego³⁸.

Nieco inaczej niż reszty Kujaw układały się losy mikroskopijnego księstwa gniewkowskiego znajdującego się pod władzą księcia Kazimierza Siemomysłowica. Zgodnie z ustaleniami J. Bieniaka należące do niego terytorium na prawym brzegu Wisły, Krzyżacy zajęli już w 1329 r. wraz z całą ziemią dobrzyńską. Bratanek Łokietka odzyskał je jednak w 1332 r., kiedy na mocy układu zawartego z Krzyżakami podczas oblężenia Gniewkowa, zgodził się na neutralność w trwającym konflikcie, co zagwarantował dodatkowo oddaniem zakonowi syna w charakterze zakładnika. Nie uchroniło go to jednak przed usunięciem z księstwa, w 1337 r. znajdującym się pod władzą zakonu, która ustała dopiero w rok później. Zgodnie z koncepcją wspomnianego badacza ksiądz powrócił jednak do swego władztwa dopiero po pokoju kaliskim z 1343 r.³⁹

o bitwie pod Płowcami", tamże, s. 287–289; tenże, *O Płowcach znów słów kilka*, „Ziemia Kujawska”, t. 11, 1995, s. 143–145; tenże, *Radziejowskie pole (27 IX 1331 roku)*, w: *Radziejów poprzez wieki*, red. D. Karczewski, Włocławek–Radziejów 2002, s. 99–123; tenże, *Potyczka pod Koninem (24 IX 1331 r.)*, w: *In tempore belli et pacis. Ludzie–miejsca–przedmioty*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 381–390; J. Ptak, *Jeszcze o bitwie pod Płowcami*, „Ziemia Kujawska”, t. 11, 1995, s. 131–142.

³⁵ Zob. literatura przedmiotu zebrana w przypisie poprzednim.

³⁶ J. Karwasińska, *Sędziectwo*, s. 187–189; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 209.

³⁷ Tamże.

³⁸ *Codex diplomaticus Poloniae* (dalej: CDP), t. 2/1, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1848, nr 255; J. Karwasińska, *Sędziectwo*, s. 192; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 209, 210; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 26 (w odniesieniu do ziemi dobrzyńskiej).

³⁹ J. Bieniak, *Odzyskanie zachodnich Kujaw*, s. 90–92; tenże, *Kształtowanie*, s. 25, 26; Z. Guldon, J. Powierski, *Podziały*, s. 209, 210.

Krzyżackie zamiary trwałego włączenia interesujących nas obszarów do swego państwa doznały uszczerbku w związku z wyrokiem arbitrów króla Węgier Karola Roberta Andegaweńskiego oraz króla Czech Jana Luksemburskiego, który zapadł na zjeździe w Wyszehradzie w 1335 r. Na jego mocy król Polski Kazimierz Wielki (nie wznowił on wojny przerwanej w 1332 r. rozejmem, przedłużonym po śmierci ojca w roku następnym) miał odzyskać Kujawy i ziemię dobrzyńską, przy Krzyżakach natomiast pozostawały Pomorze i ziemia chełmińska⁴⁰.

Bezpośrednim wynikiem wyroku arbitrów były wydarzenia roku 1337, kiedy na mocy układu w Inowrocławiu polski monarcha odzyskał obszar ziemi inowrocławskiej oraz bydgosko-wyszogrodzkiej⁴¹.

Kazimierz Wielki podjął również kolejną pokojową próbę odzyskania m.in. reszty kujawsko-dobrzyńskiego dziedzictwa, wszczynając postępowanie przed papieżem, które miało swój finał w procesie warszawsko-uniejowskim przeprowadzonym przed legatami papieskimi. Na mocy zapadłego wówczas 15 września 1339 r. wyroku nakazano zakonowi krzyżackiemu zwrócenie polskiemu monarsze m.in. Kujaw Brzeskich i ziemi dobrzyńskiej. Krzyżacy wszakże wystąpili z apelacją i wyroku legatów nie wykonali⁴².

Kujawy Brzeskie wraz z ziemią dobrzyńską powróciły w skład Królestwa dopiero na mocy polsko-krzyżackiego pokoju kaliskiego zawartego w 1343 r. Ostatecznie zatem pod bezpośrednią władzą króla znalazły się: ziemia brzeska, ziemia inowrocławska i ziemia wyszogrodzko-bydgoska⁴³. Do księstwa gniewkowskiego powrócił jego władca, książę Kazimierz, podobnie jak do ziemi dobrzyńskiej książę Władysław Garbaty (który zachował jednak władzę także nad ziemią łęczycką aż do 1349 r.)⁴⁴. Kazimierz Wielki nie musiał się natomiast już liczyć z ewentualnymi roszczeniami Leszka i Przemysła Siemomysłowiców, gdyż ci zmarli bezpotomnie przed zawarciem pokoju kaliskiego⁴⁵.

Po omówieniu problematyki związanej z dziejami politycznymi Kujaw i ziemi dobrzyńskiej wypada przejść do kwestii związanych z elitą rycerską tych terytoriów. Tematyka ta

⁴⁰ M. Biskup, *Wojny*, s. 36.

⁴¹ J. Bieniak, *Odzyskanie zachodnich Kujaw*, s. 69–95; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, s. 23, 42.

⁴² O procesie warszawsko-uniejowskim zob.: H. Paszkiewicz, *Ze studiów nad polityką krzyżacką Kazimierza Wielkiego*, „Przegląd Historyczny”, t. 25, 1925, s. 187–199; H. Chłopocka, *Procesy Polski z zakonem krzyżackim w XIV wieku. Studium Źródłoznawcze*, Poznań 1967; J. Bieniak, *Zjednoczenie państwa polskiego, w: Polska dzielnicowa i zjednoczona. Państwo-społeczeństwo-kultura*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1972, s. 261–263; tenże, *Przebieg procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, t. 23, 1983, s. 5–22; tenże, *Geneza, procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Historia, t. 24, 1990, s. 23–49; M. Biskup, *Wojny*, s. 36.

⁴³ Z. Guldón, J. Powierski, *Podziały*, s. 211, 212; J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 27, 28; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, s. 23. O traktacie kaliskim z 1343 r. zob. S. Szczur, *Traktaty międzypaństwowe Polski piastowskiej*, Kraków 1990; tenże, *Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z zakonem krzyżackim z 1343 r.*, „Zapiski Historyczne”, t. 56, 1991, s. 7–42.

⁴⁴ J. Bieniak, *Kształtowanie*, s. 25–28; J. Szymczak, *Władysław Garbacz*, s. 120–124; tenże, *Łęczyccy Piastowie*, s. 178–180.

⁴⁵ K. Jasiński, *Rodowód*, s. 143, 146, 147; B. Śliwiński, *Leszek*, s. 159, 160.

była już przedmiotem dociekliwych badań wymienianego tu już wielokrotnie J. Bieniaka, jego ustalenia będą tu zatem niejednokrotnie przytaczane. Warto wszakże zacząć od zdefiniowania pojęcia elita rycerska, której będą poświęcone poniższe rozważania. Wydaje się, że najlepszym i powszechnie stosowanym przez badaczy podobnych zagadnień kryterium kwalifikacji do rycerskiej grupy elitarniej będzie fakt sprawowania urzędów ziemskich⁴⁶. W przypadku Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w interesującym nas okresie istniało kilka hierarchii urzędniczych: brzeska, inowrocławska, wyszogrodzka, bydgoska, gniewkowska i dobrzyńska. Mnogość hierarchii na Kujawach Północnych w porównaniu z Kujawami Brzeskimi wynikała z przedstawionych wyżej podziałów dzielnicowych przeprowadzonych pomiędzy synami księcia Siemomysła Kazimierzowica: Leszkiem, Przemysłem i Kazimierzem. Większość urzędów w północno-kujawskich hierarchiach uległa jednak stopniowej i częściowej redukcji w wyniku zamiany dzielnic pomiędzy królem Władysławem Łokietkiem i Przemysłem Siemomysłowicem w latach 1327–1328⁴⁷. Terytoria inowrocławskie, bydgoskie i wyszogrodzkie złączono wszak, jak już wspomniano, z ziemią brzeską. Ostała się jedynie pełniejsza hierarchia księstwa gniewkowskiego rządzonego nadal przez Kazimierza Siemomysłowica, o której jednak dla lat 1320–1343 zachowało się niewiele danych umożliwiających jej personalną rekonstrukcję⁴⁸.

Na poziom opracowania podjętego tu tematu wpływa również zasób źródeł, które można w tym celu wykorzystać. Tu, za J. Bieniakiem, należy stwierdzić, że jest on niestety niezadowalający, zwłaszcza dla Kujaw Południowych, pozbawionych w latach 1320–1343 własnego dworu książęcego jako terytorium znajdujące się pod bezpośrednią władzą królewską, co skutkowało znacznie mniejszą liczbą wystawianych dokumentów, stanowiących podstawowe źródło informacji o składzie osobowym urzędniczych elit rycerskich, zwłaszcza niższego szczebla⁴⁹. Powoduje to zupełne milczenie źródeł w latach 1320–1343 w przypadku np. urzędów chorążego, cześnika, podkonnego, podsędka i skarbnika brzeskich⁵⁰. Wiedzę z dokumentów i nielicznych źródeł narracyjnych uzupełniają tylko dane z protokołów procesów polsko-krzyżackich: inowrocławskiego (1320–1321) i warszawsko-uniejowskiego (1339). Jak zauważył bowiem już dawniej Bieniak, zwłaszcza w 1339 r. kujawsko-dobrzyńscy świadkowie pochodzili przede wszystkim z Kujaw Północnych, gdyż zarówno ziemia brzeska, jak i dobrzyńska pozostawały nadal pod okupacją zakonu krzyżackiego⁵¹.

⁴⁶ Zob. dyskusję dotyczącą urzędu, jako wyznacznika pozycji w stanie szlacheckim Polski późnośredniowiecznej przedstawioną w: W. Brzeziński, *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 2012, s. 10–12.

⁴⁷ S. Szybkowski, *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk 2006, s. 18, 19; tenże, *Wstęp*, w: UKD, s. 14–16 (w obu pracach starsza literatura przedmiotu).

⁴⁸ Zob. UKD, s. 79–91.

⁴⁹ J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 52–54, 64–73; tenże, *Spółeczeństwo*, s. 52.

⁵⁰ UKD, s. 45, 46, 59, 62, 68.

⁵¹ J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 67; tenże, *Spółeczeństwo*, s. 52.

Opracowane przez J. Bieniaka wykazy urzędników hierarchii brzeskiej z interesującego nas okresu wskazują, że w podanej obserwacji okresie zdecydowana większość wysokich urzędów ziemskich należała do kilku kręgów rodzinnych. Przede wszystkim należałoby tu wymienić przedstawicieli osięcińskiej i służewskiej linii rodu kujawskich Pomianów. Z nich na urzędzie kasztelana brzeskiego widać Ubysława z Osięcin (1307–1326) oraz Chebdę ze Służewa (1330–1356)⁵². Widać ich także na urzędach średnich (podkomorzy brzeski w latach 1307–1330 Rozdział z Osięcin)⁵³. Mocnej pozycji Pomianów na Kujawach dowodzi także obecność w hierarchii brzeskiej przedstawicieli tego rodu, wobec których nie da się dowieść przynależności do linii osięcińskiej lub służewskiej. Chodzi tu podkomorzego brzeskiego (1336) Jaranda z Osieka (wcześniej był on podkomorzym dobrzyńskim, miejscowość, z której się pisał, była położona we wschodniej Wielkopolsce, w ziemi łódzkiej) oraz różnego od niego Jaranda sprawującego urzędy niskie: podstolego (1326–1330), podłowczego (1339) i łowczego (1339–1356)⁵⁴.

Znaczącą reprezentację wśród urzędników hierarchii brzeskiej mieli również przedstawiciele kujawskiej linii rodu Ogonów. Żyra Trojanowicz z Kościelnej wsi sprawował w latach 1325–1326 urząd komornika brzeskiego, aby przejść z niego na brzeskie podkomorstwo (1330), a następnie na kasztelanię kowalską (1330, zm. przed 1339), na której zastąpił swego brata Przybysława Trojanowicza z Zakrzewa (1320–1327)⁵⁵. Ich agnatem, zgodnie z propozycjami J. Bieniaka, był także Mikołaj z Woli (Bachórnej), podkomorzy brzeski (1341), kasztelan kruszwicki (1344–1346) oraz starosta brzeski (1345–1346/1347)⁵⁶.

Zgodzić się też wypada z opinią wspomnianego badacza, że lata 1320–1343 to początek uzyskiwania silnej pozycji w hierarchii urzędniczej Kujaw Brzeskich przez członków rodu Leszczyców, którzy uprzednio częściej występowali na urzędach ziemskich Kujaw Północnych⁵⁷. Spośród nich największa kariera stała się udziałem Wojciecha (starszego) z Pakości i Kościelca, nominowanego przez Władysława Łokietka najpierw na podczaszego brzeskiego (1316–1322), następnie zaś na palacę brzeską (1325–1349)⁵⁸. Dużym wpływem swego brata, biskupa włocławskiego Gerwarda z Ostrowa (zm. 1323), jednego z najbliższych współpracowników króla Władysława, swoje awanse zawdzię-

⁵² UKD, s. 47, 48, 169; J. Karczewska, *Ród Pomianów*, s. 24, 25, 202–204.

⁵³ UKD, s. 56; 169; J. Karczewska, *Ród Pomianów*, s. 202–204.

⁵⁴ UKD, s. 51, 57, 60, 65, 161, 169; J. Karczewska, *Ród Pomianów*, s. 267–269.

⁵⁵ UKD, s. 49, 111, 164, 178; J. Bieniak, *Przybysław Trojanowicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986, s. 131, 132; tenże, *Kościelna Wieś i jej dziedzice w średniowieczu*, w: *Kościelna Wieś na Kujawach*, red. L. Kajzer, Łódź 1994, s. 44–46, 51–61, 95–97.

⁵⁶ UKD, s. 57, 115, 116, 133, 178; J. Bieniak, *Mikołaj z Woli*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976, s. 151.

⁵⁷ J. Bieniak, *Spółceństwo*, s. 59–61.

⁵⁸ UKD, s. 55, 71, 169; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 12–13, 70–71; tenże, *Spółceństwo*, s. 61, 62; tenże, *Prawa patronackie szlachty kujawskiej w kościołach parafialnych w świetle źródeł*, w: *Religijność na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej w czasach staropolskich*, red. A. Mietz, Włocławek 2003, s. 38–41.

czali natomiast jego bracia: kasztelan kruszewicki Jan Kiwał z Ostrowa (1316–1327) i jego brat Przezdrew z Procyńia, który ten sam urząd sprawował w latach 1332–1339⁵⁹.

Poza przedstawicielami wymienionych kręgów rodzinnych na brzeskich urządach widać w latach 1320–1343 jedynie pojedynczych przedstawicieli kujawski linii rodu Łabędziów (Mieclaw z Konecka stolnik brzeski 1339, kasztelan kowalski 1344)⁶⁰, Roliców (sędzia brzeski Nasięgniew Kołaczek ze Świątkowic 1320–1344)⁶¹, Awdańców (konarski brzeski Stanisław z Modzerowa 1344)⁶² oraz prawdopodobnego przedstawiciela rodu Godziembów (Żyra z Kłobi Dymitrowej, podkomorzy brzeski 1330)⁶³.

W przypadku elit urzędniczych Kujaw Północnych kwestię ich składu personalnego należy rozpatrywać osobno dla hierarchii funkcjonujących w ziemiach inowrocławskiej i bydgosko-wyszogrodzkiej, gdyż te zostały poddane bezpośredniej władzy króla w latach 1327–1328, osobno zaś dla księstwa gniewkowskiego, którym władał bratanek Łokietka, książę Kazimierz Siemomysłowic.

Wydaje się jednak pewne, że w początkowym okresie poddanym przez nas obserwacji również na dwóch pierwszych wymienionych terytoriach znaczna część urzędników pochodziła jeszcze z nominacji ich pierwotnych władców: książąt Leszka lub Przemysła. Kształt elity urzędniczej ze względu na dożywotni charakter urzędów ziemskich nie mógł być zatem przez Władysława Łokietka oraz jego syna po odzyskaniu Kujaw Północnych z rąk krzyżackich zmieniany w dowolny sposób i wymagało to czasu.

Analiza personalnego składu obsady urzędów ziemskich w ziemi inowrocławskiej i bydgoskiej wskazuje na sytuację odwrotną aniżeli w ziemi brzeskiej. Na urządach inowrocławskich widzimy tu bowiem przewagę osób, które należały z całą pewnością lub z mniejszym czy większym prawdopodobieństwem do kujawskiej gałęzi rodu Leszczyków. Należący prawdopodobnie do tej grupy agnaticznej Bogusza był

⁵⁹ UKD, s. 115, 169, 171; J. Bieniak, *Przezdrew z Ostrowa*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986, s. 41–42; tenże, *Rozmaitość kryteriów badawczych w polskiej genealogii średniowiecznej*, w: *Genealogia. Problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. J. Hertel, Toruń 1982, s. 139–142; tenże, *Spółeczeństwo Kujaw*, s. 59, 60; J. Karczewska, *Majątki rodu Leszczyków na pograniczu wielkopolsko-kujawskim w XV wieku*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 10, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 2004, s. 112, 113; też, *Własność szlachecka na pograniczu wielkopolsko-kujawskim w pierwszej połowie XV wieku*, Kraków 2010, s. 33.

⁶⁰ UKD, s. 69, 111, 162; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 72; tenże, *Ród Łabędziów*, w: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, W. Sieradzan, *Świadomość historyczna świadków w procesach polsko-krzyżackich w XIV i XV wieku*, Toruń 1993, s. 199.

⁶¹ Nasięgniew uprzednio sprawował urząd komornika brzeskiego (1316), zob. UKD, s. 49, 66, 176; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 68, 72; tenże, *Nasięgniew ze Świątkowic*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22, Wrocław 1977, s. 567, 588; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 204.

⁶² UKD, s. 49, 168; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 18, przyp. 70, 81, przyp. 181; tenże, *Stanisław z Modzerowa*, t. 42, Warszawa–Kraków 2003, s. 57, 58; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 159; S. Szybkowski, *Kujawska*, s. 685, 686.

⁶³ UKD, s. 56, 162; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 15, 18, 72; J. Pakulski, *Ród Godziembów w średniowiecznej Polsce*, Toruń 2005, s. 258, 259.

w latach 1328–1339 kasztelanem inowrocławskim⁶⁴, znacząca kariera stała się także udziałem Jana z Kościelca, bliskiego krewnego wojewody brzeskiego Wojciecha. Sprawował on kolejno urzędy podczaszego wyszogrodzkiego (1318), podczaszego inowrocławskiego (1325), podkomorzego inowrocławskiego (1326) i tamtejszego sędziego (1339–1356)⁶⁵. Brat wojewody, Bogumił z Pakości, był z kolei kasztelanem bydgoskim w latach 1326–1330⁶⁶. Za Leszczyca J. Bieniak uważa również kolejnego posiadacza tej kasztelanii Macieja (1339–1348), dzierżącego następnie sędstwo brzeskie (1351) i kasztelanę inowrocławską (1356–1351)⁶⁷. Spośród kujawskich Pomianów na urzędzie inowrocławskim w latach 1320–1343 widać natomiast tylko Jana z Płonkowa, który wszakże został tamtejszym wojewodą (ok. 1328–1343) zapewne już z nominacji Władysława Łokietka⁶⁸. Spośród urzędników, których można zidentyfikować co do ich przynależności rodzinnej i rodowej, dostojęstwa inowrocławskie sprawowali przedstawiciele endemicznie północnokujawskiego rodu Kotwiców: wojewoda w latach 1315–1326 Jan z Kołudy oraz podkomorzy (1339–1362) Dobiegniew z Kołudy⁶⁹. Do związanego z ziemią bydgoską i inowrocławską rodu Cielepałów należał natomiast chorąży inowrocławski z nominacji Władysława Łokietka lub już Kazimierza Wielkiego Tomisław z Krążkowa (1339)⁷⁰. Z miejscowej linii rodu Szeligów wywodził się natomiast zapewne miecznik inowrocławski (1328) Maciej z Mirosławic (wcześniej w 1307 r. podczaszy inowrocławski)⁷¹. Pozostałych odnotowanych w źródłach urzędników inowrocławskich nie da się przyporządkować do konkretnych kręgów rodzinnych i rodowych.

⁶⁴ Przed objęciem tego urzędu sprawował kolejno: podstolstwo inowrocławskie (1312), tamtejsze podkomorstwo (1317–1318) oraz kasztelanę bydgoską (1318), zob.: UKD, s. 75, 99, 95, 104, 156; J. Bieniak, *Elita kujawska w średniowieczu*, s. 311; KarczevskaUrzednicy 1, s. 112–115; KarczevskaUrzednicy 2, s. 26–29.

⁶⁵ UKD, s. 97, 99, 106, 127, 163; KarczevskaUrzednicy 1, s. 125–128 (tam zebrana starsza literatura przedmiotu na jego temat); KarczevskaUrzednicy 2, s. 27–29.

⁶⁶ Zanim Bogumił został kasztelanem bydgoskim sprawował urząd podkomorzego wyszogrodzkiego (1314–1318), zob. UKD, s. 75, 127, 128, 169; J. Bieniak, *Bogumił z Pakości*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992, s. 130; tenże, *Elita kujawska w średniowieczu*, s. 312; tenże, *Spoleczeństwo*, s. 61; Karczevska, *Urzednicy*, 1, s. 108–109; Karczevska, *Urzednicy*, 2, s. 29.

⁶⁷ UKD, s. 66, 75, 95, 166; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 194; J. Bieniak, *Elita kujawska w średniowieczu*, s. 312; tenże, *Spoleczeństwo*, s. 64.

⁶⁸ Uprzednio Jan sprawował urzędy cześnika inowrocławskiego (1298) i kasztelana wyszogrodzkiego (1303–1314), zob. UKD, s. 93, 110, 111, 127, 170; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 188; J. Bieniak, *Elita kujawska w średniowieczu*, s. 309; tenże, *Spoleczeństwo*, s. 58; KarczevskaUrzednicy 1, s. 128–132; KarczevskaUrzednicy 2, s. 26, 28, 29; J. Karczevska, *Ród Pomianów*, s. 165–171.

⁶⁹ Jan z Kołudy przed awansem na palacę inowrocławską był kasztelanem zamątwiańskim (1308–1311) i kasztelanem inowrocławskim (1312–1314), zob. UKD, s. 95, 99, 110, 129, 162; J. Bieniak, *„Milites” w procesie polsko-krzyżackim z 1339 roku*, „Przegląd Historyczny”, t. 75, 1984, s. 509; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 176, 177; Karczevska, *Urzednicy*, 1, s. 123–125; Karczevska, *Urzednicy*, 2, s. 26; też, *Ród Kotwiców na Kujawach w średniowieczu*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, t. 14, 2002.

⁷⁰ UKD, s. 92, 164; J. Bieniak, *„Milites”*, s. 509; S. Szybkowski, *Ród Cielepałów*, Gdańsk 1999, s. 242.

⁷¹ UKD, s. 97, 167; Karczevska, *Urzednicy*, 2, s. 5–6, 28; S. Szybkowski, *Kujawska*, s. 672, 673.

Byli to: podkoni Jan Strzebiączek (1339), podstoli (1326), a następnie sędzia (1330) Krystyn oraz podstoli (1337) Wojciech⁷².

Bardzo niewiele wiadomo na temat elity urzędniczej księstwa gniewkowskiego w latach 1320–1343. Najwyższy tamtejszy urząd kasztelana sprawował w latach 1336–1339 znany nam już Maciej z Mirosławic⁷³. Sędziami byli natomiast Paweł z Kruszyna (poległy w 1330 podczas obrony zamku raciąskiego) o nieznanej przynależności rodzinnej⁷⁴ oraz Tomasz z Branna (1338–1358), wywodzący się z kujawskiej gałęzi Pomianów⁷⁵.

Trudne dzieje Kujaw w końcowej fazie rządów Władysława Łokietka i początkowym okresie rządów jego syna wpłynęły na migracje przedstawicieli tamtejszych elit rycerskich do wolnych od krzyżackiej okupacji ziem Królestwa. Najbardziej widoczna jest tu pojawiająca się obecność przedstawicieli kujawskich linii rodu Pomianów na urządach sieradzkich i łęczyckich. Wspomniany kasztelan brzeski Chebda ze Służewa, nominat jeszcze Władysława Łokietka, już za panowania Kazimierza Wielkiego przeszedł na urząd kasztelana sieradzkiego (1357–1359), z którego awansował na tamtejszą palację (1359–1366), sprawował również urząd sieradzkiego starosty⁷⁶. Na pewno dysponował tam dobrami ziemskimi. Nie wiadomo jednak, jak dotąd, czy były to jego posiadłości dziedziczne, uzyskane w wyniku małżeństwa, nabyte czy nadane. Od Chebdy wywodziło się, zgodnie z nowszymi ustaleniami historiografii, kilka sieradzkich rodzin posługujących się herbem Pomian⁷⁷. Jeszcze wcześniej od Chebdy jako urzędnik sieradzki pojawił się Jarand z Osieka. Utożsamia się go ostatnio z pierwszym tamtejszym starostą z ramienia króla, który w 1339 r. objął zarząd nad tym terytorium po śmierci tamtejszego księcia Przemysła Siemomysłowica. Urząd sieradzkiego starosty sprawował do 1352 r., do 1342 r. równolegle dzierżąc kasztelanię rozpierską (dowodnie do 1352 r.)⁷⁸. Wydaje się natomiast, że do ziemi sieradzkiej wraz z Przemysłem Siemomysłowicem

⁷² Krystyn był wcześniej podstolim wyszogrodzkim (1318), zob. UKD, s. 100, 104, 106, 128, 161, 164, 179; Karczevska, *Urządnicy*, 1, s. 135, 136; Karczevska, *Urządnicy*, 2, s. 27, 28.

⁷³ UKD, s. 80.

⁷⁴ Paweł był wcześniej podsędkiem inowrocławskim (1309–1311) i tamtejszym sędzią (1312), zob.: UKD, s. 85, 103, 105, 164; J. Bieniak, *Paweł z Kruszyna*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1985, s. 386; Karczevska, *Urządnicy*, 2, s. 12, 13, 27, 30.

⁷⁵ UKD, s. 85, 156; Karczevska, *Urządnicy*, 2, s. 15, 16, 30; J. Karczevska, *Ród Pomianów*, s. 165–167.

⁷⁶ *Urządnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy* (dalej: UŁS), oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław 1985, s. 105, 128, 136, 162; UKD, s. 47, 48, 173.

⁷⁷ J. Karczevska, *Ród Pomianów*, s. 24, 25; A. Szymczakowa, „*Nobiles Siradienses*”: *Rody Porajów, Pomianów, Gryfów, Kopaczów i Pobogów*, Warszawa 2010, s. 163, 180.

⁷⁸ UŁS, s. 96, 136, 169; J. Karczevska, *Ród Pomianów*, s. 267, 268; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 191; J. Bieniak „*Milites*”, s. 508; tenże, *Środowisko świadków procesów polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, w: *Genealogia. Kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1989, s. 30, 31) uważał kasztelana rozpierskiego i starostę sieradzkiego Jaranda za przodka sieradzkiej rodziny Niewieskich h. Pomian, wcześniej wskazywał za ich protoplastę uznał kasztelana brzeskiego Przeclawa z Osiecin (zm. 1302/1305) (tenże, *Przeclaw z Osiecin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław 1984, s. 628), warto zwrócić uwagę, że tenże badacz nie utożsamia Jaranda z Osieka z kasztelanem rozpierskim i starostą sieradzkiem tegoż imienia, zob. UKD, s. 169, 308; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 72, 103, 104, 119.

przybył Rozdział z Płonkowa h. Pomian, który w latach 1336–1339 był podsędkiem sieradzkim⁷⁹. Z Kujaw wywodził się również Urban h. Rola, podczaszy łęczycki 1333–1339 i tamtejszy konarski (1345), choć dysponował również dziedzicznymi posiadłościami w ziemi łęczyckiej⁸⁰. Za Kujawianina uważa się również Przeclawa h. Pomian, skarbnika łęczyckiego 1332–1335 oraz łowczego łęczyckiego 1339–1344⁸¹. Obaj byli nominatami Władysława Garbatego jako księcia tej ziemi w latach 1328–1349.

Najmniej wiadomo o rycerskiej elicie dobrzyńskiej z lat 1320–1343. W tym wypadku również należy się domyślać, że jej kształt był w dużej mierze zależny od nominacji udzielonych jeszcze przez księcia Siemowita Kazimierzowica. Choć zapewne Władysław Łokietek uzyskał już pewien wpływ na jej kształt od śmierci brata w 1312 r., jako opiekun niepełnoletnich bratanków. Jednak dopiero od ok. 1327–1328, kiedy Bolesław i Władysław Siemowitowice zostali przeniesieni do ziemi łęczyckiej, król zyskał pełną kontrolę nad nominacjami w hierarchii dobrzyńskiej.

W interesującym nas okresie najwyższy tamtejszy urząd ziemski, kasztelanii dobrzyńską, sprawował najpierw, nominowany jeszcze przez księcia Siemowita Włost, który zginął w 1323 r. podczas najazdu litewskiego⁸². Po nim objął ją związany z zachodnim Mazowszem Jan Sowiec ze Szczawina h. Prawda (notowany z odnośną tytułaturą jednokrotnie w 1329 r.), uprzednio sprawujący urząd podstolego mazowieckiego⁸³.

Spośród urzędników szczebla średniego jest znany tylko podkomorzy (1322–1330) Jarand z Osieka h. Pomian, o którym wspominaliśmy wyżej, gdyż przeszedł następnie na podkomorstwo brzeskie⁸⁴. Oprócz wymienionych dostojników źródła odnotowały jedynie trzech niższych urzędników dobrzyńskich, których związków rodzinnych i pochodzenia nie da się bliżej sprecyzować: podczaszego Lutogniewa (1329), łowczego Niemstę z Chojna (1300–1329) oraz podstolego Bolestę (1329)⁸⁵.

Dalszych badań wymaga jeszcze problem migracji rycerstwa dobrzyńskiego ze swojej ziemi podczas wojny i okupacji krzyżackiej. Kariery urzędnicze przedstawiciela jednej z wybitniejszych tamtejszych rodzin urzędniczych, Pawła Ogona z Lubina, wska-

⁷⁹ Rozdział był uprzednio wódcą inowrocławskim w latach 1303–1311, zob.: UŁS, s. 118, 181; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 240, przyp. 132; s. 241, przyp. 136; Karczeńska, *Urzędnicy*, 2, s. 14, 15, 28; J. Karczeńska, *Ród Pomianów*, s. 166.

⁸⁰ UŁS, s. 50, 57, 189; J. Bieniak, *Wielkopolska*, s. 92, 97; tenże, „*Milites*”, s. 508; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 215.

⁸¹ UŁS, s. 51, 75, 182; J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 67; tenże, „*Milites*”, s. 508; tenże, *Przeclaw łowczy łęczycki*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław 1984, s. 677, 678; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 209.

⁸² Włost w 1297 został odnotowany jako kasztelan rypiński, zob. UKD, s. 260, 285, 314.

⁸³ UKD, s. 260, 312; J. Bieniak, *Sowiec Jan ze Szczawina*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 40, Warszawa–Kraków 2001, s. 630, 631; K. Pacuski, *Możnowładztwo i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV i XV wieku. Studium z dziejów osadnictwa i elity władzy na Mazowszu średniowiecznym*, Warszawa 2009, s. 193–195, 205–207.

⁸⁴ UKD, s. 268.

⁸⁵ Bolestą być może pochodził z rodziny dziedziców mazowieckiego Lekszyzna h. Cholewa, zob. UKD, s. 263, 267, 275, 276, 301, 302, 306.

zuje, że związał się on wówczas z ziemią łęczycką, gdzie również posiadał dobra ziemskie. Kasztelanę łęczycką otrzymał wprawdzie jeszcze z nominacji Władysława Łokietka (1318–1335), jednak tamtejszą palację (1337–1339) już od księcia Władysława Garbatego, który władał Łęczyckiem w latach 1328–1339. Zdaje się, że w charakterze rekompensaty za utracone dobra w ziemi dobrzyńskiej (skonfiskowane przez Krzyżaków?) otrzymał dożywotnio od polskich monarchów Spicymierz i Wieszczyce w ziemi sieradzkiej⁸⁶.

Analiza źródeł wcześniejszych badaczy zagadnienia dowodzi, że rycerstwo kujawskie i dobrzyńskie w latach 1320–1343 pozostawało zasadniczo lojalne wobec Władysława Łokietka i jego syna. Nieliczni jego przedstawiciele byli aktywni już podczas polsko-krzyżackiego procesu inowrocławsko-brzeskiego z lat 1320–1321⁸⁷. Raczej z przykładami nieudolności niż ze zdradą lub nielojalnością mamy do czynienia także w latach działań wojennych z lat 1327–1332, które zakończyły się ostatecznie okupacją całych Kujaw i Dobrzyńskiego przez Krzyżaków⁸⁸. W opinii dotychczasowej historiografii rycerstwo kujawskie walczyło wówczas ofiarnie i z zaangażowaniem przeciwko najeźdźcom⁸⁹.

Większa aniżeli w procesie inowrocławskim reprezentacja rycerzy kujawskich występowała w interesie swego monarchy jako świadkowie w procesie warszawsko-uniejowskim z 1339 r. Jak już wspomniano, widać w nim wszakże przede wszystkim osoby związane z Kujawami Inowrocławskimi. Znacznie mniej wystąpiło wówczas rycerzy wywodzących się z Kujaw Brzeskich i ziemi dobrzyńskiej, które znajdowały się pod okupacją panów pruskich⁹⁰. Z tego samego powodu bardzo szczupła była reprezentacja rycerzy dobrzyńskich⁹¹.

Niektórzy spośród kujawskich i dobrzyńskich rycerzy po zakończeniu działań zbrojnych opuścili okupowane terytoria (zob. też wyżej), a części z nich Krzyżacy skonfiskowali majątki⁹². Wydaje się wszakże, że dotyczyło to niewielkiej grupy, zwłaszcza spośród elit urzędniczych. Pozostali musieli się czasowo pogodzić z rządami zakonu. Brakuje jednak źródeł poświadczających, że Krzyżacy próbowali pozyskiwać zwolen-

⁸⁶ UŁS, s. 45, 81; 173; J. Bieniak, *Paweł Ogon*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 366–368; tenże, *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątki*, w: *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995, s. 33, 34; tenże, *Radziki (Radzikowo) i ich dziedzice w średniowieczu*, w: *Zamek w Radzikach Dużych na ziemi dobrzyńskiej*, red. L. Kajzer, Rypin 2009, s. 31, 32.

⁸⁷ Spośród rycerstwa dowodnie wywodzącego się z Kujaw uczestniczył w tym procesie tylko sędzia brzeski Nasięgniew ze Świątkowic oraz jego domniemany brat Piotr ze Szczytna, znacznie więcej było tam duchownych wywodzących się z kujawskich rodzin rycerskich, J. Bieniak, *Rola, Kujaw*, s. 62, 63; tenże, *Środowisko*, s. 16–21; W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 178, 179, 204, 208, 209, 212.

⁸⁸ Nazbyt ponury obraz uczestnictwa społeczeństwa Kujaw w walkach z lat 1329–1332 nakreśliła J. Karwasińska, *Sąsiedztwo*, s. 162–186.

⁸⁹ J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 63–66.

⁹⁰ J. Bieniak, *Spółeczeństwo*, s. 50.

⁹¹ Notujemy tylko Jana z Chełmicy i Jana z Kisielewa, raczej z ziemi łęczyckiej przybyli posiadający tam także dobra wojewoda łęczycki Paweł i tamtejszy podkomorzy Marcin Ogonowie, dziedziczący w kluczu lubińskim w ziemi dobrzyńskiej, zob. W. Sieradzan, *Środowisko*, s. 184, 185, 197, 204.

⁹² J. Karwasińska, *Sąsiedztwo*, s. 187–190; J. Bieniak, *Rola Kujaw*, s. 65, 66.

ników dla swojego panowania, tak jak podczas znacznie późniejszych rządów w ziemi dobrzyńskiej w latach 1391/1392–1405⁹³. Nie widać zupełnie, aby Krzyżacy jako faktyczni panowie Kujaw i Dobrzyńskiego dokonywali nominacji na kujawskie i dobrzyńskie urzędy ziemskie. Wydaje się natomiast, że w końcowym okresie kujawskiej okupacji ziemi brzeskiej swoje uprawnienia do nominacji na tamtejsze urzędy wykonywał Kazimierz Wielki⁹⁴. Zdaje się, że przynajmniej część jego nominacji urzędniczych w hierarchii brzeskiej dotyczyła rycerzy kujawskich, których uhonorował za wierność przejawiającą się w uczestnictwie w procesie warszawsko-uniejowskim (Stanisław z Modzerowa, Mieclaw z Konecka)⁹⁵.

Incydentalnie widać urzędników ziemskich i szeregowie rycerstwo księstwa gniewkowskiego na dokumentach wystawianych przez urzędników krzyżackich sprawujących jurysdykcję nad ziemią gniewkowską⁹⁶. Krzyżacy nie utrudniali jednak rycerstwu polskiemu (z różnych dzielnic) podróży na tereny przez nich okupowane o zawarciu rozejmu w 1332 r.⁹⁷ W Brześciu Kujawskim, tuż po ogłoszeniu wyroku warszawskiego, pojawili się nawet wysocy kujawscy urzędnicy ziemscy, zaangażowani w jego procedury, o czym przekonuje dokument wystawiony tamże 28 września 1339 r.⁹⁸

Okres, którym zajęliśmy się w niniejszym przyczynku, był dla Kujaw i ziemi dobrzyńskiej oraz tamtejszego rycerstwa szczególnie trudny. Jako dziedziczne ziemie Władysława Łokietka terytoria te stanowiły jedną z podstaw zjednoczonego przezeń Królestwa. Już jednak w 12 lat po królewskiej koronacji znalazły się one w całości pod czasową okupacją zakonu krzyżackiego. Pozwala to na wysunięcie wniosku, że najważniejszym czynnikiem determinującym losy interesujących nas terytoriów i ich elit rycerskich były relacje z państwem zakonu krzyżackiego w Prusach.

Paradoksalnie zagrożenie ze strony północnego sąsiada doprowadziło do tego, że król Władysław na początku nowej fazy konfliktu zbrojnego rozpoczętej w 1327 r., doprowadził w wyniku przeprowadzenia zamian władztw ze swoimi bratankami do prawie całkowitego przewyciężenia spuścizny rozbicia dzielnicowego na interesującym nas obszarze – poza jego bezpośrednią władzą na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej pozostało tylko maleńkie księstwo gniewkowskie.

Odzyskania Kujaw i ziemi dobrzyńskiej, utraconych w wyniku porażki militarnej przez Władysława Łokietka, dokonał w dwóch etapach (1337 i 1343) na drodze poko-

⁹³ O tym S. Szybkowski, *Elita ziemi dobrzyńskiej na przełomie XIV i XV wieku. Między zakonem krzyżackim a Królestwem Polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne”, t. 3(7), 2011, s. 87–119.

⁹⁴ Zdaje się na to wskazywać kariera Mikołaja z Woli Bachórnej: podkomorzego brzeskiego 1341, kasztelana kruszwickiego 1344, Mieclawa z Konecka: stolnika brzeskiego 1339, kasztelana kowalskiego 1344 oraz Stanisława z Modzerowa: bez urzędu 1339, konarskiego brzeskiego 1344, zob. UKD, s. 57, 69, 111, 115, 116.

⁹⁵ W. Sieradzan, *Świadomość*, s. 199, 212.

⁹⁶ CDP, t. 2/1, nr 265; J. Karwasińska, *Sqsiedztwo*, s. 189.

⁹⁷ J. Karwasińska, *Sqsiedztwo*, s. 190.

⁹⁸ CDP, t. 2/1, nr 268.

jowej jego syn Kazimierz Wielki. Warto jednak podkreślić, że klęska w wojnie z lat 1327–1332 spowodowała, że istotne terytoria dziedziczne królewskiej linii Piastów (ziemie brzeska i dobrzyńska) były przez dekadę nieobecne w zjednoczonym królestwie pod Kazimierzowymi rządami.

Po zawarciu pokoju kaliskiego (1343) w wyniku decyzji króla w ziemi dobrzyńskiej doszło do restytuowania w niej władzy księcia dzielnicowego – Władysława Garbatego. Nadto na Kujawach Północnych nadal funkcjonowało niewielkie dzielnicowe księstwo gniewkowskie. Kazimierz Wielki respektował zatem prawa dziedziczne przedstawicieli swojej linii dynastycznej. Ostateczna likwidacja księstw dzielnicowych jego najbliższych agnatów nastąpiła dopiero później, w wyniku bezpotomnej śmierci książąt (Władysław Garbaty) lub zastawu (Władysław Biały) (podobnie jak uprzednio w przypadku księstwa sieradzkiego Przemysła Siemomysłowica).

Rycerstwo kujawskie i dobrzyńskie w ogromnej większości zachowało się lojalnie wobec swoich panów przyrodzonych w trudnych latach wojny polsko-krzyżackiej i lat okupacji. Niektórzy spośród z nich przyłączyli się przymusową emigracją podczas okupacji krzyżackiej z lat 1332–1337/1343, choć dotyczyło to zapewne jedynie części elity urzędniczej. Słabo poświadczona przez źródła polityka nominacyjna Władysława Łokietka i jego syna z lat 1320–1343 zdaje się wskazywać, że na Kujawach popierali oni przedstawicieli tradycyjnych miejscowych rodzin elitarnych, zwłaszcza wywodzących się z kujawskich linii rodu Pomianów i Leszczyców. Duże znacznie na Kujawach Brzeskich za czasów wspomnianych władców osiągnęli przedstawiciele miejscowej linii rodu Ogonów. Zapewne podobnie było w ziemi dobrzyńskiej, choć tu widać próbę wprowadzenia przez Łokietka na tamtejsze urzędy osób spoza tradycyjnej tamtejszej elity: przedstawiciela kujawsko-wschodniowielkopolskiego rodu Pomianów Jaranda z Osieka (podkomorstwo dobrzyńskie) oraz związanego z Mazowszem Jana Sowca (kasztelania dobrzyńska). Podkomorzy Jarand przeszedł jednak ostatecznie na taki sam urząd w hierarchii brzeskiej. Jednak za uprawniony należałoby uznać wniosek, że w interesującym nas okresie w elicie rycerskiej wspomnianych dzielnic nie doszło do zasadniczych zmian, a na ich kształt na Kujawach Północnych i w ziemi dobrzyńskiej w znacznym stopniu miała wpływ polityka nominacyjna tamtejszych książąt dzielnicowych.

Bibliografia

Źródła

Codex diplomaticus Poloniae, t. 2/1, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1848.

Literatura

Bieniak J., *Bogumił z Pakości*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992.

Bieniak J., *Elita kujawska w średniowieczu*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski i in., Warszawa 1997.

Bieniak J., *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątki*, w: *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995.

Bieniak J., *Geneza, procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Historia, 24, 1990.

Bieniak J., *Kościelna Wieś i jej dziedzice w średniowieczu*, w: *Kościelna Wieś na Kujawach*, red. L. Kajzer, Łódź 1994.

Bieniak J., *Kształtowanie się terytorium ziemi dobrzyńskiej w średniowieczu*, „Zapiski Historyczne”, t. 51, 1986.

Bieniak J., *Kujawy a zjednoczenie państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, w: tegoż, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Suplement*, Kraków 2005.

Bieniak J., *Mikołaj z Woli*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976.

Bieniak J., „*Milites*” w procesie polsko-krzyżackim z 1339 roku, „Przegląd Historyczny”, t. 75, 1984.

Bieniak J., *Nasięgniew ze Świątkowic*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 22, Wrocław 1977.

Bieniak J., *Odzyskanie zachodnich Kujaw przez Kazimierza Wielkiego w 1337 roku*, „Zapiski Historyczne”, t. 39, 1974.

Bieniak J., *Paweł z Kruszyna*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1985.

Bieniak J., *Paweł Ogon*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980.

Bieniak J., *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2020.

Bieniak J., *Prawa patronackie szlachty kujawskiej w kościołach parafialnych w świetle źródeł*, w: *Religijność na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej w czasach staropolskich*, red. A. Mietz, Włocławek 2003.

- Bieniak J., *Przeclaw łowczy łączycycki*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław 1984.
- Bieniak J., *Przeclaw z Osięcin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław 1984.
- Bieniak J., *Przebieg procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, t. 23, 1983.
- Bieniak J., *Przeźdrzew z Ostrowa*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986.
- Bieniak J., *Przybysław Trojanowic*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986.
- Bieniak J., *Przynależność administracyjno-polityczna kasztelanii nadgoplańskich w latach 1267–1327*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Historia, t. 2, 1966.
- Bieniak J., *Radziki (Radzikowo) i ich dziedzice w średniowieczu*, w: *Zamek w Radzikach Dużych na ziemi dobrzyńskiej*, red. L. Kajzer, Rypin 2009.
- Bieniak J., *Rola Kujaw w Polsce piastowskiej*, „Ziemia Kujawska”, t. 1, 1963.
- Bieniak J., *Rozmaitość kryteriów badawczych w polskiej genealogii średniowiecznej*, w: *Genealogia. Problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. J. Hertel, Toruń 1982.
- Bieniak J., *Ród Łabędziów*, w: *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987.
- Bieniak J., *Sowiec Jan ze Szczawina*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 40, Warszawa–Kraków 2001.
- Bieniak J., *Społeczeństwo Kujaw w średniowieczu*, w: *Dwie części Kujaw. Związki i podziały w dziejach regionu*, red. D. Karczewski, M. Krajewski, S. Roszak, Włocławek–Inowrocław 2001.
- Bieniak J., *Stanisław z Modzerowa*, w: *Polski słownik bibliograficzny*, t. 42, Warszawa–Warszawa–Kraków 2003.
- Bieniak J., *Środowisko świadków procesów polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, w: *Genealogia. Kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1989.
- Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łączycycka i sieradzka wobec zjednoczenia państwa w latach 1300–1306*, Toruń 1969.
- Bieniak J., *Zjednoczenie państwa polskiego*, w: *Polska dzielnicowa i zjednoczona. Państwo–społeczeństwo–kultura*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1972.
- Biskup M., *Analiza bitwy pod Płowcami i jej dziejowego znaczenia*, „Ziemia Kujawska”, t. 1, 1963.
- Biskup M., *Wojny Polski z zakonem krzyżackim 1308–1521*, Gdańsk 1993.
- Brzeziński W., *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 2012.
- Chłopocka H., *Procesy Polski z zakonem krzyżackim w XIV wieku. Studium źródłoznawcze*, Poznań 1967.

- Guldon Z., Powierski J., *Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XIII–XIV wieku*, Warszawa–Poznań 1974.
- Jasiński K., *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, „Zapiski Kujawsko–Dobrzyńskie”, t. 6, 1988.
- Jasiński K., *Kazimierz – książę gniewkowski i jego rodzina*, w: *Gniewkowo w średniowieczu. Książęta–księżstwo–miasto*, red. C. Sikorski, Gniewkowo 1993.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.
- Jurek T., *O Płowcach znów słów kilka*, „Ziemia Kujawska”, t. 11, 1995.
- Jurek T., *Postscriptum do „Uwag o bitwie pod Płowcami”*, „Ziemia Kujawska”, t. 9, 1993.
- Jurek T., *Potyczka pod Koninem (24 IX 1331 r.)*, w: *In tempore belli et pacis. Ludzie–miejsca–przedmioty*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2011.
- Jurek T., *Radziejowskie pole (27 IX 1331 roku)*, w: *Radziejów poprzez wieki*, red. D. Karczewski, Włocławek–Radziejów 2002.
- Jurek T., *Uwagi o bitwie pod Płowcami*, „Ziemia Kujawska”, t. 9, 1993.
- Kabaciński R., *Księstwo gniewkowskie w XV w.*, w: *Gniewkowo w średniowieczu. Gniewkowo w średniowieczu. Książęta–księżstwo–miasto*, red. C. Sikorski, Gniewkowo 1993.
- Kabaciński R., *Terytorium księstwa gniewkowskiego w XIV wieku*, „Ziemia Kujawska”, t. 4, 1974.
- Karczewska J., *Majątki rodu Leszczyków na pograniczu wielkopolsko-kujawskim w XV wieku*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 10, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 2004.
- Karczewska J., *Ród Kotwiców na Kujawach w średniowieczu*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, t. 14, 2002.
- Karczewska J., *Ród Pomianów na Kujawach w średniowieczu*, Poznań–Wrocław 2003.
- Karczewska J., *Urzędnicy książąt kujawskich Ziemomysłowiców*, cz. 1–2, 12–13, 1997–1998.
- Karczewska J., *Własność szlachecka na pograniczu wielkopolsko-kujawskim w pierwszej połowie XV wieku*, Kraków 2010.
- Karczewski D., *Miejsce Kujaw w strukturze administracyjnej Polski (XII–XX wiek)*, w: *Dwie części Kujaw. Związki i podziały w dziejach regionu*, red. D. Karczewski, M. Krajewski, S. Roszak, Włocławek–Inowrocław 2001.
- Karwasińska J., *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927.
- Kurtyka J., *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001.
- Pacuski K., *Możnowładztwo i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV i XV wieku. Studium z dziejów osadnictwa i elity władzy na Mazowszu średniowiecznym*, Warszawa 2009.
- Pakulski J., *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce*, Toruń 2005.
- Paszkievicz H., *Ze studiów nad polityką krzyżacką Kazimierza Wielkiego*, „Przegląd Historyczny”, t. 25, 1925.
- Ptak J., *Jeszcze o bitwie pod Płowcami*, „Ziemia Kujawska”, t. 11, 1995.

- Sieradzan W., *Świadomość historyczna świadków w procesach polsko-krzyżackich w XIV i XV wieku*, Toruń 1993.
- Szczur S., *Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z zakonem krzyżackim z 1343 r.*, „Zapiski Historyczne”, t. 56, 1991.
- Szczur S., *Traktaty między państwowe Polski piastowskiej*, Kraków 1990.
- Szybkowski S., *Elita ziemi dobrzyńskiej na przełomie XIV i XV wieku. Między zakonem krzyżackim a Królestwem Polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie”, t. 3 (7), 2011.
- Szybkowski S., *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk 2006.
- Szybkowski S., *Ród Cielepałów*, Gdańsk 1999.
- Szybkowski S., *Wstęp*, w: *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, S. Szybkowski, Kórnik 2014.
- Szymczak J., *Łęczyccy Piastowie. Książęta, księżne i księżniczki w Łęczycy w XII–XIV wieku*, Płock–Łęczycza 2019.
- Szymczak J., *Władysław Garbacz ostatni książę łęczycki (ok. 1327–1349, zm. 1351/1352)*, w: *Tractu temporis. Ludzie–regiony–fakty*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, Łódź–Wieluń 2018.
- Szymczakowa A., *„Nobiles Siradiensis”. Rody Porajów, Pomianów, Gryfów, Kopaczów i Pobogów*, Warszawa 2010.
- Śliwiński B., *Kształtowanie się własności rycerskiej w północnej części ziemi dobrzyńskiej w XIII i XIV wieku*, „Zapiski Historyczne”, t. 50, 1985.
- Śliwiński B., *Leszek książę inowrocławski (1274/1275–po 27 kwietnia 1399)*, Kraków 2010.
- Śliwiński B., *Pomorze Wschodnie w okresie rządów księcia polskiego Władysława Łokietka w latach 1306–1309*, wyd. 2, Oświęcim 2016.
- Śliwiński B., *Ziemiomysł inowrocławski książę kujawski. Brat Leszka Czarnego i króla Władysława Łokietka (ok. 1247–początek października/25 grudnia 1297)*, Kraków 2017.
- Tetrycz-Puzio A., *Piastowskie księżne-regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII–początek XIV w.)*, Kraków 2016.
- Tęgowski J., *Stosunki rodzinne Kazimierza Konradowicza księcia kujawskiego*, w: *Książę Kazimierz Konradowicz i Kujawy jego czasów*, red. D. Karczewski, Kraków 2017.
- Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, S. Szybkowski, Kórnik 2014.
- Urzednicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław 1985.
- Wroniszewski J., *Pełka zwany Swank – pierwszy starosta dobrzyński. Pochodzenie i przynależność rodowa*, w: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, t. 1, red. W. Bukowski, T. Jurek, Kraków 2012.
- Zajączkowski S., *Polska a zakon krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929.

Streszczenie

Rycerstwo kujawskie i dobrzyńskie w większości zachowało się lojalnie wobec swoich panów przyrodzonych w trudnych latach wojny polsko-krzyżackiej i lat okupacji. Niektórzy spośród nich przyłącili to przymusową emigracją podczas okupacji krzyżackiej z lat 1332–1337/1343, choć dotyczyło to zapewne jedynie części elity urzędniczej. Słabo poświadczona przez źródła polityka nominacyjna Władysława Łokietka z lat 1320–1333 i jego syna Kazimierza Wielkiego z lat 1333–1343 zdaje się wskazywać, że na Kujawach popierali oni przedstawiciele tradycyjnych miejscowych rodzin elitarnych, zwłaszcza wywodzących się z kujawskich linii rodu Pomianów i Leszczyców. Duże znacznie na Kujawach Brzeskich za czasów wspomnianych władców osiągnęli przedstawiciele miejscowej linii rodu Ogonów. Zapewne podobnie było w ziemi dobrzyńskiej, choć tu widać próbę wprowadzenia przez Łokietka na tamtejsze urzędy osób spoza tradycyjnej tamtejszej elity. Zasadniczo za uprawniony należałoby uznać wniosek, że w interesującym nas okresie w elicie rycerskiej wspomnianych dzielnic nie doszło do większych zmian, a na ich kształt na Kujawach Północnych i w ziemi dobrzyńskiej w znacznym stopniu miała wpływ polityka nominacyjna tamtejszych książąt dzielnicowych.

Słowa kluczowe: Kujawy, ziemia dobrzyńska, Władysław Łokietek, Kazimierz Wielki, krzyżacy, rycerstwo, elity społeczne, wojna

Cuiavia and Dobrzyń land and their chivalric elites in the kingdom of Władysław the Elbow-High and Casimir the Great in 1320–1343

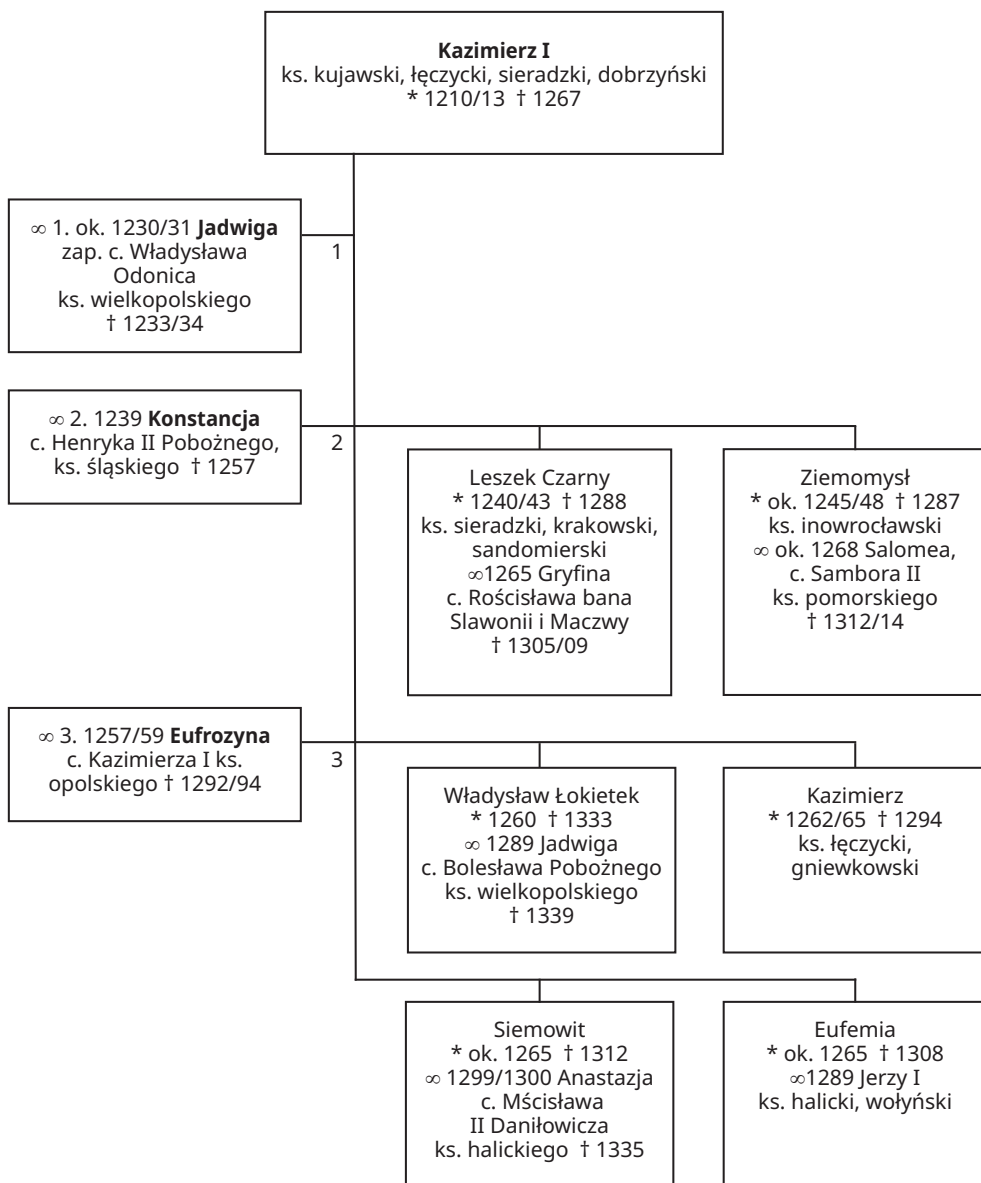
Abstract

The vast majority of Cuiavia and Dobrzyń knights remained loyal to their ancestral lords during the difficult years of the Polish-Teutonic Order war and occupation. Some of them paid for it with forced emigration during the Teutonic occupation of 1332–1337/1343, although this probably affected only some of the clerical elite. The appointment policy of Władysław the Elbow-High (1320–1333) and his son Casimir the Great (1333–1343), poorly documented by the sources, seems to indicate that in Cuiavia they supported representatives of traditional local elite families, especially those descending from the Cuiavian line of the Pomian and Leszczyc houses. In Brześć-Cuiavia, during the reign of the above-mentioned kings, representatives of the local line of the Ogon house have achieved great significance. The situation in Dobrzyń land was probably similar, although in this case one can see an attempt by the Elbow-High to install people from outside the traditional local elite in the local offices. In principle, we may conclude that in the period in question there were no major changes among the chivalric elite of the above-mentioned provinces, and their formation in Northern Cuiavia and the Dobrzyń land was largely influenced by the appointment policy of the local provincial princes.

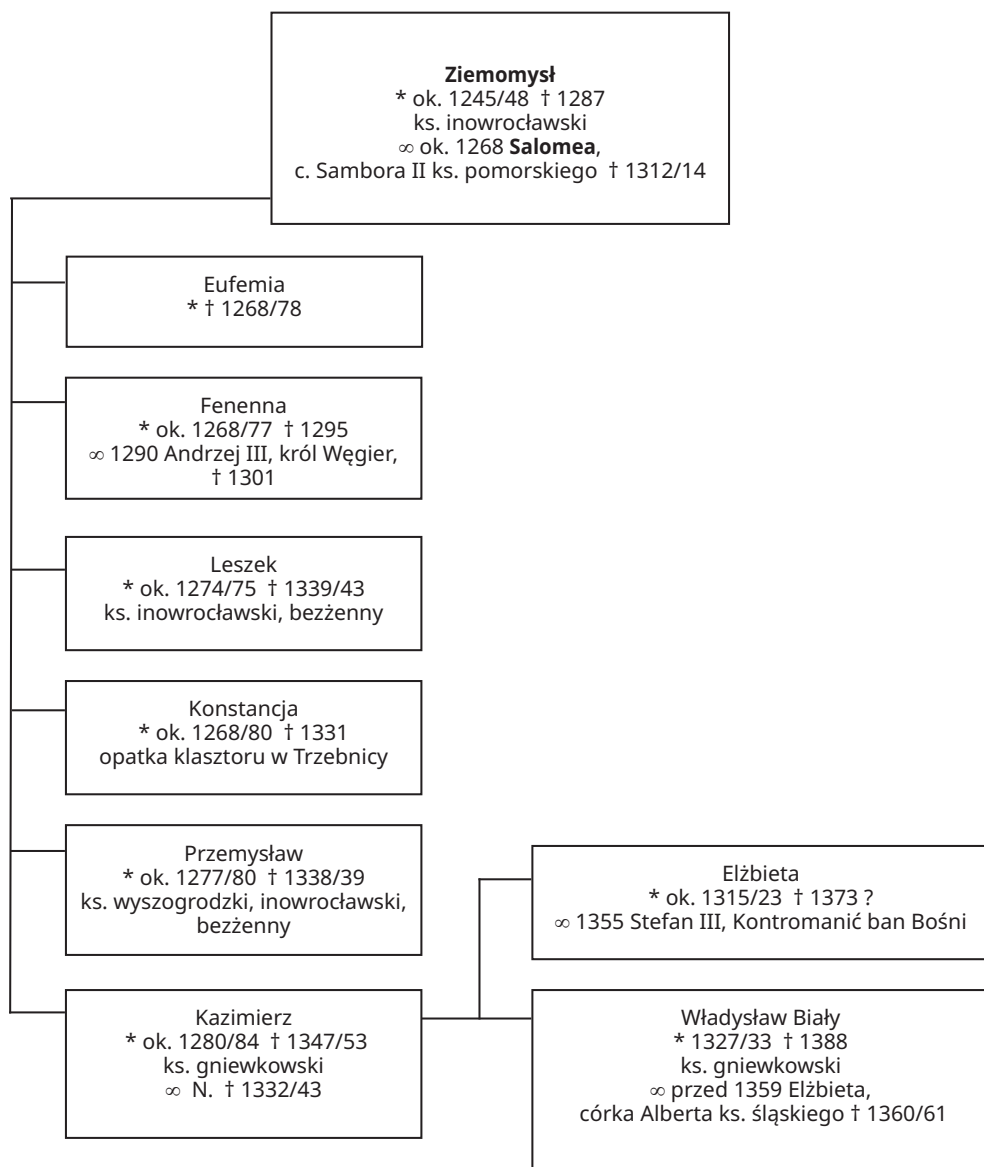
Keywords: Cuiavia, Land of Dobrzyń, Władysław the Elbow-High, Casimir the Great, Teutonic Knights, chivalry, social elites, war

Tablice genealogiczne Piastów kujawskich

Potomstwo Kazimierza I Konradowica

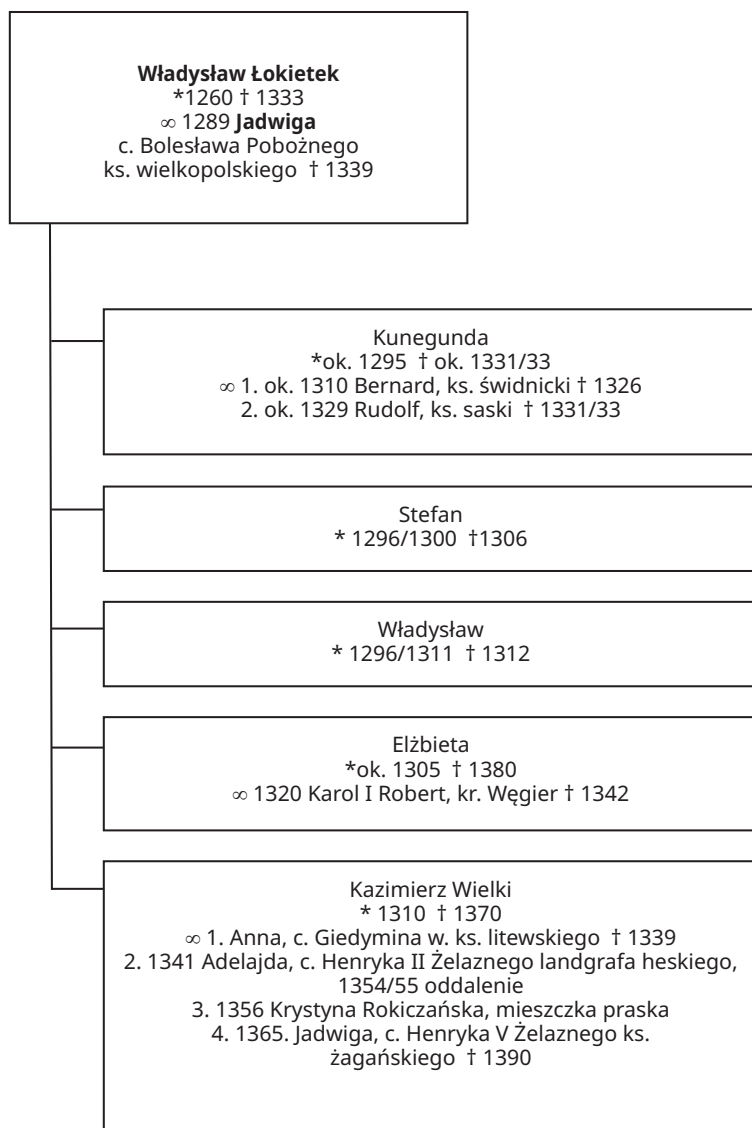

Potomstwo Ziemomysła

Potomstwo Władysława Łokietka

Potomstwo Kazimierza Wielkiego

